ŞAVAŞ ROMANLARI 1

theodor plievier MOSKOVA

182

theodor plievier

MOSKOVA

Hürriyet Yayınları

SAVAŞ ROMANLARI

Theodor Plievier

MOSKOVA

HÜRRİYET YAYINLARI	182
SAVAŞ ROMANLARI	1

MOSKOVA	Moscow
Theodor Plievier	

Yayın hakkı	Theodor Plievier Hür Yayın ve Ticaret A.Ş.
Birinci baskı	Ağustos 1977
Kapak	Sungu Çapan
Dizgi, baskı, kapak	Hürriyet Ofset
Cilt	ÇınarCiltevi

Theodor Plievier

MOSKOVA

(MOSCOW)

Çeviren:

Ali Kılıçlıoğlu

HÜR YAYIN VE TİCARET A.Ş.
Cemal Nadir Sokak No: 7 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 27 15 02

I. BÖLÜM

"Ön mevzilerden Moskova'nın çan kulelerini ilk gören zafer madalyası kazanacaktır."

XII. Alman Ordu Birlikleri'nin günlük emrinden.

Önce, Yukarı Almanya'dan iki alayımız ve komutanları Eck von Romschach'la Kunrat von Bomelbuerg var. Dokuz binden fazla silâhlı adam demektir bu:

Sonra, Felemenk'ten gelen iyi donatılmış sekiz bin Alman atımız var:

Daha sonra, yedi bin Hollandalı askerimiz var:

Ayrıca, yabancı paralı askerlerden ve İspanyollardan oluşma iki birliğimiz var:

Bundan başka, baltalı-bıçaklı iki bölük istihkâmcımız var:

Bir de, cephane ve techizatlı üç bölük tüfekçimiz var:

Üstelik, ,St. Paul kentini kılıç gücüyle aldık, yaya ve atlı üç bin adam öldürdük ve kenti yaktık '

Derken, Muntrol denilen bir kenti aldık, onu ve çevresindeki öteki küçük kentleri yağma ettik ve yaktık:

Sonra, Terbona denilen bir kente geldik. Tanrı'nın yardımıyla onu

da yağma etmeye ve yakmaya niyetliyiz. Şimdilik başka haber yok. Bir şey olduğunda Yüksek Katınıza ileteceğim. Tüm bunları Zatı Devletinizin görmesini dilerdim. Ulu Tanrımız'ın 1537 yılının Haziran ayındaki bu 17. gününde, Terbona'nın önündeki alanda yazıldı.

Önce, sonra, daha sonra.... Bizim var, bizim var...

Evet, bizim de silâhlı adamlarımız, topumuz tüfeğimiz, yabancı paralı askerlerden oluşmuş bazı birliklerimiz, İspanyollar (bana göre, kazı işini hiç de beceremeyen, çoğu Yahudi) baltalı-bıçaklı istihkâmcılarımız var. Biz de, kılıç gücüyle birden çok kenti ve çevrelerindeki köyleri aldık ve yağma ettik, ki buna son günlerde, tüm ham maddelere,mamul ve yarı mamul mallara el konulacaktır, vs. gibi başka bir şey deniliyor. Bır benzerlik daha var. Biz de bir kentin önüne geldik. Ama bu Terbona değildir. Çok büyük bir alandır bu ve Tanrı'nın yardımıyla onu da yağma edip, yakıp-yıkmaya niyetliyiz...

"Bu şaka da ne demek oluyor? Nereden geldi bu benim önüme? "

Korgeneral von Bomelbuerg, eski belgenin kopyasını o anda gelen günlük emirler ve Çok Gizli Belgelerle birlikte masanın üstüne koydu. Kullanmakta olduğu büyülteç ve gözlüklerini de çıkarıp belgelerin yanına bıraktı. Kapıya döndü ve yaverini çağırdı.

Polonyalı bir köylü evinin oturma odasıydı burası. Generalin masası tüm odayı neredeyse kaplamıştı. Sandalyeler de vardı. Ama üstleri kağıt ve dosyalarla tepeleme dolmuştu.

"Otur, lütfen."

Binbaşı Butz'un önce kağıt kümelerini başka bir yere koyması gerekmişti. Generalin yanına oturdu. Yüzünü ötekinin sol kulağına yaklaştırdı.

"Bunun anlamı nedir? " diye sordu General.

"Albay Schadow, Lodz'daki bazı belgelerin arasında bulmuş. 1537 yılından kalma. Beşinci Şarl'ın seferlerinden birine ait. Sizin ilginizi çekebileceğini düşündü, Komutanım."

"Haa! Kunrat Bomelbuerg'den ötürü! Evet, şu Bomelbuerg'lerden birkaç tane olmalı herhalde. Onlarla ilgili hiç bir şey bilmiyorum.

Babamı ve büyük babamı bilirim.. Onlar da kendilerini tanırlar. Hepsi bu kadar. Ama, gene de Schadow'a teşekkür et benim için. Şimdi, sonraya ve daha sonraya bakalım. Yarın sabah balon havalanıyor, değil mi? "

"Evet, komutanım. Alay irtibat subaylarıyla görüşmek ister misiniz? Şu anda gitmeye hazırlanıyorlar."

"Neredeler? "

"Harekât Dairesindeler."

"Peki, şimdi gidip onları görürüm."

Generalle yaveri arasındaki konuşma şöyle geçmişti: Yaver, Generalin bilmediklerini, yani belge ve Albay Schadow'la ilgili sözleri, onun kulağına yaklaşıp yüksek sesle söylemişti. Hemen sezilebilecek geri kalanlarıysa, dudaktan okumayı öğrenmiş olan General, yaverinin yüz çizgilerini daha yakından görebilmek için öne doğru biraz eğilmekle çıkarmıştı. Aksi halde, yaverinin yüzünü ve çizgilerini ancak donuk bir leke gibi görebiliyordu. Ayağa kalktı. O önde, yaveri arkada, irtibat subaylarına son emirleri vermekte olan harekât işlerinden sorumlu Yarbay Neudeck'in odasına girdiler.

"Evet, baylar," dedi General irtibat subaylarına dönerek,"yarın sabah iş başlıyor. Bunun ne demek olduğunu bilirsiniz. Haa, Langhoff," dedi, yakınında duran atlı birlikler komutanını tanıyarak. "Ateş planının iyi uygulanmasını sağla. Her şeyden önce, piyadenin ilerleyebilmesi için yol kavşağındaki ince uzun köyün yeterince ateşe tutulmasını istiyorum. Önemli olan şaşkınlık yaratmaktır. Herkese söyle bunu. Evet çocuklar, başaracağınızı biliyorum. Geçmişte her şey saat gibi işlediydi. Şimdi de saat gibi işleyecek. Führer'in Günlük Emri'ni aldınız mı? "

"Evet komutanım," dediler irtibat subayları bir ağızdan.

"İyi. Saldırıdan önce bu emrin yüksek sesle okunmasını istiyorum. Ve baylar, hoşçakalan."

"Güle güle komutanım." İrtibat subayları oldukları yerde çakıldılar ve General çıkana dek hazırolda beklediler.

"Şimdi tümen istihbarat subayının size bazı söyleyecekleri var."

Tümenin istihbarat subayının elinde, 'Komiserlerle ilgili özel emirler'i kapsayan bir yazı vardı.

"Baylar, size söyleyeceklerim kısa ama önemli. Lütfen not alınız. Führer, Sovyet Koministlerinin savaşçı olmayanlar gibi muamele görmelerine karar verdi. Bundan ötürü, yakalandıkları yerde

vurulacaklardır. Alay karargâhının ilerisinde, tabii."

"Alay karargâhının ilerisinde.... Çarpışma sırasında ölmüş gibi gözüksün diye," dediği duyuldu topçu alayından irtibat subayı Teğmen Holmers'in.

"Führer'in emrine bir şey mi eklemek istiyorsunuz, Teğmen Holmers? "

"Hayır. İyice anlamak istedim sadece. Bununla ilgili kişisel görüşlerim var, tabii."

Langhoff'un da kendi görüşleri vardı ve Holmers'in çıkışı onları güçlendiriyordu. Holmers, bu emrin uluslararası yasaya aykırı olduğunu ve uluslararası sorunlar çıkarabileceğini düşünüyordu herhalde.

"Bilmeniz gereken tek şey, bundan bir kaygıya düşmemeniz gerektiğidir," dedi istihbarat subayı sonunda. İrtibat subayları defterlerini kapattılar, kaputlarını aldılar ve karargâhlarına gitmek üzere hazırlandılar. Holmers ve Langhoff birlikte çıktılar.

***

Peki, şimdi bana Deisendorf'u bul," dedi Bomelbuerg, yaveriyle birlikte odada bulunan genç bir teğmene.

Teğmen Hasse, topçu alayı komutanı Albay Deisendorf'u telefonla buldu ve ahizeyi Bomelbuerg'e verdi.

"Evet, Deisendorf. Her şey yolunda mı? İyi, iyi güzel. Sana, Langhoff'un birliğini ilk baraj ateşi için emrine verdiğimi hatırlatmak istedim sadece. 'Unutma, ödünç veriyorum onu sana. Başka bir şey yok.Talihin açık olsun, Deisendorf."

Bomelbuerg, elini masasının üzerine yayılmış kağıtların arasında dolaştırdı. Eliyle yeşil kaplı bir dosyayı işaret etti. "Arkadaş, şunun içindeki saçmalıklar var ya," diye parladı. "Masamın üstünde böyle şey istemiyorum. 'Önleyici savaş, ya da onunla ilgili hiç bir şey yok bunun içinde. Yalnızca tarımsal politika, madenler ve milletten ne sömüreceğimiz yazılı. Onu mümkün mertebe derine gömmelerini söyle idari şubeye. Kimsenin de görmesi gerekmez. Ve bu günlük bu kadar."

Teğmen Hasse ve Binbaşı Butz gönderilmişlerdi. İkisi de çıktıklarında Bomelbuerg iskemlesinin arkasına yaslandı. Yapılacak her şey yapılmıştı. Tümen: Üç piyade alayı, bir topçu alayı, muhabere, nakliye ve ikmal taburları, toplam 17.000 adam hazırdı. Düğmeye

bastığınızda her şey harekete geçebilecek durumdaydı Emirler biliniyordu. Çıkış günü, 22 Haziran 1941, saati 03.05'ti.

***

Sıcak bir geceydi. Çağıldayan toprağın, bataklıkların, tarlaların ve köyün basık kulübelerinin üzerine yumuşak bulutlar çökmüştü. Holmers ve Langhoff var olan tek yolda yürüdüler. Tören alanı olabilecek kadar genişti bu yol.

"Bana sorulacak olursa, tüm dünya iki cephenin arasında yatıyor," diye felsefe yaptı Langhoff, "ve bu dünyada ne olacağına iki cephenin karşılıklı güçler dengesi karar verecektir. Ahlâk gücü demek istiyorum, tabii. Kimin haklı, kimin haksız olduğunu, ya da biz mi yoksa Doğu mu suçlanmalı, bunu araştırmıyorum. Ama İngilizlerle Almanların arasındaki bir cepheyle, Ruslarla Almanların arasındaki bir cephe her keresinde farklı olacağı gibi, Rus-Alman ya da Rus-Çin cephesi gene değişik olacaktır. Çünkü, kimse kendini ötekinden ötede tutamayacaktır. Birinin yapmayı kararlaştırdığı yalnızca ötekini etkilemekle kalmayacak, dönüp kendi başına da gelecektir. Ve artık kimse bu düğümü çözemeyecektir. Sonunda, kimsenin ne olduğundan, neden olduğundan, ya da bunu kimin başlattığından haberi olmayacak. Böyle değil mi, Holmers? "

"Anladığıma göre komiserlerle ilgili özel emirlerden söz ediyorsun, Langhoff. Bomelbuerg'in buna katıldığını mı sanıyorsun sen? Hiç sanmam. Bir savaşçı, kurallara göre savaşmaya inanıyordur ne de olsa."

"Bu savaş hiç bir zaman kurallara göre ya da kolay olmayacaktır. Düşün bir kere, içindeki kişilerin ölümden başka seçeneği olmayan askeri bir örgüt var. Sonuna dek savaşmazlar mı sanıyorsun? Pis bir iş bu. Üstelik aptalca. Belki de aynı şey; savaş için, her savaş için genel olarak söyleyebilirsin. Başına gelmedikçe insan bir şeye inanamaz Bu kez de öyle oldu. Daha düne kadar herkesin görüşü başkaydı."

"Almanya'da da durum aynıydı. Yazdıkları şeyleri bir görseydin... Dünyanın sizin bulunduğunuz kesiminde olanlar, Rusların daha fazla ödün vermelerini sağlamak için yapılan blöften başka bir şey değil. Savaş hilesi bu dediler... Listenin başında İngiltere var, sonra Irak. Ukrayna'yla ilgili ödün cebimizdeyken, Rusya'yla neden savaş olsun? Tam bir çılgınlık bu. Böyle yazdılar ve böyle umdular. Ama

biz, Fransa'da Rusya saldırısının provasını yaptık. Üç gün önce buraya gelip mevzilenince, bunun büyük bir saldırının hazırlıkları olduğu anlaşıldı sonunda.."

Holmers ve Langhoff köyün sonuna yaklaştılar. Uzun kaputlu bir subay onlara doğru geldi. 101. Piyade Alayı Komutanı Albay Zecke'ydi bu.

"Ah, siz miydiniz? İyi akşamlar Holmers, iyi akşamlar Langhoff. Oradan mı geliyorsunuz? Bir sürü emir dağıtılmıştır herhalde."

"Fena sayılmaz, efendim. Bir yığın emir aldık."

"Komutan bu saatta uyumuş mudur dersiniz? Yo, hiç sanmam. Bir parça uzanmıştır şöyle. Demek artık başlıyor. Buranın halkıyla çok iyi ilişkilerimiz oldu. Dostluk anlaşmamız falan var ve anide biri savaş çıkartıyor...."

"Evet, efendim, başladığı bir gerçek."

"Kuşkusuz durum böyle.."

"Doğru. Rusya'nın çok büyük bir ülke olduğunu söylemek istemiştim yalnızca. Bulundum orada ben ve onların da Prusyalıları olduğunu gördüm. Bakın buna inanabilirsiniz."

Zecke, Seeckt'le birlikte uzun süre Rusya'da kalmıştı. Almanya o sıralarda Rusya'ya konuk sayılabilirdi. Rusların önde gelen Mareşallerinden biri olan Zukov'la Askeri Akademi'ye gitmişti. Zecke, dün briç masasında bundan söz etmişti. 100. Piyade Alay Komutanı Schadow, gözlerini kartlarından kaldırarak, "Dört hafta kadar sonra Smolensk'te havyarlı votkalı iyi bir kahvaltı edebiliriz sanırım," demişti fazla oralı olmadan. Schadow'u küçük düşürmeye çalışan Zecke, orada Prusyalılara rastladığından söz ettiğinde, gülünüp geçilmişti buna. "Bolşevikler askerlikten hiç bir şey anlamazlar," denmişti ona. Kurmay başkanının damadının söylediğine göre Ruslar araziye öylesine umutsuzca yayılmışlardı ki, böyle bir durum karşısında Alman Genelkurmayı için bile, savunmada ya da saldırıda herhangi bir görevi yerine getirmek güç olurdu, demişti kurmay başkanı.

"Görevlerinizin başına döndüğünüzde haritalarınıza bakın," dedi Zecke iki genç topçu subayına. "Cengiz Han'dan başlayarak orada yarı yolda kalanları bir düşünün... Dikkatinizi buna çekmek isterim. İyi geceler baylar." Zecke yoluna devam etti. Uzun kaputunun içinde, evlerin önünden sakınarak geçen bir vicdan azabını andırıyordu. Langhoff ve Holmers onu hayretle seyrettiler.

"İnsanı çaresiz bırakır bu... Soluğunu keser neredeyse. Ona

bakılacak olursa, daha başlamadan savaşı yitirdik biz. Oysa kendisi Genelkurmay'dan. Sadece birkaç haftadır burada. Böyle bir adam olanlara şaşırmamalı.."

"Şaşırdığı yok. Uzun bir süreden beri her şeyi hazırlamışlardı. Şimdi iş planlamadan gerçeğe döküldüğünde, sinirlerini bozuyor bu."

"Hiç kimse kabul etmek istemiyor.. Hiç kimse bunu yapan olmak istemiyor.."

"Hepsi heyecandan titriyorlar. Bomelbuerg'e baktığında, Fransa savaşından önce nasılsa gene tıpkı öyle."

Holmers ve Langhoff durdular ve köyün ilerisinden yükselen kurbağaların korosunu dinlediler. Altlarında kıvrılarak giden Bug nehrinin kuzey kolu iki imparatorluğun sınırıydı.

"Evet, Fransa'daki savaştan önce olduğu gibi.. Tıpkı çıkış yerindeki bir yarış atı gibi. Ama ona baktığında, pul pul döküldüğünü görüyorsun sanki."

"Benim komutanım da o kadar iyi sayılmaz ve Zecke kadar huzursuz. Karargâhıma dönsem iyi olacak."

Holmers ırmağa doğru döndü. Langhoff ters yöndeki patikaya yöneldi. Fazla uzağa gitmeden, aşağıdaki nehri doğruca gören bir yere oturmuş bazı adamlarla karşılaştı: Üç piyade eri, bir çavuş ve bir onbaşı.

"Gidip yatsanız iyi olur."

"Evet komutanım. Fazla kalmayacağız zaten."

Langhoff yoluna devam etti ve gözetleme yerine ulaştı. Telsizciler muhabereciler ve haberciler dahil sekiz adamı vardı. Bazıları hâlâ ayaktaydılar. "Yatın artık. Uzun bir zaman doğru dürüst uyku uyuyamayacaksınız. Yarın sabah, yani bir saat sonra harekete geçiyoruz."

Langhoff çadır yatağına uzandı ve gerçekten uyuyup uyumadığını bilmedi. Sinekciklerin vızıltısıyla yeniden gözlerini açtı. Kesin bir sessizlik anıydı bu. Kol saati ikiyi on geçtiğini gösteriyordu. Tam tamına elli dakika daha vardı.

***

Ağaçların altında hâlâ geceydi, ama aşağıda nehrin ötesinde gün ağarmaya başlamıştı. Üç piyade eri hâlâ aynı yerde oturuyorlardı.

Nehrin ötesindeki düz araziyi gördüler. Dalgalanan sislerin arasından bir yulaf tarlası ortaya çıktı. Köylü kulübeleri donuk rengin içinden, o anda Yaratıcı'nın elinden çıkmışcasına göründüler. Ağaçtan bir adanın uçları durgun sis denizinde dalgalandı. Daha uzaklarda, gri yamaçların sanki göğü çerçevelediği yerde, Brest-Litovsk kenti vardı.

Köyden bir horozun ötüşü geldi.

"Gene iş başa düştü.Bunun boşuna bir yürüyüş olduğunu daha başından söylemiştim."

"Moskova mı?"

"Evet, Moskova."

"Geçen sefer Polonya'dayken on yedi günde her şeyi halletmiştik. Rusya biraz daha uzun sürer, tabii. Altı hafta, bilemedin sekiz. Neyseki hep bir aradayız."

"Evet, talihli sayılırız.... Birbirimizi tanıyoruz."

"1933'de Berlin'de başarılı olduk. Şimdi de başka yerlerde başarılı oluyoruz. Öyle değil mi, August?"

"Geçmişi boş ver. Geleceği düşün."

Çavuş Reiderheim, ortak geçmişlerinin üzerinde bilerek durmuştu. Onbaşı Gnotke'nin nasıl tepki göstereceğini görmek istemişti. Uzun bir süredir onunla birlikte olmamıştı ve olanlarla ilgili nasıl düşündüğünü anlamak istemişti. "Tabii bazan çok kötü zamanlarımız oldu, August. Ama, gene de iyi geçmişe bakmak."

"Şimdi inekleri dışarı çıkarıyorlar," dedi Gnotke.

Köyden gelen, bir ahır kapısının açılmasını, bir kamçının şaklamasını, bir ineğin kızgın böğürtüsünü duyabiliyorlardı. Sis sesleri içinde taşındığından, köy yolu nehrin ötesinde değilmiş de burunlarının dibinden başlıyormuş izlenimini bırakıyordu.

"Evet, inekleri dışarı salıyorlar," dedi Feierfeil.

Riederheim başını sallamakla yetindi.

Bu üç adam sadece Kahverengi Gömlekliler döneminde arkadaş değillerdi. Aynı köyde büyümüşlerdi. Pomeranya'daki bir köyle Rusya'daki bir köy arasında pek fark yoktur. Bundan ötürü, şu saatte orada ne olup bittiğini bilmek için görmeleri gerekmezdi.

"Biliyor musun, Driborg örgütündekiler şu anda hâlâ memleketteler. SS'deler, ama yurt içi görevindeler... Şimdi bütün erkekler gittiklerine göre, bir düşün artık..."

"Düşünebilirim." Muhtarın oğlu olduğundan, Riederheim, Driborg'ların Gnotke ve Feierfeil'den daha iyi bilirdi.

"Pauline'nin peşindeler," dedi Gnotke.

"Pauline onları uzakta tutmayı bilir. Hadi ona bir kart yazalım. İlk postayla göndeririz."

"Sevgili Pauline... Bir saat sonra balon havalanıyor. Ondan altmış dakika sonra da gerçek savaş başlıyor. Burada, nehrin kıyısında Emil'le birlikte oturuyorum ve seni düşünüyoruz. August'da öyle. Kendimi aynı bölüğe naklettirinciye kadar canım çıktı. Çok önemli bir an bu. Tarihin soluğunu duyabilirsin. Bölük karargâhında yirmi kişiyiz. Yarın da yirmi kişi kalacak mıyız? Birden bire, artık Hans Riederheim olmadığımın, tarih savurduğu mısır taneciklerinden biri olduğumun bilincine vardım. En iyi dilekler ve Hans Riederheim'den Heil Hitler."

"August'tan selâmlar," diye ekledi Gnotke.

"Kardeşin Emil," diye yazdı Feierfeil.

Aşağılarda, bostanların ortasında kıpırdanmalar başladı. İstihkâmcılar katlanabilir sandalları getirdiler ve bir çitin yanına bıraktılar. Arkadaki koruda çadırlar kurulmuştu. Piyadeler üstlerine yer yatakları, battaniyeler, pişirme araçları, kazma-kürek asmışlardı.

"Zamanı geldi," dedi Gnotke ve ayağa kalktı.

"Sizin bölümde Heydebreck adında biri var," dedi Riederheim. "Aynı ad... Roehm Darbesi'ni hatırlarsın... Tek kollu olanı.."

"Şimdi sırası değil bunun... Evet, aynı ad, aynı ad. Yaşlı adam bir amcaydı sanıyorum."

Korkunç bir anı... Ağır bulutların alçaklara çöktüğü bir gece.. Kan dökülmüştü... Kendi kanları... Yarısı kendi bölüklerinin, yarısı kendi mangalarının. Bir bulut ayı örtmüş ve koyunlar melemişlerdi. Çünkü olay bir ağılda geçmişti.

Berlin'de ve Münih'te de böyle olmuştu. Pomeranya'dan *Gruppenführer* Heydebreck, Münih'te vurulmuştu.

"Demek yeğeni? "

"Bilmiyorum. Sorma bana. Hiç bir şey duymak istemiyorum bu konuda."

Gnotke sonunda döndü ve mangasını bulmaya gitti.

Reiderheim arkasından baktı.

"Kendi kanının döküldüğünü gören bir adam, başkasının da kanını döker," dedi. "O gece olmasaydı, arkasından gelen ve bundan sonra gelecekler için nereden malzeme bulurduk? "

Feierfeil ve Riederheim bölük karargâhındandılar. Onlar da kendi

yollarına gittiler. Herkes alçak makineler ve çalılıklar arasında mevzilenmeye hazırdı. Ama ondan önce tüm bölük bir kez daha, Führer'in Günlük Emri'ni yüksek esle okuyan bölük komutanı Yüzbaşı Boblink'in önünde toplanmıştı.

Yarbay Vilshofen, şoförün yanına oturmuştu. Gözlerini yumduğunda bile farların aydınlattığı yol gözlerinin önünden silinmiyor, gri renkli beton yol içinden geçer gibi oluyordu. Uzun bir süredir yoldaydılar.

Öğleden sonra ikide Berlin'den ayrılmışlardı. Şimdi saat gene iki olmuştu... Sabahın ikisi... Yalnızca gri renkli yol değildi... Başka bir şey daha vardı... Kafasının içinde dönen sonsuz, kötü bir film gibi bir şeydi bu. Bir de üstelik, Genel Karargâhta Kurmay Başkanı Yardımcısının altında bir dairenin şefi olduğundan, yabancı ziyaretçilere, çoğu zaman Alman sanayicilerine ve iş adamlarına dadılık etmesi gerekiyordu. Daha doğrusu, karmaşık sorunların basitleştirilmesini ve türlü biçimlerde sunulmasını gerektiren şeylerin sürekli tekrarlanması ve açıklanması zorunluğuydu bu.

Son ziyaretçi önemli bir Finliydi; ondan önceki gün bir Slav gelmişti.

Yeter, bıktım artık.

Bizim var, bizim var, bizim var...

Önce, sonra, daha sonra... Önce Orta Ordu Grubu var; sonra, Kuzey Ordu Grubu; daha sonra, Güney Ordu Grubu, Baltık Denizi'yle Karadeniz arasında yayılmışlar. İlk hedef: Dinyeper, sonra Moskova'ya ilerleme ve oradan Urallar. Başka bir atılım: Kırım, Kafkasya, Orta-Doğu ve Orta-Asya.

Plan böyle.

Baylar, buralarının ne engin topraklar olduğunu ve ikmal sistemini nasıl zorlayacağını gözünüzün önünde canlandırabilirsiniz. Ama her şeyi düşündük ve bunun için her örgütümüz var. Kamyonlar ve kamyonlar... Tekerlek üstünde olan her şey... Demiryolu olmadığını unutmayınız. Önce rayların arasındaki açıklığı değiştirmek gerek. Yol yok, ya da çok az var.. Önce onları yapmalıyız. Ama bizim var, bizim var... Alman örgütlenme yeteneği. Dünya mucizeler görecek.

Önce, birliklerin düzenlenmesi.

Sonra, ikmal örgütü.

Daha sonra, ulaştırma.

Ve sonra, işgal edilen yerlerin nasıl yöneticileceğini öğrettik.... Büyük bir çalışma alanı var önümüzde.

Ayrıca, gerilerde, ordu komutanlarının altında Devlet Komiserleri var. Ukrayna ve Baltık Devlet Komiserliğimiz var (komutanlar atandı), Kafkasya Komiserliği (komutanı Münih'te hazır), Moskova Komiserliği (komutanı Coblenz'de bekliyor), Urallar Komiserliği (komutanı Frankfurt- on-Oder'de).

Üstelik, gelmiş geçmiş en büyük askeri komutanlarımız ve Önderimiz olarak tarihin en parlak yöneticisi var. Bu büyük toprakların üretim kaynaklarını kullanabilmemiz için, işletme ve örgütlenme yönünden her şeyimiz var.

Maden cevheri. Petrol. Maden kaynakları.

Alınacak ne varsa alacağız. Ama onun yerine ne koyacağız? Sorun bu değil, tabii; tepedekiler hâlâ bir karara varamadılar bu konuda; Ve şimdi baylar, izin verirseniz, muhabere tesislerini, telgraf ve telefon santrallarını, radyo istasyonlarını ziyaret edeceğiz ve muhabere komutanı General Fellgiebel'in konuşmasını dinleyeceğiz.

Ondan sonra, Kurmay Başkanı Korgeneral Paulus'tan bir konuşma.

Arkasından, Ordu Komutanı'yla çay.

Bu Zossen'deydi ve şimdi Doğu Prusya'da da aynı olacaktı. Dün bir Finli, ondan önce bir Slav'dı. Yarın, Budapeşte'den M. Antonescu, ertesi gün Berlin'den Japon elçisi olacaktı. Her ne olursa olsun, düşle gerçek karışımı bir şeydi bu Goethe'nin dediği gibi. Erken zafer türküleri; kısaca propaganda. Evet, hepsi iyi ve gerekli olabilirdi şu an için, ama yeter, bıktım artık.

"Yeter, bıktım artık." Bu kez Yarbay yüksek sesle söylemişti. Onunla birlikte yolculuk eden yüzbaşı ve genç bir kurmay teğmen, şekerlemelerinin arasında gözlerini açtılar. Ama Vilshofen başka şey söylemediğine göre, yüzbaşının da söyleyeceği bir şey yoktu. Uzun yolculuğun yarbayın sinirlerini bozduğunu düşündü. Saatine baktı: Gecenin ikisiydi. Üç subayın içinde oldukları otomobil askeri konvoylardan birine aitti. Genel Karargâhtan yola çıkan bir öncü birliğiydi bu. Genel Karargâh da özel trenlerle hareket etmişti ve yarın burada olacaktı. Berlin'den buraya on iki saatlik otomobil yolculuğu

neredeyse bitmek üzereydi. Ana yoldan içeri sapmışlardı bile. Todt Örgütü'nün yeni yaptığı, Hitler'in karargâhına giden özel yolda ilerliyorlardı. Yolun sağında ve solunda sık ormanlıklar geçip gidiyordu. Sonra, bir yol barikatıyla karşılaştılar. Savunma taburundan nöbetçiler gelip geçiş izin kağıtlarına baktılar. Biraz ilerledikten sonra bir yol ayırımına geldiler. Yol işaretlerinden birinin üzerinde Fritz, ötekinde Ouelle yazıyordu. Bu sonuncusu, Harekât Karargâhı'nın şifreli adıydı. Önceki, Vilshofen'in arabasının şimdi saptığı, Kurmay Başkanı Yardımcısı'nın bulunduğu kampa gidiyordu. Kamp ormanın tam ortasındaydı. Ağaçların altındaki kulübelerin çevrelerinde beton sığınaklar vardı. Emirerleri otomobillerin kapılarını açtılar ve yeni gelenleri kalacakları yerlere götürdüler.

***

Vilshofen'in otomobilinde olan teğmen yeni yerine gelince çevresine bakındı. Masanın önünde durdu: Tesislerin bulunduğu yerleri gösterir bir harita camın altına yerleştirilmişti.

Tek kelimeyle harikaydı. Gerektiği gibi yapılmış bir iş.

Beton yollar şebekesi, hafif yük demiryolları, hava alanları, kalın yaprak örtüsü altında gizlenmiş köyler.... Ve penceresinin önünde yaşlı ağaçlar. Araları bir park gibi tırmıklanmış ve düzenlenmiş. Şirin bir oda, küçük gemi kamarası gibi: Verniklenmiş tahta, gömme dolap, yatağının altında büyük bir çekmece, elektrik, akarsu. Bunun nasıl yapılmış olduğunu bir düşünecek olursanız: Todt Örgütü'nden bir ordu adam ve İşçi Ajansı, peri masalındaki cüceler gibi gizlice çalışmışlardı. Bu mucize birkaç ay içinde, Doğu Prusya toprakları üzerinde yerden mantar gibi bitti diyebilirdiniz. Ve her şey, uzak görünüşlü bir beynin varlığını gösteriyordu. Führer hârikalar yaratabilirdi.

***

Yarbay Vilshofen, ellerinden ve yüzünden yolculuğun tozunu toprağını silmişti ve yerleşiyordu. Eşyalarını gömme dolaba astı, kağıtlarını masanın üzerine yaydı.

Daha tanklar var, diye düşündü; nasıl kullanıldıklarını öğrenmek

için zamanı ve aklını keyfinden harcamadın ne de olsa.

Fes rengi zeminde altın bir yıldızı olan, apoletleri gümüş sırmalı bir subay... Tanrı'nın 1941 yılında "Daha büyük Almanya" için savaşa katılmış bir Alman kurmay subayı. Şu ya da bu yönden büyük önemi olan bir kişi değil. Ama tüm burjuva erdemleriyle, bin yıllık Alman sivil yaşantısının simgesi olan Ulm Katedrali'ni arkasında duyan bir adam. Aklında başka bir şey daha vardı...Ulm'daki bir firmanın simgesi olan bir rozet.... Üç kuşak önceki Vilshofen'lerin denetiminde, endüstriyel ilerleme ve şaşmaz ticaret dürüstlüğünün örneği olmuş bir firmaydı bu. Şimdi gerekli olan, satış konuşması ve bu büyük kuruluşun yaygaralı reklamını yapmak değildi. Firmaya ününü kazandıran ürettiği ürünlerin kalitesiydi zaten. Ve bu çağdaş Vilshofen, sağlam bir görüşün propagandaya gereği olmadığına inanıyordu. Ama o şimdi, gerçekte var bile olmayan şeylerin basit bir propagandacısıydı. Her şeyden önce gösterilecek bir şeyimiz olmalı, ondan sonrası kolay.

Savaş alanında bir komutanlık istiyorum.

Hayır, dedi Başkan. Hayır, dedi Kurmay Başkanı. Şimdilik olmaz. Sonra gene düşünürüz.

Evet, bu konuşma bir süre önce geçmişti. Ve Vilshofen bunu gene düşünmeye başlamıştı.

"Yemek hazır, efendim." Yarbay Vilshofen, yaşlı ağaçların altındaki sarı çakıllı bir yoldan mahfele yürüdü ve ileri birliğin öteki subaylarıyla birlikte masaya oturdu.

Emirerleri henüz ikinci yemeği getirmemişlerdi. Havada motor sesleri duyuldu. Mahfelin ve ağaçların üzerinden uçarak yükseklik kazanan Alman bombardıman, pike-bombardıman ve avcı-bombardıman filolarıydı bunlar.

"Sınırı geçmeleri ne kadar sürer? " dedi teğmen, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan bir kurmay yüzbaşıya dönerek.

"Yaklaşık elli milleri var. Bu da yirmi dakika tutar. Demek saat 03.40'ta sınırı geçerler.

Bir tank subayı Vilshofen'e döndü.

"Vilshofen, komutanınla şimdi konuşursan sana hemen bir yer bulurlar. Bir tabur alabilirsin. Ama acele etmelisin. Fazla uzun sürmez."

***

Koru ne mavimtrak renkteydi ne de biçimsiz bir yığındı artıl. Şimdi ağaçları ve dalları vardı.

Donuk yeşil yaprakları ve sarkık dallarıyla açıklıktaki huş ağacı, sis ve kırağıdan şu saat içinde donmuş gibiydi. Altında üç adam ayakta duruyorlardı.

"Bak buna diyecek yok. 'Ariston Lux', tanesi yirmi fenik eder. Nereden buldun onları, Lemke? "

"General'den aldım."

"Von Bomelbuerg, öyle mi? Böyle bir şey içer mi o? "

"Hayır, artık değil. Ağzından vurduklarından beri artık içemiyor."

"Yaaa. Demek sadece arkadaşlarına veriyor... Hiç fena değil."

"Neyse işler çabuk yürüse de birliğimize geri dönsek. Eğer bizi unutmamışlarsa."

"General bunun icabına bakar. Günde üç kez telefon ediyor. Bir saat önce yine etti. Teğmen yere henüz uzanmıştı. O sırada telefon yine çaldı. Tümenden... Yaver.... Burada, eski bataryanın yanında fazla kalmayacağız. General söyledi bunu..."

Evet, General Bomelbuerg.... Burada açıklıktaki dört 105 mm.lik top, Hanover'den, Doğu Prusya ve Holstein'dan ağaçların altındaki kazıklara bağla atlar, korunun kenarındaki sivri uçlu çadır ve birlik komutanı, Langhoff, telsizciler, haberciler, muhabereciler, huş ağacının altında duran üç adam ve hatta başçavuş Lemke'nin kıvırcık sakalı (çünkü tümen komutanı, gerçek bir başçavuşun, I. Dünya Savaşı'ndaki gibi gerçek bir sakalı olması gerektiğine inanır): Tüm bunlar ve "Aristo Lux"ten çıkan mavi duman, yalnızca Bomelbuerg öyle istedi diye oradaydı.

"Eh, demek yapılacak bir savaşımız daha var."

"Fransa'da atlı birliklerimizi niye kurduğumuzu biliyoruz şimdi hiç olmazsa."

"Nelerden geçtiğimizi bir düşünürsek... Önce dağ toplarını ve katırları İngiltere için hazırladık, şimdi de beygirler ve 105'liklerleyiz."

"Beygir deme, at de"

"Demek istediğim, insan beygirlerine alışıyor."

İnsan beygirlerine alışıyor... Tümen komutanının emriyle, kurulacak yeni atlı birlikler için bütün ahırların temizlenmesi tüm alayın canını sıkmıştı. Tümen komutanı birliklerin gereğince bindirilmiş olmalarını istemişti. Yirmi dört Hanover atı, yirmi sekiz binek hayvanı, her top için dört at, bölüm komutanları için iki, atlı emir erleri için

iki daha, top arabaları için de on altı at gerekliydi onlara. Bir de, sonradan gelecek yük beygirleri vardı ve mümkün olursa, bütün takımlarındakilerin aynı renkte olmalarını istemişti komutan: Kahverengi, al, ya da doru. Ayrıca sadece atları değil, eyerler at çizmeleri, koşum takımları, eyer örtüleri ve araç-gereç de alacaklardı.

Bomelbuerg böyle istemişti ve bunun başka yolu yoktu. Her şey bir çırpıda hazırlanmalıydı. Birliğin oluşturulmasından birkaç gün sonra yapılan denetimde denilecek şey bulunanamıştı. Ama orada, bir Rus huş ağacının altında duran ve birbirlerine anılarını anlatan adamlar bunu başkalarından duymuşlardı; onların bildikleri, yol kavşağında atlardan indikleri ve buna daha önce gülen başkalarının atlara bindikleriydi.

"Ya, evet, La Guerche'deki geçit."

"Aslında gereksizdi bu. Burnunun ucundan öteyi göremediğini söylerler."

"O da doğru... Başından aldığı yaradan sonra ancak gölge görür gibi görebiliyorlar. Haritanın başına geçtiğinde gözlük ve büyülteç gerekiyor ona."

"O zaman, atları ve üzerindekileri görememiştir. Binicilerin nasıl geçtiklerini nereden bilsin bir de."

"Ama böyle bir şeyi duyuyor o.... Böyle bir şeyi içgüdüsüyle görüyor..."

"Bu da doğru."

"Hava neredeyse aydınlanıyor."

"Zamanı gelmiş olmalı..."

***

Birlik komutanı Langhoff sahra dürbününden baktı. Köy yolunun tümünü görebiliyordu. Görüş alanında birkaç kez büyütülmüş bir kadın vardı. Kuyudan su çekiyordu. İki kova doldurdu, boyunduruğa astıktan sonra yoluna gitti. Langhoff yeni yakmış olduğu sigarasını fırlattı. Bir "Ariston Lux"tı bu.

Sahra telefonunun başındaki adam da aynı marka sigarayı içiyordu. Başçavuş Lempke bunları General'den değil, birlik komutanından almıştı. Muhabereci de sigarasını attı. Ama önce parmaklarının ucuyla başını ezdi.

Langhoff saatine baktı. Saldırıya daha üç dakika vardı.

"Niye sigaranı böyle söndürüyorsun? "

"Bir orman yangını çıkabilir, efendim."

"Çok haklısın."

Bir kez daha saatine baktı, sonra sordu:

"Hazır mısınız? "

Muhabereci telefona tekrarladı:

"Hazır mısınız? "

"1. Bölüm hazır."

"2. Bölüm hazır."

Korunun üzerinden doğuya doğru bir uçak filosu geçtiğinde gök gümbürdedi. Gürleme bir dakika sürdü ve sonra ufka doğru uzaklaşıp dindi.

"Birlikler harekete hazır," diye bildirdi Başçavuş Lempke. Harekât'tan emir geldi, "Birlik... Hep birden.... Ateş."

Namlular geri tepti. Ağızlarından ateş fışkırdı. Dört demir ağızdan çatırtı duyuldu. Duman... Geri dönen bir yankı.

"Birlik.... Ateş..."

Yeni bir geri tepme, yeni bir parlama, geri gelen yankı. Ve artık yankı yalnızca dört toptan gelmiyordu. Yakındaki bir korudan bir birlik 100 mm.lik topları ateşlemekteydi. Daha uzaklarda başka birlikler de ateş açmışlardı. Obüsler, havan topları, uzun namlular... Gerilerden trenler üzerindeki topların gürlemeleri geliyordu. Ve daha uzun aralıklarla, her keresinde kıyamet günü gelmişçesine gümbürdeyen 60 cm.lik "Karl," Brest Litovski kentini bombalıyordu. Bu sırada, Baltık'tan Karadeniz'e dek uzanan cephe açıldı. Uzun bir ateş duvarı. Topların gürültüsü ve yankı birbirine karıştı, göğe yükseldi.

Langhoff'un birliğinin mermileri ağaçların üzerinden giderken, gece uçan yaban kazları gibi, diye düşündü Reiderheim. İkinci salvoda sonra bunu yüksek sesle söylemeyi bile becerdi. "Gecenin içinden uçan yaban kazları şarkısını düşünmeden edemiyor insan," dedi, yanına uzanmış, onunla aynı köyden olan haberci Feierfeil'e.

Her şeyden önce bunlar yaban kazları değil. Sonra, gündüz oldu, diye düşündü Feierfeil ve bir de August nereye gidip saklandı? Çünkü, manga komutanı August Gnotke'nin emrindeki korunun kenarında mevzilenmiş piyadeleri gözden kaçırmamalıydı; ve Gnotke'nin uzun süredir çömeldiği ağaç kütüğünün yanı belli ki boştu. Neyse, diye düşündü Riederheim, Klein-Stepeniztz'de küçük bir çocuk olduğu

zamanki gibi gene çatlak. Çok okurdu.. Bunu yapan o..."

Havada uçan yaban kazları görünümüne hiç de benzemiyorda olanlar. Patlama ve yankı aynı anda geldi. Korunun derinlikleri ve tüm arazi gümbürdedi. Yanlarından küçük kalibreli silâhlar da atılıyor, havan topları nehrin öteki kıyısındaki köye yanar yağ varilleri fırlatıyor, 37. mm.lik tanksavar topları Rus sınır gözcü kulübesine izlı mermiler yolluyor, mermiler garip bir sesle bataklıkta patlıyor, toprak havalara kalkıyor, dağılıyor ve yeniden yere düşünüyordu. Her şey ayağa kalkmıştı. Taş taş üzerinde kalmıyordu.

"Eh, gene başladı, Emil."

"Evet, gene başladı," dedi Feierfeil ve Gnotke'yi yeniden buldu. Onbaşı Heydebreck'in yanına uzanmıştı. Bu da her an Heydebreck'le... Neyse, iyi bir çocuktur o. Her zaman yardımcı olmak ister. Başında taşıdığı miğferin adamı değil, ama çok uğraşıyor. Yüreklendirmek için biraz yardım etmeliyiz ona.

Gnotke ve Heydebreck korunun kenarında yerde yatıyorlardı. Tüm bölük orada uzun bir hat boyunca yere uzanmıştı. Önlerinde nehire uzanan kısa bir çayır vardı; Bug nehrine yirmi metre kadar uzaklıktaydı bu çayır. Öteki kıyıda çalılar, ilerisinde çavdar ve yulaf tarlaları vardı. Shuraveka köyünün kulübeleri sabahın aydınlığında titreşti. Samanla kaplı damların üzerinde taştan bir kilise yükseliyordu.

"Bir inek kaçtı," dedi Heydebreck, "çoban kemeriyle çavdar tarlasının içinden çıkarmaya çalışıyor. Bir kadın su çekiyor ve durumun farkında değil."

"Evet, doğru," dedi Gnotke. "Mermiler ıslık çalarak öteki yönden geldiğinde daha rahat edersin. Ama bu kadar fazla düşünmenin ne gereği var? "

Zamanı gelmişti... Kulübelerin arasından mantar biçiminde sarı duman bulutları yükseldi. Toprak fıskiye gibi havalandı ve dağılarak yere düştü. Hızla yayılan dumanlar arasında ateş parlamaları vardı.. Attıkları yanar yağdı bunlar.

Kalın, yağlı duman, patlayan mermilerin kokuları, göğe fırlayan taş-toprak... Tüm silahların ateşleri on dakika süreyle köye düştü, sonra daha uzak hedeflere çevrildi.

Piyade birliği korunun kenarında yatıyordu. Onların arkasında Riederheim'la bölük karargâhı ve bölük komutanı vardı. Verilecek başka emir yoktu; tüm mermiler verilmişti. Ateş daha ilerdeki hedef!ere çevrilince bölüğün saldırısı başladı. İstihkâmcılar katlanabilir

botları suyun kenarına getirmişlerdi. Piyadeler bunlara bindi. İstihkâmcılar, ellerinde kürekler, botların önüne ve arkasına çökmüşlerdi.

Karanlık, saydam su.... Düşünmenin bir yararı yok, insan bunu yapamıyor gene. Bu karanlık akarsu yazgının çizdiği bir çizgi. Yaşam artık öteki kıyıda bırakıldı.

Botlar karşı kıyıya varmışlardı. Heydebrech beline kadar kıyının çamuruna gömüldü. İğri bir dala tutunarak kendini çekti. Çalıların arasından geçtikleri zaman bile tek kurşun atılmamıştı ve daha ileride düşmandan hiç iz yoktu.

"Oraya gidin... Oraya."

Bir çavdar tarlasının içinden geçtiler. Gnotke'nin mağarasının ilk hedefi sınır kulesiydi. İkincisi, Shuraveka köyünün kilisesi. Gnotke'nin solunda, bir çavuşun komutasındaki ikinci manga da biçilmeye hazır bir çavdar tarlasının içinden ilerledi. Her iki manganın gerisinde, bir teğmenin emrindeki üçüncü manga yüz adım arkalarından geliyordu.

Kuleden biraz ötede, aşağı düşürülen nöbetçi yatıyordu. Bir piyade onu ters yüz ettiğinde, ölümle kül gibi grileşmiş bir Moğol suratıyla karşılaştılar. Her şey plâna uygun gidiyordu. Küçük piyade grupları köye ulaştılar ve içeriye daldılar. Gnotke ve ikinci manganın komutanı tabancalarını kaldırdılar. İki beyaz fişek... Bölük karargâhının ileriye hareket işareti.

"Hadi, kalkın ayağa!"

Bölük komutanı, Boblink, Çavuş Riederheim, haberci ve bir sıhhiyeci bota bindiler. Öteki kıyıya vardıklarında, Riederheim, Feierfeil'e bir emir verdi, "Emil.... Ağır makineli tüfek mangasına git.... İlerlemelerini söyle onlara. Manga komutanları bize gelsinler..."

Feierfeil, elinde bisiklet, botla geri döndü ve ağır makineli tüfek mangasının mevzilendiği yere hareket etti. Görevini tamamlayıp Bug nehrinin doğu kıyısına ulaştığında, bölük karargâhı ilerlemiş ve köyü saran dumanların arasında kaybolmuştu. Feierfeil, arkalarından yürüdü ve çiğnenmiş çavdarlara baktı. "Yaban kazıymış," dedi. "Bu çavdarın içinden yaban domuzu geçmiş, ama savaş böyledir."

Köy artık ayakta değildi...Hiç bir şey ayakta değildi. Bir gardorop alev alev yanıyordu. Taştan bir ocak... Bir sürü taştan ocak... Yanar kümelerden kadınlar eşyaları çekiştiriyorlardı: Bir koyun derisi, bir şilte... Kurtardıklarını arkadaki sebze bahçelerinde güven altına alıyorlardı. Ama Ruslar nerede? Nerede şu Ruslar? Ve neden kimse

bize ateş açmıyor? Oysa, köyde koca bir tabur olduğunu söylemişlerdi. Karşı koymak yok... Hiç bir şey yok. İnekleri tarladan kovarlarken koca bir köy param parça oldu. Sürekli olarak yumruklarıyla şakaklarını sıkan bir kadın vardı; önünde saçsız ve suratsız yatan belki de anneannesiydi. Ama bu Emil'e dokunmamalıydı. 1930 ve 1933'te Berlin'de bir sürü evin kapısı kırıldığında ilk SA taburunda olan eski savaşçı Emil. Evdeki eşyaları sokak ortasına dökmesi ilk kez olmuyordu. Ve bir de, Batı'daki savaştan çok ayrı, Polonya savaşı vardı. Orada da birkaç şey geçmişti. Ama burada bir yaz başı sabahının tazeliği ve yanan et kokusu vardı... Bir kadın mı, yoksa inek eti miydi, bilemezdiniz bunu. Ya buna hiç alışamazdınız, ya da her keresinde yeni baştan alışmak zorunda kalırdınız.

Rüzgârın bir soluğu toprağı yaladı; Kalın duman havalandı. Bir domuz bağırarak kaçıştı. Kolunun altında birkaç parça ev eşyasıyla yaşlı bir adam durdu. Kumun üzerinden bir otomobil yavaşça ilerledi. Feierfeil, içinde oturan kurmay subaylara baktı ve bembeyaz yüzlerini gördü. Hem bu kadar ileride ne yapıyorlardı bunlar? Yandan saldırıya geçmiş olan alayın komutanı Albay Zecke'yi tanıdı. Şoföre çıkışıyordu, "Bu da ne demek oluyor... Yürüsene." Otomobil yavaşça hareket etti; Tekerlekleri daha derine gömüldü.

Demek böyle oluyor. Onların da midesini bulandırıyor. Gidelim buradan. Hiç bir şey görmeyelim. Kaçalım bu köyden. Tarlalara gidelim. Orada daha rahat soluk alınır.

Feierfeil, bölük karargâhını mermilenmiş kilisenin arkasında buldu. Yüzbaşı Boblink'in elinde bir harita vardı ve üzerini işaretliyordu. Ama bunun fazla önemi yoktu anlaşılan.. Her şey plana göre gidiyordu.

***

Hasse'nin tümen karargâhında belirli bir işi yoktu. Tümen kadrosundan alınarak, kuruluş fazlası adı altında gözlemci olarak atanmıştı; ama belirli bir görev verilmemişti kendisine. Ne G1, ne G2, hatta ne de G3'tü. Bundan ötürü G17 diyorlardı ona. Asıl işi General'e sakız gibi yapışmaktı. Bomelbuerg'in görme ve işitme duyuları çok zayıf olduğundan, onun gözleri ve kulaklarıydı aslında.

Kurmaylara çok iş düştüğü son haftalarda G17'nin boş bir anı

bile olmamıştı. Kurmayın hiç bir özel bölümünde sürekli bir işi olmamasına karşın, Generalin yanından hiç ayrılmamıştı. Ve Generalin elinde yüzlerce iş vardı. Bu yüzden, saldırının başlayacağı gece, tüm gençliğine karşın dayanıklılığının sınırında buldu Hasse kendini.

Yirmi dakika daha kaldı.. Büyük anda uyanık kalmaya karar vermiş olmasına karşın öylesine derin bir uykuya dalmıştı ki, ne topçuları ne de trenli topları duydu. Generalin onu yanına istediği saat çoktan geçmişti.

Ancak güneş penceresinden içeri girdiğinde uyandı. Harekât odasından içeri girdiğinde daha vakit erkendi. Bu köylü evinin en büyük odasında yalnızca nöbetçi subayı ve emir erleri vardı. Nöbetçi subayı bir elinde telefon, harita masasına oturmuş durumu işaretliyor ve hemen Merkez'e bildiriyordu.

100. Piyade Alayı Shuraveka'nın batı yanına ulaştı. Karşı koyma yok. 101. Piyade Alayı, Üçgen Korusu'nun güneyinden Bub nehrini geçti; Hafif bir karşı koyma var. Şimdilik düşman topçu ateşi yok.

Sağ kanattaki birlikten bir radyo mesajı. Saldırı plana göre gelişiyor... Zayıf bir karşı koyma var.

Hasse, Generalin saat üçten sonraya kadar harekâttan sorumlu kurmay subaylarla birlikte olduğunu ve sonra çekildiğini öğrendi. Demek Hasse kendi odasına gidebilir ve çağrılmayı bekleyebilirdi.

Birkaç saat sonra Generalin yanına döndü. İleri karargâhta her şey aynı gibiydi. Heyecanlanacak bir şey yoktu. İşler plâna göre gidiyordu. Nöbetçi subayı haritasını kömürlü bir kalemle işaretledi. En kıdemli kurmay subay Yarday Neudeck, bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

100. Alayın çoğunluğu Buğ nehrini aştı ve ilerliyorlar. 101. Alayın geçişi neredeyse bitti. Tümen topçusunun 1. bataryası öteki kanattaki yeni mevziye harekete hazırlanıyor. Her şey plana göre gidiyor. Shuraveka düşmandan temizlendi."

Böyle bildirdi nöbetçi subayı General içeri girdiğinde.

"Öyleyse karargâhı ileri taşımayı öneririm. Shuraveka'ya ne dersin? "

"Hareket etmek için daha çok erken, efendim."

"Peki, bekle öyleyse." Beklemek Bomelbuerg'e göre bir değildi. Odanın içinde birkaç kez döndü, nöbetçi subayının arkasında durdu, haritayı işaretlemesine baktı ve hiç bir şey demeden odadan çıktı. Yanında Hasse'yle birlikte tabii.

Karargâhta kalan subaylar dışarıda bir motorun çalıştığını ve bir otomobilin hareket ettiğini duydular. Ama artık o olayı düşünen yoktu ve bir an için kimse, bir keresinde Fransa savaşında nasıl otomobile atlayıp gittiğini, sonra cankurtaranla geriye getirildiğini ve bir daha onu canlı göremeyeceklerini düşündüklerini anımsayamadı. Beş ay sonra yanlarına dönmüştü. Kurşun, iki gözünün arasına burun kemiğinden girmiş, beyni zedelemeden kafatasının altından geçmiş, başın sağ arka yanından dışarı çıkmıştı. Bütün sonuçları, işitmesinde, görmesinde, koku ve tat almasında ve dengesindeki bozukluklar da görülmüştü. Bir gözü hiç görmüyordu; ötekiyle ancak gölgeleri seçebiliyordu. Ama Bomelbuerg'e yüzünün çirkinleşmesinden ve sezgi gücünün sakatlanmasından daha ağır gelen başka bir şey vardı. Bir akşam tümene döndüğünde, genç subaylardan birine bunu açma gereğini duymuştu. "Azizim Langhoff," demişti. "Generalini artık tanımıyacağını sanmıştım."

"Ama birkaç çizik çok fazla değişiklik yapmaz, komutanım," olmuştu cevap.

"Öyle mi? Teşekkür ederim. Ama şu koca Bomelbuerg kendini kurşun işlemez sanırdı. Bu inancın orta yerinde büyük bir delik açıldı şimdi."

"Ama, komutanım," demişti Langhoff aceleyle, "bunu kabul etmediğimi ve daha değişik düşündüğümü söylememe izin veriniz. Hiç kimse böyle bir yara aldıktan sonra yaşayamazdı. Ama ya siz, efendim.. Bu da kurşun işlemez olduğunuzun belirtisi değilse!...."

"Sağol oğlum," olmuştu Generalin dudaklarından çıkan sözcükler ve Teğmen Langhoff'u omuzlarından tutarak sarsmıştı."Bunu söylemekle bana ne yaptığını bilemezsin. Teşekkür ederim sana, benim aslan oğlum, teşekkür ederim." Ve o günden sonra Bomelbuerg kurşun işlemez olduğuna gerçekten inanmıştı.

İşte böyleydi Bomelbuerg ve subaylarının artık alıştıkları yüz de böyleydi. O sıra evin arkasından otomobil hareket ederken, tümen kurmaylarından kimse, hatta Yarbay Neudeck bile geçmişte de yola çıktığı sabahı düşünmediler. Nöbetçi subayı arka arkaya gelen mesajları yazdı, durum haritası üzerinde sürekli değişiklikler yaptı. Yarbay Neudeck bir puro yakarak bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. Bazen telefonu alıyor, iki alay komutanı Albay Zecke ya da Albay Schadow'la durumu görüşüyordu.

Harita masasının önünde durdu.

"Gözlem balonlarından gelen raporlar nasıl? "

"On dakika önce durumu bildirdiler. Sis ve doğan güneş gözleri engelliyor."

Hiç kimsenin yapacağı bir şey yoktu... Her şey kendi kendine yürüyordu.

Bazı tekil karşı koyma grupları... Birkaç tutsak.. Kayıp yok... Az kayıp var... Her şey plana uygun.

Merkezden telefon geldi. En kıdemli kurmay subayı istediler.

Kurmay Başkanı hattaydı, "Sizi.. orada işler nasıl, Neudeck? Her şey plana göre, her şey yolunda mı? Dinle beni, yirmi dakikaya kadar Ordu Komutanı sizin karargâha gelecek. Haberin olsun diye söylüyorum. Hoşça kal."

Ordu Komutanı, Dördüncü Ordu Komutanı Mareşal von Kluge'ydi. Neudeck, irtibat subayına telefon etti: "Dinle, Butz, Ordu Komutanı yirmi dakika sonra burada olacak. Generale hemen haber ver."

Haber karargâha hemen yayıldı. Herkes kemerini bağladı, ceketini düzeltti.Kendine çeki düzen vermek için, nöbetçi subayı yerini bir dakikalığına başka bir subaya bıraktı.

Binbaşı Butz harekât odasına geldi.

"General bulunamıyor."

"Ne? Olamaz bu." Neudeck, böyle bağırırken bunun pekâlâ olabileceğini biliyordu ve aklına Fransa'daki o korkunç sabah geldi.

"General orada yok. Otomobili ve şoförü gitmiş. Hasse'de öyle, o da gitmiş tabii."

Binbaşı Butz ilerileri araştırmaya gitti. Ama bir uçak motorunun sesi duyulmuştu bile. Bir Fieseler Storch uçağı evin üzerinde dolaştı, birden yakındaki sert zeminli çayıra kondu. Binbaşı Butz, Mareşale yolu göstermeye koştu. Ordu Komutanını bir kurmay subay izliyordu. Neudeck onları yarı yolda karşıladı, ama durumu gereğince açıklayamadı.

"Evet, Neudeck," dedi Ordu Komutanı hemen. "Burada işler nasıl? Anlıyorum... Shuraveka alındı... Kayda değer bir karşı koyma yok... Herkes ilerliyor. General nerede? "

"General, şey, demek istediğim, otomobiliyle öne gitti, komutanım."

"Öne mi gitti? "

"Evet komutanım. Kısa bir yolculuk. Hemen dönecek."

"Öyleyse onsuz yaparız. İçeri girelim."

İleri karargâhın içine girdiler.

"Sen işine bakabilirsin," dedi Mareşal nöbetçi subayına ve durum haritasının bulunduğu masanın başına gitti.

"Demek her yerde ilerliyorlar? Karşı koyma yok gibi, öyle mi Neudeck? "

"Evet efendim. Çok şükür, pek az kayıp var."

Bunu duyunca, komutanın yanındaki kurmay subay kaygılanmış gibi kaşlarını çattı. Pek az kayıp olduğunun bildirilmesi belli ki Mareşali fazla sevindirmiyordu.

"Ama yavaş yavaş işler zorlaşacak. Bir zaman sonra karşı taraftakilerin uyanmaya başlamaları gerek."

"Burada gözlem balonlarınız var. Onlar ne bildiriyorlar? " diye sordu kurmay yüzbaşı."

Nöbetçi subayı topçu alayına telefon etti.

Yarbay Neudeck ve gözlem balonundaki yüzbaşı durumu bir süre görüştüler. Mareşal, Neudeck'in yanında durdu. Neudeck yalnızca dinledi ve çok az konuştu, "Güzel... O kadar iyi değil... Göreceğiz.... Öyle mi? "

"Gözlem balonlarından rapor geldi efendim."

"Evet? "

"Kalenin olduğu kesimde dağınık düşman topçu ateşi var. Yakınındaki barakalardan motorize taburlar doğuya hareket ediyorlar."

"Batıya gelen bir şey var mı? "

"Batıya doğru bir hareket görülmüyor, efendim."

"Olamaz. Yeniden bul onları."

Nöbetçi subayı yeniden telefon etti ve bu kez doğrudan balonlarla ilişki kurdu. Yarbay telefonu aldı ve bin beş yüz metre yükseklikteki balondan araziyi kuş bakışı gören yüzbaşıyla konuştu. Yüzbaşı önce söylediklerini tekrarladı, "Motorize taburlar doğuya doğru gidiyor...Bu yöne bir hareket yok."

"Bunun mümkün olamayacağını söyle ona."

"Olamaz bu," dedi Neudeck mesajı ileterek.

"Öyleyse ve oradakiler buna inanmak istemiyorlarsa, o zaman kendileri yukarıya gelsinler. Yalnızca gördüğümü söyleyebilirim," dediği duyuldu yüzbaşının balonundan.

Kurmay yüzbaşı ve Ordu Komutanı'nın yüzleri kaygılı görünüyordu. Bir yerde yanlışlık vardı... Ya düşman harekâtını bildiren raporlarda ya da hazırlanması haftalarca süren düşman kuvvetlerinin yerlerini gösteren haritalarda. Haritalara göre hemen çok zorlu bir karşı koyma olacağını varsaymışlar ve sınıra yerleşmiş olan Kızıl Ordu'nun orada çarçabuk savaşa sokularak yenilgiye uğratılabileceğini tahmin etmişlerdi.

Ordu Komutanı ve kurmaş yüzbaşı, Brest-Litovsk'tan ağır karşı koymayla karşılaştığını bildiren kanattaki 45. Piyade Tümenine uçmaya karar verdiler. Yarbay Neudeck ve tümenin irtibat subayı ziyaretçileri uçağın indiği yere kadar geçirdiler, Storch havalanana ve kuzey yönünde gözden kaybolana dek çayırda beklediler.

"Butz, acele et ve Generali hemen bulmaya bak," dedi Yarbay Neudeck irtibat subayına.

***

Bomelbuerg'in tümeninin yaptığı manevraya, su gibi bir ilerleme denilirdi. Bug nehrini aşmışlar, çavdar ve darı tarlalarını çiğnemişler, köyden geriye kalan kül yığınını almışlar, çamurdan ve batak çayırdan yürümüşler, çalılık ve küçük ağaçların arasından yol almışlar, kalenin yanından geçmişler, bir sürü boş barakayı ele geçirmişler, Brest-Kobryn yolundan karşıya geçmişler, Brest-Litovsk kentinin kulelerinin ve evlerinin çevresinde bir kavis çizmişlerdi. Tümen, güney kanadını denetim altına almış, kuzeydeki ileri birlikleri de Bug nehrinin bir kolu olan ve Doğuya doğru akan Muchavetz ırmağına yaklaşmışlardı. Burada, Brest-Litovsk kentinin arkasında, hedefine ulaşmaya sadece iki bin metre kalmış olan Schadow'un alayının savaş karargâhı vardı. Saat sekizle dokuz arasında sepetli bir motosiklet, alay karargâhı flamasına aldırmadan bu noktadan hızla geçmiş ve bin metre ilerde bir habercinin seslenmesiyle durdurulmuştu.

Sepetli motosiklet acı bir fren yaptı.

"Dur...Daha ileriye gidemezsiniz." Haberci Onbaşı Feierfeil'di.

Motosiklet alay karargâhından da görülmüştü.

"Hey, nedir oradaki? Kenarlarında kırmızı şeritler olan bir pantolon var yolun üzerinde," dedi Albay Schadow çevresindeki subaylara. Onlar da, bir generalin işareti olan kırmızı şeritli pantolonun

olduğu yere baktılar ve yolun ortasında, bir piyade kalabalığının içinde ayakta duran Bomelbuerg'in kısaca boylu, ama sağlam yapılı bedenini tanıdılar. Çok uzun boylu, zayıf ve biraz da sinirli bir adam olan Schadow bastonunu aldı, arkasından gelen irtibat subayıyla birlikte, Yüzbaşı Boblink'in bölük karargâhını kurmuş olduğu yolun kenarına doğru yürüdü.

Boblink durumu Generale bildirmiş, tabur karargâhının dört yüz metre ileride ve sağda olduğunu söylemiş, sonra gönderilmişti. Şimdi orada durmuş, gözünde dürbün, zayıf bir karşı koymayla karşılaşan bölüğünden iki manganın Muchavetz üzerindeki köprüyü almak için ilerlemesini seyrediyordu. Heyecan dolu bir andı bu. Acaba köprüyü hasar görmeden ele geçirebilecekler miydi, yoksa havaya mı uçacaktı? Boblink, kanattaki bölüğün de yolun sağından ilerlemekte olduğunu gördü. Oraya önce biz varalım, köprüyü benim çocuklarım alsın, diye dua etti içinden.

Generalin yanında duran Teğmen Hasse, ona gözlük görevi yapıyordu. Bilinmesi gereken her şeyi patronuna iletiyordu.

Generalim..." General Bomelbuerg başını biraz yana eğdi. "Albay Schadow," dedi Hasse hemen.

"Ha, azizim Schadow. Köprüyü hasar görmeden almalarını seyretmeliyiı. şimdi." Köprünün önünde yalnızca Boblink'in bölüğü yoktu artık, tüm alay sel sularının açtığı çukurlara doluşmuştu. Bu arada Zecke'nin alayı, harekatı güneyden koruyordu. Tümenin üçüncü alayı hâlâ yedekteydi.

"Generalim, en kıdemli kurmay subay bize uğrayıp uğramadığınızı soruyor," dedi Schadow Bomelbuerg'e dönerek."

"Evet, evet," dedi General. "Peki." Köprüyle ilgili olmayan hiç bir şeyin önemi yoktu şu anda. Makineli tüfekler takırdadı. El bombaları ve mermiler patladı. Topçular Muchavetz'in öteki kıyısına bombalar yağdırdılar. Brest'ten obüslerin gürlemesi ve büyük top "Karl"ın patlayışı duyuldu. Çamura bulanmış piyadeler batak topraktan kalktılar, ileri doğru koşuştular, yeniden yere yattılar. Çift kanatlı bir Rus uçağı alevler içinde döne döne nehre düşmeye başladı. Kara bir şey uçaktan koptu, bir paraşüt açıldı ve nehrin üzerinde rüzgârla sürüklendi.

"Savaş karargâhından her şeyi çok güzel görebiliyoruz," dedi

Schadow bu kez de. Bomelbuerg'in kulağına bağırması gerekmişti. Ama o, "Hayır, teşekkürler...İleri bölüğün adamlarıyla burada çok iyiyim," dedi.

"Savaş karargâhından kanattaki taburun harekâtını izleyebilirsiniz," dedi Schadow.

"Beni rahatsız etme, lütfen. Sen istiyorsan git karargâhına," olmuştu Bomelbuerg'in cevabı bu ısrarlı çağrılara. Sonunda Schadow irtibat subayıyla gitmek zorunda kalmıştı.

Bu arada, Bomelbuerg'in pantolonundaki çizgiler mıknatıs görevi yapıyordu. Schadow'un ayrılmasından sonra, topçu alayının komutanı Generali ön hattan geri çekme girişiminde bulundu. Aslında kendisi gitmedi, irtibat subayı Holmers'i gönderdi. Komutanın Holmers'i sevdiğini biliyordu.

Köprü, hafif bir karşı koymaya karşın hasar görmeden alınmıştı. Plana göre...Nehrin ötesinde havaya beyaz fişekler atıldığında, Holmers, Boblink'in bulunduğu yere ulaştı.

"Beyaz fişekler," dedi Hasse.

Hasse solgundu, ama sebepsiz değildi bu. Heyecanlı anlar yaşamıştı ve bundan sonra olacaklar için kaygılanıyordu. Bomelbuerg'in yanında Bug nehrine kadar otomobille gelmiş, nehiri katlanabilir botla geçmiş, sepetli bir motosikletle Shuraveka yıkıntılarının içine dalmış, kaleden makineli tüfek ateşi açılınca boylu boyunca yere uzanmıştı. Sabah saat dörtten beri peşi sıra onunla dolaşıyordu ve ne de olsa kurşun işlemez biri değildi.

Belki General öyleydi, ama kendisi öyle olmadığını düşünüyordu.

"Beyaz fişekler, komutanım."

"Beyaz...O zaman tamam, aldık orayı." Bomelbuerg ellerini uzattı ve o dakika gelen kişinin omuzlarına koydu. Yüzünü ötekinin yüzüne o denli yaklaştırmıştı ki, neredeyse burunları birbirine değecekti. Holmers'ti bu. "Holmers, oğlum! Bak gene başardık. Schadow'un becereceğini biliyordum. Şimdi hemen Merkez'e haber vermeye bakalım."

"Evet, efendim. Şurada, çalılıkların arasındaki harekât odasında bir topçu subayı var. Mesajı hemen gönderir."

"Ve senin komutanın nerede şimdi? " diye sordu Bomelbuerg, Holmers'e.

"Daha gerilerde, efendim. Yanımızdan rüzgâr gibi geçtiniz." Generale, olanı biteni anlatmada Hasse'den iyiydi Holmers. "Savaş

karargâhımız Schadow'un alayında olacak," dedi ve götürülen Rus tutsağına baktı. Birkaç dakika önce düşürülen Rus havacısıydı bu. Güneşten yanmış bir yüz ve açık renk gözler. Yakasında altınla işlenmiş bir yıldız vardı. Demek bir komiserdi. Kendisini bekleyenin ne olduğunu bilmiyordu kuşkusuz. Oradan bin metre geride alay karargâhının flaması uçuşuyordu. "Alay karargâhının ilerisinde..." Çok ayıp bir şeydi bu.

"Ve gerilerde durum nasıl? ...Köprü kurma işini ne kadar ilerlettiler? " diye sordu General.

"O kadar iyi gitmiyor, efendim. Doğ kıyısı çok bataklık."

"Ama acele etmeliler."

Bomelbuerg başka birine döndü ve onun da omuzlarına ellerini koydu:

"Ah, Butz, seni gördüğüme sevindim. Söyle bakayım, neden şu köprüyü bitirmiyorlar? " Butz komutanını bulmuştu. Bug nehrinin doğu kıyısındaki bataklık kesimin tahmin edilenden daha uzun çıkmasından ötürü hazırlanan köprünün yeterli olmadığını açıklamak sırası Butz'a gelmişti şimdi.

Schadow'un karargâhının bu yönünde bir silah sesi duyuldu. Holmers ve Butz bakışlarını kaldırarak baktılar. Holmers, Binbaşı Butz'un gözlerine bakmak istediğinde, öteki başını çevirdi. "Tümeni telefonla aramak için bir dakikalığına ayrılıyorum," dedi Butz ve emrini yerine getirip Generali bulmuş olduğunu Yarbay Neudeck'e haber vermeye gitti.

Holmers, hâlâ alay karargâhının ilerisindeki yeri düşünüyordu. Demek bu başlangıçtı. İşler böyle giderse ne olurdu acaba? Langhoff'la konuşmasını ve ahlaki güçlerin dengesi üzerine verdiği konferansı anımsadı. Ne demişti o? Senin yaptıkların sadece ötekini etkilemekle kalmaz, geri de teper. Bu kurşun da kendi kafalarına geri tepecekti. Kesin olan bir şey vardı. Yarım saat önce düşürülen ve şimdi alay karargâhının ilerisinde ölü yatan adam bir savaşçıydı ve bu durumda, uluslararası yasalara göre öldürülmeyip tutsak edilmeliydi.

***

Prut bataklıklarından kan kırmızı renkte doğan güneş, şimdi tepeye çıkmıştı. Ayaklarının altındaki bataklık sıcak bir pelte gibiydi. Görünüşe göre bundan yıllar önce üzerinden ineklerin geçerek

açtıkları dolambaçlı, içi çamurlu çukurlarla dolu kötü bir yol, Bug nehrine koşut gidiyor, kalenin ve barakaların yanından geçip korunun içinden Muchavetz'in yüksek kıyılarına doğru uzanıyordu. Boblink'in bölüğünün yarısı yere yatmıştı. Görevleri bitmiş, o günün en önemli hedefine ulaşılmıştı. Bölüğün geri kalanları saklanmış Rusları bulmak için nehrin kıyılarını, çalılıkların arasını, birkaç köylü kulübesini, yakındaki bir bıçkıhaneyi ararlarken ötekiler mola vermişlerdi.

Hava, toz ve dumanla doluydu. Topraktan kötü bir koku çıkıyordu. Kollarını ve bacaklarını gererek sırt üstü yatmak hoş bir şeydi. Güneş korunun arkasından, batıdan batana dek burada kalmak daha da iyi olurdu. Sabah bölük bu korunun arkasından ilerlemişti.

Piyadeler yan yana yatıyorlardı. Heydebreck, biraz ötesindeki August Gnotke, Emil Feierfeil ve tanksavar bölümünden birileri oradaydılar,

"Çocuklar, bu çok güzel bir harekât olacak," dedi tanksavarcılardan bir Berlinli.

"Rusların o karton tanklarından sadece yedisini ben vurdum."

"Ağır ol bakalım, Hermann."

"Şey, yani, yedisini de vurmadıysam geri kalanlar kaçıştılar ama."

"Kapa çeneni," diye bağırdı Gnotke.

Kalenin arkasını çevirirlerken, Berlinli bir zırhlı arabayı vurmuştu aslında. Gnotke olanları yakından görmüştü...Makineli tüfekli, hafif zırhlı bir araba.

"Demek istediğim, Rusların zırhları böyleyse o kadar kötü olmayacak."

Gnotke, başını nemli çimene dayayarak uyumaya çalıştı. Bulundukları yer alçak bir tepeydi ve günün bu saatinde orada gölgelik yer yoktu. Brest-litovsk'dan top sesleri geliyordu. Kentten dışarı giden yoldan korkunç bir uğultu duyuluyordu. Kalın toz dumanları arasında Alman tankları doğuya gidiyorlardı.

"Öteki tümenden hiç kimseyi gören oldu mu? "

"Tabii...Onlarla birleştik. Bak, şunlar ileriye giden tanklar... Büyük bir kıskaç hareketi yapıyorlar."

Gnotke, Hans Riederheim'la konuşmasını düşünüyordu. Geçmişte olanlar konusunda beni rahat bıraksa keşke. Geçti gitti onlar. Artık aklıma bile getirmek istemiyorum. Pauline'den de ne istiyor? "

"Söylesene Emil," diyerek Feierfeil'e döndü, "Hans'ın dün yazdığı

şu kartpostalı düşünüyordum da...Ne istiyor Pauline'den? "

"Yıllardır peşinde olduğunu bilmiyor musun? "

"Evet. Ya Pauline? "

"Bilemem," dedi Pauline'in kardeşi.

Gökyüzünde motor sesleri vardı. Uçaksavar topları her yönden gürlediler. Uçaklar dağıldılar ve yerdekilere işaret verdiler. Bir baskından dönen kendi uçaklarıydı bunlar.

"Çok iyi bir savaş bu..Kendi uçaklarımıza ateş ediyoruz."

"Kapa çeneni," dedi Gnotke yeniden.

Her türlü şey olur savaşta. Her şeye oturup üzülemezsin. Uçaksavar ateşi ister Alman ister Rus olsun, dinleniyordum. Ama bunun ne kadar uzun ya da kısa olacağını bilemezsin.

Konuşmalar duruldu...Hepsi nemli çimene uzandılar. O sabah göğüslerine kadar suya girerek Bug nehrinin batak kıyısına tırmanmışlardı. Çamurdan, bataklıktan, küllerin içinden geçmişler ve yeniden kuru toprağa gelmişlerdi. Giysileri üstlerinde kurumuş, sonra terleriyle yeniden sırılsıklam olmuştu. Şimdi yorgunluktan bitkin, yatıyorlardı. Bir saat geçti ve güneş doruğuna ulaştı. O sırada, altlarındaki toprak titredi. Önce, uzaklarda giden bir tren sesi gibiydi bu, sonra yeri göğü kaplayan bir gümbürtü haline geldi.

***

Binbaşı Butz, Generali ararken önce Zecke'nin alayına gitmişti. Bir zamanlar Polonyalı subayların eğitim okulu olan bir dizi eski barakanın arasından geçmişti. Beyaz tuğlalı, kırmızı kiremitli yapılar, önlerinde çiçek tarhları ve ilerisinde çam ağaçları olan evler vardı. Topçulara iyi hedef olmuştu bunlar.Duvarlarda büyük delikler açılmıştı; bazı yerlerden alev dilimleri uzanıyordu; bir pencereden bir perde uçuştu. Kadınlar ve çocuklar şaşkın yüzlerle orada burada bekleşiyorlardı. Butz, ölü bir askeri geçti. Tozların arasında ölü bir kadın vardı. Ellerini başlarının üzerine koymuş olan Rus tutsakları, olup bitenden haberleri yokmuş gibi bir evin önünde oturmuşlardı. Butz, Rusların başında duran nöbetçiden alay karargâhının yerini öğrendi. Bir evin önünde uçuşan 101. Piyade Alayının flamasını görene dek hayli yol alması gerekmişti. İçeri girdi ve irtibat subayı Emmanuel'e seslendi.

"Merhaba Emmanuel, albay nerede? "

Teğmen Emmanuel bir iskemleye oturmuştu. Gözleri donuk, bakışları sabitti. Yüzünü kaldırdığında, ifadesi yakalanan Ruslarınkinden bile daha boştu. Biri Butz'u kolundan tutarak odadan dışarı çıkardı.

"Savaş travması...Niederkorn'daki gibi."

Fransa savaşının başlarında, Niederkorn'da alay ağır ateş altına düştüğünde ve alay karargâhından bazıları öldüğünde Emmanuel bir sinir krizi geçirmişti. Bundan sonra onu memlekete yollamışlar ve olay kapatılmıştı. Zecke, Emmanuel'i yeniden yanına almıştı. Teoloji okumuştu, ayrıca yorulmak bilmez bir işçiydi o. Alayın irtibat subayı yapmıştı Emmanuel'i. Shuraveka'nın içinden geçerlerken tümüyle çökmüştü.

Butz, alay kurmaylarını evin arkasında buldu. Ağaçlar ve altlarında masalar, iskemleler vardı. Subaylar bir arada oturmuşlar. Rusmahfelinden biralar açmışlardı. Ekmek ve sosis de vardı. Çapulculuk seferinden dönen bir assubay, tepsi içinde masanın üstüne başka yiyecekler de koymaktaydı.

"Hiç de kötü sayılmaz bu...Daha kötüsü olur sanmıştım."

"Biraları bizimki kadar iyi değil...Biraz acı...Ama kötü sayılmaz."

"Bak bunu dene...Çukulatalar harika...Bisküviler de kötü değil."

Bomelbuerg orada görülmemişti. Butz yoluna devam etti. Sonra, Generalle 100. Alayda, Boblink'in bölüğünde karşılaştı. Yarbay Neudeck'e telefon etti ve General bir de Zecke'nin alayına gitmek istediğinden, o da bir motosiklete tünedi.

Şimdi motosikletler ikileşmişti. Birincisinin sepetinde General oturmuştu. Hasse sürücünün arkasındaydı. İkincisinde Butz vardı. Barakalar dizisinin içinden geçtiler ve ağaçların altındaki masaların olduğu yerin tam karşısında durdular.

Hasse, General'in sepetten çıkmasına yardım etti.

"Günaydın, baylar," dedi General.

"Günaydın, komutanım," dediler koro halinde.

"Günaydın Zecke." Onu göremiyordu, ama orada olmalıydı. "Sizde ne haberler var bakalım? "

"Yarbay Neudeck birkaç kez telefon ederek sizi sordu, efendim," dediği duyuldu Zecke'nin. Tümene geleli çok olmamıştı. Ama Bomelbuerg'le uzun süredir tanıştığından, tümene gelişinde onun tarafından çoşkuyla karşılanmıştı. Her zaman komutanın kendisine özel bir sevgisi olduğuna inanırdı. Ama çoğunlukla ve o sabah da olduğu gibi, tersi çıkardı bunun.

"İyi öyleyse. Hasse, bana Neudeck'i bul lütfen."

General yeniden Zecke'ye döndü. "Ee, ne var ne yok Zecke? "

"Tüm hedefler alındı, efendim. Size haritada gösterebilir miyim? "Bomelbuerg masaya geldi ve öne doğru eğildi...Sadece biraz...Bir parça bir şey görebilmek için burnunu haritaya yapıştırması gereken bir adam gibi değil.

"Birinci tabur Schadow'un alayıyla buluştu. İkinci tabur şurada, barakaların yanında güneye yönelik, üçüncüsü güney-batıya dönük, Bug nehrine dek uzanan hattı tutuyor," diye bildirdi Zecke.

"Evet, evet," dedi Bomelbuerg ters ters. Her şey plana göre, kayıplar az...Zecke'den duymak istedikleri bunlar değildi. Buraya gelmeden az önce Hasse'nin söylediklerini anımsadı. Evin arka duvarında, güneş altında çömelmiş oturan yüz kadar Rus tutsağını göstermişti parmağıyla.

"Ve bu ne demek oluyor? Alay komutanının burnunun dibinde, böyle bir tutsak toplama yeri pek doğru bir şey olmasa gerek, değil mi Zecke? "

"Hemen götürülecekler, efendim. Sadece geçici bu ",

"Anlıyorum. Başka ne var? "

Buzt daha önce oradaydı ve her halde General Emmanuel'e olanları duymuştu, ama Zecke bundan söz etmedi. "Şey, efendim, tatsız bir şey oldu," dedi. "Üçüncü tabur, bizim bazı tanklarımızın ateşi altına düştüğünü bildirdi az önce."

"Ne, ne? "

"Ateş altında kalmışlar, efendim...Çok ters bir şey...İki ağır tanksavar topu mürettebatıyla birlikte yok oldu."

"Amma berbat bir iş. Nasıl oldu bu, Zecke? "

Zecke anlattı. Güneyden tanklar görülmüştü ve 3. taburun ağır tanksavarları ateş açarak bazılarını vurmuşlardı; bunun üzerine tanklar, tanksavar toplarına ateş etmişler ve iki topla mürettebatını yok etmişlerdi.

"Güneyden tankların ilerlemesiyle ilgili bir şey söylenmemişti efendim."

"Ne demek, hiç bir şey söylenmemişti? Rus tanklarıyla Alman tanklarını ayrıt ederler sanırım? İnanılmaz bir pislik bu."

"Generalim."

Konuşan Hasse'ydi.

"Ne var, Hasse? "

"Yarbay Neudeck, efendim."

"Ver onu bana." Bomelbuerg ahizeyi aldı. "Dinle, Neudeck, az önce Schadow'un adamlarının köprüyü alışlarını gördük. Gene Schadow'un yaptığı birinci sınıf bir iş..."

Zecke, yanında durup Schadow'la ilgili bir sürü övgüyü dinlemek zorunda kaldı. Sonra, her halde Neudeck durumu bildirdi. İri gözlüklerinin arkasında Bomelbuerg'ın suratı gittikçe asıldı, Neudeck'in önünde duruyormuş gibi başını ağır ağır salladı.

Kayda değer bir karşı koyma olmadığını ve kayıpların her yerde çok az olduğunu söylüyordu Neudeck. Kayıp verildiğinde bunun nedeni, tüm strateji ve taktik kurallarını hiçe sayarak döğüşen Ruslardan ötürüydü. Örneğin kale tümüyle sarılmıştı ve oradan bir ses çıkmazken, önünden bir kamyon geçti mi ateş açıyordu. ("Benim de yere yatmam gerekmişti," diye mırıldandı General.) Ve Brest-Litovsk'ta (Neudeck bunu kanattaki tümenden öğrenmişti) bu durum daha da kötüydü ve kale tümen komutanını gerçekten düşündürüyordu. "Görünüşe göre, bu savaşta kayıplarımızı cepheden değil de gerilerden vereceğiz," dedi Neudeck. Başka bir şeyle ilgili olarak konuşmasını sürdürdü: Küçük birliklerin raporlarında belirgin olan bir sinirlilik havası. "Bunun nedenlerinden biri de, hiç bir karşı koyma olmaması. Tekin şey değil bu. Kaleden, Bug nehrinden, Muchavetz'ten ve korulardan ateş ediliyor tabii. Ama, bir köyde ya da bir yolda tüfek patlasa, pusuda nişancı var diyorlar. Herkes alabildiğine ateş açmaya başlıyor ve birbirlerini vuruyorlar. Koden yolunda da bu böyle oldu. Tanklarımızdan bazıları güneyden çıktılar..."

"Evet, o pisliği biliyorum. Zecke'ninkiler yaptılar onu. Ne diyorsun? ...Tabii birbirlerini vurmaları durdurulmalı. 102. Alayı karşıya geçirdiğimizde bu alanı tararlar. Bu bir avuç Rusun icabına bakıldıktan sonra heyecan dinecektir. Köprü işi nasıl gidiyor, Neudeck? ...Anlıyorum kıyı bataklık, ırmağın dibi tutmuyor, yeterince araç-gereç yok...Ve istihkâmcılar bunu önceden bilemezlerdi! Başka şey var mı? "

"Evet efendim. Az önce Merkez'den telefon geldi. 18. Zırhlı Tümen önceden saptanmış olan yolunda ilerleyemiyor. Arazi tümüyle bataklık. Koden'den kuzeye döndüler ve Muchavetz'in üzerinde aldığımız köprüden geçerek Brest-Kobryn yolu boyunca ilerleyecekler."

"Bu iyi... Demek başarımız ürünlerini verecek. Ama bu sırada biz ne yapacağız? Olduğumuz yerde kalamayız. Yollarda ilk geçiş hakkı panzer tümenlerinin."

"Bir gedik bulup birliklerimizi içeri geçirmeye çalışmalıyız. efendim. Nakliye subayına köprüye gelmesini söyledim."

"Bakalım, göreceğiz. Geride olanların yanına dön ve Bug'un üzerindeki köprüyü tamamlat. Başka bir şey varmı? "

"Öğleden sonra karargâhla birlikte harekete geçmeyi düşünüyordum.. Oradaki barakalara yerleşmeyi öneririm."

"İyi. Her şeyi hazırlatırım. Butz ve Hasse'ye söylerim, onlar bakarlar. Hadi hoşçakal Neudeck."

***

Telefon konuşması bitmişti. Gerçekte her şeyin ters gittiğini General şimdi anlamıştı. Adamlar birbirlerini vuruyor...Eh, buna engel olacaklardı. Ama köprünün bu kadar uzun sürmesi çok kötüydü. 18. Zırlı Tümen...Neyse... Ama burada boş oturmamız hiç iyi değil; gerçekten can sıkıcı.

Gene Zecke'ydi.

"Evet, ne var Zecke? "

Albay Zecke durumu bildirdi. Teğmen Emmanuel'le ilgiliydi. "Anlıyorum, Emmanuel. İrtibat subayı. Tümüyle çöktü, diyorsun.." Bu kadarı fazlaydı. Köprünün gecikmesi, zırhlı birliğin geçmesi için tümenin geride bıraktırılması...Hepsi üst üste gelmişti. Bomelbuerg yüzünü albayınkine yaklaştırdı. Gözlüklerini çıkardı, beşte dördü görmeyen, sulanan, çizik içindeki sarı renkli göz yuvarlağını sanki albayı daha iyi görmek istercesine döndürdü.

"Söylemiştim sana. Ama ne pahasına olursa olsun Emmanuel'i istedin. İşte, yaptın yapacağını. Ve bu pisliği benim temizlemem gerekiyor. Böyle bir şeyi yapmaya hiç niyetim yok. Karma karışık ettin her şeyi..."

"Ama, efendim..."

"Mazeret istemez. Önce alay karargâhının yanında tutsak toplama yeri, sonra tanksavar topçularının Alman tanklarına ateş açmaları ve onlar tarafından ezilmeleri, bir de irtibat subayın tımarhanede olmalı...Hangi alayda olursa olsun, bunu tarif edecek kelime bulamıyorum."

General gözlüklerini yeniden taktı. Zecke'ye iyice bindirmişti. Bunu uzun zamandır yapmak istiyordu. Ve düşündüklerini açıkça söylemişti.

Zecke, Bomelbuerg'in içini boşaltmak gereğini duyduğunu biliyordu. Bırak yapsın...O kıyameti koparırken, Zecke'nin yüzündeki keskin çizgilerde hiç bir kımıltı olmadı.

Bomelbuerg yeniden homurdandı, arkasını döndü ve boşluğa uzandı, ama birkaç adım sonra Hasse'nin yanına gelmeyi başardı. Tümen kurmaylarının yatacakları yerlerle ilgili olarak, Zecke yeniden konuştu.

"Önermeme izin verirseniz, efendim, orada subay kantininin yanında birkaç iyi aydınlatılmış sessiz oda var..."

"Hayır, teşekkür ederim. Çok kalabalık orası. Butz çevreyi araştırıyordu."

Yaveri, köprüye giden yol üzerinde çam ağaçları ve çalılıklarla çevrili birkaç kulübe bulmuştu. Bomelbuerg eşyalarını oraya taşıtmıştı.

Pencere kenarına oturdu. Zaman ilerledi ve o kımıldamadı. Renkli camlı büyük gözlüklerinin arkasında uyuyor mu, yoksa düşünüyor mu, tam olarak bilemezdiniz. Hava sıcak ve tozluydu. Pencerenin kenarındaki çalılıklar arasından tatarcık kümecikleri yükseliyordu. Tatarcıklar General'i rahatsız etmiyordu; onların farkında değildi çünkü. Hiç değilse elini burnuna ya da yanağına götürüp orada bir sokma izi bulana dek. Ama Hasse'yi rahatsız ediyorlardı. Zecke'nin önerdiği konaklama yeri kıyaslamasız daha iyiydi tabii. Ama şu anda Generalin kabul edebileceği tek yer, Zecke'nin karargâhından yeterince uzak olanıydı.

"Hasse," dedi General Gerçekte bir soruydu bu;

"Zırhlı birlikler, komutanım," diye cevapladı Hasse.

18. Zırhlı Tümen oradaydı...Tümenin hepsi...Köprüden geçmeyi bekliyorlardı. Zırhlılar için yolu açan Bomelbuerg, bunların nasıl olduklarını bir görmek istedi ve Hasse'yle birlikte evin önüne çıktı. Ana birliğin birkaç mil önünde.. tazı gibi koşan zırhlı arabalar köprüye ulaşmışlardı bile.

"Öncü birlik, komutanım."

Ağır tanklar, parıldayan paletler, yağlı dumanlar, toz...

"Bir motosiklet bölüğü, komutanım."

"Komutanı otomobilinde, komutanım."

Paletler, toz, pis koku...Patırtı gürültü cehennemi...Hasse kendini boşuna yormuştu. Hiç bir insan sesi kendini duyuramazdı orada. Bomelbuerg uzun süre durduğu yerden ayrılmadı. Sonra kulübeye girdi ve açık penceresinin önüne oturdu. Yüzü hâlâ dışardaki tozla kaplı

dünyaya çevrikti.

***

Tank şeridi köprüden gürültüyle geçti.

Yolun kenarına yatmış piyadeler toz içinde kalmışlardı. Durduklarında, Gnotke'nin mangası tanklara yakından bakabildi. İçerde sadece şoför vardı; mürettebat tankın üstündeydi. Komutan, kulaklarında kulaklıklar, taretin yanına oturmuştu. Ötekiler arkasındaydılar.

"Şuraya bak, ne varsa hepsini dışarıya asmışlar."

"Tabii. Sıcakta benzin kokusuyla her şey bozulur."

Pişirme araçları, içme suyu, ekmek torbaları ve yiyecek maddeleri... Hepsi tankların kenarlarına asılmış, sallanıyordu. Arkalarında büyük bidonlar ve yumuşak toprağa yaymak için tahta paspaslar vardı. Tüm tankların önlerine ve arkalarına koruma levhaları konulmuştu. Arkalarında treyler olan tanklar da vardı.

"Çingeneler gibi," dedi piyadelerden biri.

"Arkadaş, ne diyorsun sen? "

Toza bulanmış yüzlerden biri ona döndü; yalnızca gözlerden ve dişlerden gelen bir beyazlık vardı. Yüzün geri kalanı bir pislik maskesiyle örtülmüştü. Kaşlarda kalın bir yay çiziyor, tükürükle ağıza yapışıyor, burnun iki yanından siyah bir kırışık yaparak aşağıya iniyordu.

"Taretin arkasında her şeyi temiz ve güzelce saklayabilirsin diyordum."

"Kendi işine bak sen. Bu sanki bizim ilk savaşımız mı? "

Söylenecek söz söylenmişti. Ötekiler buna tümüyle katıldılar. "Çok güzel görünüyorlar," dedi içlerinden biri. "Polonya'nın yarısı üzerlerinde." "Belki piyade daha iyidir gene de." "Herkes eşyasını bir yere taşımak zorundadır." "Evet ama onlar tankların üzerinde taşıyorlar." "Neyse, önemli olan, Moskova'ya giden büyük yolda taban tepmemiz için bize yakında yol açmaları."

Tabur yoluna devam etti. Bir mola verildi, sonra yeniden saatte on mil hızla yola koyuldu. Zırhlı bir tümende ortalama beş bin araç vardır; yedek birlikleriyle onu kuralların öngördüğü aralıkla sıralayacak olursanız, uzunluğu yüz milden fazla tutar. Belki de tümenin üçte biri Muchavetz'i geçmiş ve ileriye yol almıştı. Saatlerdir geçiyorlardı ve

sonu geleceğe benzemiyordu.

***

Birkaç mil ötede bir adam hâlâ pencerenin yanında oturuyordu.

"Hasse!" diye seslerdi.

"Buyurun komutanım."

"Şarkı söylüyorlar. Nedir bu? "

" 'Tüm dünya sarsılıyor', komutanım."

"Evet? " Okumasını istiyordu ve Hasse şarkıyı son dizesine dek söyledi:

"Bugün Almanya'ya egemeniz,
Yarın dünya bizimdir."

Bomelbuerg, ne Hasse'nin okuyuşunu, ne de dışarıda söylenen şarkıyı duydu, ama orada oturarak dinledi ve sonunda, "Çocuklar çok güzel söylüyorlar," dedi.

Tanklar durdu. Bomelbuerg yeniden dışarı çıktı. Açık bir taretin önünde duran bir teğmenle konuştu. Generalin kendisinden ne istediğini teğmen anlayamadı.

"Teğmen Vohwinkel, komutanım."

"Nereden? " diye sordu Bomelbuerg.

"Karaorman, komutanım."

"Güzel. İlk savaşın mı? "

"Hayır komutanım; Polonya ve Fransa'da bulundum."

"Mürettebatın da mı? "

"Sadece telsizci, komutanım."

"Çok iyi...Hadi bir an önce köprüden geçin de bize yol açılsın."

"Evet, efendim."

Tanklar yola koyuldular. Bomelbuerg olduğu yerde kaldı. Orada, çalıların yanında, bunun karışık, olağanüstü bir gün olduğunu düşündü. Böyle bir günün insana fazla geldiğini duyardı kişi birdenbire. Birinci Dünya Savaşı'nı düşündü. Hiç olmazsa Almanya için, tankların o denli önemi yoktu o zaman. Potsdam'daki garnizon hizmetini düşündü. 'Cumhuriyet' bir Bomelbuerg'a melon şapka giydiremezdi ya. Sonunda, çoğunlukla hatırlayamadığı karısı, Frau Charlotte Bomelbuerg'i düşündü.

Orada durdu ve ne işitti, ne de gördü. Gözlerini kapatamazdı. Çünkü dengesini yitirirdi ve rüzgârdaki bir saz gibi sallanmaya başlardı.

Hiç bir şeyin ne kokusunu, ne de tadını alabilirdi. Bundan ötürü her şey aynıydı onun için...Hatta yiyeceği ve Potsdam'daki karısı Charlotte Bomelbuerg bile. Bunun yalnız bir istisnası vardı...Parçası olduğu o büyük makine. O söz konusu olduğu sürece her şeyin farkındaydı ve o dakika olup biten her şeyi duyuyor, açıkça gözlerinin önünde görüyordu..

Güneş çekilmişti. Batıyor olmalıydı. Bu uzun zırh deresi ve kaldırdığı uzun toz bulutu, Bug nehrine ve onun üzerinden Polonya'nın içlerine dek uzanıyordu. İlerde başı, Kobrin'in ve bir Rus ordusunun karargâhının yakınında olmalıydı. Brest-Litovsk, Minsk ve Smolensk'e uzanan yolun üzerinde gürüldeyerek gidiyordu. Onların aldıkları Moskova'ya giden askeri yoldu bu ve şimdi düşmandan temizlenecekti. Ve bu bir başlangıçtı daha. O ve adamları, hiç değilse Schadow'un saldırı alayı, kendilerine düşeni yapmışlardı.

***

3. Motorize Tümenin irtibat subayları, öğleden sonra saldırı emirlerini getirmişlerdi. Saldırının günü 22 Haziran, saati 03.05'ti. Emirlere ek olan notta, "Kulübeli kampların olduğu koruya dokunulmayacak" mesajı geldiğinde saldırı iptal edilecek deniliyordu.

Tümen, Tilsit'in doğusundaki koruda toplandı. Gece askerler Berlin Radyosu'ndan dans müziği dinlediler ve spiker iyi geceler diledi.

Sonra, çamların tepelerinden aşağıya doğru büyük bir sessizlik indi ve kampa yayıldı. Tek tük nöbetçiler ağaçların altında bir aşağı bir yukarı dolaştılar. Hemen hemen herkes yatmış uyuyordu. Surada burada birkaç kişi ellerine kağıt kalem almışlardı, ama içlerinden çoz azı gerçekten bir mektup yazıyordu. Birkaç cümle karaladıktan sonra kağıt zarfa sokuşturuluyor ve oradan geçen biri bunu alarak posta erine veriyordu.

Saat üçten hemen sonra uçakların gürültüsü çöktü, sonra topların gürlemesi, ardından da cephenin velveleli kargaşalığı...Doğuya doğru yuvarlanarak giden karmakarışık bir patırtı gürültü...Yıllar boyu durmadan sürecek bir ses...Tümenin bulunduğu alandan hâlâ bir ses yoktu. Hiç değilse onlar için, "Kulübeli kampların olduğu koru" iki gün ve iki gece için yerinde kalacaktı. Saldırı emri geri alınmıştı; onun yerine iki gün sonra, bir zırhlı tümen ve SS alaylarınca daha önce yerle bir edilmiş olan Duenaburg'a hareket emri gelmişti.

Üçüncü günün sabahı korunun içindeki çadırlar söküldü. Küçük dallar ayaklar altında çatırdadı. Askerler kamyonlara bindirildi. Dallar oynamaya başladı, her yönde yollar açıldı, asker dolu kamyonlar ortaya çıktı ve orman boyunca giden yolda ilerlemeye başladılar. Memel nehrinin sessizce akan suları üzerindeki dubalı bir köprüden geçtiler, altı mil uzunluğundaki, üzerlerinde gecenin beyaz çiyi hâlâ duran boş otlakların arasından yol aldılar. Güneş kamyonların parlak bölümlerinde parıldadı. Gamalı haçlı küçük bayraklar radyatörlerin üzerinde uçuştu. Bir oparlörden *Wehrmacht*'ın bildirisi duyuldu. Doğu cephesi boyunca ilerleniyor ve her şey plana uygun gidiyordu. Alman kuvvetleri ilk hedeflerine doğru hızla ilerliyorlardı.

Birden *Wehrmacht*'ın bildirisi, pervanelerin gürültüsü, uzun bir düdük sesi ve patlayan bombaların gümbürdemesiyle boğuldu. Tabur durdu. Askerler kamyonlarından dışarı döküldüler, yere yattılar ya da hiç bir korunma yeri olmayan çayıra dağıldılar. İkinci bir saldırı... Yeniden bombalar, yeniden havaya fışkıran toprak...Sıhhıyecilere seslenenler vardı. Muhabere mangasından Teğmen Engel,kamyonun altına yatmış, bağırıyordu, "Bayraklar, Allah kahretsin, bayrakları sökün!"

Radyatörlerin üzerindeki gamalı haçlı bayraklar çıkarılmış, sarılarak araçlara konulmuştu. Önce ara yola saptılar, sonra yeniden anayola çıktılar. Kovno'ya giden anayola değil ama. Seta'nın içinden kuzeye, göllerin arasından Zarasai ve oradan Duenaburg'a giden ikinci bir yolu seçtiler. Bu yolun üzerinde mola verene dek, saatte altı mil hızla yol aldılar. Yeniden bindiler, sonra yeniden mola verdiler. Durmak ve kalkmak arasında ilk gün böylece geçti. Ama yine de yol aldılar. Ertesi gün öğle zamanı, en azından yüzüncü kez, uzun tabur durdu.

"İlerde, cephede ne oluyor?" diye sordular, karşıdan gelerek yanlarından geçen motosikletli bir haberciye

"Komutanın taşıtı toprağa saplandı," dedi haberci ve motosikletini gazladı.

Yolun ilerisinde bir bomba çukuru yolu kapatmıştı. Alay komutanı Tomasius'un aracı çukurun çevresinden dolaşmaya çalışırken, aksına kadar yumuşak toprağa gömülmüştü ve şimdi toprak kazılarak tekerleklerin altına keçe yerleştiriliyordu. Bekleyişin sonu gelmeyecek gibiydi. Adamlar kamyonların yanına çömelmişler ya da çimenlerin üzerine uzanmışlar, güneşleniyorlar ve uyukluyorlardı. Yolun iki

kenarına çekilmiş, sonu gelmez araç dizisinden yüksek olan bazıları ağaçların en alttaki dallarına değiyorlardı.

Anide, gerilerden gittikçe artan bağırışmalar ve ateş sesleri geldi. Tedbirli olanlar korunacak yerlere kaçıştılar. Arkasından bir makineli tüfeğin namlusu gözüken bir kamyon hızla geçti. Makineli tüfek sürekli kurşun yağdırıyordu. (Bu da ne demek oluyordu? ...Yalnızca bir mola vermek için durmuşlardı.) Kurşunlar, araçların ön camlarının arkalarında ya da yanlarında hareket eden her şeye saplanıyor, radyatörleri, camları ve şoför yerlerini delik deşik ediyordu.

"Ruslar!" diye bağırdı biri.

"Ben de tam bunu düşünüyordum...Çevrede Ruslar olmalı."

"Kapa çeneni."

"Ama burası Rusya, komutanım. Ve burada Ruslar olmalı." "Senyeci!" diye bir yakarma duyuldu. Bir kamyon yanıyordu. Bir benzin tankerinden bir alev dili parladı. Kamyonların üzerinden sarı bir bulut sürüklendi. O sırada arkadan haber geldi, "Ruslar... Durdurun onları...Kamyonu durdurun."

İlerde makineli tüfekler takırdıyordu. Gerilerden de ateş ediliyordu şimdi. Çift amaçlı otomatik bir top. Taburun yanından zırhlı bir araç hızla sıyrıldı geçti.

Yol kıvrılıyordu. Rusların arkalarında zırhlı bir araba, önlerinde bombanın açtığı çukur ve askerler vardı. Yanlarından geçiş ya da bir kurtuluş yolu yoktu. Görünüşe göre, iki Rus askerinin son anları artık gelmişti.

***

Gregory Subkov ve Pyotr Ryevsky aynı bölüktendiler. Subkov çavuş ve manga komutanıydı; Ryevsky teğmen ve bölük komutanıydı. Haftalar önce onlara ve adamlarına Vilno'ya, oradan da Litvanya'ya manevralar için yürüyüş emri verilmişti. Ya da öyle bir şey denmişti. Araç-gereç arkada bırakılmıştı ; Havan topları yoktu. Birkaç makineli tüfekleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma Maksim tüfekleri, her üç kişiden birinin piyade tüfeği ve taşıyabileceği kadar cephanesi vardı. At sayısı çok az olduğundan ikmal trenlerle yapılıyordu. Trenler yüklerini orada, yolun kenarına boşaltıyorlar ve bunları ileriye taşıyacak takımların gelmelerini bekliyorlardı. Bu yüzden atlar aynı yolu iki, bazan üç kez gidip dönmek zorunda kalıyorlardı. Atlar için

geçerli olan Kızıl Ordu askerleri için de geçerliydi. Manevralar ne denli zorlu geçerse savaş o denli kolaylaşır, derdi Suvarov. Gündüz ilerliyorlar, gece konaklıyorlardı. Haftalar böylece akıp geçti ve o Pazar günü geldi. Bölük, yalnızca şarapnel geçirmeyecek kalınlıkta önceden hazırlanmış bir toprak tabyanın içindeydi. İlerilerde Almanların "dinlenme alanları" vardı. Manevralarda Almanlardan söz edildiğinde, herkes öyle derdi oraları için. Batı sınırında dev bir ordu topladıkları biliniyordu.

Doğu Prusya'dan hareket etmişler, oradan Volhynia'ya gelmişler ve güneydeki Karpat Dağları'na kadar sarkmışlardı...Dinlenmek için. Birçok birliği ziyarete gelen siyasal komiserler böyle açıklamışlardı. Her şeyden önce Almanya'yla Sovyetler Birliği arasında bir dostluk anlaşması var, demişlerdi. Ayrıca, Hitler istese bile politikasında böyle ani bir değişiklik yapamazdı. Üstelik, İngiltere'ye saldırmaya hazırlanıyordu ve birlikleri çok dağınıktı.. Daha yeni Balkanlara koca bir ordu grubu göndermişti. "Yenilmez Kızıl Ordu'yla kavgaya tutuşmak için hiç kimsede yeterli asker yoktu. Hele Almanya'da hiç...Moskova'yla doğrudan bağlantısı olmayan, ama ordu aracılığıyla emirlerini en tepedeki yetkililerden alan komiser bilmeyecekti de kim bilecekti. Ama yine de, bir sabah erkenden yerde ve gökte Almanlar vardı. Gökte başka hiç bir şey yoktu. Eski bir uçak bile. Ve yerdeyse, neyse, Litvanya'nın çıplak kumlu topraklarında, ellerinde birkaç tüfek ve ceplerinde üç-beş fişek olan üç bölük asker vardı. İkmal trenini arkada bırakmak zorunda kalındığından son kalan şehriyeler de bir gece önce dağıtılmıştı. Mevzide su yoktu. Tan yerinin ağarmasıyla yakındaki bir yoldan makineli tüfek takırtısı duyuldu. Beyaz sis örtüsünün içinden hiç bir şey görülemiyordu, ama Subkov sokaktan döndüğünde ellerini kollarını hiç de askerliğe uymayan bir biçimde sallıyor ve bağırıyordu; "Almanlar, Almanlar...Kum gibi kaynıyorlar ve aceleleri var. Doğuya öyle çabuk varamazlar."

Yerdeki sis dağıldığında, Teğmen Ryevsky yüz metre uzaktaki yolu görebildi. Sonu gelmeyen kamyonlar ve yine kamyonlar, aralarında Neva nehrindeki mavnalardan büyük otobüsler...Paletli ve tekerlekli taşıtlar hızla ilerliyorlardı. Telâşları vardı..Görünüşe göre, içlerinde taşıdıkları adamların tek düşünceleri hedefleriydi. Çünkü yolun iki yanındaki araziye bakmıyorlardı bile. Bazan durmuş bir taşıttan birkaçı aşağıya atlıyor, yoldan bir iki adım içeri giriyor, pantolonlarını çözüyor ve çıplak kıçlarını iyi gizlenmiş Rus mevzilerine

dönüyorlardı. Ama bu küçük olaylar, paletlerin ve tekerleklerin gümbürtülü ilerleyişini engellemiyordu. Kızıl Ordu askerlerinin uzun zamandır bekledikleri an sonunda gelmişti. Mavi göğün altında doğu yönünden gittikçe yaklaşan bir gümbürtü duyuldu. Birlik topçusu yolu ateş altına alıyordu. Subkov salvoları saydı. Tam tamına sekiz salvo. Sonra durdu...Cephane tükenmişti.

Birlikten tümene giden telefon hattı tekti. Bazan bütün gün, bazan birkaç saat çalışmıyor, ama sonunda mutlak çalışıyordu. Bölük, söz verilen yardımın gelmesini bekledi. Geceleri, Almanların aldıkları tren istasyonundaki kendi depolarından birkaç sandık cephane çaldılar. Ama gidenler ne yiyecek, ne de ilk yardım malzemesi getirebiliyorlardı. Su taşıyıcılar bazan ölüyor ya da yaralı dönüyorlardı. Askerler ceplerini ters yüz ederek kara tütünün son kırıntılarını bir araya getirdiler. Ve kayıplarını saydılar. Pek çoğu öldüğünden şimdi herkesin bir tüfeği vardı. Dördüncü gece, hayatta kalan bitkinler geriye yürüyüşe hazırlandıkları sırada bir yüzbaşı çıkageldi ve tümenin irtibat subayı olduğunu söyledi. Anayurt büyük tehlikede, dedi çevresine toplanmış olan Kızıl Ordu askerlerine. Ama, genel olarak durum ciddi değildi. Kızıl Ordu her yerde ilerlemekte, pek çok tutsak almakta ve çok sayıda araç-gereç ele geçirmekteydi. Almanlar cephenin sadece bu kesiminden bir yarma hareketi yapmayı başarmışlardı. Yola çıkan yardım gelene dek dayanmaları ve oldukları yerde kalmaları gerekti.

Oldukları yerde kalmaları... Askerlerin ayaklarında tabanları kalkmış postallar vardı; ama bu da önemsizdi. Sırtlarında, birkaç kuşak önceki askerlerin giymiş olduğu üniformaların olması da önemsizdi. İkmal treninin vagonları yolda kalmış ve son yedikleri yemeğin üzerinden beş gün geçmişti. Dört gündür de bir savaş vardı...1., 2. Bölükleri ve taburun geri kalanlarını yuttuğu gibi onları da yutmayı tehdit eden bir savaş. Günler uzun ve sıcaktı. Su yoktu. Çamurlu bir çukurdan alınan toprak bir kepe dolduruluyor, böylece birkaç damla sıvı süzülüyordu. Askerleri düşünen herhangi bir karargâhtan iz yoktu.

Yüzbaşı onlarla konuşurken düşman mermileri mevzide patlıyordu. Uzaklardan Alman tank toplarının havlamaları geliyordu. Yakındaki yoldan kamyonların geçişi hiç durmamıştı. Bir Alman uçağından atılan işaret fişeği tepelerinde parlıyordu. Bölüğün üçte ikisi açıkta ölü yatıyordu. Ama, bu koşullar altında oldukları yerde kalmaları gerekti...Ancak bir hain böyle konuşabilirdi.

Hepsinin ölü sandıkları telefon hattı yeniden çalmaya başladı ve Tümen yüzbaşıyla konuşmak istedi. Ne diyecekti şimdi Ryevsky? Tümenden gelen irtibat subayının öldüğünü mü söyleyecekti? Onun gırtlağını Kızıl Ordu askerleri kesti mi diyecekti? Çekinerek bir kazadan söz etti, ama sorulduğunda ne kendisinin, ne de manga komutanının önleyemediği bir cinayeti ifşa etmek zorunda kaldı. Telin öbür ucunda bir sessizlik oldu. Sonra, Teğmen Ryevsky ve Çavuş Subkov'un hemen Seta'daki tümene gelmeleri emredildi. Geçici olarak yerlerine başkalarının atanması artık gereksiz bir işlem olmuştu. Adamlar su aramak için araziye dağılmışlardı, susuzluktan yarı çılgın olan birçoğu hiç bir zaman geri gelmeyecekti. Gün ışımadan Ryevsky ve Subkov demiryolunu geçtiler. Ölü yüzbaşının koruda duran kamyonunu aldılar. Tümenden yiyecek-içecek ve belki birkaç havan topu alabileceklerini söylediklerinde onlara kimse inanmadı. Geri dönmezlerdi artık onlar. Bu son günümüz olacaksa, ne güzeldi yeni bir günde göğün altında toprağın kıvrılması.

"Acelemiz ne, Teğmen yoldaş? "

"Evet, acelemiz ne, Gregory Petrovich? "

Ryevsky, Subkov'un ilk adını söylemişti. Bu, olağan dışı bir hitap biçimiydi orduda...Sanki Subkov artık Kızıl Ordu'da bir çavuş değil de, belki, Volga üzerinde küçük bir kent olan Plyess'deki dokuma fabrikasında ustabaşı, yakın bir tanıdığı olmuştu.

"Ağaçların altında durup keplerimize böğürtlen doldurabiliriz," dedi Subkov.

Sonra, aralarında böğürtlenler, yumuşak yosunların üzerinde yan yana oturmuşlardı. Yolun sesi, hatta açlık ve susuzlukları arkalarında kalmıştı. Ağaçlardan bir sessizlik indi. Koruların derinliklerinden bir kuşun çiftleşmeye çağıran ötüşü duyuldu. Ertesi gün de böyle olsaydı; hep böyle sürseydi bu. Ötüşme ve yuva kurma...Pyotr Ryevsky ve Gregory Subkov'un tüm izleri silindiğinde, Leningrad'daki Natalya İvanovna ve Plyess'deki Maria Antonovna adlı kızlar yine orada olsalardı keşke.

Plyess...Korularla çevrili, küçük, güzel bir kent. Moskova'dan insanlar hava almaya gelirler oraya. Chaliapin'in adı verilmiş bir sanatoryomu ve bir de dokuma fabrikası vardır."

Subkov saçmalıyor tabii...Güneşte, hâlâ şezlonglarda yatan sanatoryomdaki o insanlar ve fabrikayla ne ilişkisi olabilir onun? Üç yaşındaki Galyna'ya, Lydia ve Maria'ya hoşçakal dedi o.

Korudaki sessizlik neredeyse dayanılmaz bir durum almıştı.

"En iyisi yolumuza devam edelim, Pyotr Nikonorevitch."

Gidelim de daha çabuk bitsin bu iş.

Sessizlik içinde, geçtikleri yerlerde yola sarkan küçük dalların kamyonun çarpmasıyla oynamalarını seyrettiler. Birkaç kez açık araziye çıktılar ve çavdar tarlalarının arasından yol aldılar. O sırada anide, kendilerini Seta'ya giden yol üzerinde buldular. Bir süre gittikten sonra önlerinde ve arkalarında kamyònlar olduğunu fark ettiler. Araları açılmış bir konvoyun içine düşmüşlerdi.

Yeşil üniformalar...Almanlar! Bunun su götürür yanı yoktu.

Subkov yavaşladı. Daha ne kadar böyle gidebilirlerdi? Mutlak bir şey olacaktı. "İyi sürüyorlar...Yolun solunu açık tutuyorlar... Hızla geçip gidebilirsin," dedi Ryevsky. Evet ama, konvoyun başına kadar gidemezsin. Her şeyi doğru dürüst bitirmenin yolu belki de buydu. Evet, tabii ötekilerinde daha önce yaptıkları gibi döğüş ve öl. Ve buradaki yol, Seta'daki bir ahır duvarının önünden daha iyiydi.

"Gregory Petrovitch."

Subkov düşünden uyandı...Ahır duvarını, baharda Plyess'deki beyaz kiliseyi ve kubbeli kulelerinin sakin bir günde Volga'ya nasıl yansıdıklarını düşünmüştü demin.

"Evet, ne var, Pyotr Nikonorevitch? "

"Arkaya geçip makineli tüfeği takacağım. Söylenecek başka şey yok...Ha evet, var...Unuttum...Grisha!"

Pyotr Ryevsky'nin parlak bir yüz.. ve mavi gözleri vardı. Kamyonun arkasına sıçradı. Subkov, yanağındaki öpüşün sıcaklığını hâlâ duyuyordu. Direksiyona daha sıkı yapıştı. Yalnız başına kalan zavallı Maria ve Lydia ve Galyna..Hay aksi...Hem de manevralarda...Sırası mıydı bunun şimdi. Mayıs, haziran, temmuz diye hesaplamıştı. Ve karpuzların olgunlaştığı ağustosta eve dönmüş olacaktı. İnsan hiç plan yapmamalı; düşündükleri gerçekleşmiyor nasıl olsa.

Ryevsky de, insanın istedikleri olmuyor, diye düşündü. Nevsky-Prospekt'teki parlak vitrinli büyük yiyecek mağazalarında satılan yiyecekleri almaya hiç bir zaman para yetmemişti. Ne onun parası, ne Natalya'nınki, ne de bir arada ikisininki...

İki Rus askerinin bir Alman tümenine karşı savaşı böylece başladı. Yabancı yüzler, yeşil üniformalar, bağırmalar, karışıklık...Eski, yorgun makineli tüfek takırdadı durdu. Ama birden son geldi. Bir

araçlar kümesi... Motosikletler, iri kamyonlar, hepsi yan yana dizilmişlerdi. Bir çıkış yolu yok artık..Subkov direksiyondan ellerini çekti. Direksiyonda şimdi şeytan vardı ve onu bir ağaca doğru döndürdü. Kamyon ağaca bindirdi, orada, çalıların arasında çakılıp kaldı. İlerde, aşağıda, pırıl pırıl suya dönüşen yüksek boylu parıldayan otlar vardı; sonra Subkov artık görmez oldu.

***

Alman askerleri her yönden koşarak geldiler. Rus şoför büyük duman bulutlarının arasında oturuyordu. Makineli tüfeği kullanan arkadan atladı, koşmaya başladı, sonra bir makineli tabanca ateşiyle ikiye biçildi ve düştü.

Teğmen Engel, dumanlar çıkaran kamyona vardığında ölü adamın cepleri araştırılıyordu. Genç yüzlü bir Rus teğmeni. Kamyonun şoför yerinde bir asker dumanlar içinde kalmıştı.

"Geri dur...Devrilebilir."

"Bir el daha ateş et."

"Öldü o...Cephaneni canlılara sakla."

Makineli tabancanın namlusu yeniden yere indi.

"Tamamen çıldırmış bunlar...İnsan kendini nasıl harcayabilir böyle? "

"Böyle savaşılmaz. Buna yüreklilek bile denmez."

"Ne denir öyleyse? "

"Ben de bunu bilmek isterdim."

Ölü adamın başında böylece sürdü gitti konuşma, o sessizce otların üzerinde yatarken.

Bir muharebeci ölü teğmenin üzerine eğildi ve gözlerini kapattı, "Bize böyle sırıtamaz artık," diye eklemeyi de uygun buldu ama.

"Kamyona yeniden bakabildiniz mi, komutanım? "

"Evet. Bizim Opel'lerimiz daha değişik. Yalnızca Ford patenti altında ürettiklerini sanıyordum, ama burada kendi arabalarını kendileri yapıyorlarmış."

Hayır, konvoyda sayıları pek çok olan Ford, Citroen ya da Peugeot gibi değildi bu. Rus kamyonunun görünüşü güzel sayılmazdı, ama işe yarar olduğunu da kabul etmek gerekirdi. "Yeterince yerden yüksek... Tam bu yollara göre."

"Şu büyük hava filtresine bak...Peugeot'larda ve Renault'larda

bunlardan yok. Amortisörler de iyi...Hiç olmazsa doğru dürüst amortisörleri var." Konvoyun kamyonlarında amortisör ve aks kırılmaları baş göstermeye başlamıştı.

Engel ve topçu muhabere birliğinden bir teğmen birlikte bir aşağı bir yukarı yürüdüler. Demek Ruslar otomobil üretiyorlardı. Buna inanmak için kendi gözlerinizle görmeniz gerekirdi.

"Neyse, bunlardan fazla olamaz...Hem zaten üç hafta içinde burada bir devrim olur."

Konvoy yeniden sümüklü böcek hızıyla ilerlemeye başladı. Yumuşak yerlerde tekerlekler patinaj yaptı. Muhabere bölüğünün kurmay otomobilleri dalgalı denizdeki kayık gibi bir aşağı bir yukarı gidip geldiler. Tozun, gürültünün, kamyonların durup kalkmalarının, çalkalanmalarının motosiklet seslerinin arasında muhabereciler şarkı söylemeye çalıştılar:

"Nasıl gideceğiz cennete?
"Yüzbaşım, söyle bunu bize..."

Uçakları ilk gören ve arkadan yere atlayarak kamyonun yanına sinen, Engel'in muharebecilerinden biri olmuştu. Uçağı vurulan bir pilot paraşütünün ucunda sallanarak çayıra indi. Birkaç motosikletli ileri fırladılar, motosikletlerini yolun kenarına bıraktılar ve otların üzerinden koştular. Yarı yola geldiklerinde, Rusun dövüşmeden teslim olmayacağını anladılar. Pilot bir ağacın arkasına sıçramış, makineli tabancayla ateş açmıştı. İçlerinden biri geriye döndü.

"Bu yaptığın için sana madalya vermezler," diye azarladı bir başkası.

"Bir Rus'la özel savaşa tutuşacak kadar aptal değilim," dedi muharebeci. Ama, teğmenini motosikletinin sepetine alarak, gerçek bir silahlı çatışmanın sürdüğü ağaca doğru geri dönmesi gerekmişti yine de.

"Komutanım, şu Rusların ne yapacaklarını kestirmek olanaksız... Hem motosikletliler bu işi bitirirler."

"Daha yakına git," dedı teğmen. Motosikletini yolun kenarına bırakan muhabereci subayını yaya izlemek zorunda kalmıştı.Ama silâh sesleri kesilmeden ağacın yanına ulaşamadılar. Yaralı motosikletliler onlara doğru sendeleyerek geldiler. Ölü pilot otların üzerinde yatıyordu. Ağaçtan seken bir kurşun suratının yarısını parçalamıştı. Üzerine gelenleri makineli tabancayla iyice taramıştı, ama çoğunlukla yaralar hafifti. Yalnız içlerinden biri otların üzerine uzanmış, ölüyordu.

Sonsuz konvoy yeniden hareket etti.

Bir mola daha verildi, sonra yeniden hareket. Yeniden Rus uçakları, yeniden "sedyeci" diye bağırmalar, yeniden bekleme, binme ve yürüyüş hızıyla ilerleme. Bir köyün bir ucundan girip öbüründen çıkan yarım paletli bir traktör...Orada burada şişerek kalmış benzin tankerleri ve yiyecek kamyonları...Ufuktan ufuğa tarlalara yayılmış yüzlerce adam...İlerde giden zırhlı bir öncü birliğin önüne kattığı kağnı arabaları ve insan kalabalığının arkasından, Memel'den Dubisa'ya dek, çayırlardan, bataklık ve korulardan geçerek tümen böylece ilerledi. İki gün sonra, 3. Motorize Piyade Tümeninin ana bölümü Seta'ya girdi.

İki gün önce Stuka uçaklarının saldırısına dek, Seta dedikleri bu yer küçük bir kentti. Yıkıntıların arasında yalnızca toz toprak uçuşuyordu şimdi. Ne bir çit, ne bir ağaç ayaktaydı. Rus tümen karargâhının bulunduğu taş yapının yıkıntıları arasındaki bir kapıya, üzerinde bir Alman askerinin ağzına yumruk savuran bir Rus'un resmi olan bir poster yapıştırılmıştı. (Tüm bu karışıklığın arasında bu posterlerin nereden çıktığına insan şaşırırdı.) Öteki bir posterde de Kiril alfabesi harfleriyle, "İki kez ölemezsin...Biri Anayurt için çok değildir," yazıyordu.

Askerler hâlâ şarkı söylüyorlardı, sonra anide kestiler. Teğmen Engel fotoğraf makinesini indirdi.

Çünkü o anda, sanki toprağın kendisinden gelen br ağlama sesi duyuldu...Sonsuz bir yas. Başı açık erkekler ve eğik başlarının üstünde mendil olan kadınlar, ağır akan bir ırmaktaki kayıkları andıran, üstleri açık, çam ağacından kaba tabutları taşıyorlardı; tabutların kapakları arkadan gelenlerin ellerindeydi. Çiçekler ve bir ölüm kokusu vardı; göğüslere sıkılmış balmumu beyazlığında yumruklar; ölü adamın tıraşlı keskin çizgili yüzünün altında gömlek yakası ve boyunbağı; saman sarısı saçlı genç bir kadın; beyaz, kağıttan süslemelerin altında güzel bir kız yüzü; gözkapakları ve dudakları mavi, .ölü adam yüzleri...Sallanan yüklerin altından hıçkırık sesleri geldi. Yaslı alaydan hiç kimse başını kaldırıp, gürültüyle geçmekte olan motorize tümenin askerlerine bakmadı.

Yaslı alay, komutanın otomobilinin yanından geçti. Albay Tomasius, cebinden bir mendil çıkardı ve yüzünü sildi. İrtibat subayının bakışını yakaladı.

"Olağanüstü," dedi irtibat subayı.

"Evet, olağanüstü bir ülke."

"Bir yere varsak da adamlar savaş görse...Böyle süremez bu."

"Ne demek istiyorsun, Hanke? "

"Şunu demek istiyorum, komutanım: Karşı koyma yok, açıkta savaş yok...Ama yine de önde, arkada, konvoyun ortasında vuruşma oluyor. Ve yalnızca bombardıman uçaklarının saldırısı değil bu. Tümen sürekli olarak birkaç çılgın Rusa karşı savaşmak zorunda. Bir grubun işi bitirildiğinde, başka bir avuç adam çıkageliyor. Bu böyle süremez, komutanım."

"Evet, tabii süremez."

"Adamlar idamdan başka şey görmüyorlar. Bu manyaklardan birkaçını vurduklarında, idam etmek gibi bir şey oluyor çünkü. Bir de böyle cenaze törenleri...Beyaz kağıttan süslemelerin arkasında Pamuk Prenses gibi görünen kızlar...Morallerini arttırmaya yaramıyor tüm bunlar. Ölülerine böyle geçit törenleri düzenlemeleri ve açık tabutlarda taşımaları yasaklanmalı halka."

"Halkın geleneklerine mümkün olduğu kadar az karışılması gerektiği görüşündeyim."

"Evet, komutanım. Ama, herkesin gözü önünde uygulanan Führer'in özel emirleri var bir de."

"Onlar hakkında ne düşündüğümü daha önce söylemiştim sana. Şu komiserlerle ilgili olana tam Himmler'in işi. Brauchitsch'in bunu nasıl önleyemediğini anlayamıyorum. Hiç olmazsa benim alayımda bu emre uyulmayacak. Alay karargâhının ilerisindeymiş! Böyle şey istemem ben. Tutuklular tümene götürülecekler...Komiserler de."

"Ama, komiserlerle ilgili emre göre, alay bundan fazlasını yapmalı."

Albayın alnında bir damar şişti.

"Bu güne dek ellerimizi kirletmedik, bundan sonra da böyle olmasını istiyorum. On sekiz yaşındaki bir teğmenin babası yaşındaki adamların idamına karar vermesine de göz yummayacağım. Son söz tümen komutanınındır ve tüm güç durumlarda onun yargısına baş vurulur. Yaşam ve ölüm konusunda son sözü gençlere bırakamayız. Anlıyorsun, değil mi Hanke? "

Hanke çok iyi anlıyordu, ama bunu nasıl yapabileceğini düşünemiyordu. Bu arada, komutanınının söylediklerinden ötürü çok rahatlamıştı. Tüm tatsızlıkları tümene aktarabilirdi artık. Oradaki irtibat subayı bunların icabına bakardı... O, belki on sekiz yaşında bir astteğmen değil de, yirmi sekiz yaşında bir üsteğmen olurdu.

Konvoy, kömürleşmiş yıkıntıları ve Seta'nın küllerini arkada bırakmıştı. Duenaburg'a giden anayolda ilerlediler; yolun iki yanında ve koruların içlerinde Zarasai'nin gölleri yatıyordu.

Gündüz saatler boyu çayırlarda parlak güneş ve korularda yaprak denizi... Sinirlerin dinlenmesine olanak vermeyen hortlak beyazı uykusuz geceler...

Tümen yürüyüşünü sürdürdü.

En önce ileri gözcüler, sonra öncüler, birinci ve ikinci alay grupları, topçular, istihkâmcılar, sahra cankurtaranları, alay kurmayları, öndeki alayla birlikte olan tümen kurmayları. Onların arkasından gelen benzin, cephane, yiyecek, yedek parça ve giysi taşıyan uzun konvoylar. Son olarak cankurtaranlarıyla birlikte sahra hastanesi, kamyonlar ve kamyonlar...

Öncü birlikler Zarasai'yi görmüşlerdi. Önünde, bir gölün kıyılarına dek uzanan çayırlık vardı. Ötesinde beyaz badanalı evler olan, duru, mavi bir su. Yol korunun içinden kıvrılarak açık araziye çıktığında, aralarında Teğmen Engel ve muhabere mangasının da bulunduğu ikinci alay grubunun öndeki kamyonları, çayırı, gölü ve kentin bir bölümünü görebildiler. Hiç bir şey kımıldamıyordu... Kilisenin ince kulesi ya da evlerin suda yansımaları bile; bu öğle saatini kımıldatacak bir soluk yoktu.

İleride yol tıkanmıştı.

Kamyonlar aralarındaki açıklığı kapatarak durdular. Adamlar aşağıya atladılar ve çimenlerin üzerinde birkaç adım attılar. Muhabere mangasının erleri kamyonlarının yakınında oturdular. İçlerinden biri, bir deste iskambil kağıdı çıkarıp karıştırmaya başladı.

Teğmen Engel bir kurmay arabasında oturmuştu. Tam bir mektuba başlayacağı sırada, bir haberci alaydan gelen mesajı getirdi. Engel mektubu cebine sokuşturdu ve otlar üzerinde kağıt oynayanlara döndü.

"Harekete hazırlanın."

Sıradan ayrıldı, otomobilini uzun konvoyun gerilerine doğru sürdü. O kadar kolay olmadı bu iş... Bazı kamyonların çevrelerinden yavaşça dolaşması gerekmişti ve sonunda arap saçına dönmüş olan trafiğin içinde sıkışıp kaldı. Yolun her iki yanında kasası kapalı kamyonlar ve motosikletler duruyordu... Tam bir benzin bölüğü.

Yüzlerce asker tarlalara uzanmıştı. Yapılacak şey yoktu. Engel, otomobilini bırakıp yolun geri kalanını yürüyerek gitmeyi denedi. Kamyonlar 8. Zırhlı Tümenin 2. Kademesine aitti. Birçok asker grubunu ve aralarında tartışmakta olan konvoy başkanlarını geçti. Sonunda, Albay Tomasius'un komutan taşıtını gördü. İçinde sabit bir harita masası, bir çalışma masası ve fihrist, telefonlar ve bir yanı boydan boya kaplayan deri bir kanape vardı. Uzun boylu, geniş omuzlu Albay Tomasius tüm alayca 'Tom Amca" diye bilindiğinden, bu dev taşıta da "Tom Amca'nın Kulübesi" denmesi pek doğal olmuştu.

Engel içeri girdiğinde, Albayı ve kurmay yüzbaşısı Hanke'yi gördü. Tümen komutanı ve gözlemci bölüğünden von Breitenfeld adında bir teğmen de oradaydı.

"Arz edebilir miyim, komutanım? Sağolun komutanım... Sağolun komutanım, "dı Engel'in teğmenden tüm duydukları, General ya da albaydan art arta gelen kısa cümlelerin arkasından. Her keresinde von Breitenfeld'in ince çizgileri kasılıyor ve eli kasketine gidiyordu.

Tomasius purosundan derin bir nefes çekti, kalın bir duman bulutu üfledi ve iri mavi gözlerini (her şeyi büyüktü onun, ağzı, gözleri, burnu, elleri ve ayakları) teğmene dikti. Engel, havada bir şey olduğunu açıkca sezebiliyordu. On dokuz yaşındaki teğmenin yüzünü morartan ve onu soluksuz bırakan yalnızca albayın ve Generalin orada olmaları değildi. Teğmen von Breitenfeld, zırhlı arabasıyla ileri gitmiş ve korudan açılan ateş altında kalmıştı.

"Açıkça gördüm, komutanım." Yeniden çakılarak öne doğru azıcık eğildi ve eli kasketine gitti. "Evet, komutanım, mermi patlamaları gördüm."

"Yeniden anlat bize.... Ama bir sırayı izlesin, söylediklerin hiç değilse."

"Arz edebilir miyim, komutanım? " Tüfek ve makineli tüfek ateşi altına düştüm. Hafif tanksavar top ateşi de vardı."

"Evet... Demek, hafif tanksavar topları? "

"Evet, komutanım, her yönden ateş ediliyordu."

"Ağır ol bakalım evlât. Al, önce bir sigara yak," dedi Tomasius. "Şimdi göster bakalım bize haritada nereye kadar gittiğini. Sana hangi noktalardan ateş edildi? ''

"Burası.... Ve burası... Ve burası. Her yönden ateş ediliyordu, komutanım."

"Üç mil boyunca her boydan silâhı ateşi altında kaldığını, ama buraya araban hiç hasar görmeden döndüğünü mü söylemek istiyorsun?" dedi General teğmene dönerek.

Tomasius, şakacı, araya girdi, "Sanırım biraz gaza basıyordu. Öyle değil mi, Breitenfeld?"

"Evet, gaza epey basıyordum, komutanım."

"Söyle bakalım... Düşmanın gücü ne, niyetleri ne, Ruslar ne yapmak istiyorlar?"

"Bence, komutanım.."

Von Breitenfeld sustu... General, albay, yüzbaşı ve teğmen dışarıyı dinlediler. Üzerlerinden bir pervanenin kükremesi geçti. Tomasius, pencereden dışarıya, sonra düğümlenmiş büyük taşıt kümesine baktı. Görünürde yalnız bir Rus uçağı vardı ve ufka doğru kayboldu.

"Dilerim arkadaşlarını getirmez."

"Hadi bakalım, Breitenfeld, ne düşünüyorsun söyle."

"Arz edebilir miyim, komutanım? Koruda yoğunlaşmış birlikler vardı. Yolun öbür yanındaki yeni mevzilerine geçerken gördüm onları. Yola saldırarak bizi kanattan vurmayı planlıyorlar sanırım, komutanım."

General, harita masasının arkasında duruyordu.

"Durum yine de açık değil... İşleri düzeltmek için ileri yeterince asker çıkarmalıyız herhalde?" Albaya yöneltilmiş bir soruydu bu.

"Bilmem ki, komutanım," dedi Tomasius, "belki bu da çılgın saldırılarından bir başkasıdır."

"Ben karargâha gidiyorum. Öndeki alayı ileri süreceğim." General durdu ve Tomasius'a baktı, ama beriki gözlerini purosundan ayırmadı ve bir şey söylemedi.

"Sen ne dersin, Tomasius? Hangi topları kullanacaksın?"

"İki hafif batarya yeterli olur sanırım, komutanım. Alayla birlikte olan öndeki batarya hemen ateş mevziine geçebilir; ötekini ben getiririm. Şimdilik, ağır topçu olmadan yapabiliriz sanırım."

"Peklâlâ... Bir piyade alayı ve iki batarya. Bu gece yol kalsın, onu yarın sabah açarsın," dedi General, elini kasketine götürüp komuta taşıtından çıkarken.

Albay, Engel'e döndü.

"Harekete hazırlan, Engel. Önce hemen harekât odasıyla konuşayım."

Tomasius, vermekte olduğu emirleri daha tamamlamamıştı ki kapı sökülür gibi açıldı ve birisi içeri bağırdı, "Düşman uçakları!"

"Çıkın dışarı.... Gizlenin"

Tomasius, purosuna dokunmadan ağzının bir köşesinden öbürüne geçirdi ve taşıttan dışarı çıktı. Son çıkan o olmuştu. Birkaç adım attı ve gidecek yer olmadığını gördü. Çünkü gizlenecek yer yoktu.

"Hava saldısı." Bağırma tarlalardan yankılandı. Gök pervane kükremesiyle dolmuştu bile; en azından bir filo uçak göğü yararak üzerlerine çöktü.

"Çevrede hareketsiz duran kamyonların sayısı inanılır gibi değil... Uçakları mıknatıs gibi çekiyorlar." Tomasius otomobilin yanında duruyordu, sonra içine bindi. Olup biteni görmek istiyordu. İki eli de ön camların çerçevesine dayalı, kordonlu büyük kasketi gözlerinin üstüne eğik, sırtında eski bir meşin palto, o kargaşalıkta orada, herkesin gözü önünde ayakta durdu. Bombardıman uçakları hâlâ geliyorlardı. Makineli tüfekler durmadan ateş ediyor, bombalar ıslık çalarak iniyor ve patlama gürültüsünün ardı arkası kesilmiyordu. Konvoyun gerilerindeki taşıt kümelerinde her bomba hedefini bulmuştu. Havada kamyon parçaları, su tankları ve benzin bidonları uçuşuyordu.

"Komutanım, solda on metre ilerde büyük bir çukur var. Oraya gitmenizi önerebilirim, komutanım? " Tomasius, olumsuz bir hareket yaptı. Teğmen von Breitenfeld'in de otomobilin yanında dim dik ayakta durması bir onur sorunuydu artık. İnanılmaz bir gürültüydü bu; bomba patlamalarını, göğe yükselen toprak fıskiyelerini, üzerinde yetişmiş buğday olan toprakların vızıldayarak geçtiklerini gördü. Birlikler dağılmıştı; bir tümseğin arkasına gizlenecekleri ya da yatacakları yerde, şoförler, tankçılar, ikmal taburlarından askerler, piyadeler, hepsi karma karışık açık arazide koşuşuyorlardı.

"Neden ateş etmeye başlamıyorsunuz, tüfeklerinizle hiç olmazsa? Birkaç avcı uçağı sizi dağıtmasın!" diye gürledi albay. O karışıklıkta kimse duymadı onu.

"Komutanım, bir önerim var," dedi von Breitenfeld yine. Müthiş bir patlamanın havayı sarstığı ve bir alev dilinin yükseldiği o anda, sözleri yarıda kaldı. Kara bir bulut göğü kararttı ve duman topları fırlattı. Adamlar tarlalardan koştular; bazıları parıldayarak yanıyorlar, bazıları battaniyeler ya da ellerine ne geçirmişlerse onlarla yerde yuvarlanarak ateşi söndürmeye çalışıyorlardı. Birkaçının dışında, 8.

Zırhlı Tümenin tüm benzin tankerleri havaya uçmuştu. Zarar çok büyüktü! Her yerden sedyeci çağıran sesler duyuluyordu. Başka bir uçak gürültüyle geçti; sonra ortalık yeniden yatıştı;

Henke yerden kalktığında, uçuşan duman bulutları arasında komutanını yine ayakta, elleri ön camların çerçevesine dayalı, sönmüş purosunun da ağzının köşesinde olduğunu gördü. Von Breitenfeld otomobilin yanında duruyordu; başı öne doğru biraz eğik ve eli kasketindeydi.

Hanke oraya seğirtti.

"Hanke, oraya git ve bu karışıklığı düzelt. Öndeki grupla olan batarya yolun sağında mevzilenecek, öteki ileriye hareket edecek. Bundan başka yoldaki her şey kenara alınacak. Bizim birliklerimiz ve zırhlı tümenin kademesi için de geçerli bu. Hadi Hanke, çabuk ol."

Yanmış kamyonlar oldukları yerde bırakılmışlardı. Geri kalanlar hareket ettiler. Alabildiğince, tarlalarda ve yolda gerileyen, dönen kamyonlar vardı. İnce dallar kırıldı, fidanlar, hatta şurada burada bazı büyük ağaçlar kökünden biçildi. Yüzlerce kamyon kalın yaprakların oluşturduğu daman altına girebilmek için önüne çıkanı geri itti, yirmi ya da otuz metre ilerledikten sonra durdu. Askerler gece için hazırlık yaptılar. Ama öndeki alay grubu, savaşa hazır, ilerledi. Bir süre yolda gittiler, sonra tutacakları mevzilere yöneldiler ve siper kazmaya başladılar. Onları, traktörlerle çekilen 100 mm.lik obüsler ve makineli tüfek mangaları izledi. Onlar da bir süre yolda gittikten sonra mevzilerine yöneldiler. Tümenin yarısından fazlası araziye yayılmıştı. Bir saat sonra her yer sessizliğe büründü. Akşamın alaca karanlığında gölden kurbağa sesleri geldi.

Yedi, sekiz bin adam yere uzandı ve sabahın olmasını bekledi. Sabahın üçünde saldırı için ilerlediler. Bataklıkla çevrili ve Zarasai yolunu tutan bir koruyu alacaklardı. Tüm bunları hafife alan Albay Tomasius, taşıtındaki deri kanapesine uzandı. Saat üçten hemen sonra 100 mm.lik obüsler ateşe başlayınca gözlerini açtı. Bir süre geçince, harita masasındaki gece lambasının ışığında oturan kurmay yüzbaşısına döndü.

"Ee, Hanke, önemli bir şey var mı? "

"Hayır, komutanım, piyade alanı tarıyor. Hiç bir karşı koyma yok."

"İyi öyleyse... Bir şey olursa lütfen beni uyandır."

Tomasius duvara doğru döndü ve derin bir uykuya daldı. Ne

tüfeklerin sesi, ne de makinelerin parlaması onu rahatsız etti; horultuları sadece komuta taşıtının her köşesinden değil, dışardaki Teğmen Engel'in otomobilinden de duyulabiliyordu.

Saat altı sularında telefon yeniden çaldı. Bu kez Generel albayı istiyordu.

"Komutanım."

"Ne var Hanke? "

"General hatta."

Tomasius doğruldu ve ahizeyi aldı. İri, kalın yapılı bir Prusyalı'ydı Tomasius. Ceketinin düğmeleri ilikli, sarkık yanakları uykudan kızarmıştı. "Buyurun komutanım, çok iyi, komutanım..."

"Gördün mü Tom, söylemiştim sana. Koruda beş adam yakalamışlar. İstihbarat subayları demin onları sorguya çektiler. Söylediklerine göre, orada seksen kişiymişler.... Bir Rus taburundan arta kalanlar."

"Seksen!"

"evet seksen... Ve neredeyse tüm tümeni birbirine kattılar. Tümen yayıldı, siperler kazıldı, topçu harekete geçti."

"Aptalca bir savaş bu," dedi Tomasius. Başlangıçta generalin fikriydi bu ne de olsa. Ama olacakları frenlemeseydi, işe bir de ağır topçu karışmayacaktı."

"Durumu anlamak olanaksız, Tom. Büyük bir birliğin kanadımıza saldırıya geçeceği görünümü vardı. Bak, seksen kişilermiş ve şimdi bana bir tutsağın, içlerinden ancak otuzunun savaşabilir durumda olduğunu söylediğini bildirdiler; geri kalanların tüfekleri bile yokmuş."

"O zaman, sadece otuz kişiymişler,"

"Evet, tüm kurallara karşın."

"Yine de bu yüzden tam bir gün kaybettik, komutanım."

"Doğru... İnsanın saçını başını yolacağı geliyor."

Tom Amca da böyle düşünüyordu. Telefon konuşması bittikten sonra ortopedik çizmelerini giydi (yandan fermuarlı olduklarından aşağıya kadar açılıyorlardı) ve alayın mümkün olan en erken saatte harekete hazırlanması için gerekli emirleri vermek üzere dışarı çıktı. Konvoyun yola koyulması yine de epey zaman almıştı. Zarasai'nin ve koruların içinden, küçük göllerin yanından geçtiler. Yürüyen tümenin kaldırdığı toz bulutlarıyla her şey kararmıştı.

Parlayan top namlularının ve dumanı arasından Duenaburg kiliseleri görüldüğünde iki gün daha geçmişti. 8. Zırhlı Tümen ve SS

Kuru Kafa Tümeni saldırıya kalktılar. 3. Motorize Piyade Tümeni de yayılmış ve alaylarından biri savaşa sokulmuştu.

Ama bir saat önce, Tomasius'un komuta taşıtında, albayla Hanke arasında kısa bir konuşma geçmişti. Hanke tümenden yeni dönmüştü. Orada, bu güne dek tümenin kayıpları bildirilmişti ona. Sözlerini bitirirken komutanına şöyle demişti:

"Hâlâ savaşa tutuşmadık, ama şimdiden kayıplarımız Fransa'dakinden fazla."

"En üzücü olanı bu değil," demişti Tomasius ve eklemişti, "İki, üç gün sürecek bir yolu bir haftada aldık. Değerli zaman kaybettik."

II. BÖLÜM

"Düşmana tek lokomotif, tek kamyon, bir kilo buğday, bir litre akaryakıt bırakılmamalıdır. Kollektif çiftlik köylüleri tüm hayvanları uzaklara sürmelidirler. Köprüleri ve yolları uçurmak, telefon ve telgraf haberleşmesini bozmak, koruları yakmak amacıyla yaya ve bindirilmiş milis birlikleri oluşturulmalıdır..."

J.V. Stalin, 3 Temmuz 1941

O günlerde dünyaya, "Bialystock ve Minsk İkili Savaşı" diye tanıtılan olayları yeniden ortaya koyup incelemek, geleceğin tarihçileri için kolay iş olmayacaktır. Bunun nedeni, hatların ancak bir yanındaki manevraların izlenebilmesidir; öteki yanda, Rusya'daki harekât, birbirini izleyen olayların üstesinden gelinememesi ve karışıklığın ordu karargâhlarına dek yayılması olarak nitelendirilmektedir. Batıdaki Rus ordu komutanları, karşı karşıya kaldıkları görevleri başarabilmek için ellerindeki olanakların tümüyle yetersiz olduğunu görmüşlerdir. Ne savunmada, ne de saldırıda planlama sürecinden öteye gidilememiştir. Bunun net sonucu, yenik ve kaçmakta olan birliklerin devamlı yer değiştirmesi olmuştur. Batıdan doğuya doğru gelişen bu yer değiştirme, her yerde aynı sözcüklerle dile getirilmiştir: "Evine dön, Rusya'nın içine doğuya git."

***

Üç Rus ordusu, biri tam teçhizatlı üçü oluşmakta olan dört zırhlı birlik, özel teknik birlikler ve NKVD'nin askeri örgütü; tümü 800.000 adam, uzunluğu 200, derinliği 250-300 millik bir arazi parçasına yayılmıştı. Bu alan batıda Grodno, Bialystock ve Brest-Litovsk, doğuda Beyaz Rus kenti Minsk'le sınırlanmıştı.

Sayıca üstün bir ordu gruplarının kurmayları, beklemedikleri kadar zorlu saldıran birlikler karşısında bulmuşlardı kendilerini. Hızla ilerleyen zırhlı birlikler, kuvvetlerini dağıtmış ve bazı yerlerde üstlerinden ezip geçmişlerdi. Tüm bu alan büyük bir kıskaç hareketiyle sarılmıştı. Ama bu çelikten ağ o kadar inceydi ki, planlı bir Rus geri çekilmesine karşı koyma bir yana, darma dağınık biçimde doğuya kaçışan birliklerce bile kırılmıştı.

Ama gerçekte, 800.000 adamdan yalnız 100.000'i ağın geniş gözlerinden kaçabilmişti. Ayrıca, savaşın ilk günlerinde Vitebsk, Lepel, Potolsk, Dvina ve Duena'dan trenlerden indirilerek batıya yürüyüşe geçirilen Moskova askeri bölgesinden, Yukarı Volga'dan, Urallar'dan, hatta Uzak Doğu'dan gelen birlikler de çembere alınmışlardı. Yenik düşen birlikler, Beresina ve batı Dvina nehirlerinin karşı kıyılarındaki güvenlikli bölgelere ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama, içlerinden ancak onda biri oralara varabildi. Silâhları batıda kalmıştı.

Arkada kalanların arasında Komünist gençlik vardı. Onlar, savaştan önce bile birliklerinde eylemci olarak gruplaştırılmışlar ve şimdi, özveri ölçüsü sınırsız ve bağnaz bir inançla birbirlerine

bağlanmışlardı. Onlar ve Führer'in acımasız bir emriyle tutsaklığı yasaklanmış olup sonuna dek döğüşmekten başka seçenekleri bulunmayan siyasal komiserler birliklerin bel kemiğini oluşturdular. "Otuz yıl boyunca halka bir aş kaşığı, ayakkabı ya da giysi vermeyen ve tanıdığı öncelikten ötürü yalnız savunma için üretim yapan endüstrimiz, zamanı geldiğinde bizi silahsız bırakırsa döğüşmenin anlamı ne? Niçin döğüşmek ve kime karşı? " diye soran askerler de arkada kaldı. NKVD'nin yangın çıkarma ekipleri ve yanan kulübelerinin yanında şaşkın şaşkın duran, hayvanlarının toz bulutu içinde götürülüşünü ve devlet silolarına teslim etmiş oldukları geçen yılki ürünlerinin uzakta yanışını seyreden kollektif çiftlik köylüleri de arkada kaldı. Bialystock ve Minsk kıskaçlarının içindeki yenik düşmüş, arkadan avlanan, kaçışan halk da arkada kaldı. Oysa, tam bir kıskaç da değildi bunlar. Oradan oraya hareket eden, birbirleriyle kaynaşan, sonra ayrılan ve çorbanın içindeki hava kabarcıkları gibi kaybolup giden, sayıları beş ya da altı çember biçiminde yoğunlaşmış birliklerdi. İki yüz bin kilometre karelik bir alan, alev alev yanan bir fırına dönüşmüştü.

Bir ordunun kurmay subaylarından harekât Subayı Albay Semyonov da arkada kaldı. Aynı ordunun komutanı Alexey Narinshkin de arkada kaldı. Yüzbaşı Kazanzev, Yüzbaşı Uralov ve Uralov'un karısı Nina Mihailovna da arkada kaldı; bir tank alayına komuta eden Morosov ve Seta yolunda ağaca çarpan kamyondan yanık ayaklarıyla sünürenek uzaklaşan Çavuş Subkov da arkada kaldı.

Şu sözünü ettiğimiz anda Albay Semyonov, Bialystock'daki evinin penceresinde durmuş sokağa bakıyordu; sokak tümüyle değişmişti. Tank komutanı Morosov, emirleri tümen karargâhındaki çadırdan veriyordu. Yüzbaşı Uralov, taburunu korudaki kamp yerinde topluyordu. Ve Subkov... Evet, her şey Subkov'un gözleri önündeydi daha.

Her şey daha Subkov'un gözleri önündeydi. ..; Acele eden Almanların yol boyu çıkardıkları patırdı gürültü, Litvanya'da kum tepeciklerindeki mevzilerin çöküşü, sabahın erken saatlerinde koruların arasından geçiş, 3. Motorize Piyade Tümeniyle karşılaşma, ağaca bindirme ve tam olarak bilincine varamadığı kendisini izleyen velvele; sonra bir baykuşun kanat çırptığını sandığı, tam bir sessizlik içinde uyanış.

Baykuşun süzülerek uçuşunun sesini duyamazdı tabii, ama

görebilirdi onu. Başkuş yazlık tüylerini takınmış ve duru kuzey gecelerine kendini alıştırmıştı; baykuşun süzülen biçimi, sürekli açık kalmış gözlerinin retinasına yakalanmış olmalıydı. Ama tüm bunlar bilincinin dışındaydı; O andan sonra yeniden gördü ve çevrede egemen olan sessizliği duydu.

"Ah, *batyushka*, bir baykuş."

'Batyushka', cimbaba, dedi. Ama bu bir çağırış biçimiydi yalnızca... Köyde büyükbabasıyla yalnız söyleşiler yapma alışkanlığı vardı. Çünkü büyükbabası, ona yalnızca bir baykuşun uçuşundan ve bir bulutun hareketinden anlamayı öğretmekle kalmamış, şimdi burada söylememekle daha iyi edeceğimiz başka şeyleri de anlatmıştı ve tüm bunlar olurken Subkov'un babasının dudakları sımsıkı büzülü kalmıştı. Ama sonunda, bu tedbirliliği ona hiç bir şey kazandırmamıştı.

Baykuş, toprağın üzerine, alçaklara süzuldü. Biçilme zamanı çoktan gelmiş, şişkin ve olgun başaklı bir ot kümesi yere eğildi. Korunun yanından çıkan bir cisim çayırın üzerinden ilerledi, ama yalnızca beyaz bir dumandı bu. Bundan bir kez önce de, küçük Gregori Subkov, aynı şaşkınlık ve doğrulukla, bir köy kulübesinin tavanından sarkan beşiğinin içinde, çevresini saran yüzleri ve eşyaları algılamıştı. Büyükbaba, bir baykuş ve çayırdaki ot.

Yattığı yerden kendini kurtarması gerekliydi ve hiç de kolay bir iş değildi bu. Şoför yerinin altında parlayan ateşten ayakları yanmıştı. Bir çabayla kamyonun arkasına sürüklendi, kendini yere bırakırken olup bitenler birden aklından geçti. Teğmen Ryevsky canlıyken olduğu gibiydi... Dumandan peçesi altında yüzü daha narin gözüküyordu. Yapabileceği hiç bir şey yoktu... Onu gömmek için beklemeliydi. Paletlerin yolda çıkardıkları gürültü gecenin kısa süren sessizliğini bozdu ve onu uyardı. Ama, açıklaması olanaksız bir şey yaptı ve ölü adamın üzerine doğru bir haç çıkardı. Büyükbaba da olsaydı yapardı bunu.... Bir zararı dokunmaz ki bunun. Arkada bıraktığı arkadaşına bir kez daha baktı, yoldan karşıya bir gölge gibi geçti ve boy atmış çavdarların içine daldı.

Nereye gidecekti şimdi? Seta'ya mı? Hayır, Seta'ya değil. Yalnız bir kez ölürsün derler... İçlerinde basit bilgelikler yatan atasözlerini de büyükbabasından öğrenmişti... Ve burada, yolda, o zaten ölmüştü. Tümendeki askeri mahkemenin kısa, tek cümlelik cezasına gerek yoktu artık. Seta'ya değilse, ters yöne öyleyse.... Tümen alanından dışarıya... Güneye, bataklıkların, koruların içine. Şimdiye

dek talihi yolunda gitmişti. Belki geçmişte de talihi yolunda gitmişti. Burada, korularda böğürtlenler ve mantarlar olurdu ve yolunun üstüne başka şeyler de çıkarabilirdi belki. İnsanlardan kaçınmaya çalıştı. Ancak Litvanya'yı geride bıraktıktan sonra şurada burada birkaç köye uğradı. Köylere gittiğinde yalnız yaşlılarla konuştu.

"Evet, büyük değişiklikler olacak," dediklerini duymuştu o günlerde. Bu konuşmalar çok yaygındı ve değişiklikle ne demek istediklerini gizlemeyen insanlar vardı. Şu aptal Gürcü bizi yeterince oyaladı," demişti bir adam, "Ama işi bitti onun ve resminin önünde kasketlerimizi çıkartmak zorunda kalmayacağız artık."

Bir gün, Subkov, sazların arasına uzanmış bir çift balıkçıl kuşunu seyrediyordu. Neredeyse burnunun dibinde sessiz ve özgürce uçuşurlarken, bir atışta birini yere indirdi. Temizledi, çamurla sarmaladı, açık bir ocakta tam kızartmaya hazırlanırken döndü ve ağaçların arasında bir cisim gördü. Kendini hemen toparladı, çünkü uzun beyaz sakalı ve sarkık elleriyle, çarıklarının içinde hareketsiz duran bu adamdan korkulacak bir şey yoktu. O zaman yanına gelmesi için ona işaret etti. Adam seve seve geldi.

Vassily Nikonorevitch Sulga doksan yaşını aşmış olabilirdi, oysa çok daha gençti.

"Atmıştan biraz fazlayım," dedi ve ekledi, "yalnız sayılırım. Oğullarım hâlâ yaşıyorlarsa ne olduklarını bilmiyorum, eğer onlar bu dünyadalarsa benimle ilgili hiç bir şey bilmiyorlar. Yakınlarımı ailemi ve yuvamı yitirdim.... Tanrı böyle istedi. Sana ne oldu, evlât; adamların, öteki askerler nerede? "

Subkov, yalnızca elini kaldırabilmiş, sazların ve nehrin ilerisindeki açık arazide, uzun saatlerdir gökte duran yüksek bir toz bulutunun ötesini belli belirsiz işaret edebilmişti.

"Orada bir yerdeler," dedi.

"Hayır... Onlar Almanlar." Shulga her şeyi biliyordu.

"Bizimkiler de orada... Yolun iki yanındaki tarlalardalar."

Toz bulutu gerçekten sonsuz Alman konvoylarından birine aitti; uzun ve hareket eden toz bulutunun altında, Vilna'dan Minsk'e giden yol uzanıyordu. Shulga oraya gitmiş ve çavdar tarlalarından geçen taşıtları görmüştü. Gürültü ve tozdan bunalmış, içindeki çılgın bir umutla bataklıklara dönmüştü.

"Eğer ben işlerine yararsam, onlar için her şey yaparım. Ama benim güçsüz çabalarıma gerek duydukları yok. Tek yapabileceğim,

Moskova'ya daha çabuk varmaları için Tanrı'dan onlara kanat vermesini dilemektir."

"Kanattan yana bir eksiklikleri yok. Bulunduğum yerde yalnız Alman uçakları gördük... Bizimkiler ortalıkta değildi. Ama, dinle beni küçük amca. Üzerinden geçtikleri bu ülke bizim değil mi? Kendi yurtlarında,kendi ülkelerindeymiş gibi davranıyorlar."

"Bizim ülkemiz!" dedi Shulga hayretle. "Bir zamanlar bizim ülkemizdi. Kızıllar köyümüze gelmeden önce sessiz sedasız yaşıyorduk ve herkese yetecek kadar toprak vardı."

Subkov, yaşlı adama daha yakından baktı. Ama aslında gerekli değildi bu. Daha ilk bakışta, onun "eskimiş biri" ve artık var olmayan bir sınıftan olduğu anlaşılırdı. Kuzeyde zorunlu görevini yaptıktan sonra, şimdi buralarda sürdüyordu, herhalde. Yapacağı hiç bir şey kalmamıştı bu adamın.. Ne bir kollektif çiftlik, ne bir fabrika iş verirdi ona; en niteliksiz bir iş bile. Pek çokları eski toplanma kamplarının yanında bir yere yerleşmek üzere geri dönerlerdi. Oturabilecekleri tek yer orasıydı.

Ama şimdi balıkçılkuşu vardı ve yemek düşünme zamanıydı. Yemek yemek için Shulga biraz yüksekteki başka bir yeri önerdi. Orada su da vardı. Hem bataklık suyu da değil. Kaynaktan çıkan bir su. Birlikte hareket ettiler böylece, ama önce ateşi küllediler. Yeni yer tam Subkov'un istediği gibiydi ve hemen parlak çamuru kızarmış etten ayırmaya koyuldu. Ama Shulga, Tanrı'ya şükretmeden önce yemek istemedi. Neyse, burası Kızıl Ordu'daki astsubay mahfeli değildi. Köydeki büyükbabasının da dualarla ilgili görüşleri aynıydı ve hiç kimse buna karşı çıkmazdı. Duanın balıkçıl kuşuna bir zararı dokunmadığını gördüler, çünkü tadı piliç gibiydi.

"Bu yöreden misin, küçük amca? " dedi Subkov, konuşmaya yeniden başlayarak.

"Hayır, burada evli bir kızım vardı. Acaba şimdi neredesin, Lena? Ve kocası Ponomarenko? Buradan fazla uzakta olmayan bir yel değirmeni vardı. Acaba o nereye gitti? Ponomarenko'lar bizim köydendir. Kursk idari bölümündedir orası."

Al sana işte... Bu "eskimiş kişi" hâlâ eskiden kullanılan hükümet deyimleriyle konuşuyordu. "Kursk *rayon'u* mu demek istiyorsun? " Subkov onu düzeltmeden edemedi. Yaşlı adam iri mavi gözleriyle dostça baktı.

"Evet, Kursk idari bölümünde," diye tekrarladı, "ormanlık step ve

zengin kara topraklı tarlalarla çevrili büyük bir kent. İki kilise, üç sınıflı bir okul, altı dükkan ve üç yel değirmeni vardı orada."

Shulga, bir kez olsun özgürce konuşabilmekten sevinçliydi ve her şeyi olduğu gibi anlattı; çiftliklerin sayısını, evlerin yapılış biçimini... "Ağaçtan yapılmıştı onlar ve damları samanla örtülüydü. Ama çoğunun kiremitleri vardı. Her çiftçinin bahçesi kendinindi. Tarlaların başladığı yerde yüz yıllık meşe ve porsuk ağaçları vardı. Kıvanç duyardık bu yaşlı ağaçlardan ve bahçelerimiz her yörede ün kazanmıştı. Hayvanlarımız bakımlıydı. Her birimizin iki ya da üç çekim atı, sağmal inekleri saymazsak iki ya da üç sığırı ve elliye varan koyunu vardı. Yılda iki kez kesim yapardık. Her evin iki ya da üç domuzu vardı."

Ona bakılacak olursa, bu köy bir çeşit cennetti; ama Subkov'un da bildikleri vardı. "Mal sahipleri çiftliklerdeki işçileri günde on dört saat çalıştırıyorlardı ve buna karşılık elli kopek ödüyorlardı," diye araya girdi, "ve işçilerin çok kötü durumda olduklarını herkes biliyordu. Ayda ellerine yirmi ya da otuz rubleden fazla geçmiyordu. Bu gün aylıkları üç yüz elli rubleye çıktı."

"Öyle diyorsun... Ama, emin misin? "

"Biliyorum. Okul kitabında okudum."

Her şey üstlerine gelmişti; çayırdan kalkan ateş böcekleri azgın parçacıklar gibi çevrelerinde uçuştular. Shulga ve Subkov yemeklerini yemişlerdi. Küçük bir kaynaktan gelen suları vardı. Bulundukları yerden günün son ışığının parıldadığı açık araziyi görebiliyorlardı. Ufkun güneyinde büyük bir ateş kızıllık saçıyordu. Bir kent alevler içindeydi... Ya da, belki yakındaki bir köy tutuşmuştu. Ama ne olursa olsun, bir çokları alevlerde yenilginin tüketen ateşini değil de, yeni bir yaşama açılan kapıları görmüşlerdi.

"Rusçamız yeniden kutsallaşacak. O zaman, bir kitabı açtığında sözcüklerin gerçeğin emrinde olduklarını bileceksin yine."

Shulga, köydeki büyükbabası gibi konuşmuştu. Yazılı her şeyin gerçek olduğuna inanacak kadar saf değildi Subkov ve Sovyetler Birliği'nin tarihçesinin, tüm gerçeği içine alamayacak kadar kısa olduğunu da biliyordu. Belki de Almanya ve İngiltere'deki işçiler fabrika sahiplerince sömürülüyorlardı, belki de acınacak bir yaşamları ve kazançları vardı, ömürleri bodrumlarda tükenip geçiyordu... Evet, buna inanabilirdiniz. Ama, Sovyetler Birliği'nde bir çift pabuç bulamaz ya da buna çok gerek duyuyorsanız ancak karaborsadan ve bir işçinin hiç bir zaman bir araya getiremeyeceği kadar paraya sağlayabileceğiniz

gerçeğini değiştirmezdi bu. Ne gereği vardı zaten tüm bunları konuşmanın? Sözler neyi değiştirebilirdi ki? Dikkatsiz konuşma insanın başına sadece belâ getirebilirdi. "Benim babam," dedi Subkov, "her zaman iyi bir işçi, sadık bir Sovyet yurttaşı olmuştur ve her zaman dilini tutmuştur. Ama bir keresinde, annem bize yine bol sulu lahana çorbası çıkardığında öylesine bir kıyamet kopartmıştı ki, ta sokaktan duyulmuştu bu ve yapılacak şey kalmamıştı... Söylediklerinin cezasını çekmeliydi. Birkaç kez çağırdılar onu. Sonra bir daha geri dönmedi. Gördün mü, her yerde aynı... Sadece senin köyünde değil."

"Rusya'yı anlamak için köyleri anlamalısın," dedi Shulga. "Devrimden sonra her şey biraz duruldu. Dedikodular vardı tabii, ama hiç kimse onları ciddiye almıyordu. Bunlardan bazıları insanları düşündürmeliydi yine de. Köylüler üç gruba ayrılmışlardı: *Kulaklar (*)* orta sınıf köylüler ve yoksul köylüler. Esnaf, değirmenciler ve iyi durumdaki köylüler kulaklardan sayılıyordu. Bunların devlete daha fazla ürün vermeleri gerekiyordu. Bir kez verdiklerinde onlardan daha fazlası istendi, böyle sürüp gitti bu istenileni veremedikleri güne dek. Sonra, iş yerlerine ve makinalarına el konduğu an geldi. Kendileri de tutuklanmışlar ve götürülmüşlerdi.

"Ailenin geri kalanları onlarla birlikte, ya da kısa süre sonra tutuklandı. Her şey bir anda olmalıydı, köyden kaçabilirler ve belki de ailenin yazgısından kurtulabilirlerdi. Ama bu konuda tek olay bile hatırlamıyorum. Bunların yerel aşırılıklar olduklarını, yerel emirlerin yaptıklarını büyüklerden hiç birinin bilmediklerini düşündük hepimiz. Karşılayamadığımız kotalar konusunda o denli saftık ki, ya ürün satın alır ya da komşularımızdan isterdik gerekli miktarı sağlayabilmek için. Sonunda hiç bir şeyimiz kalmadı... Ne paramız, ne malımız, ne mızırımız. Ve bize yardım eden ötekilerin de Devletin isteklerini karşılayacak şeyleri kalmamıştı. Evet, bu yolun hiç bir çıkışı yoktu. Bu lânet rejimin temelinin açlık ve yoksulluk olduğunu tam olarak anlayıncaya kadar uzun bir süre geçti.

"İlk yirmi aile tutuklanıp götürüldüğünde, köyümüz için kara bir gün oldu bu... Buna kara bir gün diyorum, çünkü her şeyden önce tüm köy halkının önünde olabilmişti ve ötekiler dillerini tutarak olmasına izin vermişlerdi. Bu bahtsız ailelerin genel bir hareketin başlangıcı

(*) Kulak: Zengin toprak sahibi Rus köylüsü

olduğundan kimse kuşkulanmadı. Gerçekte ne olduğunu kimse anlamadı. Komşum ve onun gibi düşünen bir çokları. "Dört inekle bir kulak değilim, öyleyse saklayacağım ve korkacağım bir şey yok," dediler. Hepsi böyle düşündüler ve tüm köye ne olduğunu anladıkları gün, hepimiz için çok geç olmuştu artık.

"Talihsizlikler birbirini izledi. Ya köyden sürülüyor, ya da eğer isterlerse, yeni bir kararın oylamasında elimizi kaldırmak üzere toplantılara güdülüyorduk. Bazılarımız da kollektif çiftliklere gönderiliyorlardı. Kaybedecek hiç bir şeyi olmayan birkaç kişi dışında kimse gönüllü çıkmıyordu buna. Sonra, yeni baskı dalgaları başladı. Bir gün biri, öbür gün bir başkası tutuklandı... Böylece, kısa süre içinde üç yüz köylü çiftliği yok edildi. Tutuklananların tek suçu, "kolhoz"lara katılmayı istememeleriydi ve nefretlerini açıkça belirtiyorlardı. Ve kamplara konulan yalnızca köylüler değildi. Aileleri de orada sefalet içinde ölüyorlardı.

"Aile bireylerinden kendilerine dokunulmayanlar evlerinden çıkarılmışlardı. Sırtlarında taşıdıklarının dışında yanlarında başka şey götürmelerine izin verilmemişti. Yazın durumu idare edebiliyorlardı, ama kışın, çocuklarıyla birlikte yollarda donarak ölüyorlardı zavallılar. Ponomarenko ailesinden söz etmiştim sana. Kızımın evlenmesiyle uzaktan akraba olmuştum onlarla. Ailesinden canına kıyılmayanlar arasında genç bir kadın vardı. Kızımınki gibi adı Lena'ydı. Bir de küçük kızı vardı. Bir gece hava çok soğuk ve yıldızlar parlaktı. Penceremin camına vurulduğunda bunun kim olduğunu hemen anladım ve tüm acıları gözlerimin önüne serildi. Buz tutmuş bir battaniyeye sarılmış genç anneyle göğsüne sıkıca yapıştırmış olduğu küçük kızıydı bu. Kızı daha yeni ilk sözcüklerini söylemeye baylamıştı ve günleri yeni bulgularla doluydu. Her zaman neşeli bir çocuktu o. Yapısı öyleydi. Kapalı pencerenin arkasında durdum ve yanaklarımdan aşağı yaşlar süzüldü. Komşular da ağladılar, ama kimse bir şey yapamazdı. Halkın düşmanlarına yardım edersen, aynı şey senin de başına gelirdi. Onun için yardım bile edemezdin. Uzun bir süre, kararsız, durdum. Artık dayanamayınca sonunda kapıyı açtım. Öylesine kendimde değildim ki, kendi evinden kovulan bu zavallı yaratık beni avutmak zorunda kaldı. Ondan sonra her gün tutuklanmayı bekledim, ama meyve yetiştirme konusundaki özel bilgim idamımı önledi. Bu arada, sekiz yüz köylü, tutuklanmamak için hayvanları ve araç-gereçleriyle "kolhoz"a katılmışlardı. Ama kırsal ekonomi yapısının tümüyle

yıkılmış olduğu gerçeğini hiç bir şey gizleyemezdi. Ulusa yapılanı onarmak için hükümetin yeni önlemler alması gerekirdi. Köylüye güvenliğini geri verecek yeni bir Ekonomik Politika.

"Ama o adam... Ona verecek ad bulamıyorum." Yaşlı Shulga, eski püskü ceketinden çıkan kemikleşmiş elini kaldırarak doğuyu gösterdi. "O kadar ileri gitmişti ki, felaket yolunda bir adım bile gerilemek istemedi, başka fikirleri de vardı. Bir kadından doğan adamın, şu Rus toprağı üzerinde sayıları bir yaz rüzgârındaki mısır tanecikleri kadar çok olan tüm Hıristiyanlara karşı çıkması ve açlıkla dostluk kurarak amacına ulaşmak için köylüleri ayağının altında solucan gibi ezmesi nasıl düşünülebilir? Sekiz milyon, hatta on milyon kurbandan söz ediliyor. Kimse saymadı onları. Pek çokları ayaklar altında çiğnendiler.. Geri kalanlar hâlâ solucandırlar, her birinin anıları ve umutları olmasına karşın yeniden doğrulamazlar artık."

Shulga ve Subkov'un yattıkları koruya gece çökmüştü. Altlarındaki tarlaları ipek bir giysi gibi örtmüştü. Ama başka yerlerde alevler uzanıyor ve bazı noktalardan atılan işaret mermileri tarlaların üzerine uçuşuyordu. Subkov, başı torbasının üzerinde, yere uzanmıştı. Gözleri ağaçların en üst dalcıkları arasındaki boşluktan, yazgılarımızın çok üstünde parıldayan yıldızlara dalmıştı. 1933 yılında da aynı yıldızlar, kımıldamadan, köylerde ve kentlerde Büyük Ölüm'ün aşağıdaki hasatına bakmışlardı. Plyess'de, orta okulun yüksek sınıflarındaki öğrenciler arasında, gizlenmiş tahılları toplamak için bir birlik kurmuştu. Ama bunlar köylere ulaştıklarında, tahıl toplamaktan söz edilmez olmuştu.

"Kedileri, köpekleri, ağaç kabuklarını yedik ve açlıktan şiştik," diye konuşmasını sürdürdü Shulga. "Açlık insanları benzerlerine karşı katılaştırdı, hatta kendi soyundan olanlara karşı bile. O canavarın bize getirdiği bu oldu işte. Her yerde ölüler vardı ve kimse onları göremiyordu.. Bunu yapacak güç yoktu ve yarın sen de öleceksen bunu yine yapmalıydın ki? Sonunda Krusk Sovyeti'nin başkanı köyümüze geldi. Acılarımız arasında, bizi beslemek için geldi sanmıştık. Ama o, hâlâ ayakta durabilenleri topladı. Günde iki kez çorba ve beş yüz gram ekmek tayını aldılar bunlar. Görevleri, kulübelerden, yollardan, tarlalardan ölüleri sürükleyerek toplamaktı. On beşi, yirmisi, hatta otuzu bir arada gömüldüler... Ne mezar, ne haç, ne de anımsatacak herhangi bir şey."

Shulga, komşusunun uykuya dalmış olduğunu gördü. Batıda

yalnız bir yıldız bir ahır feneri gibi asılı kaldı; yakında aydınlık olacaktı. Bir süre için o da gözlerini kapattı. Uyandıklarında, altlarındaki araziyi beyaz bir sis örtüsü kaplamıştı. Uzaktan gelen tank paletlerinin çıkardığı sesleri duyabiliyorlardı.

"Onlardan pek çok varmış gibi," dedi Subkov.

Yerdeki sisin üstünde kalmış bir tepeciğin sırtında tankların arkaları belirdi. Sessizce otlayan bir fil sürüsünü andırıyordu tanklar.

"Belki Minsk'e doğru gidiyorlardır, ya da Lepel'e," dedi Subkov. Bir süre sonra ekledi, "Ben Minsk'e gidiyorum."

"Düşünüyordum... Yalnızca bir fikir bu, ama ben de Minsk'e gitmeliyim," dedi Shulga.

***

Albay Semyonov sokağa baktı. Ortalıkta kimsecikler yoktu. Sabahın dördünde sokağın olağan görünümü de bu olmalıydı zaten. Ama o anda, çığlıklar atan öldürücü bir gürültü gökyüzünü yırtıyor ve toprağı kamçılıyordu. Bu darbelerin altında kentin kendini geri çekmesi gerekir, diye düşündü. Sokaklar bağırıyor, kıvranıyor, ama sımsıkı yerlerinde duruyorlardı sanki kendilerine olanları anlamıyorlarmış gibi.

Semyonov, pijamalarıyla pencerenin önünde durarak olup biteni anlamaya çalıştı. Düşen bombalar, ani patlamalar, parkın üstündeki ateş sütunları, toprak ve yıkıntı fiskiyeleri... Bu savaş demekti. Ne onun, ne Kurmay Başkanının, ne Ordu Komutanının, ne de kimsenin beklediği bir savaş.

Albay Semyonov pijamalarını fırlattı, iç çamaşırlarını giydi, pantolonunu çekti ve telefonu kavradı. Bir hat bulmaya çalışırken, karısının kollarından tutarak çeketini giydirmeye uğraştığını hissetti. Hat bulamadığından evden dışarı fırladı. Sokağa nasıl çıktığını bilmiyordu. Bir şey unuttuğunu, geri dönüp karısına önemli bir şey söylemesi gerektiğini sandı. Yetişkin kızı İrina'ya da veda etmemişti.

Şu kahrolası uçaksavar... Nesi vardı şunun? Hâlâ ateş açmamıştı. Semyonov koşmaya başladı. Bir an önce Kurmay Başkanı General Utkin'e yetişmeliydi. General Utkin aynı sokakta oturuyordu. Ve biraz ileride, köşede, Ordu Komutanı General Narishkin'in kaldığı ev vardı.

Bir Junkers 88 uçağı korkunç bir gürültüyle neredeyse sokağın

içine daldı. Bu gökgürültüsü benzeri sese alışmalıydılar. Ama Semyonov ter içinde kalmaktan kurtulamadı. Utkin'in evine vardığında ağzı kurumuştu.

Bahçe kapısındaki nöbetçi hayaleti andırıyordu. Boş sokaktan motosikletliler geçtiler ve Ordu Komutanının evine doğru gittiler. Utkin'in karısı Anastasia Timofeyevna, Semyonov'a kapıyı açtı. Başını tutuyordu ve hemen kayboldu.

"Korkunç... Bombardıman... Bombardıman."

"General nerede? " diye sordu Semyonov.

"Orada, telefon ediyor."

Bir subay küçük müzik odasının kapısını gösterdi. Evin eski Polonyalı sahibinin zamanındaki gibiydi burası.

Utkin telefon ediyordu.

"Kanlı bir mezbaha.. Şu pisliğe bak, Semyonov... Kimse cevap vermiyor... Karargâh olacak bir de burası." Utkin, bazan iki, bazan da üç telefonu birden kullanıyordu; karısı bu işte ona yardımcı oluyordu. "Ben Utkin... General Utkin... Bana karargâhı verin... Karargâh... Et kafalar.."

Toprak titredi. Evin içinde her şey zangırdadı. Üst katta yere bir şey düştü. Kapı açıldı, gecelikleri içinde iki çocuk, korku ve şaşkınlıkla ağlayarak içeri girdiler.

Utkin köpürüyordu.

"Şu alçak uçaksavar subayı... Vurulmalı o ve 'Stalin'in Şahinleri'nden en az bir düzünesi... Hemen vurulmalı."

"Andryushka, sevgilim, hatta biri var."

Utkin ahizeyi kaptı. "Ben Utkin... General Utkin... Dinle..." Ve küfürleri sıralamaya başladı.

Çocuklar uludular. Utkin küfretti ve ahizeyi halının üzerine fırlattı.

"Benden paso. Çıkalım buradan Semyonov. Karargâha gidelim."

"Ama Andryushka, ne yapıyorsun, ne düşünüyorsun, nereye gidiyorsun? Her şeyin tutuştuğunu görmüyor musun? "

Eskiden Polonya valisinin oturduğu, şimdi ordu kurmaylarının bulundukları parkın karşısındaki evden kalın bir kara duman bulutu yükseliyordu. Evin içinden parlayan alevleri pencereden görebiliyorlardı.

Evde yeniden her şey sarsıldı. Resimler duvarlardan düştü. Bu kez bombadan değil de, bir uçaksavar bataryasının ateş etmesindendi. Utkin neşeyle sıçradı.

"Sonunda... Sonunda uyandılar. Şimdi gösteririz onlara biz."

"Çılgın mısın? Ne yaptın sen? Kapımızın önüne uçaksavar bataryası koydurulur mu? Çabuk çık dışarı ve gönder onları. Her şeyi üzerimize yıkacaklar! Şimdi bütün bombalar bizi bulacak."

"Annushka, sevgilim."

"Şu çektiklerime bak..; Keşke İvanovno'da kalsaydım*"

"Sakin ol, Annushka. Ama hazırlan yine de... Çocukları topla. Ben sana bir otomobil yollarım. Doğruca buraya gelir."

"Ne diyorsun sen? Aklını mı kaçırdın? "

Karısı ne yapabilir sanıyordu o? Giysiler, mücevherler, kürkler, gümüşler... İki yıldır kentin ve çevredeki kentlerin dükkânlarından değerli eşyaları topluyordu. Kuyruklu piyano da vardı. Chopin'in parmakları tuşlarına değmişti onun. Ve o, umursamazca, hazırlan demişti; bir otomobil geliyordu! Uçaksavar topları dolduruldukları anda ateş ediyorlardı, ama saldırı aralıksız sürüyordu. "Cehennemin Borazanları." Saçma... Kültürlü bir Sovyet yurttaşı böyle bir şeyi nasıl düşünebilirdi? Duvarlar sallandı. Utkin birkaç adım koştu, sonra bastı yere çöktü. Doksan beş kilosuna rağmen Anastasia Timofeyevna kendini kuş gibi hafif hissetti. Yüzü kağıt gibi bembeyazdı, bayılacağını sandı. Öne uzanmış elleri duvardan düşmüş bir tabloyu yakaladı. Bir Polonyalı soylunun kibirli yüzüydü bu. Elleri zamanla çürümüş resimden içeri geçti ve ağır yaldızlı çerçeveyle birlikte toprağa gömüldü.

Bomba mutlaka dışarıdaki sokağa düşmüş olmalıydı. Utkin'in evi epey hasar görmüştü. Aile, uçuşan cam, çerçeve ve kırık mobilyaların arasında ve yıkıntıların ortasında oturuyordu. Mucize sonucu kimse yaralanmamıştı, korkudan dilleri tutulmuş çocuklar bile.

"Artık bitti.... Artık bitti Anastasia. Her şeyi bırak ve git. Gidelim artık buradan.."

"Evet, buradan uzağa," dedi Anastasia Timofeyevna. Şimdi kuzu gibi yatışmıştı ve buraya geldiği gibi gitmeye hazırdı.

"Kendine de bir otomobil bul, Semyonov."

"Evet, Maria Andreyevna ve Irinushka için," dedi Anastasia. "Hazırlanmakta acele etmesi için Maria Andreyevna'ya bir subay gönderebilirdik, Andryushka."

Utkin, kırık döşemelerin üzerinden sendeleyerek kapıya yürüdü ve yüksek sesle birkaç emir verdi. Kısa bir süre sonra döndü. "Artık gitmeliyiz, Semyonov. Burada gerektiğinden fazla kaldık zaten. Bizi

bekleyen şeyler pek eğlenceli olmamalı."

Subay döndüğünde Utkin ve Anastasia evden fazla uzaklaşmamışlardı. Görevini yapmamış ya da Maria Andreyevna'yı bulamamıştı. Teğmenin yüzü soluktu ve konuşurken titriyordu.

"Ev ayakta değil artık, hiç bir şey kalmamış... Sadece dumanı tüten bir yıkıntı kümesi.

***

O gün öğleden sonra gelen kırk siyasal komisere ayrılmış olan Bialystock'da parkın içindeki küçük av evi, dalgalı bir denizdeki gemi gibi sallandı. Vınlama, patlama ve gümleme sesleri vardı, ama Yüzbaşı Kasanzev pek oralı değildi. Çok eğlenceli bir gece geçirmişti o akşam. Kalacağı yere kafası hayli dumanlı olarak getirilmişti, şimdi kamp yatağına kütük gibi uzanmış yatıyordu. Bir patlama, sonra vınlama... Bombalar, dedi kendi kendine, bombalar olmalı bunlar. Timoshenko, birlikleri manevralarda da gerçek savaşta olduğu gibi eğitmelerini söylemişti onlara. Ona bakılacak olursa, bu olup bitenle bir ilişkisi yoktu. Buraya delege olarak gelmişti ve alayından yalnız bu görev için izin almıştı. Onun için yan döndü ve yeniden uykuya daldı.

Gelip onu sarsan kişilerin hayal meyal farkındaydı, ama gözlerini açamıyordu. Onu uyandırmak için harcadıkları çabalar, son zamanlarda olup bitenleri canlandırdı zihninde yalnızca. Havyar ve votkayı yeniden tattı. Votka buz gibi soğutulmuştu, Fransız konyağı da vardı. Kırmızı ve beyaz şarap. Üç cins şarap. Polonya'nın işgal altındaki topraklarında, garnizonda hiç de fena yaşamıyorlardı. Ve parktaki gecenin görünümü çok güzeldi. Bol yapraklı, elektrik ışığıyla yeşillenmiş ağaçların altında, ipek abajurlu küçük masa lambaları parlak pervane böcekleri gibi duruyorlardı.

"Size bir konyak sunabilir miyim, Bayan İrina? "

Böyle bir kadına nasıl hitap edilirdi ki... Yoldaş mı? Bayan mı?

"Bayan Yoldaş, buz üstünde bir ringa balığı öyleyse? "

Polonyalı bir albayın kızı, İrina Petrovna istememişti. İnce ipekli bir giysinin içinde, yumuşak siyah saçları ortadan ayrılmış, çıplak omuz ve kolları mermer kadar beyaz, galerideki altın çerçeveli bir Polonyalı prenses gibi duruyordu. Kapustin tanıştırmıştı onu Kasanzev'e. Hayır, votka ve balık istemiyordu, ama dans edebilirdi. Bundan sonra ince uzun biriyle dans etmiş onunla kaybolmuş ve geri

dönmemişti, Ne parktaydı, ne galeride, ne de dans pistinde... Görünürlerde yoktu.

Kasanzev yatağında döndü ve İrina Petrovna'yı aradı. Kapustin, ince uzun adam, binbaşılar, albaylar, hatta generaller... Düşünde tüm rütbeler bir gece önce olduğu gibi, kollarında damlarıyla önünden geçtiler, hiç bir lambanın yanmadığı koyu yeşillik içinde kayboldular.

Kasazev'in birlikte dolaşacağı kimse yoktu, Kapustin dışında tabii. Onunla Finlandiya'da birlikte döğüşmüşler ve burada karşılaşmışlardı. Parkta dolaşırlarken, bahçesinde küçük bir binası olan büyük gri bir eve rastlamışlardı. Önünde pek çok kamyon duruyordu. Üç yüz, ya da dört yüz kamyon. Yapılacak çok iş, Polonya'da pek çok anti-sosyal unsur vardı. Kapustin ve o, bütün dumanı ve çatal-bıçak sesleriyle dolu büyük bir salonda bulmuşlardı kendilerini. Herkes yiyip içiyordu... Çavuşlar, subaylar, erler, NKVD'nin adamları ve sosyal subaylar birbirlerine karışmışlardı. NKVD askerleri baştan aşağı silahlıydılar.

Ne Kasanzev'in, ne de Kapustin'in Gizli . Polis'in Moskova'dan gelen önemli bir konuğun onuruna verdiği şölene girmiş olduklarından haberi yoktu. Su gibi akan içkiden paylarını aldılar. Sonra Kasanzev, içi içine sığamamanın verdiği bir duyguyla tek başına koridorlarda yürüdü. Boş odalarda yankısını duyduğu ayak sesleri bir hayaletin değil, ürkmüş bir çiftindi.

İrina'yı bulamamıştı, ama ince uzun adamı yeniden gördü. Aslında, ona "İnce uzun adam" demek biraz saygısızlık etmek oluyordu. Çünkü o Genel-Hakim Avukat'tı. Bir köşeye oturmuş, epey içkili ve yalnız, uzun kemikli parmaklarıyla piyano çalıyordu. Gecenin içinde yıkık bir kişi. ; Ama, ellerinin altından doğan ezgi öylesine duyguluydu ki Kasanzev yaşlara boğuldu.

İlk hava saldırısı süresince Kazansev uyudu.

Bialystock üzerinde ikincisi patlak vermişti şimdi. Kasanzev gözlerini açtı, ama gökyüzünün parlaklığı karşısında hemen kapattı. Havada sürekli bir vızıldama vardı. Taze bir rüzgâr esiyordu. Neredeyse rastlantıyla saçlarından bir avuç cam parçacığı topladı.

Kapustin'in onu çağıran sesi çok uzaklardan geldi.

"Bunlar cam kırıkları mı, Kapustin? "

"Evet, cam kırıkları tabii, sersem."

"Ne oluyor öyleyse? "

"Savaş... Sürgündeki Polonyalılar," dedi Kapustin.

"Sürgündeki Polonyalılar... Londra'da olanlar mı? " diye sordu

Kasanzev şaşkınlıkla.

"Evet, Almanlarla birlikte bize saldırdılar. Gel de bak, damın olmadığını görürsün."

Evet, dam uçmuştu. Bir de savaş vardı şimdi orta yerde. İnsanın aklını kaçırması için yeterdi bu... Yeni durumu hiç olmazsa şöyle bir düşünmeliydi ve ot şilteye kendini arkası üstü attı. Kısa bir süre sonra Kasanzev kendini topladı, kapıya doğru sendeledi. Merdivenlerden aşağı yalpalayarak indi ve bodrumdaki kantine girdi, kendine vokta ve ringa balığı ısmarladı. Votkayı bir dikişte içti. Ringa balığına yalnızca baka kaldı ve elleri başında, o durumda yeniden uyuklamaya başladı.

Saatler geçti, ötekiler de bodruma gelip masaya oturdular. Konuşmalar onu yavaş yavaş uyandırdı. Moskova'yla bağlantı kesilmişti... Hayır, böyle değildi. Moskova'yla yalnız telefon ve telgraf bağlantısı kesilmişti. Ve Grodno'ya tren işlemiyordu artık. Hemen üzerindeki köprüler uçurulmuştu. Ve "Polonya'nın yatıştırılması" toplantısı ne olacaktı şimdi? Toplantı iptal edilmişti, öğrendiğine göre. Moskova'dan gelen önemli kişi geri dönmüş, çeşitli alaylardan siyasal subaylar birliklerine gitmişlerdi.

"Grodno'ya dek her şey yok olduysa, alayıma nasıl gideceğim ben? "

Özel Servis'te her şeyi söylerler sana. Şimdiye dek oraya gitmemişsen, artık durmamalısın. Herkesin sefer görev emirleri ceplerinde."

Özel Servis, parkın sonundaki iki katlı bir evdeydi. Ağaç tepeleri üzerinde uçar Junkers uçakları, makineli tüfek ve arada 20 mm'lik top ateşiyle çevreyi tarıyorlardı. Uçaksavar mermilerinin şarapnelleri yaprak ve dallarla birlikte aşağıya yağmur gibi yağıyordu.

Ev iyi seçilmişti hiç değilse...Öteki yapılardan daha alçak ve ağaçların içinde tümüyle gizlenmişti. Meşin ceketlerinin içinde, tembel tembel oturan çarpık bakışlı tiplerden bazıları, bir gece önceki şölende rastladıklarındandı. Uzun bir yolculuk için sırt çantasını sıkı sıkı doldurmalıydı... Ve buradakilerde her şey boldu. Şu bitli alayına hiç dönmeyip buradaki güvenlik kuvvetleriyle kalsa daha iyi olurdu. Evin önündeki büyük otomobil parkı şimdiden boşalmış, geride kalan kamyonlara yazı makineleri, telefonlar, radyo vericileri, dosyalar ve öteki ıvır zıvır doldurulmaktaydı. Tepeleme yüklenmiş kamyonlar doğu yönüne gidiyorlardı. Bir köşeye çekilmiş, beş altı otomobilden oluşan bir konvoy Kasanzev'in gözüne ilişti; buna yakından bakmaya değerdi.

Bavullar, kişisel eşyalar, dikiş makineleri doldurulmuştu otomobillere, Bazılarında iyi giyimli kadınlar ve subaylar da vardı. Hepsi kaygılı görünüyorlardı. Ve sebepsiz de değildi bu. Önce bombalar, sonra yüksek rütbeli bir subayı, bir korgenerali otomobillerin birinden çıkaran yarı sarhoş adamlar...Solgun ve pis görünüşlüydü adam.

"Korgeneral Masanov..Cepheden kaçtı," dedi meşin ceketlilerden biri. Bu bir yüzbaşı...Hepsi yüzbaşı ya da daha yüksek rütbeli subaylardı... Sonra gelmekte olan kısa boylu ve kır saçlı bir albayı işaret etti. Albay, ölüm gibi solgundu, ama dimdik yürüyor ve uçuşan şarapnel parçalarından korunmak için ağaçların altını sığınmıyordu. Yanındaki genç irtibat subayının da dik yürümekten başka çaresi yoktu.

"Albay Semyonov...Kötü haberler aldı. Evi yıkıldı. Hayır, Özel Servis'e gitmen gerekmez. Cepheden gelen tüm delegeler şuradaki kulübede hazır bulunacaklar."

Kasanzev sefer görev emrini almak için kulübeye giderken, cepheden kaçan generalin Özel Servis başkanının odası olan evin bahçesindeki binaya götürüldüğünü gördü. Albay Semyonov da oraya götürülüyordu.

Genelkurmayın isteği gerçekten kolay değildi. Ders kitaplarındaki durumları çok aşmıştı gerçek. Klasik örnek; Bir tümenin ateş altında tren istasyonuna girmesi, indirilmesi ve yayılması uygulanamıyordu. Durum haritasını toparlayacak, soru soracak, sonra cevapları değerlendirecek generaller de yoktu. Ama akıllarını kaçırmış generaller, karılarını ve eşyalarını toplayan daire başkanları, sinir krizi geçiren kurmay subayları, yüzleri tebeşir rengi nöbetçi subayları, sağa sola koşusan telefoncu kızlar, açık bırakılan kapılar, koridorlarda dağılmış kağıtlar, merdivenlerden aşağı uçuşan gizlı belgeler vardı.

Karargâh ters çevrilmiş bir arı kovanı gibiydi.

Sürekli bombardıman altındaki yapıyı terk etmenin ve Bialystock'un doğusunda olan korudaki kampa hareket etmenin zamanı gelmişti. Artık hiç bir telefon çalışmıyordu. Her mesaj, hatta en önemli mesajlar için bir haberci kullanılması gerekiyordu. İster geri hatlar, Minsk ve Moskova ister cephedeki birlikler ve tümenler olsun, tek muhabere aracı telsizdi. O birlikler hâlâ orada ve komutanları

varsa, tabii. Ama hangi birlikler mevzilerinde ve hangi komutanlar karargâhlarındaydılar? Semyonov, ileriye irtibat subayları çıkarmış ve Ordu Komutanlığıyla görüştükten sonra bu subaylara tam yetki vermiş, bildikleri gibi hareket etmelerini ve subaysız birliklerin başlarına geçmelerini söylemişti.

Semyonov odasındaydı. İkmal depolarından, ileri mevzilerdeki havaalanlarından, Moskova ve Minsk'teki harekât subaylarından mesajlar getirildi ona. Ama tek gördüğü evinin yıkıntısıydı. Cephane, dikenli tel, benzin... Ama hiç bir şey kalmamıştı orada duran evden. Yalnızca bir yıkık duvar kümesi ve aralıklardan tüten duman.

"Öncü mangalardan hâlâ bir haber yok mu? "

"Hayır, daha yok."

"Karargâh bölüğünün 1. Mangasını da göndermelerini söyle."

"Emredersiniz, Albay Yoldaş, hemen."

Bir tümen geri çekilmek istiyor, bir birlik geri çekilmek istiyor. Bir piyade alayının yüzde altmış kaybı var ve arta ne kalmışsa onlarla gerilerde mevzilenmek istiyor.

Marusya öldü...Savaş kurban ister.

"Tümen dayanacak. Birlik dayanacak. Alay son adamına dek mevzisini savunacak." Bu, olağan ve verebileceği tek emirdi. Moskova'dan aldığı tek emir buydu.

Öncü manga ve karargâh bölüğünün 1. mangası...Yüz Kızıl Ordu askeri kazıyorlar...Ve ne bulacaklar acaba? Marusya ve İrinuschka.

"Bir alay komutanı yaralıları taşımak için askeri kamyon istiyor, Albay Yoldaş."

"Şu anda hiç bir askeri kamyon verilemez. İkinci bir habere kadar komutan elindekiyle idare etsin."

"Korgenaral Masanov yeniden hatta...Acele, Albay Yoldaş."

"Tümen olduğu yerde kalmalı."

"Bir korunun yanında iyi bir hazırlık yeri var. Korgeneral Masanov, tümeninden geri kalanlarla oraya çekilmek istiyor. Gücünün ancak yüzde yirmisi kaldı. Geri kalanı silindi, Albay Yoldaş."

Ordu komutanından gelen bir emir masasına konuldu:

"Birliklerinden ayrılan tüm subaylar ve öbürleri durdurulacaktır; onlardan birlikler kurularak hiç gecikmeden ileriye gönderilecektir.

İmza: Narishkin,,
General."

Önünde bir adam durdu, konuştu, konuştu...General rütbeli,

"Yenilmez Kızıl Ordu"nun Varşova'ya doğru ilerlemesini anlatan bir adam. Ama konuştukça gözlerini oradan oraya kaçırmayı zorla engelleyebiliyordu. Sonunda kendi sorununa geldi. Konu, gerek duyduğu birkaç kamyondu. Semyonov onu nakliye subayına gönderdi.

"Haberler nedir, Yüzbaşı Yoldaş? "

"Byelsk hava alanında iki yüz uçak tahrip edildi, Albay Yoldaş."

Neyi bulacaklar? ...Karadeniz'den geleli daha sadece iki gün olmuştu. İncecikti, güneş ve rüzgârla bronzlaşmıştı.

"Volkovysk hava alanından benzin istiyorlar."

"Kendi yedeklerini kullanmalılar...Plana uygun olarak oraya gönderilecek."

"Evet, Albay Yoldaş, oraya gönderilecek. Ama benzin depolarını açtıklarında yüksek oktanlı benzin değil, uçaklarda kullanılamayan bir karışımdı buldukları."

Beraberinde iki teğmenle birlikte Semyonov parka girdi. Junkers uçakları neredeyse ağaçların tepelerine değeceklerdi. Gri evin önünde yepyeni kamyon filoları duruyordu. Benzin ve cephane taşımak için kullanılabilirdi bunlar. Yaralılar için elinde bir şey yoktu. Evin önünde boş boş oturan bu subayları da kullanabilirdi...Tümü yüksek rütbeliydi, içlerinde bir yüzbaşı bile yoktu; ama hayır kullanmasa daha iyi olurdu. Nasıl becermişlerdi tümü de aynı haşin ifadeyi takınmayı? Niye hepsinin meşin ceketleri vardı? Herneyse, özel görevlerinin bitiminden sonra hiç bir birliğe komuta etmeyecekti bunlar. Özel Servis, Ordu Komutanlığının kamçısıydı. Ama, bu nasıl işlerdi savaş zamanında...Savaş cok ciddi bir işti...Her kararı polis denetimine sunamazlardı ya.

Yeniden Maria Andreyevna'yı düşündü ve utanç duydu bundan. Çünkü sigara içen, kadınlıktan tümüyle yoksun buradaki kadın soruşturmacılar zavallı Maryusa'ya hiç benzemiyorlardı. Binbaşı rütbesindeki, tırnakları yakut kırmızısı bu yaratıklardan biri sigarasından bir nefes daha çekti; ama Özel Servis başkanının odasına giderken bir kül tablasına bıraktı onu. Semyonov tedirgin hissetti kendini...Kendi çalışma odasından başka yerlerde vakit harcamanın zamanı değildi şimdi. Cephane, benzin, kamyonlar...Ve biraz cephane bulduğunuzda o da eldeki silahlara uygun olmuyordu ve nakliye yoktu. Konvoylar hareket ediyor ve birliği olması gereken yerde bulmuyorlardı. Cephane teburları Almanların eline düşüyordu. Akıl almaz bir karışıklık ve beceriksizlik... Ama bunlar önemsizdi şimdi.

birlikleri mevzilerinde tutmanın olanağı yoktu. İşler kızışınca hemen bırakıp kaçıyorlar, emir almadan çekiliyorlardı. Geride bırakılan araç-gereçlerimiz tehlikedeydi. Bazı birliklerin geri çekilerek arkada yeniden gruplaştırılması emri ne zaman gelecekti Moskova'dan?

Sigara için kadın soruşturmacı yeniden odaya döndü. Başkanının odasının kapısını saygılı bir yüz buruşturmasıyla açtı, ama o suratıyla pek becerememişti bunu.

General Ristin masasının arkasında değil, üstünde oturuyordu. Geri plandaki yüzlere bakmak istemedi Semyonov..Gün ışığı onlara yakışmazdı. Binbaşı rütbeli genç kadın da odada kaldı, ağzındaki sigarası ve elindeki bloknotuyla. Genel-Hakim-Avukat da oradaydı. Gıcırdayan yeni çizmeleriyle odada bir boydan bir boya dolaşıyordu. Ristin bir şeyi okumakla meşguldü hâlâ. Semyonov, yüzüne bakmayan Genel-Hakim- Avukat'la el sıkıştı.Bu adam çok iyi piyano çalıyor, diye düşündü. Maryusa her zaman iyi çaldığını söylerdi onun.

Ristin belgeyi okudu ve bir şey söylemeden geri verdi. Yalnız, eliyle yaptığı hareketten, "Bu iş bitti," demek istediği anlaşılıyordu.

"Evet, Albay Semyonov, ne oluyor sizin orduda? Yurdumuzun bu yiğit evlâdıyla ilgili hikâye nedir? Ne yaptı o? "

Genel-Hakim-Avukat adımlamayı kesti. Odadaki öteki yaratıklar kulak kabarttılar.

"Korgeneral Masanov bir tümen komutanıdır, General Yoldaş."

"Bunu biliyorum tabii...Ama, ne yaptı o, ne biçim bir subaydır o? "

"Korgeneral Masanov en iyi tümenlerimizden birine komuta etmiştir."

"Evet...Biliyorsun, biz savaşmak için buradayız, kadınlarımızı güvenli yerlere taşımak için değil. Kadınlarla, eşyalarla, dikiş makinalarıyla geldi o buraya. Dört ya da beş kamyon içinde."

"Ve otomobiller," diye biri araya girdi.

"Kamyonlar başka amaçlar için kullanılabilir sanırım. Sizden bir açıklama bekliyorum, Albay Semyonov."

"Şimdiye dek Korgeneral Masanov'un yetenekli bir komutan olduğunu ve Ordu Komutanının ona tam bir güven duyduğunu tekrarlayabilirim ancak."

"Ordu Komutanı nerede? Neden General Narishkin buraya getirilmedi? "

"General Narishkin karargâhında yok."

"Narishkin nerede, Albay Semyonov? "

"Ordu Komutanı General Narishkin, düşmanın bir yarma harekâtı yaptığı bildirilen ileri mevzilerdeki Narev'e gitti. Durumu yerinde görüp, gerekli önlemleri anında almayı istedi."

"Narishkin'siz yapmak zorundayız. Bu iş için çok zaman harcadık zaten. Hakim Yoldaş, görüşünüz nedir? "

"Tümen komutanının kendisiyle konuşmalıyız."

"İçeri getirin onu."

Korgeneral Masanov, iki albayın arasında içeri getirildi. Her ikisi de Masanov'un yanında yerlerini aldılar. Ristin hâlâ masasının üstünde oturuyordu.

"Korgeneral Masanov, neden birliklerinizi bırakıp kaçtınız? "

"Birliklerimi bırakıp kaçmadım."

"Tümeninizin son durumunu anlatın bana."

"Böyle bir açıklama yapamam...Tümenim ortadan silindi. Tüm cephanemizi kullandık, daha fazlasını istediğimizde hiç bir şey alamadık. Dayanacak şeyimiz kalmadı. Askerler yalın ayak geriye kaçtılar. Durduramadım onları."

"Ve siz kadınlarınızı otomobillere doldurdunuz...Alçakça bir davranış bu."

"General Yoldaş..."

"Artık senin yoldaşın değilim ben ve sen de bir Korgeneral değilsin. Andını unuttun mu? Anayurt, Parti ve Devlet için sonuna kadar dövüşmek. Ama sen kadınlara ve dikiş makinalarına otomobil bulmak için dövüştün. Nereye kaçıyordun, sahtekâr seni? "

"Albay Semyonov, sizi tanıklık etmeye çağırıyorum."

Ona hiç bir yardım gönderemediğini, hatta beş mil doğuda, korunun yanındaki mevzide, tümeninden arta kalanları toparlamak üzere geri çekilmesine izin veremediğini biliyordu Semyonov...Onun da eli kolu aynı emirlerle bağlıydı.

"Korularda mevzilenmek istiyordum."

"Daha geri mevzilere çekilmesine izin veremezdim," dedi Semyonov.

"Kes sesini," diye gürledi Ristin, ama kime söylendiği belli değildi bunun. Semyonov'un yüzü beyaz bir maskeydi.

"Hakim Yoldaş, görüşünüz nedir? "

"Suçlu," dedi Hakim-Avukat.

Ristin Masanov'a doğru dönerek başını belli belirsiz salladı.

"*Rastrelyat,* dedi.

"Rastrelyat... Vurulacak.

"Albay Medvyed." Masanov'la gelen albaylardan biri onu tuttu ve dışarı çıkardı.

Semyonov gönderilmişti. Ana girişten çıktı. Küçük konvoy oradaydı. Subaylar ortadan yok olmuşlardı; kadınlar hâlâ yerlerinde oturuyorlardı. Bu iyi kadınlardan biri Masanov'un karısıydı. Kocasının dönmesini bekliyordu. Semyonov gözlerini kaldırmadan yürüyüp geçti.

***

Kulübeden dışarı çıktığında Kasanzev tamamen ayılmıştı. Sefer görev emrinde bataklıklardaki alayına baş vurması bildiriliyordu. Özel Servisin kantininden yolculuk için tayın da alamamıştı. Sırt çantası boş, yürümesi gerekiyordu... Özel Servis kamyonlarının gittiği doğuya değil de, batıya, Bobr nehrine. Sonra oradan alayını izlemesi gerekecekti her halde. belki güneye, Moskova'ya doğru. Daha Bialystock'daydı. Bombardıman nedeniyle birkaç mola verip fazla işe yaramayan sığnaklara sindikten sonra, fabrika artıklarıyla pislenmiş küçük bir ırmak olan Biala'nın üzerindeki köprüdeydi şimdi. Her iki yanda, açılan deliklerden çöp taşan bombalanmış evler gördü. Saldıran uçak dalgaları şimdi daha uzak hedefleri amaçladıklarından, köprüde ayakta durabilip damların üzerinden uçan canavarlara baktı.

Ama bir bomba daha düştü.

Yakındaki bir kilisenin hacı, bir kulenin tepesinde değil de, yalpalayan bir gemi direğinin ucundaymış gibi sallandı. Patlamanın kara dumanı birden dönerek kalktığında anlaşıldığı gibi bir göz aldatmacasıydı bu. Eski kentte yaşayanlar ellerinde çıkınlar, torbalar ve sandıklar oradan oraya koşuşuyorlar, durarak gökyüzüne bakıyorlar ve doğuya hareket etmeden önce alanda toplanıyorlardı. Kentin bu kesiminde yaşayan İsrail Çocukları gidiyorlardı. Ama Kasanzev sadece Yahudileri değil, tüm aileleriyle birlikte Rusları da gördü. Binbaşılar, hatta albaylar, sandıkları, masaları, iskemleleri ve hatta piyanoları arkalarında çekiyorlar, karıları ve çocuklarıyla birlikte kamyonlara yığıyorlardı. Kadınlar, bir gece önce parkta olduğu gibi iyi giyimli değildiler . Önlerindeki yolculuğun uzun ve zahmetli olacağını düşünüyorlardı her halde haklı olarak. Hadi bakalım, Rusya'nın doğusuna, memleketinize gidin...Ben batıya yürüyorum... Mümkün

mertebe çabuk çıkmak istiyorum bu kentten, sonu gelmez bu gürültü ve kargaşalıktan. Orada, hiç değilse cephede olduğumu bilirim. Biala'yı izle, az sonra bir koruya sığınırsın ve gece için sakin bir kamp yeri bulursun.

Ters yönden gelen asker gurupları canını sıktı. Görünüşe göre cepheden kaçan çoktu. Onun engelleyemeyeceği kadar çok, hiç değilse. Kısa süre sonra bir patikaya saptı ve elverişli bir koruya vardığında soluk gökyüzünde ilk yıldız parlamıştı bile. Çalılıkları bir eliyle dikkatle yana doğru itti ve kendisine doğrultulmuş bir makineli tabancanın namlusuna dokundu.

"Dur, eller yukarı," diye geldi emir.

"Bir, iki..." diye saydı öteki. Üçte ateş edecekti, belliydi bu. Kasanzev ellerini havya kaldırdı. Çopur suratlı, kızıl saçlı bir subaydı öteki. Nöbetçileri denetleyen bir tabur komutanıydı bu, Kasanzev'in sonradan öğrendiğine göre ve nöbetçilerden içeriye sessizce dalmaya çalışan bu adamı orada vurmak niyetindeydi.

"Sakin ol, ben de senin gibi bir yüzbaşıyım."

"Alman paraşütçüsüsün sen. Benimle gel de arkadaşlarının nerede olduklarını göstereyim sana."

Korudan içerilere gitmek zorunda kalmıştı Kasanzev. Özel Servise götürülmüş, bir Kızıl Ordu subayı olduğunu gösterir kimlik belgesi ve sefer görev emrini çıkarmıştı orada. Hepsi tamamdı: Parti kartı, Lenin Nişanı aldığını gösterir belge ve özel görevli bir subay olduğunu belirten izin belgesi.

"Özür dile ondan, Uralov," dedi Özel Servis subayı, kağıtlara baktıktan sonra.

Yüzbaşı Uralov, anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

"Ve şimdi bırak onu gitsin ya da taburuna al. Nasılsa hepimiz aynı yöne gidiyoruz."

Ama, Yüzbaşı Uralov onu önce albayına götürdü.

"Eğer günün bu saati cepheye doğru gidiyorsa, o'da senin kadar iyi bir askerdir, Uralov. Yöreyi dediği kadar iyi bilip bilmediğini yakında anlarız."

Albay, Uralov'u geri çağırdı.

"Ona yiyecek bir şeyler ver," diye ekledi.

Böylece Kasanzev, iyi gizlenmiş, hareket etmek için karanlığın basmasını bekleyen korudaki zırhlı bir tabura gelmiş oldu. Uralov, dörder beşer tankların üzerinde giden bir piyade taburunun

komutanıydı. Aynı gece tanklar bir bölgeye vardıklarında, bataklıklardan, orasının alayının manevra yaptığı yer olduğunu anladı Kasanzev. Gece saat ikiden sonra ve gökte ilk aydınlık belirdiğinde, tank tabur komutanı Albay Morosov onu zırhlı komuta arabasına çağırttı.

"Orada gördüğüm kişiler kim? " diye sordu Morosov.

"Zorunlu işçiler, Albay Yoldaş. Buradan on mil ötede bir havaalanı yapıyorlar." Zorunlu işçiler yola yakın yürüyorlar, ama ürkek geyikler gibi ağaçların altında gözden uzak kalıyorlardı.

"Ama nöbetçileri yok."

"Evet, bu garip...Ve görevlerini yapmayacaklarından başka, karşı yöne çalışırlar bir de."

Bu garip hareketin nedeni anlaşılmadan, ikinci taburun başında giden Morosov'un taşıtı daha garip kişilerce çevrilmişti.

Morosov dur emri verdi.

"Ne yapıyorsunuz burada, neredensiniz siz? "

"Oradan...Nehirden."

"Geriye dönüyoruz...Subaylarımız yok...Ne olduğunu bilmiyoruz."

"Subaylarınız nerede? "

"Gittiler, Albay Yoldaş. Otomobillerle gittiler."

"Ve cephede ne oluyor? "

"Binlerce Alman...Nehrin karşı kıyısından ağır ateş... Tutunamadık...Geriye dönüyoruz."

Geriye dönüyoruz! Morosov'un kulakları için korkunç bir sözcük. Tankından aşağıya atladı.

"Bakın buna...Elli iki tonluk bir Klim Voroshilov tankı. Böyle binlerce tank var sizden yana."

Adamlar fazla inanmış görünmüyorlardı. Ama daha başkaları da geldiler.

"Bir şeyler yediniz mi? " diye sordu Morosov.

On beş gündür bir sahra mutfağı görmemişler gibi umutsuzluklarını atmışlar, canlanmışlardı şimdi.

"Onlara yiyecek bir şeyler ver hemen, Uralov. Sonra tanklarımızın üzerinde ne kadar yer varsa oraya çıkar hepsini. Hareket halinde zırhlı bir birliktir bu...Her karşı koymayı kıracağız biz."

Birkaç homurdandı. "Bunu daha önce de dinledik...Aynını söyledi subaylarımız...Kurşunların vızıldamasını duyana dek"yenilmez"diler Morosov onlara aldırmadı."İleri gidiyoruz," dedi, "önce nehre, sonra nehirden

karşıya ve daha ileriye. Varşova'ya, Berlin'e."

Çoğunu geri döndürmeyi başardı. Çok istekli değil, kuşkuluydular önce...Ama yüzlerini yeniden batıya çevirdiler. Çoğu kararsızdılar ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Doğuya giden bir kurmay otomobili onları geçti ve durdu. Ezilmiş bir tümenin topçu komutanıydı içindeki.

Albay Morosov ona doğru yürüdü.

"Ne oldu, nereden geliyorsunuz General Yoldaş? "

"Neye benzediğini bilemezsiniz, Albay Yoldaş. İleri gidin ve olanları kendi gözünüzle görün. Adamlarımızın yalın ayak kaçtıklarını göreceksiniz. İkmal trenleri arkada bırakıldı. Evet, silahlarımız var, ama cephanemiz yok. Ordu karargâhından yalnızca söz veriliyor, ama sözlerle ateş edemezsiniz. Hiç bir şey olmadan nasıl tutunabiliriz? "

"Neye ihtiyacınız var? Kalibresini ve mermi sayısını söyleyin. Birliğimiz size istediğiniz kadar verebilir. Haritanıza bakın...Yol kavşağını görüyor musunuz? Sola dönün oradan. Üç mil sonra üzerinde koru olan bir tepeye geleceksiniz. Karargâhımızı orada bulursunuz. İstediğiniz her şeyi alırsınız."

"Topları kurtarabiliriz henüz. Düşman nehri geçmedi daha. Ama orada askerimiz kalmadığından, karşı koyma yok."

"Tam olarak düşman nerede? "

"Kesinlikle söyleyemem. Ateşi nehrin öteki kıyısından geliyor."

Morosov ve tanklar ilerlediler.

Topçu komutanı tarif edilen yönde ilerledi. Zırhlı birliğin bazı bölümlerini geçti. Çok etkileyici, büyük bir kuvvetti bu...İki zırhlı tümen, bir piyade tümeni ve arkasıra bir havagücü tümeni. Hiç değilse bu tam teçhizatlı bir birlikti. Böylelerini yalnızca duymuş, hiç görmemişti. Böyle araç-gerecin olursa sen de o albay gibi konuşurdun.

Motosikletli bir alay Morosov'un taburunun önünden gitti, saldırıyla bir köprüyü aldı ve düşmanın yoğun ateşi altına tuttu... Hatta birlik yarı gücüne inene dek. Destek birliği geldi...Bazı tankları olan, motorize bir piyade alayı...Köprü başı öteki kıyıya dek genişletildi. Daha önce karmakarışık kaçmakta olan piyadeler, tankların korumasında yeniden ilerlediler ve eski mevzilerini aldılar.

Zırhlı birlikler için yol açılmıştı.

Öğleye doğru Morosov'un taburu köprüyü geçti. Öteki kıyıda savaşmak üzere yerlerini aldılar. Gruplar halinde ilerlediler; Alman uçaksavar, tanksavar toplarını çiğnediler ve önlerine çıkan piyadeleri kovaladılar.

"Yaklaşın," diye emir verdi Morosov.

İlerde, çavdarların içinde tanklar belirmişti. Bir an için her şey sakin göründü...Sessizce otlayan iri bir hayvan sürüsü.

"Ateş etmeyin...Yaklaşmalarını bekleyin."

Alman tanklarının da menzili kısaltmak istedikleri anlaşılıyordu. Dört yüz metreden dikkatle nişan alarak ateş açtılar, ama Alman mermileri Rus zırhının üzerinde duvardaki pireler gibi zıpladı. Morosov, kanatlarındaki birliklerin ateş açarak kendisini korumalarını emretti, geri kalanlarla hızla ileriye atıldı ve serbest ateş emri verdi. Rusların 76 mm.lik toplarının etkisi korkunç olmuştu. Kör edici parlamalar vardı; toprak ve çavdar topakları, parçalanmış tank ve uçaksavar top parçalarıyla birlikte havalandı. Fıskiyenin biri dinerken ötekisi fışkırıyordu.

Tüm savaş alanı, ter ve tozdan kirlenmiş giysileri içindeki Rus tümen komutanının gözleri önündeydi. Öğlen güneşi çavdar tarlalarında yüksek otlara gömülü tankların arkalarında, namluların uçlarında ve toplardan tüten dumanlarda, parçalanmış ve kaçmakta olan Alman tanklarında parıldıyordu. Pek çok Alman tankı arkada kalmıştı.

"Eziyoruz onları," dedi komutan.

İlk kez, sıcak göğün altında, ilerleyen Rus piyadesinin sevinç haykırışları duyuldu.

***

Yarbay Vilshofen'e Genel Karargâhtan ayrılma izni verilmiş, bir zırhlı tümene gönderilmiş ve taburun komutanlığına atanmıştı. İlk görevlerinden biri, düşmanın bir zırhlı birliğini yok etmek, köprüyü almak ve öteki kıyıda bir köprübaşı oluşturmaktı.

İleri yürüyüşten sonra, tabur, boy atmış çavdar tarlaları içine yayıldı. Gözünde dürbün, Vilshofen kapağı açık tarette durdu. Rus tankları görülmüştü. Korunun gölgesinden güneşli ovaya çıktılar...Sayılmayacak kadar çoktular ve hızla gidiyorlardı. Tankların biçimi ve Amerikalılarınki gibi süspansiyonları onu şaşırttı. Alman zırhlı birlik el kitaplarında bu tür tanklara hiç bir zaman yer verilmemişti. Hızla yaklaş ve yol boyu düşmanla savaş, diye düşündü Vilshofen.

Bin metre, sekiz yüz metre.

Bu yeni tankların arkaları yüksek otların arasında açıkta kalıyordu. Ruslar hâlâ ateş etmiyorlardı...Komutan, saygıdeğer bir tank

birliğiyle çatışması gerektiğini daha anlamamıştı her halde. Vilshofen dikkatliydi. Niyeti hızla saldırmak, köprüye ulaşmak, onu geçmek ve emirlere uygun olarak köprübaşını oluşturmaktı.

Kanatlarındaki hafif tanklar, Şahin ve Doğan, altı yüz metre yaklaşmışlardı. Arasında Vilshofen'in de olduğu, ağır tank birliği Kartal, üç yüz metre kadar arkadaydı.

"Kartal, Kartal. İlerde düşman tankları...Ateş serbest."

Ağır birlik ateş açtı.

Altı yüz metre, beş yüz metre...

"İzle, Kartal. Yoğun ateş...Tüm tanklar, ateş serbest."

Vilshofen, sağında Şahin, solunda Doğan, ağır Mark IV tankıyla ilerledi. Yoğun ateş...On beş ya da yirmi namlu bir düşman tankına döndü. Doğrudan isabetler olduğu kuşkusuzdu. Mermiler zırh tabakasında takırdadı, ama oradan sekti ve işaret mermisi havaya sıçradı Mark III'lerin 50 mm.lik ve Mark IV'lerin 75 mm.lik kısa namlulu topları zırhı delemiyordu. Alman tanklarının en büyük topları, üstün zırh karşısında leblebi atan boru parçası gibi kalıyorlardı.

Sıcak bir yaz öğle sonrası...Göz kamaştırıcı bir güneş ve Rus toplarının namlu parıltıları daha da parlak...Verilen rapor başka bir kötü sürpriz olmuştu. Dev parçalar olmalıydı bunlar...Delme gücü fazla olan uzun namlulu toplar. Oysa ateşleri planlı değil, dağınık ve düzensizdi. Kendi birlik komutanlarının üstün ateş denetimi küçük bir umut ışığı yakmıştı şimdi. Vilshofen, yandaki tanktan bir alev dilinin çıktığını gördü. Tam isabet, doğrudan içeriye...Yalnız bir adam dışarı çıktı. Solunda başka bir alev dili daha. Sağında bir Mark IV havaya uçtu. Paletinden isabet almış bir Rus tankı ekseni çevresinde döndü, sonra olduğu yerde kaldı ama ateş etmeyi sürdürdü.

Durmalıydı...Daha fazla ilerlemenin anlamı yoktu. Telsizle emrini verdi.

Dört yüz, hatta üç yüz metreden tanklar birbirleriyle karşı karşıyaydılar. Vilshofen'in kırk kadar tankı vardı. Her saniye seksen mermi ateşleniyor, bunlardan ellisi belki de altmışı hedeflerini buluyorlardı. Ama düşman tankları dayandılar; bazıları duruyor ve ateş etmeyi kesiyorlardı ama bunun nedeni isabetli Alman ateşinin verdiği moral bozukluğuydı.

Ruslar destek birlikler aldılar. Üçlü gruplar halinde saldırdılar. Vilshofen, uzun menzilden savaşa tutuşma emri verdi Kartal'a.

Geri çekilme söz konusu değildi. Vilshofen'in aldığı emir, Rus

zırhını parçalamak, köprüyü almak ve köprübaşını oluşturmaktı. Sekiz tankı yanıyordu; şimdi dokuz olmuştu bunlar; onuncusu tam isabet aldı.

Her şey birkaç saniye içinde olup bitmişti.

"Kartal, Kartal... Duman yap. Şahin, yavaşça çekil."

Bu inanılmaz emir, durumun gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesi sonucu verilmişti ve bunu duyan birlikler hemen uygulamaya geçmişlerdi.

"Ateşe devam öyleyse... Aldat onları... Karşı saldırıya geçmelerini önle..." Yapabilecekleri tek şey buydu.

"Geri çekilin. Harcamaya bakmadan ateşi sürdürün."

Rusları karşı saldırıya geçirmemeliydiler, yarma hareketi yaptırmamalıydılar.

"Kartal, Şahin, Doğan... Ateşe devam."

Ateş kasırgası etkisiz kalmamıştı.

Öndeki tanklar mermi darbeleriyle yollarından çıktılar ve ateşi kestiler. Önceki gibi ilerleyebilir ve ateş edebilir durumda olduklarını anladıklarında biraz daha zaman geçti. Ötekiler de yavaşladılar. Kovalayanlar arkada kalmışlardı. Vilshofen'in taburu şimdi en uzak menzilden ateş ediyordu; bir korunun yanına çekildiler ve o mevziden ateşi sürdürdüler. Önlerindeki açık arazide parçalanmış tanklar yatıyordu. Mürettebattan bazıları çavdarların içinden geçiyor, kendi hatlarına ulaşmaya çalışıyorlardı.

Tamur, düşmanın gözleyemeyeceği yerde kaldı. Kovalayanlar ilerlerse, düşman tanklarının kısa menzile girmelerini bekleyecekler ve toplarının yoğun ateşini üstlerine kusacaklardı.

Komutan köye döndü ve alay karargâhına gitti. "Ne arıyorsun burada, Vilshofen? Ne biçim bir pisliktir bu? Ne oldu? Taburun nerede? Köprüyü alman emredilmişti sana. Köprübaşını oluşturmalıyız akşama kadar."

"Komutanım, üstün tanklara karşı olduğumuzu bildirmeliyim. Kelimenin tam anlamıyla param parça olduk. Evet, biz saldırdık, ama toplarımız zırhlarını delemedi."

Ama Rus tanklarının Amerikan süspansiyonlu ve zırhlarının kalın olduğunu dinlemeye niyeti yoktu albayın. Ne de Alman mermilerinin Rus zırhının üzerinden sekip gittiğine inanmaya. Öfkeden kıpkırmızı, bunca zaman cepheden uzak kalmış ve daha geçen hafta genek karargâhtaki odasında oturan bu tabur komutanının karşısında

duruyordu.

"Olamaz.. Böyle şey dinlemem ben. Hepsi bana inanılmaz gibi geliyor."

"Komutanım, öne gelirseniz tankları yakından görürsünüz. Ne durumda olduklarına on dakika süreyle baktım. On altı tankımız savaş dışı kaldı... Orada hâlâ yanıyorlar."

"Biraz daha yakından baksaydın ve ateşi yoğunlaştırsaydın. Yüklenseydin onlara."

"Dört yüz metreden ateş açtık, o zaman bile delmeyi başaramadık. Ruslar ne zaman tam isabet kaydetseler, tanklarımızdan içini bir mermi soktular. Ağır kayıplar verdik. Taburum korunun kenarında. Orada ne kadar dayanırlar, bilemem."

"Tümenden gelen emir, köprüyü almamızdır."

"Tümenden gelen emrin bu olduğunu biliyorum... Ama nasıl uygulayaçağımızı bilmiyorum."

Alay komutanı tümeni aradı. "Tabur köprüyü alamıyor. Güçlü zırhlı birliklerle Ruslar nehrin bu kıyısındalar. On beşle yirmi arasında tankımız savaş dışı bırakıldı. Üstün zırh ve üstün silahlı çağdaş tankların karşısındayız. Cephanemizle delemiyoruz onları. Bu görev yerine getirilemez."

"Olanaksız... Emri Führer'in kendisi verdi. Bu akşama kadar köprünün alındığını bildirmemiz gerek. Alayınla hemen saldırıya geç. 2. Taburu da savaşa sok. Durumu hemen bildir."

"Evet, komutanım. Yeniden saldırmamız gerekiyor, Vilshofen."

"Emre uymayı kabul etmemeliyim, komutanım, saçma bu.

"Bu tümenden gelen bir emirdir, doğrudan Führer'in bir emri."

"Aynı gagalamayı yapacağız yine ve köprüyü de alamayacağız. Ruslar kendi istekleriyle çekilmezlerse, tabii.. Bunu da hiç sanmam."

"Tekrar ediyorum... Bu emir Führer'den geliyor."

"Bu intihardır, komutanım."

Bu kez iki tabur saldırdı ve önceki gibi ilerleyemeden kaldı. Vilshofen'in sekiz, öteki taburun da on dört tankı alevler içinde arkada bırakıldı... Ve bu fırsattan yararlanan düşman öncekinden daha ilerilere çıktı ve alay karargâhının olduğu köyün yakınlarına geldi.

Vilshofen ve 2. Taburun komutanı yeniden karargâha vardıklarında, kurmaylar önceden telsizle uyarılmışlar ve başka yere taşınmışlardı. Albaya tümene gelmesi emredilmişti.

Üstün zırh ve delme gücü yüksek Rus silâhları nedeniyle verilen

ağır kayıplar, tümen komutanının sonunda kabul ettiği ve komutanlığa ilettiği açıklama olmuştu. Hava desteğinden yoksun olmanın da buna katkısı vardı.

Yarbay Vilshofen ve 2. Taburun komutanı bir kez daha köy yolunun sonunda durdular. Akşam olmuştu. Öteki tarlalarda terk edilmiş bazı tanklar yanıyordu; bazılarının üzerindeki alevler sönmüştü ama dumanlar hâlâ yükseliyordu. Çavdar tarlalarının çok yükseklerinde, Rus mevzilerinin üzerinde, bir Alman gözlem uçağı havada tur atıyordu.

"Ve bizimkileri aşmasına karşın bu tankla ilgili hiç bir şey duymadık," dedi öteki komutan.

"Ateş denetimleri bizimkiyle aynı düzeyde olsaydı, şimdi burada olamazdık biz. Alay ve tümen karargâhlarını ezip geçebilirlerdi," dedi Vilshofen.

***

Büyük ay yıldız kümesi Rus ordu komutanının çadırı üzerinde parıldıyordu. Aşağıda, nehir ve üzerindeki köprü uzanıyor, daha ileride, iki yıldızın birleştikleri puslu gökyüzünün altında, o gün yenik düşen Alman birliklerinin saklandıkları ve şimdi kurtarıldıkları iki köy yatıyordu.

Rus devriyeleri düşmanla karşılaşmamışlar ve batıya doğru ilerlemişlerdi. Ordu komutanı, koruluk ve yamaçtaki komuta çadırında yarım düzüne generali ve belli başlı kurmayları çevresinde toplamıştı. Hepsinin görüşleri değişikti. Kanatlardan rapor geldikten sonra durum biraz olsun aydınıandı. Onlara göre, Almanlar o gece tank savaşlarının olduğu yerin kuzey ve güneyinde nehri geçmişlerdi ve tüm orduyu sarmaya çalışmaktaydılar. Bu harekâtın önüne geçilebilirdi. Aslında, ordu komutanı yalnızca kendi kuvvetlerine bel bağlamak zorundaydı. Ordu birlikleri bölümlere ayrılacak ve kıskacın iki koluna gönderilecekti. Tank birlikleri yeterince güçlüydü ve motorize piyadenin bu harekâtı uygulayacak hareket özgürlüğü vardı.

Ama bir nokta üzerinde çok durulmuştu ve karar verilmesi güçtü. Genelkurmay, saldırının dün alınan köprüden yapılmaması görünüşündeydi. Özel Servis başkanı, köprünün tutulmasını ve ilerdeki büyük çapta saldırılar için köprübaşının yeterince genişletilmesini istiyordu. Gerekebilir düşüncesiyle bir tank taburunun köprübaşında

bırakılması onu tatmin etmemişti. Tüm bir tümenin köprünün öteki yanında yoğunlaştırılmasını istiyordu. Yapılacak şey yoktu.. Kurmay Başkanı ve öteki subaylar tartışabilirlerdi, ama sonunda önerisini kabul etmek zorundaydılar.

Gruplaşma emirleri gönderildi. Görev güçtü ve ne pahasına olursa olsun elde yedek birlikler olması gerekliydi. Gecenin en karanlık bölümü geride kalmış ve yeni mevzilerine geçmiş olan birliklere mesajlar gelmeye başlamıştı. Harita masalarına eğilmiş kurmay subaylar baktılar ve dinlediler. Çadırların çok yükseğinden gelen motor seslerini duyabiliyorlardı. Bomba yüklü uçaklar... Uçaklar kampın üzerinden geçtiler. İlk bombanın düşmesi ve onu ötekilerin izlemesi fazla uzun sürmemişti. Subaylar yerlerinden zıpladılar. Ordunun mekanize taburlarının toplandıkları on mil ötede, ormanın doğusunda neler olup bittiğini gözleriyle görebiliyorlardı. Koru beyaz bir parlaklık içinde kaybolmuştu. Isı o denli fazlaydı ki, sıcak hava dalgaları ve yanık kokusu yamaçtan kurmay çadırlarına dek tırmanıyordu. Patlamalar birbirini izliyordu; benzin depoları, cephane sandıkları, tüm tabur havaya uçtu. Her patlama zincirleme yok olmalara yol açtı.

Ordu komutanı çadırından çıktı ve ağaçların tepesinden baktı; bombardımanın durmasından sonra bile patlama ve gümbürtü sesleri vardı hâlâ. İkmal taburundan hiç bir haberci gelmedi. Geri dönen ikmalden sorumlu kurmay subay, felâketin büyüklüğü hakkında yaklaşık bile olsa bir fikir verememişti. Özel Servisin başkanıyla tatsız bir görüşme yapmaktaydı şimdi.

Kamp sabaha doğru kurşun gibi ağır bir uykuya daldı. Yalnızca harekât odaları çalışıyordu. Birliklerin gruplaştırılmaları plana uygun olarak yapıldı. Ortadaki kuvvet köprübaşını tutamamış, nehrin daralan yerinden bir yarma hareketi yapan düşman karşısında gerilemişti. Bir gün önceki saldırıyı uygulayan tümen komutanı acele ikmal yapılmasını istiyordu. Ordu kendinden bir şey veremezdi. Ormandaki durum hâlâ anlaşılmamıştı, ama ikmal depolarının tümüyle yok olduğunu söylemek için zaman henüz erkendi. Hava gücü tümeni korkunç kayıplar bildirdi. Uçakların yüzde altmışı yerde yok olmuşlar ve geri kalanlar benzinsizlikten havalanamamışlardı.Kurmay Başkanı yardım için Orduya baş vurdu. Benzin, hava desteği ve cephane istedi. Ordu, yardım için elinden gelen her şeyi yapacağını, ama o gün bir şeye söz veremeyeceğini bildirdi.

"Yirmi dört saatte, hatta kırk dört saatte yollayın," dedi Kurmay

Başkanı sırf kendini tatmin etmek için.

Küçük koruda derin bir sessizlik egemendi. Saat onla on bir arasındaydı. Özel Servis başkanının çadırının önünde ikmal subayının ölüsü yatıyordu. İri sinekler ölü adamın başının üzerinde uçuşuyorlardı. Bir ağaçkakan ağaçları gagalıyordu. Ağır kamyonların çıkardıkları gürültü sessizliği bozdu ve bir Voroshilov tankı yamaca tırmandı. Her yönden subaylar belirdiler. Ordu komutanı da çadırından çıktı.

Bir adam tanktan aşağı indi. Bir gün önceki görünümü daha iyiydi. Ama şimdi cehennemden çıkmışa benziyordu. Köprüdeki savaşı veren tümen komutanıydı bu. Ordu komutanını gördü, ona doğru yürüdü ve selâmladı.

"Tümgeneral Tokarev, komutanım."

Ordu komutanı elini kepine götürdü.

"Ne haber, Tokarev? "

"General Yoldaş, zırhlı tümenim yok oldu."

"Ne diyorsun sen? Sarhoş musun, Tokarev? "

Generaller, albaylar, yarbaylar yanlarına yaklaştılar... Özel Servisin başkanı ordu komutanının yanında durdu.

"Çok ayığım, General Yoldaş. Arz etmeye geldim. Almanların toplu saldırılarını uzun bir süre durdurabilirim. Ama benzin ve cehhaneye ihtiyacım var."

"Tümgeneral Yoldaş, ancak önceki mesajlarımda söylediklerimi tekrarlayabilirim... Yakında ikmal yapılacak, her şeyi alacaksınız."

"Şimdi General Yoldaş."

"Makul ol, Tokarev. Sana bu cevabı vermenin benim için kolay olduğunu mu sanıyorsun? "

"Şimdi General Yoldaş."

"Ne istiyorsun sen, Tanrı aşkına? "

"Cephane ve benzin, General Yoldaş."

"Geri dön ve dayan."

Tokarev armasına döndü vebunu yaparken selâm vermeyi unuttu. Tankına doğru sendeleyerek yürüdü ve bir teğmenin uzattığı telsiz mesajını aldı. "1. Alaydan acele bir mesaj, General Yoldaş," dedi teğmen. Mesaj, yüksek rütbeli komutanının ve kurmay subayların varlığını unutturmuştu Tümgenerale. Matarasını çıkardı, bir yudum aldı, önce Albay Morosov'a, sonra oradaki beş altı subaya doğru uzattı.

Bu da ne demek oluyordu? Ordu komutanının önünde sarhoş mu

olacaklardı yani? Tüm bu olay öylesine olağandışıydı ki, epey kızarmasına rağmen, kalın yapılı Özel Servis başkanı bile kök salmış gibi olduğu yerde kaldı. Morosov'un sesi sis kornası gibi çıktı. "Harika bir silahtı o," diyordu, "harika bir makine, mükemmel bir tümen." Şişeden bir yudum daha aldı ve yanındakine geçirdi. Tümenin en iyi alayının yolda olduğu haberini almıştı Tokarev demin... Alay savaşta yenilmemişti, ama hareket edemediğinden olduğu gibi düşmana teslim edilmişti.

Bu böyle süremezdi artık. Ordu komutanının sabrı tükenmişti. Özel Servis başkanı neredeyse kalp krizi geçirecekti. Tokarev en yetenekli komutanlardan biriydi ve ordunun en iyi tümenine komuta ediyordu. Siciline örnek bir Sovyet yurttaşı olduğu, kimsesiz bir çocukken Odessa takakomblarından şimdiki komutanlığına tırmandığı yazıyordu. Bu açıdan bakıldığında yaptığına göz yumulabilirdi; ama artık bu kararı da fazla oluyordu.

Tokarev döndü ve Generale bir kez daha gitti.

"Bak, General Yoldaş, 1. Alay yok oldu. 2. Alay da aynı sona gidiyor. Hareket edemiyoruz. Tanklarda bir sorunumuz yok. Askerler döğüşüyorlar. Ama benzinsizlikten oldukları yerde çakılı kaldılar. Oraya döndüğümde onları da bulamayacağım. Müretebbat makineli tüfekleri sökerek her yönden gelen saldırılara kaşı kendilerini öyle savunuyorlar. General Yoldaş, makineli tüfekler için bize cephane verin."

Ama makineli tüfekler için de cephane yoktu.

Tokarev'in elinde bir tabanca vardı... Namluyu şakağına dayadı, tetiği çekti ve yere yıkıldı. Korunun sessizliği daha da yoğunlaştı. Ağaçkakan yeniden gagalamaya başladı.

V. Zırhlı Birlik planı savunmayı daha fazla sürdüremedi. Tanklar oldukları yerde kaldılar. Tank erleri ağır makineli tüfekleri söktüler, Alman engellemesini yardılar, bataklıkların ve kokuların içinde kayboldular.

** *

Ordu komutanı Korgeneral Narishkin ve baş harekât subayı Albay Semyonov, beraberlerinde bazı kurmay subaylarla birlikte, bir kez daha Bialystock'a dönmüşlerdi. Askarlerin Biala nehri üzerindeki dar boğazda sıkışması, ulaştırma ve ikmalin karmakarışık, bir duruma girmesi ve

yerli halktan düşmanca davranışların geldiğini bildirir raporlar, Nurishkin'in kızgınlıktan korudaki kampta oturamaz duruma getirmişti. O karışıklığın içine girerek, kördüğüm olmuş birlikleri ve kamyonları yeniden yola sokması gerekmişti. Bombalanmış karargâhın yalnız dış duvarı ayakta kalmış olduğundan, doğruca eski evine gitmişti.

Bir zamanlar bir Polonyalı soyluya ait olan bu taş bina dardı, ama idare edecekti şimdilik.

Albay Semyono bu binaya zor belâ dayanıyordu; duvarlarında ataların resimleri asılı ve masasının arkasında bir silâh koleksiyonuyla bir zırh duran bir odadaydı. Yapılacak çok iş vardı. Kendininkinden başka bir de Kurmay Başkanı Utkin'in görevlerini de yapmalıydı. Ama Bialystock'a gelmek ona fazla ağır gelmemişti; tam tersine, saatler boyu karışıklığın dışında kalmıştı o. Burada dikkatini yalnız bir şeye vermeliydi: Komutanın planlarına. Ama, ailesiyle burada iki sakin yıl geçirdiğinden, üzerine çöken üzüntünün tüm ağırlığını bir kez daha duydu. O sabah evinden çıkmış, bir daha oraya dönmemişti. Hiç bir umut olmamasına karşın, o yere karşı dayanılmaz bir çekim vardı içinde şimdi. Masasındaki kağıtları, kalemini bıraktı ve pencereye gitti. Ama Maria Andreyevna'yı yanında hissetmeden bunu bile yapamadı, dört gün önce o sabah yanında durmuş olduğu gibi.

Sokak, el arabalı, bisikletli bir kalabalıkla doluydu hâlâ. Bu yaz öğle sonrasının havası toz ve yanık kokusuyla doluydu.. Kıyamet günü duygusu o denli koyuydu ki, havanın bir parçası olmuştu bu. Üç savaş görmüş olan Semyonov'un bu saatin niteliğini ağlayacak özel bir duygusu vardı. Felâket ortadaydı... Gerçekleşmişti. Sokaktaki üzgün kişiler durdular. Birden hiç kimsenin acelesi kalmadı. Yüklerini yere bıraktılar ve sokağın kenarına dizildiler. Kötü habere aç Polonyalılar çıktı bodrumlardan. "Rusun aklı başına gelmedi mi hâlâ? Daha ne kadar sürecek bu? Yoksa işini biz bitirelim mi?"

Polonyalılar artık göğe değil, batıya bakıyorlardı. Biala nehrinin üzerindeki köprüden, yetersiz araç gereçle manevralara gönderilmiş Kızıl Ordu askerlerinin ilk dalgası geliyordu.. Birinci Dünya Savaşından kalma makineli tüfekler, birkaç piyade tüfeği, boyunlarına asılı fişeklikler, doldurdukları kurşunlarla cepleri şişmiş ve sırt çantalarında bir avuç kuru ekmek. Yoğun ateşin içine böyle girmişlerdi bunlar. Kopan ökçelerden ötürü yalın ayak ve toz içinde... Başlarına sarılmış ilkel sargılar gömleklerinden kopartılmış.. Bazıları koltuk değnekli, çoğu sopalara dayanarak seke seke yürüyorlardı arnavut kaldırımı

yolda. Köprüdeki sıkışıklık açıldığından, yeniden hareket edebildiler. Tüm sokakları doldurdular, ter ve bataklıkların kokusu damlara kadar çıktı. Yeniden yürüyüşe geçmişlerdi.. Doğuya giden yol açıktı.

Trafik sıkışıklığı geçtiğinden ve şimdi her şey rahatça aktığından, Semyonov ferahladı ve kendini bıraktı. Dört günde ilk kez içgüdülerine uydu. Birden kendini aşağıda, kalabalığın arasında, içi iki gün önceden doldurulmuş olan mezara giden yolda buldu. Kaybının kesinliğine inanmak için gözleriyle görmeli, elleriyle dokunmalıydı ona.

Orada burada birbiri üzerine yığılmış duvarlar, bir balkon korkuluğu, taşlar ve toz... Maryusa'nın mezarlığının görünümü böyleydi işte. Kızı, İrina, kazılarak olduğu yerden çıkartılmıştı. Bomba düştüğünde bodrumdaydı o. Yolculuk için yiyecek almak amacıyla göndermişti annesi onu oraya. Kubbe biçimindeki dam baskıya dayanmıştı ve iki gün önce olduğu yerden kurtarılmıştı. Bir hayalet gibi soluk, yanağından boynuna dek uzanan çirkin bir yarayla getirmişlerdi onu babasına. Ertesi gün kurmaylardan birini yanına katarak doğuya, Minsk'e ve oradan da Moskova'ya göndermişti onu.

Maryusa... Bialystock'ta iki, çeşitli garnizonlarda on altı yıl. Teğmen olduğu sırada, Mariupol'da rastlamıştı ona ilk kez ve şimdi de onu burada, taş toprak yığınının altında bırakmalıydı.

Semyonov, karısının mezarlığını kendi gözleriyle görmüştü şimdi. Yapılacak başka bir şey yoktu; hayata, normal çerçevesinden çıkmış gibi görünen bu karışık yaşama içine dönmeliydi artık.

Kalabalığın yanı sıra yürüdü.

"Kak dyela?" diye sordu bir çavuşa. *"Kak dyela...* İşler nasıl?" Kendi sesinden ve karısının mezarı olan sokağı arkada bırakarak yeniden işine dönmesi gerçeğinden korkmuştu neredeyse. Bu askerlerin ailesi olduğunu her zamankinden daha fazla duydu. Çavuş bir sopayla yürüyor, üzerinde kana bulanmış sargılar olan bir bacağını tozların içinde sürüklüyordu. Başını kaldırmadı, ama elini biraz salladı ve cevap verdi:

"Nitchevo."

"Kak dyela?" dedi Semyonov, bir başkasına dönerek.

"Ayaklarım su topladı, Albay Yoldaş, *nitchevo."*

Genç bir yüz.. Bir Komsomol. Başını kaldırdı ve garip bir albay gördü. Demek böyle subaylar vardı hâlâ... Onunkiler kaçmışlardı.

"Kak dyela?"

"Nitchevo," dedi genç komünist.

Başları kanlanmıştı, ayakları yaralıydı, ekmekleri, subayları, taşıtları ve yaralılarına bakacak kimseleri yoktu. Geceleri hendeklerde, üstlerinde yalnızca üniformalarıyla yatıyorlardı.

Nitchevo!

Ağır topçu alayından geri kalanlar, silâhları olmadan geçtiler. Masanov'un tümeninden olan askerlerdi bunlar. Ama Masanov, parktaki evin arkasında vurulmuş yatıyordu. Karısı hâlâ yaşıyordu. Nerede olabilirdi o? İnce ayakkabıları ve pahalı giysileriyle hangi yolda şaşkın şaşkın yürüyordu acaba? V. Birliğin tank mürettebatı ağır makineli tüfekleri yanlarına almışlardı. Ristin, özel görevi olan Yüzbaşı Uralov adında birini getirmişti ona. Görünürlerde birkaç subay vardı... Şurada burada bir teğmen ya da yüzbaşı. Daha üst rütbeli bir subaya çok ender rastlanıyordu. Askerler sürüklenir gibi geçtiler. Başlarını kaldırdıklarında Polonyalı yüzler, yabancı yüzler, yabancı bir kentte yabancı sokaklar gördüler... Buradan kaçmak istiyorlardı: Doğuya, Rusya'ya, memlekete. *"Domoy."*

"Yenilmez ordu," diye alay etti Polonyalılar.

"Şimdiden burnunu kanattılar, değil mi İvan? "

"Aceleniz ne?Yanlış yol o. Öteki yol Varşova'ya gider."

Polonyalılar ortaya çıkmaya başlamışlardı ve Ristin hepsini vuramazdı. Semyonov odasına döndü ve arkasında Polonyalı soylunun resmi olan masasına yeniden oturdu. Yandaki odada bir subay yazı yazıyordu; çopur yüzlüydü ve parlak kızıl saçları vardı.

"Bu görevi yapacak biri varsa, o da Uralov'dur," demişti Rustin.

Odanın öbür ucundaki kapı açıktı; Narishkin'in bağırıp çağırmaları işitilebiliyordu.

"Ne anlatıyorsun sen? Burada izinde mi sanıyorsun kendini? Kafkas dağlarında, ya da öyle bir yerde. Defol! Defol gözümün önünden!"

Koridorda bir adam belirdi ve çıkışa doğru sendeledi... Yüzü, beyaz maskeli bir palyaçoyu andırıyordu.

"Üç milyon askere yetecek araç-gerecin üstünde oturuyor bu adam. Ve artık çok geç kalındı... İstasyondan vagon alamayız ve başka bir taşıma yolu da yok. Yüzbaşı Uralov'u görelim şimdi."

"İçeri gel. Sen de, Semyonov. Uralov'un bu işi bekletilemez. Sonra kendi işlerimize bakarız."

Narishkin bir paket sigara çıkardı.

"Buyrun yoldaşlar, alın... Burada işler biraz karışık, Semyonov.

Ama cepheye, orada olup bitene yakınız... Her şey nehirden öte yana geçene dek burada kalırız. Ya bu çılgınlara ne dersin? Sadece iki saat önce başarı bildiriyorlardı, toplu saldırıya geçtiklerini söylüyorlardı gönderdikleri mesajlarda. Şimdiyse yanımızdan geçip gittiler; bu mesajları yollamaları korkudan oluyor; Moskova'yı aldatmaya çalışıyorlar. Haber alma tümüyle başarısız... Hangi düşman güçlerine karşı koymak zorunda olduğumu bilmem gerekir benim."

General Narishkin bir belgenin üzerine eğildi ve üstüne adını yazdı. Semyonov belgeyi ondan aldı, katladı ve zarfın üzerine bir damga bastı.. Her köşesine bir tane, bir de ortasına. Çok gizli bir belge... Böyle damgalanmış bir zarfı kimse açamazdı, polis bile. Taşıyıcı tutuklanırsa, kime yollanmışsa ona götürmeleri gerekirdi bunu.

"Bunun ne olduğunu biliyor ve görevinin önemini anlıyorsun, değil mi Yüzbaşı Yoldaş? "

"Evet, General Yoldaş."

"Görevini yapacaksın... Yüz binlerce kişinin hayatı buna bağlıdır."

Görev, Grodno'da ya da şimdi neredeyse oradaki 3. Ordunun karargâhına gitmek ve iki ordunun hareketinin koordinasyonuyla ilgili güvenilir bilgiyle dönmekti. Aynı görevle bir haberci de Brest-Litovsk'taki 4. Ordunun komutanına gönderilmişti.

"Güç bir görev bu, Yüzbaşı Yoldaş."

"Elimden geldiğince yapacağım General Yoldaş."

"Sana çok güveniyorum, Yüzbaşı Yoldaş ve görevini üstün başarıyla sonuçlandıracağına eminim."

"Anayurt için, Parti için Stalin Yoldaş için!"

Generalin ve albayın yerlerinden fırlayarak selâm durmalarının formülüydü bu. Yüzbaşı Uralov belgeyi Semyonov'dan aldı. Semyonov ve Narishkin, o gizleyene dek beklediler kağıdı üzerinde.

"Gidebildiğin yere kadar motosikletle gideceksin, sonra ne bulursan onunla yolculuk edersin."

"Şöyle ya da böyle, hayatıma fazla değer vermem ben General Yoldaş."

Kapı Uralov'un arkasından kapandı.

"Bu cümleyi söylüyorsa boş konuşmuyordur. Ama neden, birinin sadık bir Sovyet yurttaşı olması için, önce doğumunda anasını ve babasını yitirmesi, kendi adıyla ailesinin geçmişini bilmemesi gerekiyor? "

Narishkin buna bir cevap beklemiyordu mutlak. Olağan dışı bir

tutumdu bu onun için. Anlamı neydi bunun? Yıldızlardan biri tam yerinde değildi.. Ama tüm bir ordunun yola koyulduğu bu sırada, bir generalin üniformasındaki bir yıldızın ne önemi vardı?

Semyonov, generalin yıldızıyla ilgili bir şey söylemedi.. Onun yerine Yüzbaşı Uralov'dan söz etti.

"Finlandiya savaşında Kızıl Yıldız Nişanı, Uzak Doğu'dayken Lenin Nişanı. bu olağan dışı adını da, kimsesiz bir çocuk olarak Urallar'daki teknik okula verildiğinde aldı."

"Mutlak okula dayanamamıştır."

"İki kez öğretmenlerini öldürdüler ve kaçtılar. Küçük Uralov'da bu olaya karıştı. Sicilinde öyle deniyor."

"Şu kimsesiz çocuklar... Şark Ekspresinde böyle küçük bir şeytan vardı. Tren tam hızla giderken, bir vagondan öbürüne atlamayı dene istersen. Kafanı kırarsın. Ama yaparlardı onlar ve çoğu altı yedi yaşlarındaydı. Tekerlekler altında kaldıkları da olurdu, tabii. Ama çoğu bu dönemi atlattılar. Göçebe kuşlar gibi her istasyonda ortaya çıkarlar ve yere çivili olmayan her şeyi aşırırlardı. Evet, bizim Uralov'da okumayı yazmayı öğrendi ve her şeyi Sovyet Devletinden aldı... Ama Sovyet Devletinin kendisinden ne aldığını bilmiyor o. Şimdi hayatını vermeye hazır ve "Anayurt için, Stalin için," diyor.

Narishkin'in davranışı çok garipti. Tüm bunlar nereye varacaktı acaba? Karışıklık ve feläketle sarılmıştılar... İç dökmenin sırası mıydı şimdi?

"Oturalım, Pyotr İvanovitç "

Narishkin, Semyonov'a rahat bir koltuğu işaret etti, onun karşısına oturdu ve arkasına yaslandı.

"İrina Petrovna nasıl, bu arada?

"Hafif yaralarla atlattı, ama yüzünde çirkin bir yara izi kalacak sanırım. Onu hemen Minsk'e gönderdim oradan Moskova'ya gidecek."

"Hadi işe başlayalım şimdi. Benzin, dikenli tel, taşıma kaçak subaylar... Bırakalım bunları Pyotr İvanovitç. Birbirimizi uzun zamandır tanırız, bu alışılmamış duruma, alışılmamış bir görünüş açısından bakalım.

General Narishkin'in Albay Semyonov'a vermeyi düşündüğü görevin garipliği ne bunun açıkça ana hatlarını çizebilmesi, ne de yapılması

gereken işin ne olduğunu doğrudan bir emirle bildirmemesi gerçeğinde yatıyordu. Semyonov, iki nedenden ötürü bu duruma uygun geliyordu. İlki, Narishkin ve Semyonov arasında askeri okul ve hatta daha eskilerden gelen kişisel bir dostluk bağıydı; çünkü ikisi de Ob'un üzerindeki Nikolayevsk kentinden geliyorlardı. Bundan ötürü üstü kapalı pek çok şey söylenebilirdi. İkincisi Semyonov, kendiliğinden hareket etmesi ve şu anda yukarıdan da bir şey gelmediğine göre, kendi kaynaklarına baş vurması beklenebilecek bir adamdı.

"Pyotr İvanovitç... İki profesyonel asker gibi konuşalım birbirimizle. Dayanın, diyorlar, dayanın... Tabii dayanmak istiyoruz. Ama ikmal yok ve açık emirler almıyoruz. Örgüt çalışmıyor. Biliyorsun, Rus askerlerini iyi doyurmayabilirsin, ama ona verecek bir şeyin yoksa, düzenin ve askeri disiplinin sonu demektir bu. Dövüşme isteğinin artık olmadığı bir gerçek. Bu karışık durumla karşı karşıya kaldıklarında subaylar kaçmaya çalışıyorlar. Askerler dövüşüyorlar. Hem hiç de fena değil... Her şey çökene dek yapacakları başka şey de yok zaten. Komuta sorumluluğunu kendi üzerlerine almaları ve birliklerin oldukları yerde kalmalarını sağlamaları emriyle ileriye subaylar gönderiyorduk. Bu tür emirlerle iş göremeyiz artık. Olanaksızı yaptırtmaya uğraşmanın bir anlamı yok. Bunun zararı bize dokunacak. Pencereden bak da nasıl bir karışıklığın içinde olduğumuzu gör."

"Birlikler bir yarma hareketi yapmalılar."

"Güzel... Çok iyi bir fikir. Onları bir araya toplamalı ve bir yarma hareketi yapmalarını sağlamalı."

"Evet, Alexey Alexandrovitç. Ama hangi yöne hareket ettirebilmeliler?"

"Sorunu ortaya bu biçimde koyamayacağımızı çok iyi biliyorsun. Çekilme emrimiz yok. Ama gerçekte işler nasıl gözüküyor? Az önce baş haber alma subayı burada oturuyordu... Düşmanla ilgili fazla bir şey söyleyemedi bana. Ama düşman bildirilerini iyi dinliyor... Onlara göre çekilme yollarımız ağır bombardıman ateşi altında. Yüzlerce mil gerimizdeki Minsk Borissov ve Beresina'ya bombalar yağıyor. Çember içine düştüğümüz görünümü var. Dinle, Semyonov, 3. Ordudan Korobkov'la konuştum. Durumu o da aynı benim gördüğüm gibi görüyor. Oysa ne o, ne de ben orduların çekilmesi gerektiğini Savunma Komitesine öneremeyiz. Ama güçlerin gruplaştırılmasını tartışabiliriz. Buna izin var. Ve harekâtımızı bu çerçeve içinde hazırlamalıyız. Kaz gelecek yerden tavuk esirgememeliyiz."

Narishkin masanının üstünden bazı kağıt parçaları aldı... Moskova'dan, Savunma Komitesi'nden, Yüksek Savaş Konseyi'nden gelen telsiz mesajlarıydı bunlar. Birkaçına baktı, sonra onları masasının üstüne bıraktı.

"Olanaksızı yapmamızı istiyorlar. İlerleyin, diyorlar, dayanın, son adam ve son kurşuna dek savaşın. Ve karışıklık gözümüzün önünde. Sen benim harekât başkanımsın, Semyonov. Bir strateji uzmanısın sen Güvenmeliyim sana. Nereye doğru gittiğimizi açıkça görüyorsun... Hiç bir şey yapmadan durup bakamayız buna."

Semyonov tam olarak anladı, duyduklarını ve kendisinden istenileni katı ve somut bir biçimde düşündü. Elde olan tüm birlikleri geride bir hatta toplayacak, böyle bir çekilme için emir olmamasına karşın, ordunun karma karışık yürüyüşünü düzenli bir çekilmeye dönüştürecekti. Bir de üstelik, bir çoğu kaybolmuş, bir çoğu da sonradan ortaya çıkarak başarısızlıklarına bahane arayacak komutanların tepesinden iş görecekti. Ve en iyi durumda, elinde, Savunma Komitesi'nin ve Kremlin'in hâlâ eksiksiz saydığı tümen ve birliklerden arta kalmış kırık dökük takımlar vardı yalnızca.

"En tepedekilerin sonradan kabulleneceklerini beklemeyeceğimiz bir sorumluluğu üstlenmek demektir bu," dedi Semyonov.

"Dinle, zaten umutsuz bir durumdasın. Dün ve ondan önceki gün, bize gelen şu gülünç başarı raporlarını ilettik yukarıya. Kremlin'i ve Stalin'i aldattın. Bu durumda ordu ellerinin içinde darmadağın oluyor. Birlikleri arkada bir hatta toplanan ve kurtarılabilecekleri kurtarsan, az bir şey olur mu bu?"

Semyonov'un hiç gülecek hali yoktu, ama gülümsedi. Nikolayevsk'teki okuldaymış gibi konuştu Narishkin'le. "Dinle, Alexey Alexandrovitç, sen bir ordu komutanısın, hatta dünya askerlik biliminde bir adın bile var... Ama hâlâ, eskiden olduğu gibi kurnaz bir Sibiryalısın sen. Beni aldatmaya çalışman boşuna!"

"Çok doğru Pyotr bunu söylemen hoşuma gitti... Eğer durum bu kadar ciddi olmasaydı, şimdi bir şişe açar ve birlikte içerdik. Ama ortada bir savaş var ve pek çok kişi ölüyor. Karını yitirdin. Kızın sana bağışlandı. Senin sorumluluğun altında olan baba ve oğulları düşün. Bir gün sen ve ben, bundan ötürü vicdan azabı çektiğimizi söylemek zorunda kalmamalıyız. Dinle, Pyotr, birlikte okula gittik seninle."

Gerçekti bu... Eski çam ağacından bir yapıydı; nehrin kıyısındaki tepenin üstündeydi ve penceresinden aşağıdaki Ob nehri seyredilebilirdi.

Çarların zamanındaydı bu.

"Büyük elma bahçesini anımsıyor musun? "

"Tabii."

"Ve yaşlı bekçiyi? "

"Tabii anımsıyorum... Ve kullandığımız stratejiyi de anımsıyorum. Yoksa taktik miydi o? "

"Evet, üç gruba ayrıldık. Yaşlı adam bir grubun arkasından koşardı ve öteki çocuklar işe koyulurlardı, sonunda hepimizin cepleri elma dolardı. Sorunları çözümlerdik o günlerde."

"O günlerde strateji kolaydı... İşe sürekli karışacak kimse yoktu "

Narishkin, ağır elini yeniden Moskova'dan gelen mesajların üzerine indirdi. Ani bir hareketle hepsini masanın altına itti. "Yaramaz şeyler, Pyotr; bunların hiç biri işe yaramaz artık. Olaylar aştı onları. Ve bu da artık bir işe yaramaz."

Masasının üstünde kalan bir kağıt parçasını Semyonov'a verdi.

Her çeşit bozgunculuğa karşı amansız bir savaş uygulamalısınız, deniliyordu. Geri bölgelerde düzensizliğe yol açan herkes, tüm kaçaklar, panik ve dedikodu yayan herkes, ortadan kaldırılmak üzere teslim edileceklerdir.

"Bunun hiçbir yardımı olmaz. İkmal subayı karargâhın arkasında vurulmuş yatıyor. Ama bundan ötürü ikmal gelecek değil ki. Savunma kurmak için araç-gereç gelmiyor, benzin de öyle. Orada bir topçu komutanı da yatıyor. Ölümü hiç bir şeyi değiştirmedi. Aslında isteyerek değil, ama zorunlu olduğundan, cepheye üç yüz metre uzaklığa mevzilendirdiği toplar da elden gitti. Demiryolu baş mühendisi de orada. Ama bu, burada, Batı Beyaz Rusya'daki tren raylarının aralığını ve taşımadaki dar boğazı değiştirmez ki. Masanov adlı bir tabur komutanı da ölü yatıyor. Ama ne kadar adam vurulursa vurulsun, etkili savunma planlarımızın olmadığını gerçeğini değiştirmez bu..."

"Şu Hitler denilen adan yalnızca planlama kurmaylarını değil, hepimizi şaşırttı," dedi Semyonov. "Ellerinin yeterince dolu olduğunu, mantıklı davranacağını ve başka bir savaşa kalkışmayacağını sandık hepimiz biliyorsun. Onun bir deli olduğunu hesaba katmadık."

"Bırak Hitler'i şimdi... Savunma planlarımızla hiç bir ilişkisi yoktu onun. Kendi deliliğimizin, siyasal çılgınlıklarımızın üstesinden gelmek için yapılacak çok şeyimiz var. Hitler bir manyak gibi saldırıyor ve kendisine karşı bir dünya koalisyonu oluşturuyor. Bu gidişle deli gömleği giydirilecek ona... Churchill'in konuşmasını duydun sanırım? "

"Benzin, cephane, ikmalden başka bir şey duymadım. Başka şey için zamanım olmadı."

'Evet.. Ama personelin arasındaki mıymıntıların zamanları oldu ve şimdi başka şey konuşmuyorlar. Churchill'in konuşması, Moskova'nın yapacağı her hangi bir açıklamadan daha büyük bir etki yarattı. Evet Hitler tepemizde ve çok güçlü vuruyor. Bize gereken bir soluk alma alanı ve toparlanarak yeniden oluşmak için bir hat. Bu hatta geçmemize izin yok. Başka şeylere gereksindiğimizi de biliyorsun. Ve ne alıyoruz gerçekte? İşte buradalar yerde yatıyorlar... Boş söz vermeler Tükür onların üzerine, Pyotr. Yardım yok, kimse bizi görmeye gelmiyor. Bir kangal tel, bir mermi, bir teneke benzin bile göndermiyorlar bize. Bialystock'tan Minsk'e dek tüm arazinin savunmasında yalnız bırakıldık. İşte burada, Beyaz Rusya'dayız... 180.000 adamız burada. Hem sağımızdaki, hem de solumuzdaki ordularda da aynı sayıda adam var. Hava kuvvetleri birlikleri ve artçı güçlerle birlikte 800.000 adam. Ne olacak bize, Pyotr? Karşımızda yoğunlaşmış bir düşman, iki yandan çevrili ve arkadan desteksiz kaldık burada. Kendi kaynaklarımıza terk edildik. Biz Rusuz ve belki de gereğinden çok daha sabırlıyız.. Ama sorarım sana, başımızı eğip bıçağın inmesini mi bekleyeceğiz? "

Bataklıktan kendini, kendi saçlarından tutarak çeken Baron Muenchausen gibi... ,Evet, öyle yapmak istiyor o diye düşündü Semyonov. Narishkin, geri bir hatta birliklerin yeniden oluşturulmasını istiyor, ama bunun için emir vermek istemiyor. Gerçek uygulamada ne demek istiyor? Nasıl bir yol düşünüyor?

Narishkin, ellerinin altında yayılmış olan haritaya baktı. kırmızı bir kalemle belirsiz bir hat çizdi.. Kuşkusu yoktu; eski Rus sınırıydı bu. Bu hattın arkasına kaba bir yay çizdi; küçük Slonim kenti bu yayın içinde kalmıştı. Demek Narishkin, yolları kötü olan, demiryolları değiştirilmemiş ve halkına güvenilmeyen tüm batı bölgesini bırakmak istiyordu. Eski sınırda yeni bir hat. Slonim'de bir karargâh. Başka bir şey söylenmese, doğrudan bir emir verilmese de bu açıkça anlaşılıyordu.

"Yapılacak iş açık Alexey Alexandroviçt."

General Narishkin ayağa kalktı.

"Ve hemen, Albay Semyonov."

"General Yoldaş."

"Korudaki kampa döneceğiz... Beş dakika içinde gidiyoruz.

Beş dakika sonra motosikletliler, asker dolu sokaklardan kandilerine yol açtılar. Adamlar kenara çekildiler, ordu komutanı ve kurmaylarını Bialystock'tan korudaki kampa götüren zırhlı arabalara yol verdiler.

Semyonov, kampta yeni işine hemen başladı. Yeni mevziler hazırlanmalı, oralara cephane, benzin ve ikmal gönderilmeliydi. Sonra dağılmış askerler için toplanma yerleri ve iskelet birlikleri oluşturmalıydı. Bu işleri yaşlı subaylar yapamazlardı. Ne şeytandan ne de ölümden korkan Uralov gibi adamlar gerekliydi ona. Korkusuz, bağlı ve bu önemli görev için yeterince zeki. Ama eline kim geçerse onu kullanmak zorundaydı.

Birkaç adım ilerdeki merdivenler Narishkin'in sığınağına iniyordu. Üç nöbetçi subay girişteki odada oturmuşlardı. Bir çavuş kablo döşüyor, ikide bir içeri girip çıkıyordu. Kuzeyden, Alman topçusunun ateşi duyuluyordu. Girişteki odadaki hava sıkıntı vericiydi.

İçi kütüklerle kaplanmış en büyük odada, Narishkin oturmuş ve haritaya dalmıştı. Eski Rus sınırı ve küçük Shchara nehri, birliklerin yeniden oluşturulacakları hattı. Ama birkaç günden fazla dayanamazlardı burada. Her şey, batıdaki çöküntüden hangi güçlerin kurtarılabileceğine ve kayıp vermeden bu hatta aktarılmalarına bağlıydı şimdi. Çünkü, dağılmış askerlerden oluşturulan birlikler . ancak ikinci hat birlikleri olarak düşünülebilirler ve bu amaçla kullanılabilirlerdi. Bunların sayıları da çok kabarıktı.

"Alexey Alexandroviç." Yıllardır Narishkin'e yemek pişirmiş ve arkasını toplamış, iyi kalpli Anna Pavlovna içeri girmiş ve yemeğe dokunulmamış olduğunu görmüştü. Hamurlu et pişirmişti Narishkin gibi bir Sibiryalıya göreydi bu yemek. Ama orada, masasının üzerinde duruyordu; tadına bile bakmamıştı. "Alexey Alexandroviç bir şey yemeden yalnızca sigara içip bütün gece oturamazsın."

"Beni yalnız bırak, Anna Pavlovna; götür bunları."

Anna Pavlovna üzüntülü görünüyordu ama bir şey söylemeden masayı temizledi.Kısa bir süre sonra yeniden odaya girdi, Narishkin'in rahat pabuçlarını ve asker paltosu yerine hafif bir ceket getirdi.

Alexey Alexandroviç'e bakardı o...Yemeğini pişirir, çamaşırlarını yıkar, zorlu bir günün sonunda ayaklarını yıkaması için sıcak su getirir, levazım subayından ona ve ailesine ne verilecekse alır, özel ödenekle ilgili olarak mutemet subayıyla işini görür, onun rahat etmesi için yüzlerce ufak tefek iş çözümlerdi ve kurmaylar arasında en çok saygı duyulan kişiydi. Çoğu kurmay subaydan daha bilgiliydi. Narishkin'i

görmeye gelen yüksek rütbeli subaylar ona ayrı bir saygı gösterirler, elini sıkarlar ve hatırını sorarlardı. Ama tüm bunlara karşın, basit, alçak gönüllü ve herkesle dost kalmıştı o.

"Bu resmi kim elledi? Canı kırılmış," dedi Narishkin. Masanının üzerinde duran, kızı Anna'nın resminin üstündeki cam çatlamıştı. Ziyaretçilerin öteki izlerini ortadan kaldırmasına karşın, bu gözünden kaçmıştı Anna Pavlovna'nın.

"Askeri doktor mutemet subayla buradaydı, levazım subayı da gelerek onlara katıldı," dedi "Yediler, içtiler ve sanırım cam kırıldı." Başka şeyler de kırılmıştı... Bir iskemle ve bazı bardaklar.. Ama, Anna Pavlovna onlarla ilgili bir şey söylemedi; yalnızca ekledi, "Epey neşelendiler."

'Ben buradan gider gitmez gelip oturuyorlar ve yeyip içiyorlar. Doktor araziye çıkıp yaralılara baksa daha iyi ederdi!" Narishkin, öteki ikisiyle ilgili söyleyeceklerini içinde tuttu... Biri ev halkına bakar, öteki para sağlardı ona. Anna Pavlovna hâlâ oradaydı.

"Başka ne var Anna Pavlovna? "

Hemen her gün ziyaretine gelen, ama ziyaretleri birden kesilen bir albay ve bir binbaşıyı sordu Narishkin'e. "General Utkin'i de görmüyoruz artık," dedi

"Bu savaştır, Anna Pavlovna; çok kişi ölüyor.... Şöyle ya da böyle." Narishkin'in ona verdiği cevap bu kadardı. Konuşkan bir gününde olmadığı belliydi, Anna Pavlovna çekildi.

Narishkin, uzun süre çalıştı.

Karargâh olarak, Slonim... İyi bir başlangıçtı bu. Ama sonra ne gelecekti? Elinin altında ikinci bir daire biçimlendi Daha doğuda... Küçük bir kent olan Baranovitchz'in çevresinde. Kalemin üzerinde kaldığı üçüncü bir nokta Minsk'in kendisiydi. Belki de Narishkin, kırmızı kalem oraya bir işaret bırakmadan elini kaldırmasının nedenini bilmiyordu. Minsk ordusunun ulaşılmayacak kadar uzakta olduğunu, sonsuza dek hattın ötesinde kalacağını bilemezdi.

Narishkin, siperli lambanın altında oturdu.

Baştan sona her şey berbat, diye düşündü, içine düştüğümüz felâket de dün başlamadı. Cephane, benzin, her şey var Ama öteki ordular için. Bu orduların öncü kuvvetleri istedikleri her şeyi Minsk'ten alabileceklerdi. Uzak yerlerden birlikler getirilmişti. Ural askeri bölgesinden getirilen askerler, Vitebsk-Polotsk demiryolu boyunca trenlerden indirilmişlerdi. Moskova askeri bölgesinden gelenler Lepel'e

gönderilmişler ve güneyde Orel'den gelen askerlere katılmaktaydılar. Polotsk'tan Lepel'e, oradan Borrisov ve Bobrinsk'e... Bu, ön hat olan Beresina hattıydı. Bunun arkasında, tepedekilerce planlanmış, yeni savunma hattı olan Dnieper nehri uzanıyordu. Yeni sayılmazdı bu hat aslında.. Çünkü Tuchackevsky, bunu daha önce bir kez önermiş ve Halk Savunma Komiseri Voroşilov kabul etmemişti.

Tuchachevsky vurulmuştu. 1937 yılının ordu komutanları, birlik komutanları, hatta tümen komutanları ortadan kayboldular. Savunma tesisleri, ordu mevzileri, hava alanları batı sınırına yakın yerlerde kuruldu. Sovyetlerin az gelişmiş taşıma sistemi nedeniyle, Tuchachevsky tüm bunların iki yüz elli mil daha doğuda olmalarını istemişti... Ve hepsi savaşın ilk gününde, ilk birkaç saat içinde istilâ edildi. Ama şimdi hazırlanmakta ve malzeme gönderilmekte olan savunma hattı, eski Tuchachevsky hattından başkası değildi. Polotsk-Lepel-Borissov-Bobrinsk diye kıvrılıyordu yay. Bu yayın dışı gürül gürül yanan bir fırındı. Alevler öylesine yükseliyordu ki HOZYAİN, bir fişek, bir top sargı bezi, bir damla benzin harcamayacaktı orası için.

HOZYAİN... Patron. Bu onun saatidir.

Saat gecenin ikisidir. Tüm Moskova, Kremlin duvarlarının yukarısında görünen ışıklı pencereyi bilir. Orada Stalin, birbiri ardından pipo içerek bir aşağı bir yukarı dolaşır ve düşünür. Sekiz yüz bin adamın harcanması savaşın kötü zorunluluklarından biridir onun için. Ve ona fazla gelmemektedir bu sayı... Yalnızca bir başlangıçtır bu. Bir keresinde bu sayı sekiz milyon olmuştu... Hem de barış zamanında. Köylüydü onlar... Ve bu gün, bu köylülerin adsız çocukları, onun en bağlı yandaşlarıdır.

HOZYAİN.

Sığınakta tek bir lambanın kör ışığı masayı aydınlattı. Kalın toprak duvarlar dış dünyanın tüm seslerini kesti. Her şey gecenin derin sessizliğine gömüldü. Tek hareket, nöbetçi subaylarının odasından geliyordu. Kapı açıldı ve içeri bir binbaşı girdi.

"General Yoldaş, Moskova arıyor."

"Verin öyleyse."

Binbaşı hattı bağladı ve odadan çıktı. Ve karşısındaydı o... Sesi odanının içindeydi açıkça belli olan Gürcü şivesilye, lambanın ötesinden, orada, yarı karanlıktaki iskemleden geliyordu sanki.

"Alexey Alexandroviç "

"Joseph Vissarionoviç."

"*Nu kak dyela?* ... İşler nasıl? "

O da sokaktaki çavuş gibi mi cevap vermeliydi; *Nitehevo?* Sonum geldi, ama konu bu değil... Önemi yok, çünkü bu ülkede ordu komutanları ağaçlarda yetişir. Üstü kapalı cevap vermeliydi. Düşman dinliyordu. Ama öyle de olsa, söyleyeceğini söyleyecekti.

"Evet, bekliyorum? "

"Joseph Vissarionoviç... Durum ciddi. Subaylar ellerinden geleni yapıyorlar. Askerler dövüşüyorlar. Ama ikmal gelmiyor. Cephaneye, benzine, tıbbi malzemeye, her şeye ihtiyacımız var. Uzun zamandan beri hiç bir şey almadım."

"Savunma Komitesinin bir üyesi sana gelecek."

"Kaybedilecek zaman yok, Joseph Vissarionoviç. Kuvvetlerimin yalnız yüzde kırkı kaldı... Yüzde altmışı kayboldu. Güçlü düşman yoğunlaşmasıyla karşı karşıyayız. Malzemeyi nasıl alacağım? Çok önemli bir karara vardım. Bu durumda başka bir şey yapılamaz. Araç gereçlerimi kurtarmak için birliklerimi geri çekmeyi, onları gruplaştırmayı ve yeni bir savunma hattı oluşturmayı öneriyorum."

Narishkin, önerisini tekrarlamak zorunda kalmıştı. Stalin konuşmaya başlamadan önce kısa bir duraklama oldu:

"Ordularım ilerliyor. Yalnızca bir hain böyle bir öneride bulunabilirdi bana."

Telefon sustu... Tütün içici, kaba, kalın ses kayboldu. Lâmbanın gölgesindeki iskemle yeniden olağan bir iskemleye dönüştü.

Alexey Alexandroviç, kapalı kapı ve kütük kaplı duvarlara baktı. Kalın toprak duvarların arasında, burası bir mezar gibiydi. Karısı Lena Fyodorovna ve kızı Anna'nın bir resmi masasının üzerinde duruyordu. Yalnızca camda değil, çerçevede de bir çatlak vardı. Domuzlar...Ben yokken böyle davranıyorlardı burada. Lena ve Anna Moskova'da kalmışlardı. Bu da bir şey sayılırdı. Lena, geçmişe ait olacak kadar yaşlıydı. Onu orada koruyacak birinin ve bir ordu komutanının karısı olduğu sürrece, "geçmişte" yaşamayı sürdürebilmişti. Sovyet yazarlarının en son yayınları yerine, 1890 ya da 1900'de yazılmış sarı yapraklı, ikinci el bir kitabı her zaman yeğ tutmuştu. Ve Moskova Operasına ya da baleye gitmek, Moskova metrosunun yapımı ya da Kızıl Meydan'daki 1 Mayıs geçit töreninden daha önemli gelirdi ona. Anna'ya gelince...İyi bir eğitim görmüştü kızı. Okumuştu, cep harçlığıyla istediğini yapmakta özgürdü ve toplantılar düzenlemekten hoşlanırdı. Bir koca, adı ve rütbesiyle üretken olmayan varlıklarını

örtecek bir baba gerekti onlara.

Tabancasını eline aldı, sonra yeniden yere bıraktı. Hayır, buna gerek yoktu...Kullanmayacaktı onu. Yolun sonuna dek yürüyecekti. Yarın ya da biraz daha geç olabilirdi bu. Ve ne olacaktı o zaman Lena'ya ve Anna'ya? Onlar için hiç bir şey yapamazdı. Hiç bir güvenliğe bırakamazdı onları. Gözden düşmüş bir Sovyet yurttaşının, ölü bir köpekten daha az bırakacağı şeyi olurdu arkasında.

Lena.

Narishkin'in sığınağında tüm ışıklar sönüp yatağına girdiğinde, orada olan Lena değildi.

"Alyoşa," dedı Anna Pavlovna yarı uykuda. "Ne var Alyoşa, sevgilim?"

"Aynı şeyi sorup durma," dedi Alexey Alexandroviç."

Gece bir kez daha masasının başına döndü ve bazı emirleri imzaladı. Bunların arasında karargâhı taşıma emri de vardı. Shchara nehrinin batısındaki yıkık bir manastırı önermişti Semyonov.

Brest-Litovsk'taki Korobkov'a ve Grodno'daki 3. Ordunun kurmayına haberciler çıkarılmış, birleşik bir harekât için Slonim'de cevap beklendiği bildirilmişti.

Doğuya gelmekte olan büyük asker yığınları Shchara nehriyle karşılaşacaklardı; orada onları yeniden batıya döndürecekti o.

İçeri nöbetçi subay girdi.

"Ne var?"

"Bir Alman tutsağı, General Yoldaş...İçeri getireyim mi onu?"

"Hayır, bu akşamlık yeter."

Nöbetçi subay yeniden geldi.

"Moskova'dan bir mesaj geliyor, General Yoldaş."

"Onu beklerim."

Mesaj ona getirilmişti.

Çok gizli. Yalnızca yüksek rütbeli subaylara okunacak:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Genelkurmayının yürüttüğü bir soruşturma sonucu, 4. Ordu Komutanı General Korobkov vatana ihanetten suçlu bulunmuş, rütbesi sökülmüş, görevinden alınmış ve kurşuna dizilerek öldürülmesine karar verilmiştir.

Bunun ilanından sonra, ceza, Özel Servis üyelerince uygulanmıştır.

***

Nina Mihailovna Uralova, Bialystock'a ıslıklar çalarak düşen bombalardan, duyduğu bedensel korkudan, ama en çok da çevresinde olup bitenleri görmekten dehşete kapılmıştı.

Kötü bir düştü bu.

Radyodan yayınlanan, "önemli hükümet bildirisi"ni bekliyordu; çünkü onu korkusundan kurtaracak sözler hükümetten, Kremlin'den gelmeliydi. Hükümet bildirisi geldi. Molotov Yoldaşın faşist Almanya'ya karşı ağır suçlamalarını dinledi. Düşmanın durdurulduğunu ve ağır kayıplar verdirilerek geriye itildiğini duyduğunda yeniden soluk aldı.

Ama kötü düş geçmedi.

Molotov'un konuşması bu kötü düşe yeni bir canlılık kazandırmıştı sanki. Mağazaların önünde daha fazla bir kalabalık toplanıyor, camları kırıp ellerine ne geçirirlerse alıyorlardı. Bazıları eşyalarını toplamışlar, sandıklar, torbalar ve sepetlerle istasyona koşuşuyorlardı. Kendi işlerine daldıklarından, Yüzbaşı Peredova, Yüzbaşı Pustin ve Yarbay Gortçakov bu önemli konuşmayı hiç duymamış görünüyorlardı. Yarbaylar, hatta albaylar vardı hamal gibi eşyalarını arkalarında sürükleyen...Yalnızca bavulları ve sandıkları değil, ama masaları ve iskemleleri de...Kamyonlara yüklüyorlardı bunları. Eğer Yahudiler kenti terk ediyorlarsa, kendilerince bir nedeni vardı bunun ve anlayabilirdiniz bunun ne olduğunu. Kuşkusuz, Rus aileleri de bombardımandan kaçmalıydılar, ama düzenli bir biçimde olmalıydı bu. Oysa Pustin, sokağın köşesinde bir haydut gibi durmuş, tabancasıyla bir kamyonu durdurmuş ve onunla evine gitmişti. Ve herkes olduğu yerde kalsın, demiyor muydu emir? Ama Yarbay Gortçakov yaverini cepheye göndermiş, kendisi de sandıklarını, çocuklarını ve karısını toplamış, sonra hepsi birden bir kamyona binerek çekip gitmişlerdi. Perodova ve Pustin de gitmişlerdi. Oysa, Nikolai gibi birinin cephede bir taburu vardı, öteki de alay kurmaylarındandı.

Nina Mihailovna, Parti binasına koştu. Yolda, çoğu kez toplumsal görevler almış, hatta bir ara kulübü de yönetmiş, bir albay karısı olan Olga Vladimirovna'ya uğradı. Ama garip bir karşılaşma olmuştu bu. Olga Vladimirovna, neredeyse tanınmayacak bir durumdaydı Mantıklı konuşamazdınız onunla. Kollarına asılı giysiler ya da bir kucak dolusu kitapla oradan oraya koşuyordu; mutfaktan tabaklar, tencereler ve tavalar getirmişti; pencerelerden perdeleri yırtarak söküyordu; her şey karma karışık bir yığın halinde orta yerdeydi.

"Olga Vladimirovna, Kızıl Ordu düşmanı geri püskürtmüş."

"Ne anlatıyorsun sen? Gözünün önünde olanları görmüyor musun? Hepimize ihanet edildi...Şimdiden her şey yitirildi...Sen, sakar yaratık.." Bu söz Polonyalı hizmetçiyeydi. "Durma ortalıklarda öyle. Bir sepet al, içine her şeyi doldur ve çabuk aşağı in onunla. Süpürgeyi de al, şuradaki pabuçları ve şu lambayla vazoyu..."

Hizmetçi aşağı indi.

Nina Mihailovna Olga'yla konuşmak istedi, ama susturdu onu öteki.

"Şapşal kafa... Hiç bir şey anlamıyorsun sen. Kaçmalıyız buradan. Yenilmez Kızıl Orduymuş...Bırak bu gibi aptallıkları. Belki sonra, evet sonra...Ama şimdi burada her şey yitirildi. Şu kaltak...Nerede o? "

Hizmetçi dönmedi.

"Onu gücendirdin, Olga Vladimirovna."

"Sanki özür dileyecek zamanım varmış da...Görürsün, bak nasıl özür dilerim ondan ben...Şimdi arkasından aşağı inerim."

Merdivenlerden koşarak aşağı indi; Nina onu izledi. Otomobile yükleyeceği her şeyle birlikte hizmetçi ortadan yok olmuştu.

"Boje may, Boje may...." Başına gelenlerden ötürü Tanrı'ya bile sığınıyordu Olga! Bu kadarı fazla geldi Nina Mihailovna'ya .Arkadaşını sokakta bıraktı ve Parti binasına doğru koşmaya başladı.

Moral destek ve öğüt bulmayı beklediği o yerde karışıklık daha da büyüktü, umutsuzluğu arttı. Orada da her şeyi toparlamışlardı ve herkes kaçmaya hazırlanıyordu. Halılar, kartoteksler, üye listeleri, hepsi birbirine karışmış bir durumdaydı.

Ne yapıyorlardı, ne demek oluyordu bu?

"Parti Sekreteri nerede? "

"Engel olma Nina Mihailovna, işimiz olduğunu görmüyor musun? "

"Anlamıyorum...Molotov'un konuşmasını duymadınız mı? "

"Tartışacak zamanımız yok. Tutma bizi, yolumuzun üstündesin."

Parti sekreteri, yeni emirler almak için Minsk'e hareket etmişti. Sekreter yardımcısını dosyaları yakarken buldu. Bunların arasında, özenle hazırlamış olduğu, Polonya'daki kültürel faaliyetler ve gençlik örgütlerinin durumunu konu alan kendisinin de bir raporu vardı. Tüm bunların sobaya atıldıklarının gördü. Sekreter Yardımcısı bir kağıt yığınının yanına oturmuştu, dosya üstüne dosya getirilerek ayaklarının dibine fırlatılıyordu.

Kapı ansızın açıldı...Anton, Vladislav, Lydia ve Maya, Polonya

Komünist Partisi bölge komitesinin tümü, içeri girdiler. Nina, bir an için hepsinin sarılığa yakalandıklarını sandı. Kasimir, Sekreter Yardımcısının üzerine yürüdü, ceketini yakalarından kavradı ve konuştu onunla tüm heceleri, tüm sözcükler yutarak; oysa parlak bir konuşmacıydı genellikle.

Sekreteri arıyorlardı. Ama ortadan yok olmuştu. Sekreter Yardımcısına yapışmışlardı şimdi.

"Talimat, Yoldaş, emirler! Uluslararası durumla ilgili bilgi ver bize. Ve Doğu Polonya'nın yatıştırılması kampanyası? ...Bununla ilgili ne yapılacak? Sizler kaçıp gidiyorsunuz...Bizi böyle yüz üstü bırakamazsınız! Kampanya için hazırladığımız listeleri geri verin bize."

"Bırak beni. Aklınızı mı kaçırdınız siz? Size vereceğim hiç bir liste yok...Yukarı iletildi o listeler. Henüz yeni bir emir yok. Sakinleşin...Zamanı gelince size her şey söylenecek. Görüyorsunuz, hiç vaktim yok şimdi."

Sekreter Yardımcısı odadan odaya geçti, bitkin görünüşlü kişiler onu izlediler. Titriyorlardı şimdi ve konuşmaları tutarsızdı. Acınacak durumdaydılar. Dün güçlü müttefiklerinin yanında yenilmezdiler, ama büyük dostları kaçıyordu şimdi. Ne olacaktı onlara? Ve topraklarında kızgın halka karşı yaşamayı nasıl başaracaklardı kendi başlarına?

Polonya Partisi'nin önde gelen yoldaşlarına bile tek söz söyleyecek durumda olmadığına göre, Sekreter Yardımcısının kendisine ayıracak hiç zamanı olamayacağını düşündü Nina Mihailovna. Birden çevresini Polonyalılar almıştı.

"Nina Mihailovna!" Onların hepsini tanıyordu...Gençlik konferanslarında, Sovyetler Birliği'nde kültür, yeni ahlâk, Sovyet toplumunda aşk, evlilik ve çocuklarla ilgili konuşmalar yapmıştı onlara ne de olsa. Minsk'teki *Byelorusskaya Pravda*'ya ve hatta Moskova'daki *Komsomolskaya Paravdo*'ya yazılar yazmıştı.

"Nina Mihailovna!...Uralova Yoldaş! Ne yapalım, söyle... Yardım et bize. Bu güç zamanda yalnız kalamayız burada. Bu koşullar altında kalamayız burada! Belgeler, sefer görev emirleri, otomobiller gerek bize. Strabla'da yoldaşlarımızdan birini ölene dek sürüklediler. Zabludov'da Parti binasını tümüyle yaktılar. Burada, Bialystock'ta karşıdan karşıya geçmeye çekiniyoruz sokakta!"

Bu kekeleme...Bu gergin yüzler. Oysa Vladmir her zaman iyi bir konuşmacı olmuştu. Venzel, Polonya'nın yeniden doğuşunu, Sovyetler Birliği'yle olan büyük dostluğunu dile getiren harika şiirler yazmıştı.

Onları politikacı, örgütçü ve halkın sözcüleri olarak biliyordu o. Bu acıklı çöküntü görünümüne bakmaya dayanamadı Nina Mihailovna. Kaçacak bir yol bulmak için çevresine bakındı.

Her yerde aynıydı: karışıklık, kaçış ve korku. Ertesi gün tek sorumlu yoldaş bulunamayacaktı. Parti sekreterliği boşalmıştı ve bombalar düşmeyi sürdürüyordu.

Pustin ve Peredova yok olmuşlardı...Sefil kaçaklar. Halılar, sandıklar ve daktilocu kızlarla dolu bir kamyon içinde Sekreter Yardımcısı gitti. Yarbay Gortçakov, kentin dışında bir yol barikatında, NKVD görevlilerinin birinden kulağına yumruk yedi ve kendini savunduğunda vuruldu. Ve İrina Petrovna, yıkıntıların altından ağzı toz dolu olarak, paçavradan bir bebek görünümünde çıkartılan ve götürülen şu gururlu ve biraz şımarık genç kadın.

Gece olmuştu...Üçüncü gece olmuştu bile.

Ufkun batısında gökyüzü kızıl renkteydi. Birlikte tırmanan ve zaman zaman yanıp sönen ateşleri yansıtıyordu. Gökyüzünün yandığı, orada, batıda, Nikolai görevini yapıyordu.

Göğsündeki Kızıl Yıldız ve Lenin madalyalarıyla, Nikolai Uralov...İnce üniforma ceketinin altından geniş omuzlarını görebilirdiniz. Bialystock'taki parkta ilk kez öyle görmüştü onu Nina ; Çok güneş vardı o gün ve çok aydınlık vardı gri renkli gözlerinde. Komünist Gençlik Kongresi'ne delege olarak gelmişti.

Yeni bir gün doğdu ve onunla birlikte Narev'den, Bobr'dan ve korulardan Bialystock'a komutansız askerler aktılar. Nina Mihailovna, sokağa çıkmış, Nikolai'nin alayının ve taburunun numarasını söylüyor, V. Zırhlı Birlikten haberler soruyordu askerlere. Köprüden öbür yana geçebilmiş, ama sonra tıkanmış olan köprüden geri dönememişti. Böylece, Nikolai'yi görebileceği tek anı kaçırmıştı.

Nikolai Uralov, motosikletle sokaklardan hızla geçti. Bir evin önünde durdu ve merdivenleri koşarak çıktı. Kapıyı vurduğunda bir cevap gelmedi. Tabii, herkes gibi o da gitmiştir, dedi kendi kendine. Ve iyi de olmuş...Yapacağı en iyisi buydu. Merdivenlerden hızla aşağıya indi ve birkaç dakika sonra kuzey yönünde, bir tarlanın yanındaki patikadan yola koyuldu. Grodno'ya doğudan ulaşmak istiyordu.

Tam bu sırada bir asker Nina'ya şöyle dedi, "Erkeğin orada, arkadaki bataklıklarda yatıyor. Görünüşü hiçte güzel değil.Benimle gel, sen de...Senin gibi genç bir kadın yalnız uyumamalı."

"Boşuna umutlanma artık..Gerek yok buna," dedi bir başkası. "Eğer ondan kalma bir pantolon ya da ceket varsa, ver onları. Sivil giysiler gerek bana...Memlekete dönüyorum."

"İşimiz bitti...Memlekete dönüyoruz!" Çoğu böyle konuşuyorlardı.

Asker kalabalığı yeniden ilerlemeye başladı; Nina Mihailovna aralarında birbirlerine yapışık, köprünün üzerindeki dar boğaza yaklaştılar. Pek çok laf atıldı Nina'ya...Bazıları şakacı, bazıları kaba. Ama kindar bir söz onu düşündürdü.

"İyi giyinmiş. Yabancı giysilerdir her halde. Bunu kanlarımızla ödüyoruz şimdi."

"Bozma kafanı. Yas tutmak için çok gençsin. Senin gibi bir güvercin yakında başka bir eş bulur. Stalin'in işi tamam, yakında her şey düzelir," diye avutmaya çalıştı onu başka biri.

Her yer asker doluydu; tüm cephe kente aktı. Kötü bir düştü bu. Ama Nina Mihailovna, bu kez hayaletin suratına dik dik baktı. Hepsine ihanet edilmişti. Böyle demişti Olga Vladimirovna; böyle demişlerdi askerler; Sekreter Yardımcısının soluk yüzü gösteriyordu bunu; Pustin'in, Gortchakov ve korkudan titreyen Polonyalı komünistlerin oradan oraya oynayan gözleri söylüyordu bunu. Korkunç ihanetlerdi bunlar, ama bu karışıklığın dışında kimse bilmiyordu onları. Moskova onlarla ilgili hiç bir şey bilmiyordu. Ve bunları ilk öğrenmesi gereken adama, elini sallamasıyla hayaleti kovabilecek o adama hiç bir şey, söylenmemişti!

İstasyonun yanındaki büyük erzak depoları kızıl renkli gökyüzüne doğru kara sütunlar gibi yükseliyorlardı. Askerlerin yüzünde de kızıl bir parlaklık vardı. Küfrediyorlar, bağırıyorlar, depolara doğru dalgalar halinde ilerliyorlar, yeniden geriliyorlardı. Sonra durdular ve içlerinde yiyecek olan depoların açılmasını beklediler.

Burada da ihanet vardı.

İkmal subayları...Bazı öteki subaylarla bir eğlenti düzenlemeye ya da akşamları parka gelip müzik dinlemek ve içki içmeye gelince hazırdılar. Şimdi un çuvallarının üstüne oturmuşlar, yiyecek dağıtma emri almadıklarını, çuvalların mühürlü olduğunu ve mühürleri sökme yetkileri olmadığını söylüyorlardı. Oysa, yanan kentin ötesinden gelen Alman toplarının gümbürtüsü duyulabiliyordu. Bu büyük depoların Almanların eline mi geçmesini istiyorlardı yoksa?

Nina Mihailovna'nın yapması gereken bir iş vardı. Moskova'ya

gitmeli ve durumu bildirmeliydi. Kaybedilecek zaman yoktu.

Kaba davranmışlardı ona...Parti binasında, "Çek git, aptal kadın, düşünecek başka işlerimiz var," demişlerdi. Evet, burada, garnizonda, herkesin düşünecek başka bir işi vardı. İşgal altındaki bir ülkede iyi yaşamaya alışmışlardı. Karıları değişik giyinmeye başlamışlardı. Yeni adetler öğrenmişlerdi, Yalnızca giyim, iyi yemek ve rahat etmeyi düşünüyorlardı. Hatta bebeklerini bile lastik tekerlekli ve yaylı bebek arabalarında sokağa çıkarmaları gerekti onların.

Karıları...Ya kendisi. Kendisini ayrı tutabilir miydi? Köprüdeki asker onun yabancı giysilerini fark etmemiş miydi ve dedikleri doğru değil miydi? Masum bir zevk olarak düşünmüştü ve yirmi iki yaşında çekiciliğine dayanamamıştı bunun. Olga Vladimirovna'nın bodrumunda yaşayan ihtiyar bir kadın vardı...Bir zamanlar Polonyalı bir kontes olan bu kadın, evin eski sahibesiydi. "Sevgili kızım, bu yaşında öyle boynundan büzülü pamuklu giysiyle dolaşamazsın," demişti Polonyalı kontes ona ve Varşova'nın moda dergilerini göstermiş, en iyi parfümlerin hangi mağazalarda satıldıklarını söylemişti. Ve Nikolai bunu beğenmişti de. Böyle giyindiğinde önce gülmüş, ama eve geldiğinde, ne denli yorgun olursa olsun, bu biçim giyindiği zaman neşelenmiş ve onunla gezmeye gitmekten hoşlanmıştı. Bu, başlangıç olmuştu... Lüks ve rahata, oradan da doğruca ihanete giden yoldu bu.

Nina Mihailovna, yolculuğuna başlamıştı bile. İstasyonu geçip kenti arkasında bırakmış olduğunun belli belirsiz farkına vardı. Sürüklenen askerlerle birlikte o da gitti.Alman topçusu arkalarından yaklaştı.Bir otomobili durdurmak istedi, ama kimse işaretine aldırmadı... Yalnızca kendi postlarını kurtarmayı düşünüyorlardı.

Askerler ve yine askerler...Karanlıktan yeni yüzlerin çıkması sürdü gitti. Yolun kenarında bir kamyon durmuştu. Nina Mihailovna ona binmeye çalıştı, ama bu işte tek o değildi. Yaralanmış adamlar, yürümekten ayakları şişmiş askerler vardı. Pek çok gelen oldu, ama hepsi kamyona binemediler. Ve kamyonun içindekiler, başkalarına yer açmak için hiç bir çaba göstermediler. Ne de olsa genç bir kadın olduğundan, Nina gözlerine ilişti.

"Doğruca Moskova'ya gitmeliyim."

"Oho, Moskova'ya demek...Ne işin var orada senin?"

"Çok önemlidir."

"Kağıtlarını göster bize."

"Kağıtlarını sen göster bana," diye tersledi Nina. "Hakkınızda her

şeyi biliyoruz. Düzenleyecek çok önemli işleriniz var, ama bunların hepsi düzenbazlık. Yaralı tek adam bile almıyorsunuz yanınıza. Buradaki askerlerin hepsi pislik size göre. Her şeye ihanet ettiniz ve dövüşecek yerde çekip gidiyorsunuz."

"Evet, gidiyoruz...Ama sen olduğun yerde kal. Moskova'ya sevgilerimizi söyle."

O sırada bir şey oldu. Siyasal komiser rozetli bir yüzbaşı şoförün hareket emrini sordu. Yoktu onun böyle bir şeyi.

"Çıkın hepiniz dışarıya."

"Saçma," dedi şöförün yanında oturan bir binbaşı.

"Karşı koymaya kalkışma, binbaşı. Kulağına yumruk atmakla kalmam bu kez...Başka bir şeyi denerim." Komiserin tuttuğu makineli tabanca sözcüklerinin altını çiziyordu. Bir çift el binbaşıyı tuttu ve kamyondan dışarı çekti. Şoförse kendi kendine çıktı. Binbaşı ve yüzbaşı hâlâ tartışırlarken, başka biri şoförün yerine geçmişti bile. Bu kez başka bir yolcu grubu kamyona binmişti. Kısa süren bir itiş kakıştan sonra, karanlıkta sessizce oturan birkaçının dışında, öncekiler dışarıya itildiler. Kamyon hareket ettiğinde, birbirlerine yapışık kırk adam içinde ayakta duruyordu ve Nina Mihailovna da kamyona alınmıştı. Şoförün yanındaki Yüzbaşı Kasanzev'di ve onun hareket emri vardı. Orada yerleşmiş olan süvari tümeninden silah ve yiyecek almak amacıyla Volkoysk istasyonuna gitmeliydi. Bundan ötürü de birkaç adam toparlayabilmişti.

Tepedeki uçak gürültüleri durmak bilmiyordu. Kamyonlar insan denizinde ışıksız gidiyorlardı. Bazan bir araç önündekine bindiriyordu. Nina Mihailovna, adamların birbirleriyle yavaş sesle konuşmalarını duydu. Daha önce de duymuştu bu konuşmaları her yerde. Her şey satılmıştı, her şeye ihanet edilmişti, subaylar kaçmışlardı. Grodno da Almanların eline geçmişti. "Şu öndeki subay da bizi nereye götürüyor? Günlerdir bir şey yemedik ve bir sigara içmedik." "Volkovysk'te her şey varmış diyorlar." "Ben yüzbaşıyla gideceğim. Bir yol bulur o, ne de olsa. Kamyondayız ve yürümüyoruz artık." "Evet, doğuya daha hızlı gidiyoruz. Memlekete yaklaşıyoruz."

Kamyon ağır ağır yol aldı, silahlı konvoyları ve yerlerinden olmuş kalabalık insan gruplarını geçti. Her yerde kollar kaldırıldı; geçtiklerinde, arkalarından küfürler edildi. Korularda, tarlalarda, boy atmış çavdarların içinde yanıp sönen ışıklar vardı.

"Bak, casuslar."

"Görüyor musun, kaçıyorlar."

"Alman paraşütçüleri."

Bir işaret fişeği yavaşça aşağıya süzüldü...Gökte asılı kalmıştı sanki. Kaçanların biçimleri belirmeye başladı. Özbekistanlıların, Sibiryalıların, Kazakistanlıların, Türkmenlerin tebeşir beyazı yüzleri ortaya çıktı. Rusya'nın tüm ırkları bu yollardan geçiyorlardı. Yol boyunca uzanıp giden demiryolunda kalabalık bir tren vardı. Ellerinde mendil, kadınlar, yaşlı adamlar, Kızıl Ordu askerleri, bir gün önce havaalanını yapan mahkumlar vardı merdivenlerinde. Hepsi trenin hareket etmesini bekliyorlardı.

Kasanzev'in her çeşit insandan oluşan kalabalığı, benzin bitene dek kamyonla gitti. Ama, aşağıya inip kamyonu terk ettiklerinde hayli yol almışlardı. Önlerinde, sabahın donuk gökyüzüne karşı, Volkovysk kalın duman bulutlarının altında yanıyordu.

Nina Mihailovna, kentin içinden nasıl geçmiş olduklarını anlatamazdı. Kaç saatin geçtiğini ve gecenin olduğunu belli belirsiz fark etti. Kendini bir bodrumda buldu ve Kasansev'in adamlarından biri, Nikita, bir dilim ekmek üzerinde bir ringa balığı getirdi ona. Gruptakilerden her biri bunun aynını almıştı. Bir dilim ekmek ve bir ringa balığı...Bir volkana dönen tren istasyonundan ya da güneşi karartan toprak fıskiyelerinden daha önemli gelmişti bu. Kursk'un yakınlarından bir yerden gelen, yuvarlak yüzlü ve iyi huylu bir köylü çocuğu olan Nikita'nın Nina'ya başka bir armağanı daha vardı. Bir çift eski, alçak topuklu ordu çizmesi...Çok büyük gelmemişti nasılsa ona ve yürüyüş için kendininkilerinden daha elverişliydiler.

Kasanzev'in liderliğinde yüz adam toplanmıştı şimdi. Onlara yalnızca ringa balığı verilmekle kalınmamıştı; her üç adamdan birinin tüfeği de vardı. Arkalarında yanan kent, önlerinde Slonim'e giden yol uzanıyordu. Yeniden gece olmuştu. Koruluk arazinin içinden geçen bir patikayı izlemek üzere, ana yoldan içeri saptılar.

Kasanzev'in adamları, anayol ya da ona koşut yollardan yürüyen pek çok gruplardan yalnızca biriydi. Bobr ve Narev bataklıklarından Bialystock ormanlarından dere gibi akan, yenik düşmüş adamlarla çevrilmişlerdi her yönden. Doğuya doğru akan bu çok kollu derenin önüne kesmek ve büyük bölümlerini seçilmiş bazı noktalara yöneltmek için yapılan planın uygulamasına geçilmişti bile. Kasanzev'in emri, yan yollardan eski Rus sınırına gitmekti. Herkes de oraya ulaşmaya çalışıyordu zaten. Ama bu yol, aynı zamanda, eldeki tüm birliklerle

kurulacak yeni savunma hattı olan küçük Shchara nehrine de gidiyordu. Hiç biri yeni savunma planı ve yeni cepheyle ilgili bir şey bilmiyordu. Kasanzev'in tek bildiği, Chelvianka nehri yakınındaki eski bir Polonya çiftlik evine ulaşması gerektiğiydi.

Nina Mihailovna, gruptakilerine ayak uydurdu. Askerlerle anlaşmakta güçlük çekmiyordu. Yerlisi olduğu Novgorod'daki komşuları gibiydi bu adamlar...İşçiler, arabacılar, ürünlerini kente getiren ve her lahana için sıkı pazarlık yapan köylüler.

Kasanzev, taburun başında yanında yürüyen çavuşa, "Arkada yedeğe aldıkları bu *baba* da kim? " diye sordu.

"Bialystock'tan beri bizimle. Yalnızca bir *baba* değil o...Bir yüzbaşının karısı."

"Ha, evet, şu kaçan yüzbaşılardan biri. Niye arkada bırakmış onu? "

Yol korudan dışarı çıktı, ama onun kenarı boyunca devam etti. Solda, bir vadiye doğru genişleyen geniş bir çukur arazi başlıyor ve Chelvianka'ya dek aşağılara uzanıyordu. Alman paraşütçülerinin sipere yattıkları ve vadinin her iki yanından ateş altına alındıkları bu yönden sürekli parlamalar geliyordu.

"Bekleyip görelim bakalım, ne olacak," dedi Kasanzev.

Az daha ilerlediler, sonra durdular. Nina Mihailovna, Kazansev'in yanına oturdu. Kasanzev, Nina için rahat bir yer bulmuştu. Sonra Nina'yla fazla ilgilenmedi. ama şimdi ona bakıyor ve düşünüyordu. Adamlar yere çömeldiler ya da uyudular. Çok azının kaputu vardı. Gecenin soğuğuna karşı onları koruyacak tek giysileri, askeri gömlekleriydi. Yaşlıca, gözlüklü bir adam olan çavuşla konuşuyordu Kasanzev.

"Tank tank Almanlar ezildiler," dedi Kasanzev ve yeniden Nina'ya baktı.

"Ayakkabıların nasıl? " diye sordu..

"Teşekkür ederim...İyi. Benimkiler dayanmazdı."

"Evet...Dans etmeye yarar onlar."

"Neden olmasın? Bir Sovyet yurttaşı dans etmemeli mi demek istiyorsun? "

"Bazılarının dans ettiklerini, geri kalanların da onlara baktıklarını söylemek istiyorum."

Çavuş konuyu değiştirmek istedi.

"Almanlar ezilmişlerse biz ne arıyoruz burada? "

Kasanzev, korudaki yangını, benzin depolarının ve ikmal konvoyunun havaya uçuşunu anlattı.

"Ertesi gün her şey bitmişti. Tanklar oldukları yerde kalmışlardı. Dışarıya çıkıp, onları havaya uçurmak zorunda kaldıklarında, çocuklar gibi ağladılar adamlar. O, zırhlı bir birlik değildi artık."

"Hangi birlikten söz ediyorsun? ..Beşinci mi? " diye sordu Nina.

"Evet, Beşinci."

"Motorize piyadeye ne oldu? "

"Onlarla birlikteydim."

"O zaman, 3. Taburu ve belki Nikolai'yi de biliyorsun... Yüzbaşı Nikolai Uralov."

Kasanzev güldü ve çavuşa döndü.

"Görmeliydin onu...Kızıl bir kafa...Kızıl bir roket gibiydi! Ona ilk rastladığımda beni vurmak istemişti."

"Yüzbaşı Uralov'u tanıyor musun? "

"Tabii tanıyorum.. Ya sen? "

"Soyadım Uralov'dur."

Şimdi şaşıran Kasanzev olmuştu.

"Soyadın Uralova mı? .. Karısı mısın onun? Ver şu elini öyleyse. İstersen bizimle Vladivostok'a gelebilirsin."

"O kadar uzağa gitmek istemiyorum ben."

Uralov'un bir yarma hareketi yaptığını, sonra ortalık karıştığında, dört adam ve bir ağır makineli tüfekle bir koruya dalıp kaybolduğunu da öğrendi Nina, Kasanzev'den.

"Aşağıda tanklar var," dedi adamlardan biri.

"Bu kez bizimkiler olmalı," diye düşündü Kasanzev ve korunun kenarına gitti. Neredeyse aydınlık olacaktı. Yolun vadinin içine doğru gittiği noktaya daha varmadan, üç mil ötede, koruluk bir yükseltinin ötesindeki evi gördü. Baş vurması gereken eski Polonya köy eviydi bu. Evin olduğu yerin aşağılarında, iki tank ona doğru ilerliyorlardı...siyah haçlı iki tank · Ama bu olanaksızdı. Nasıl bu kadar gerilerde olabilirlerdi bunlar? Paraşütçüler gibi gökten düşmüş olamazlardı ya. Ama oradaydılar ve her halde gözetleme görevi yapıyorlardı. Şimdi, tek mermi atmadan geriye dönmüşler, ters yönde gözden kaybolmuşlardı. Mutlak yalnız değillerdi... Arkadaşları vardı ve onları bulmaya gitmişlerdi her halde. Kasanzev, yeniden hareket emri verdi. Eve çarçabuk ulaşmalıydılar. Ama, en kısa yol olan açık araziden değil...Tepeyi tutmalılar ve eve doğru alçalan korunun içinden

ilerlemeliydiler.

Eve vardıklarında adam boyu kazılmış siperler, silah çukurları, silah mevzileri, atla çekilen toplar buldular. Sığınakta cephane dağıtıldı, ama fazladan tüfek yoktu. Her adama bir somun ekmek ve bir paket siyah tütün, mahorka verildi. Bol votka stoku vardı.

Kasanzev'in adamlarının yolculuğu birden sona ermişti. Korunun kenarına yattılar ve beklediler...O bölgeye gelen benzer gruplardan biriydi onlar. Her üç ya da dört adamdan birinin tüfeği, ötekilerin yalnızca fişekleri ya da düşmana atmak için benzin dolu bir şişesi vardı.

"Ne yapmamız bekleniyor burada? " dedi Kyrill.

"Kan gövdeyi götürecek."

Yüzbaşı Kasanzev araziye bakmıştı. Mevzilendikleri yay biçimindeki seyrek ağaçlı korudan eve gidiliyordu; arkalarında, küçük bir tepelik arazi batıya doğru yavaşça yükseliyordu.

Bir Alman gözetleme uçağı başlarının üzerinde havada turluyordu. Mevziler şimdiden fark edilmişti.

Çavuş, Kasanzev'e yeniden geldi. Nina Mihailovna'ya yolu göstermesi için gönderilmiş, ama bunun olanaksız olduğunu görmüştü. Arkaya giden tek yolda hâlâ paraşütçülerle savaşılıyordu.

"Onu samanlığa bıraktım. Sonra yol açıldığında yeniden deneriz."

"Evde hiç yer yok muydu? "

"Eşya dolu... Karma karışık orası..."

"Eh, öyleyse yapabileceğimiz başka şey yok."

Onlar konuşurlarken, korunun yanında çayırlık bir alandaki samanlık yönünden Nikita göründü. Kendine güçlükle egemen olabiliyordu. Kurnaz bir gülümsemeyle, "Sağ kanada bakmaya gitmiştim," dedi. Bir süre sonra Kyrill'e döndü ve, "Yeni adımın Nikolai olduğunu biliyor musun? " diye sordu.

"Ne demek oluyor bu? "

Nikita yalnızca güldü ve Anton'un içinden ona yumruğu yapıştırmak geldi.

Kasanzev, durumu çavuşla görüşüyordu. Gidip silahlara bakmışlardı. Askerler çok kötü silahlandırılmışlardı, hatta hiç silahları olmayan gruplar vardı.

"İki gözetleme tankı çevreyi tarıyorlardı.... Yukarda bir de uçak var. Savunulacak ne kaldı ki? "

Kasanzev de, dağınık askerlerinin vardığı sonucu vardı, "Kan

gövdeyi götürecek."

***

General Narishkin, Chelvianka ve Shchara'nın doğusuna uzanan araziyi savunma hattı olarak seçmişti. Buraya üslenecek ve bundan sonraki harekâtı oradan yönetecekti. Kanatlarından olan, Grodno'daki 3. Ordudan ve Brest-Litovsk'daki 4. Ordudan haber bekliyordu şimdi. Ama Korobkov'dan değil, tabii. Korobkov'a inen darbenin kendisine yönelik olduğunu hissetmişti. Ve bu darbeleri daha bir çokları izlemişti.

Moskova'dan yeni bir telsiz mesajı almıştı. Yazı, Chelvianka ve Shchara arasındaki eski bir yıkık manastırın bodrumunda toplanmış olan yüksek rütbeli subaylara okunmalıydı.

Narishkin'in yüzü, biraz basık ve geniş delikli burnuyla, gri renkte ve yorgun görünüyordu. Topçu komutanı, bütün gece yatmamış gibiydi. Baş harekât subayı Semyonov da aynı durumdaydı. Narishkin, gizli emri Semyonov'a uzattı.

Sessizlik çöktü ve Semyonov okumaya başladı:

Moskova, 25 Haziran.

Sovyet Yüksek Savaş Emri

Batı Cephesi ve Beyaz Rusya Askeri Bölgesi Başkomutanı, Orgeneral Pavlov, Batı Cephesi kuvvetleri ve Belo-Rusya Askeri Bölgesi Kurmay Başkanı, Tümgeneral Klimovsky ve Batı Cephesi kuvvetleri ve Belo-Rusya Askeri Bölgesi Baş Muhabere Subayı Albay Grigoriev, kendi suçlarından ötürü birlikleriyle ilişkilerini yitirmişler ve yeniden ilişki kurmayı başaramamışlardır. Kendileri vatana ihanetten suçlu bulunmuşlar ve kurşuna dizilerek öldürülmeye mahkum edilmişlerdir.

Yukarıdakine ek: Ceza Minsk'te uygulanmıştır.

Subaylar, bodrumu sessizce ve asık yüzlü terkettiler. Narishkin, Semyonov ve topçu komutanı orada kaldılar.

Önce Korobkov, şimdi Pavlov, Klimanovsky ve Grigoriev... Neden Narishkin ve Semyonov'un da onlarla birlikte ölü yatmadıklarını anlamak güçtü. Neyse, şimdi burada, Chelvianka ve Shchara arasındaydılar ve on bin adamın yaşamından sorumluydular. Belki de yirmi bin olmuştu bu sayı şimdi. Çünkü hâlâ gelenler vardı ve kimse sayamıyordu onları. Herkes emirleri biliyordu. Topçuya görevleri bildirilmişti. Bir gözetleme uçağı hazırdı.

Hazırlıkları tamamlamaya zaman yetmemişti. Düzenli bir biçimde çekilselerdi daha fazla gün kazanmış olacaklardı. Bu yüzden, planın uygulanması için yetersizce donatılmış birliklerin kullanılması zorunlu olmuştu. Kanatlardaki ordularla da işbirliği yapılamamıştı. Korobkov'un vurulmasından sonra Brest-Litovsk'da tam bir karışıklık egemendi. Anlaşılan, Grodno'daki ordu Shchara'ya hareket ettirilmişti. Fazla kayıp vermemiş olan bu birlikler, mevzilere aktarılmışlardı böylece. Bialystock'ta başından bu yana en ciddi konu, düşmanla ilgili neredeyse hiç bir bilginin olmamasıydı. Her şeyin çökmesini tehdit ediyordu bu.

Narishkin, eski bir çift kanatlı uçakla çevreye bakmak için topçu komutanıyla birlikte Slonim'in güneyindeki hava alanına gideceği tam o sırada, karşıdaki kendi odasına girmiş olan Semyonov büyük bir heyecanla geri döndü. Genellikle sözcükleri dikkatli seçen bu sakin adam, açıkça bir cümle söyleyebilecek durumda değildi. Chelvianka'daki birliklerden gelen bir avuç mesajı masanın üzerine fırlattı. Yeni cephenin hem kuzey, hem de güneyindeki kanatlardan gelen haberler aynıydı. Önceleri, gerilerdeki çarpışmalar güçlü paraşütçü birliklerine karşı oluyordu. Şimdi durum değişmişti. Artık sorun yalnızca düşmanın hava indirme birlikleri değildi, aynı zamanda zırhlı birlikler ve zorlu motorize kuvvetler de doğudan saldırıya geçmişlerdi.

Narishkin, mesajları kara kara düşündü. Başkaları da gelip aynı şeyi söylediler. "Bir çevirme hareketi bu... Eğer düşman yeterince güçlüyse, torbaya düştük."

Semyonov telsize gitti. Erişebildiği tüm birlikleri aradı. Hepsinden aynı bilgiyi aldı.

"Haber alma dairesi büyük bir kerhaneden başka şey değil," diye gürledi Narishkin. "Asılmalı, sürüklenmeli ve parçalara ayrılmalı onlar. Torbanın içinde kaldık burada. Bunun su götürür bir yanı yok. Görevimiz burada, batıda bir hat oluşturmak değil ki. Bir yarma hareketi yapmalıyız.... Doğuya doğru, gitmemize izin verilmeyen yöne." Rus dilinin en kaba küfürünü salladı. "Ama yapılacak başka şey yok. Doğuya doğru bir yarma harekâtı. Bunu yapacak kadar gücümüz var hâlâ . Sıva kollarını, Semyonov. Komutan yoldaş, tüm emirleri iptal et. Toplarınızı geri çevirin. Topları öne yerleştireceğiz... İkinci kademe, sonra piyade ve kalanlar da onların arkasında." Yeniden küfretti. "Yapılmalı bu. Olanaksızı yapmalısınız."

Semyonov ve topçu komutan işe koyuldular. Narishkin artık

dayanamadı. Sağa sola gitti ve ayak bağı olmaktan başka da bir işe yaramadı. Soluk alamıyordu artık burada. Mezara gömülmüştü sanki.

"Hava alanına gidiyorum ben. Cehennemde görüşürüz... Ya da daha doğudaki esaslı bir şenlikte."

***

Bu sırada bir subay, Slonim'in dış mahallelerinin arasından yol alıyordu. Tepeden tırnağa çamura bulanmıştı. Göğsünde Lenin ve Kızıl Yıldız madalyaları vardı. Shchara üzerindeki kırık köprüye yaklaştı ve küçük atını sulara doğru sürdü. Kent sanki ölmüştü... Her yerde evler yanıyordu; ölü askerler sokaklarda yatıyorlardı. Yorgun binici eğerinin üzerinde doğruldu ve çevresine bakındı. Ama bir insan görene dek uzun zaman geçmişti... Yaşlı bir kadındı bu.

"Karargâha nasıl gidebilirim? " diye sordu.

Yaşlı kadın, bir şey anlamadan ona baktı.

"Yaşlı bunak sen de, iyi düşün... Söyle bana, askerler, subaylar nerede? Bir çok subay."

Yaşlı kadın gitti, bir adamı getirdi.

"Kent Başkanı Parti binasına taşındı," dedi adam.

"Evet, sizin Partinizin binasına," diye eklemek zorunda kalmıştı yaşlı kadın.

"Parti binasını ya da Kent Başkanım istemiyorum. Dinle, karargâh olmalı burada. Biliyorsun, ne demek istediğimi... Yüksek rütbeli subaylar, bir sürü otomobil... Böyle bir şey gördün mü? "

Adam hiç bir şey bilmiyordu.

"Peki öyleyse, Kent Başkanının dairesi nerede? "

At tükenmişti, ama bir kez daha yorucu tırısa kalkması gerekti. Binici, Parti binasının avlusuna ulaştığında oradaki bazı kamyonlar gözüne ilişti. Kent Başkanı taşınıyordu. Bir sürü işlemden geçti; belgelerini ve giriş iznini göstermesi gerekti. Ama sonunda, aradığı karargâhı nerede bulabileceğini öğrendi.

At artık son soluklarındaydı.Nehri yeniden geçmesi, iyi gizlenmiş bir manastır yıkıntısına giden bir patikadan yol alması gerekti.

Binici atından inerken, bir otomobile binmekte olan Generali gördü

"Uralov!" diye biri bağırdı ona.

Uralov, General Narishkin'i tanıdı.

"Yüzbaşı Uralov, komutanım."

"Demek sensin, Uralov. Hadi öyleyse gir içeri. Çabuk. Gitmeliyim."

Uralov, yanında bir irtibat subayı olan Narishkin'in karşısına oturdu. Generalin kişisel koruyucularından birkaç adam, ikinci bir otomobilde onları izlediler. Uralov gömleğini açtı, terden sırıl sıklam olmuş belgeyi çıkardı.

"Görev tamamlandı, General Yoldaş."

Narishkin, belgeyi açtı ve okudu. Yalnızca başını salladı ve bir şey söylemeden pencereden dışarı baktı. Bundan başka bir şey bekleyemezdi. 3. Ordudan geriye birkaç birlik kalmıştı... Büyükçe birlikler belki. Ama onlarla ilişki kurabilirse epey destek olabilirlerdi, hiç değilse yedek sayılabilirlerdi.

"Hemen bir haberci gerek bana," dedi Narishkin.

İrtibat subayı Uralov'a baktı. Gözleri açık oturuyor, ama cam cam bakıyordu. Gözleri açık, uyumuştu bile.

Nariskin, hava alanına vardı ve otomobilden dışarı çıktı. İrtibat subayını, koruyucusunu ve çenesi göğsüne düşmüş Uralov'u arkada bırakmıştı.

***

Uralov'un ölüm gibi uykusundan uyandıran top sesleri oldu. Yalnızca birkaç mil ötede olan Nina Mihailovna da aynı gümbürtüyle, derin, uyuşuk uykusundan uyandı. Bedensel yorgunluk ve uykusuz gecelerden sonra, yere uzandığı o anda bilinçsizliğin içine gömülmüştü.

Şimdi kıpırdanmaya başlamıştı.

"Nikolai," diye seslendi. Az önce orada olmalıydı o. Varlığını hâlâ duyuyordu. Giysisi toplanmıştı, eliyle aşağıya doğru düzeltti onu. Hava boğucuydu, her yerde saman vardı. Bir saman yığınının üzerinde yalnız yatıyordu. Altındaki toprak sarsılıyordu. Susamıştı. Gizlendiği yerin girişine doğru süründü ve susuzluğunu yeniden unuttu. Gökten ateş yağıyor, her yerde parçacıklar uçuşuyorlardı. Havalanan toprağın yeniden yere düştüğü yerde, kırık bir top arabası tekerleği vardı. Atlar kurtuldular ve tarlada dört nala koşmaya başladılar. Gri renkte büyük bir at, çılgın gözleri, genişlemiş burun delikleri ve dik kuyruğuyla onun üzerine doğru koştu.

Gözlemcileri arkada olacak yerde önde bulunan bir ters yüz

olmuş cephedeki topçu, birden düşman ateşi altına düşmüştü. Birkaç topçu namluları doğuya doğru döndürebilmişler, her şey gördükleri sürece ateş etmişlerdi. Sonra sustular. Sessizlik yayıldı ve duman dağıldı. Açık mavi, gök ortaya çıktı. Ve onu en çok kaygılandırması gereken durgunluk, Nina Mihailovna'nın daha rahat soluk almasını sağladı.

Uzun sürmedi bu. Paletlerini takırdatarak, küçük ağaçları kırarak, çalıları ezerek ve arkalarında ters yüz olmuş çimenler bırakarak Alman zırhlı araçları ilerledi.

Yeni hatta dövüşmek üzere bir araya toplanan küçük birlikler, batıya doğru ilerleyen düşmanla savaşmalıydılar şimdi. İlk dalga öne atıldı.

***

Binlerce gırtlaktan büyük bir çığlık yükselir havaya; büyüsüne kapılan yüreklerin çarpması duruncaya dek dinmeyecek bir çığlıktır bu. Sonsuzluk içinde iki elle sımsıkı sarılınacak an bu andır.

Morituri te salutant....

Buradaysa sözcükler, *"Za rodinu, za Stalina,"*dır.

Vatan için, Stalin için.

Yerden gri bir bulut kalkar... Bir ara kaybolmuş, şimdi son çaba için bir araya getirilmiş, gri renkte bir asker dalgası düşmanın ilerleyen tankları ve piyadesi üzerine atılır. Haftalardır açtırlar; yıllar boyu yaşamları uzun bir açlık olmuştu; babalarından kalan bir açlık, tüm yaşamları boyunca besledikleri bir açlık. Kazınmış midelerine votka dökmüşlerdi şimdi.... Yalnızca birkaç damla değil, tüm bir bardak, yarım şişe, tüm bir şişe. Kyrill, Nikita, Anton ve Matvey böylece koştular ileriye. Bir adam düşer, Matvey durur ve tüfeğini alır onun. Bir silâhı vardır şimdi ve ateş ediyordur. Nereye ateş ettiğine aldırmaz, ama ileride düşmanın yeşil üniformaları vardır... Ulaşması çok güç. Nikita düşer. Matvey düşer. Tüm sıra düşer. *Za rodinu, za Stalina.* Yeni bir dalga kalkar... Başka bir Nikita, başka bir Matvey. Yeniden votkadır, her şeye karşı olan kindir ve yitirilen bir yaşama duyulan üzüntü. İleriye koştular, düşenlerin tüfeklerini aldılar, yeniden koştular ve otomatik silahlarla biçildiler. Başka bir dalga, kol kola... İnsan zincirinde büyük topuklar oldu; kırık zincir, sarhoş, bağıra çağıra, düşe düşe ilerledi.

Tüfek sesleri, süngü ,saplamaları, dipçik vuruşları. Benzin şişeleri düşmanın tankları üzerinde patladı ve ateşten bir top içine aldı onları. Kyrill, boş elle karşısındakinin üzerine atıldı. Anton, karısı ve üç çocuğunu unutmuştu. Yanıp sönen ufukta altından kuleler yükseliyordu... Moskova'nın kuleleri. Gri bir tank öne çıktı ve bu göz aldatmacasını bozdu. Anton, benzin şişesini bu ateş soluyan canavara fırlattı.

***

"Yapamıyoruz... Sonu gelmiyor bunların..."

Teğmen Vohwinkel arkaya bildirdi, "Korunun yanından yeni bir dalga geliyor. Ne olduğunu anlayamıyorum."

"Denizin kabarıp alçalması gibi," dendiği duyuldu öteki tanktan.

"Yüksek patlayıcı."

Yüksek patlayıcı attılar.

"Devam et... Tam önde."

Vohwinkel, yandaki tanktan atılan izli makineli tüfek mermilerinin saldıran dalgaları kırbaçladığını gördü. "Tam önde... Tam önde."

Yeni dalgalar ayaklandılar. Alan, göz alabildiğine insan doluydu.

"Bundan fazla adam öldüremeyiz." Tankın içinde panik çıkmak üzereydi. Top doldurucusu bağırdı, "Cephane bitivor... Yalnızca beş, dört atımlık mermi kaldı."

Kısa top ısıdan kıpkızıl oldu. Namlusundan erimiş boya aktı. Top kuyruğu sıcaklıktan beyazlaşmıştı. Teğmen, doldurucu, telsizci ve topçu, çelikten evlerinde yarı çıplak ve bitkin, korkudan sinmişlerdi.

Dört gündür açık arazide gidiyorlardı. Muchavetz'i, sonra Kobrin'i geçmişler, güneye dönerek yeniden Muchavetz'e gelmişlerdi. Sonra kuzey batıya, ülkenin yüreğine doğru sokulmuşlar, yoğun düşman birliklerinin olduğu bildirilen Biatystock'a dokunmamışlar ve kentin doğuya giden yollarını kesememişlerdi. Yalnızca dört gün... Ve bunlar dört yüz ve dört kere dört yüz olacaklardı bu işin sonuna dek. Ama bu dört gün içinde düşmanla gerçek bir çatışma olmamıştı. Ne zaman önlerine bir düşman taburu çıksa, gelip teslim olmuşlardı onlara. Hep aynı yollar, aynı köyler, aynı ıssızlıktı. Ülkenin büyüklüğünün verdiği ilk şaşkınlık duygusu yüreklerine çökmüştü. Şimdi anide ve hiç beklemedikleri bir anda, bu büyük enginlik dışarıya adam kusmaya

başlamıştı. Çember içine düşmüş adamlar uzun dalgalar halinde doğuya ilerliyorlardı. Kötü bir düşteki gibi, hep aynı gri dalgalardı bunlar. Parlak güneş ışığı altında ürkütücü bir hayalet. Bir dalga tankın üzerinde patladı. Çelik duvarlarda bir şey çınladı.

"Şişeler atıyorlar."

"Yangın şişeleri."

Bunlardan biri hedefini buldu, biraz açık duran top kulesinin yanında patladı. Tankın üzerinde bir alev sütunu yükseldi. Teğmen Vohwinkel, kulenin kapağını açtı ve aşağıya atladı. Doldurucu ve topçu yukarı tırmandılar. Alev alev yanan meşaleler gibi, Anton ve Kyrill'in yanında serin tarlada yuvarlandılar. Çünkü alevler onlara da uzanmıştı. Nikita da oradaydı. Gözleri kavrulmuştu bile onun.

Nina Mihailovna, cılız haykırışlar duydu... Almanlardan mı, yoksa kendininkilerden mi geldiğini bilmiyordu bunların. Başı döndü. Toz boğazını kuruttu. Pike-bombardıman uçakları samanlığın üzerinden gürleyerek geçtiler ve vadiye daldılar. Top ateşinin gürültüsü durmak bilmiyordu. Gri ve yeşil üniformalı adamlar birbirlerinin üzerine yıkılıyorlardı. Ölüyorlardı onlar... Evet, hiç değilse bunu anlıyordu. Susamıştı o, bir yudum su için dayanılmaz bir kıvranışla ve Nikolai geri dönmemişti. Kimdi o, öyleyse? Nikolai'nin onunla olduğunu sanmıştı. Kimdi o?

***

Narishkin, geniş alanın üzerinde uçtu. Barut bataklıklarından Slonim'e akan, oradan da Niemen'e karışan Shchara nehri, Volkovysk, Slonim ve Baranovitchy'e giden tren yolu tarafından çapraz kesilen, ince, parlak bir kurdeleydi. Bu tren yolu Minsk'e, oradan da Moskova'ya uzanıyordu. Gelen son haberlere göre en az bir yerinden kesilmişti bu yol. Tutarlı bir cepheden konuşulmuyordu artık... Savaş, bir dizi tekil çatışmalar biçiminde gelişmişti.

Herhangi bir ikmal sistemi olmadan dövüşen birliklerine Narishkin'in verebileceği tek emir, izin verilsin ya da verilmesin, doğuya doğru bir yarma hareketi yapmalarıydı.

Kurtarılacak ne kalmışsa kurtarmak.

Narishkin'in yavaş uçan uçağı ağaçların tepelerinden geçti, çavdar tarlalarının üzerine iyice alçaldı ve olgun otlu çayırların üzerinden teyyare böceği gibi uçtu. Birlikler emir almış olsun ya da olmasın,

düşmanın baskısı altında ve saldırının geldiği yönden ötürü, kendiliklerinden doğuya dönmüşlerdi. Bunların arasında 30. Piyade Alayı da vardı. Tam güçle savaşa sokulabilmişti bu alay. Üç grup, üç tabur halinde ilerleyecekti. Birinci taburdan geriye hiç bir şey kalmamıştı; ötekinde, beş adamdan yalnızca biri ayaktaydı; ve üçüncü tabur korunun yanından bir yarma hareketi yapmış, Alman makineli tüfek ve havan topu ateşi altında ilerliyordu. Kızıl Ordu askerleri, alçaktan uçan ve aşağıda ilerleyen birlikleri kanatlarını sağa sola sallayarak selamlayan uçağı tanıdılar.

"General orada, havada. Oradaki Narishkin. Bize bakıyor, bizimle birlikte o."

"Za rodinu, za Stalina."

Bağırış Narishkin'e ulaşmadı, ama onların ilerlediklerini gördü. Uçak, topçu tümeninin bulunduğu çukurluk yerin kenarına doğru süzüldü. Oradaki Hovitzer topları susmuştu. Ezilmişlerdi oradakiler. Topçular piyade tüfekleriyle döğüşüyorlardı. Toplama birlikler, korunun güneyinden dalga dalga kalktılar.

Şimdi sıra 159. Piyade Alayınındı.

Narishkin, başarılarıyla sivrilmiş bu alayı karşılamak, sonra da doğuya dönmek istiyordu. Düşman avcı uçaklarının çokluğundan, Narishkin'in küçük uçağı neredeyse yere değerek uçmak zorunda kalmıştı. Narishkin, 159. Piyade Alayının mevzisine vardığında tek gördüğü, ilerleyen Alman tanklarının yerde bıraktıkları tozlu izler oldu; hepsi bu kadar ; Oraya birkaç kez alçaldıktan sonra ne olduğunu anladı. Kasketini çıkardı ve aşağıya fırlattı. Generalin kasketi 150. Piyade Alayının mezarına düştü. Saldıran zırhlı düşman tarafından yok edilmişti o.

Slonim'e uçarken, uçağa makineli tüfek ateşi açıldı, güneydoğuya döndü ve ormanın üstünde gözden kayboldu.

***

Narishkin'in uçağına makineli tüfeklerini doğrultan tabur, Korgeneral Bomelbuerg'in ağır silahlı taşıtlardan oluşan öncü birliğiydi.

Uzun, sıcak, boş günler yatıyordu bu tümenin arkasında. "İkinci hat" bile değildi o... Tümüyle geride bırakılmıştı. İlerdeki arazi zırhlı ve motorize birliklerce taranmış, piyadeye kalan tek iş, yan yollardan kuzeye doğru ilerlemek olmuştu. Bazan düzenli yürüyerek, bazan

çimen ve ekinler içinde bata çıka yol alarak, bazan da artık trenlerin işlemediği demiryolu boyunca ilerlediler.

Bomelbuerg karargâhta duramaz olmuştu. Pek az hareket vardı orada. Birçok kez, bir öncü birlikle düşman arazisine dalıp çıkmıştı. Büyük çapta, ya da övünülecek bir şey değildi bu; zaten Bomelbuerg böyle bir şeyi yapmaktan çok uzaktı. İnsana göre olmayan araziye yapılan birkaç yolculuktu söz konusu. Düşman birlikleriyle karşılaşrnamıştı. Birkaç Rus taburu, ortaya çıktıklarında çok uzaklardan beyaz paçavralar sallamaya başlamışlardı ve tek düşündükleri bir an önce tutsak edilmekti.

Bomelbuerg, o gün de bir devriye birliğiyle öne çıkmak istemişti. Motorize bir kuvvet, bir düşman birliğini önüne katmış kovalıyordu ve küçük Slonim kentine dokunmamıştı. Önce birlik, boy atmış ekinlerin yeşil tepeleri üzerinden Slonim'in evlerini gördü. Sonra yolda adamlar belirmeye başladı. Başları açık, ellerinde beyaz bayraklar taşıyan yaşlı adamlar. Ağır başlı görünümlerine karşın aceleleri varmış gibiydi. Babaerkil havalı yaşlı bir adam Bomelbuerg'e götürüldü.

"İşte General," Diye dürttü biri onu.

"Ekselans, Herr General, siyasal tutukluları cezaevinin avlusunda vurmaya başladılar. Yardım edin bize... Çabuk kente gelin askerlerinizle. Yitirilen her dakika hepten yitirilmiştir. Her dakika oğullarımız ve kızlarımız bu katillerin kurşunlarıyla can veriyorlar."

Yaşlı adam, kırık dökük Almancasıyla konuştu ve Teğmen Hasse Generale ne dediğini tekrarladı.

Bomelbuerg'in ilk tepkisi "Çabuk kente", demek olmuştu. Sonra, durumun pek açık olmadığını kavradı birden. Çünkü haber alma raporlarına göre, kentte bir Rus ordusunun karargâhı vardı. Sordular bunu yaşlı adama.

"Her şeyi bıraktılar, kamyonlarına bindiler ve gittiler. Slonim'de asker yok artık. Ama bir NKVD mangası arkada, cezaevinde kaldı."

Bomelbuerg yaşlı adamın yüzüne o kadar yaklaşmıştı ki, uzun beyaz sakalını gördü.

"Sakin ol, ihtiyar. Yardım ederiz size... Hemen."

Önce birlik, bir zırhlı araba, dört kamyon ve motosiklet taburundan alınan küçük bir piyade grubundan oluşmuştu.

"İleri manga hangisi? "

"Boblink'inki."

"İyi öyleyse... Yanımıza bir manga alırız."

Öncü birliğin kamyonlarına binen, Onbaşı Gnotke'nin mangasıydı. Tabur yeniden hareket etti, yolda giderken alçaktan geçen uçağa makineli tüfeklerini ateşledi, ama vuramadı onu. Uçak güneydoğuya döndü. Bomelbuerg, Sovyet Rusya'da bir ayaklanma beklenip beklenmeyeceğini sormalarını istedi yaşlı adama.

"Bir ayaklanma daha olası," dedi yaşlı adam, "ama başı çekecek adam yok. Burada, Beyaz Rusya'da lise öğrencilerine dek tüm aydınları tutukladılar. Ama bunların çoğu henüz götürülmediler ve şu anda cezaevindeler."

Slonim'de pek çok yanan ev vardı. Yangınları söndürmek için kimse bir şey yapmıyordu. Askerlerin, Beyaz Rus rehberlerinden öğrendiklerine göre, mülkleri ellerinden alınmış olan mal sahipleri Sovyet malını kurtarmak için bir şey yapmak istemiyorlardı. Kent ölmüş gibiydi. Halk bodrumlarda ve siperlerde oturuyordu. Çoğu son anda tutuklanacaklarından korktukları için, evlerinden mümkün mertebe uzakta gizlenmeyi yeğ tutmuşlardı.

Tabur, yüksek bir gri duvarın önünde durdu. İçerden sürgülü, eski, paslı demirden bir kapısı vardı. Makineli tabancaların seslerini duyabiliyorlardı. Motosikletliler duvarın altında durdular ve kendilerini yukarıya çektiler. Gnotke'nin mangası da kamyonlarından atlayarak aynı yolu izledi ve şaşkın NKVD görevlilerinin çevresini aldı. Ötekiler binaya daldılar ve hücrelerin kapılarını açtılar. Hücrelerden çoğunun kapıları açık ve içleri boştu; oralara tıkılan tutuklular, avlu duvarının dibinde vurulmuş yatıyorlardı. Ölü yığını yükseldikçe, son kurbanlar, kurşunlara hedef olabilmek için cesetleri çekmek zorunda kalmışlardı. Kurtarılmış tutuklular gri kapıdan dışarıya akıyorlardı şimdi. O ana dek ortalıkta görünmeyen Slonim halkı, demir kapıdan içeriye girdi. Kadınlar kocalarına kavuştular. Ötekiler erkeklerini aradılar ve ölülerin arasında buldular.

Gnotke, uzun zaman önce, Berlin'deki bir geceyi düşündü.

Ahıra iki kez gitmiş, sonra korkusundan kaçmıştı. Günler sonra Riederheim onu bir meyhanede, tek başına bir masaya oturmuş bulmuştu. O zaman geceydi; burada parlak güneş ışığı altında olmuştu olanlar. Gözüne Onbaşı Heydebreck ilişti ve Pomeranya'da bir *SA Gruppenfuehrer* olan onbaşının yeğeni Peter von Heydebreck'i düşündü. Ne gariptir ki, kendi gözleriyle görmediği bu adamın sonu, tutuklanmalarına yardım ettiği yüzlerce adamın yazgısından daha fazla etkilemişti onu.

"Yaşasın Almanya," olmuştu Peter von Heydebreck'in son sözleri.

Almanya.... Evet, Almanya. Burada, Slonim'de kurtarıcıyız biz. Böyle anılarımız varken.... Ellerimiz kanlı gelebilir ve hâlâ kurtarıcı olabilir miyiz biz?

Moskova'daki Beyaz Rusya garı kasvetli bir mağara gibiydi. Birkaç mavi gölgeli ışık, büyük yapıdaki karanlığı kovmaya yetmiyordu. Her yerde cepheye giden askerler vardı; herkes alçak sesle konuşuyor, vedalaşmalar ve hıçkırıklar anlamsız bir mırıltıyla birbirine karışıyorlardı. Turuchin aynı yerde ağlayan hiç bu kadar kadın görmemişti şimdiye dek. Kendi karısına "Hadi eve dön.. Burada kalıp acı çekmenin ne anlamı var? " dedi.

"Bir gün daha kalamaz mısın? "

"Nasıl kalabilirim? Savaş patladığında herkes birliğine baş vuracak denmemiş miydi? "

"Ne olacak şimdi bana? ... Cephane fabrikasına giderim herhalde."

"Her şey yakında düzelir... Çok geçmeden geri püskürtürüz Almanları... Git artık. Kendimize işkence ediyoruz burada. Tren birazdan kalkıyor nasıl olsa."

İaşe subayı Teğmen Turuchin karısını çıkışa götürdü, onun yaşlı gözlerini acemice silmeye çalıştı. Karanlık alanın öbür yanında gözden kaybolana dek orada durdu ve elini salladı. Sonra mırıldanan kalabalığa daldı, Minsk'e giden treni aradı ve içine bindi. Her yerde yaşlı gözler ve votka. Karısıyla, kayın pederiyle, kayın validesiyle, komşularıyla hüzünlü vedalaşması bitmişti çok şükür. En kötüsünü atlatmış olduğunu ve geleceği daha sakin karşılayabileceğini hissetti. Alayını yeniden nerede bulacaktı? "Almanya'ya ilerlerken, tabii."

"Alayını nerede bıraktın? "

"Bobr ve Beresovka arasında.... Manevralarda."

"O zaman, şimdi Varşova yakınlarında olmalıdırlar herhalde."

Savaş yabancı topraklarda veriliyordu. Kimsenin kuşkusu yoktu bundan. Hiç değilse, savaşın bu ilk gecesinde,kompartımanda oturan dört genç subaydan hiç birinin.

Minsk'e yolculuk on dört saat sürmeliydi. Bu kez üç gün sürdü.. İstasyon büfelerinin kapalı, ne yiyecek, ne içecek, ne de satın alınacak hiç bir şey olmadığı üç gün. Ancak dördüncü günün sabahı Minsk'i

uzaktan gördüler.

Tren yine durdu... Uzun bir süre. Kapılar açıldı kapandı .Adamlar koridorlarda telaşlı telaşlı koşuştular. Turuchin yüzünü duvara döndü. Nasıl olsa gün uzun sürecekti... Beraberinde getirdiği tüm yiyecek yendiğinden ve alayına varana dek aç kalacağından, özellikle uzun sürecekti.

"Teğmen Yoldaş," diye yanındaki yolcu kolunu dürttü. "Uyan... Minsk bombalanıyor."

Kötü bir şakaydı bu. Yalnızca bir deli ya da kışkırtıcı biri böyle bir şeyi düşünebilirdi. Ama Turuchin doğruldu. Ayakkabılarını aradı ve üniformasını düzeltti. Günün ilk ışığında istasyonun adını okuyabiliyordu. Vagon ve koridor boştu. Turuchin platforma indi; olup bitenleri görmeliydi. Tüm yolcular trenin başında, lokomotifin yanında toplanmışlardı. İlerde Minsk'in gölgeli silueti uzanıyordu. Havada garip bir ses vardı... Uzaktan alçaktan gelen bir vızıldama. Ve iri, kara damlaların düştükleri görülebiliyordu.

"Bizim uçaklar nerede? "

"Hava Kuvvetlerimiz nerede? "

"Almanlar nasıl Minsk'i diledikleri gibi bombalayabilirler? "

Hava kuvvetlerinden bir General vardı orada. Bir şey açıklayabilirmiş gibi, hepsi ona baktılar. Sovyet Hava Kuvvetleri, dünyanın en güçlü hava kuvvetleri değil miydi? Stalin'in Şahinleri çukulata ve bisküvitle beslenmiyorlar mıydı? Vızıldama kesildi. Gökten kara damlalar düşmüyordu artık. Alevler yükselmeye başladı... Yiyecek depolarında, kentin ortasında Karl Marx Alanında.

"O kalın siyah duman kentin alanında."

"Uçaksavar topları yok mu? "

"Şahinler nerede? "

"İşte gözüktüler sonunda."

"Biraz geç, yoldaş."

Sovyet avcı uçakları kükreyerek ufukta yükseldiler.

"Sonunda, sonunda."

Herkes, arkasında havaalanı olması gereken küçük koruya döndü. Dakikalar geçti ve yüreklerine korku doldu. Yalnızca üç uçak havalanmış ve onları izleyen olmamıştı: Minsk göklerine egemen sayısız Alman uçağına karşı yalnızca üç makine; Ne demek oluyordu bu? Burası cephenin çok gerisindeydi. Üç yüz, beş yüz mil olmalıydı cepheye.

Yolcular orada durdular ve bir şey olmasını beklediler, ama tren ilerleme işareti almadı. Minsk'e dört mil kalmıştı. Bu yolu yürüyebilirlerdi. Turuchin, Minsk'te tren değiştirecekti nasıl olsa. İçine çamaşırları bulunan, ama yiyecek bir şey olmayan karton kutusunu aldı ve korudan geçen bir patikadan yola koyuldu.

Bavullar, çantalar, kutular patikanın her iki yanına saçılmışlardı. Duyulan tek ses, bir ölünün yüzünde dolaşan iri sineklerin çıkardıkları vızıltıydı.

Turuchin, önünde giden bir askere rastladığında sevinmişti. Bir çavuştu bu, ama pek normal görünmüyordu. Kaçmak zorunda kalan bir birliğe bağlı olduğunu söylerse bir çavuş, ne anlam çıkarırdınız bundan? Kaçmak zorunda kalan bir Sovyet Birliği! Ama, garip şeyler söylemesine karşın yine de iyi bir izlenim bırakmıştı bu Çavuş Subkov. O da Minsk'e gitmek istediğini söylediğinden, birlikte yürüdüler.

Kente yapılan yeni bir saldırının başlamasıyla sessizlik birden bozuldu. Korudan çıktıklarında, önlerindeki yiyecek deposunun yıkıntılarının yanmakta olduğunu gördüler; görünüşe göre de, hiç kimse alevleri söndürmeye yanaşmıyordu. Dalışlar yapan Junkers uçakları herkesi bodrumlara, siperlere kaçırmıştı. Turuchin ve Subkov da bir sipere atladılar.

Sonra, alayın nakliye subayını aramaya gittiler. Nakliye subayları, binbaşılar, albaylar, hepsi genç bir teğmene bağırıyorlardı. Tartışıyorlar, küfrediyorlardı. Subaylardan biri işaret kulübesine daldı ve işaretin yerini kendi eliyle değiştirmek istedi. Biri bir şalteri aşağı indirdi, öteki onu yeniden yukarı kaldırdı. İnanılmaz bir şeydi bu. Turuchin kendini akıl hastanesinde sandı.

"Sizler ne arıyorsunuz burada?" dedi teğmen, Turuchin ve Subkov'a dönerek.

"Alayın nakliye subayını görmek istiyoruz."

"Alayın nakliye subayı gitti... Onun yardımcısıyım ben."

"Bialystock'a ve oradan birliğime gitmeleyim."

"Orada hiç bir birlik yok artık."

Garipti bu.

"Rutchnya'ya baş vurmanız gerek."

"Rutchnya mı? ... Otoyolun üzerindeki mi?"

"Evet, ama Almanlar sizi görmeden çabuk gidin buradan."

Turuchin ve Subkov gittiler.

"Duydun mu bunu? Almanlar istasyonda bir sineğin uçuştuğunu görebilirler, dedi."

"Evet, çok genç o ve her şey ona kalmış. Alayın nakliye subayı çekip gitmiş ve her şeyi onun üzerine yıkmış," dedi Subkov.

"Ama nerede bulacağız yiyecek bir şeyi? "

"Belki Rutchnaya'da

Ama yiyecek sorunu, hiç beklenmedik bir biçimde kendi kendine çözümlenmişti. Ana caddede yürüdüler. Burada da evler yanıyor ve üst katlardan alevler fışkırıyordu. Beş katlı bir evin olduğu yerdeki yıkıntı altından sesleri hâlâ duyulanları kazarak çıkarmaya uğraşıyorlardı.

Birden, her şeyin katı düzeninin gözleri önünde çöktüğünü gördü Turuchin hayretle. O sabah başına gelenlerden çok daha kötü olanlar. Bir mahkum, kara bir Özbek, eline bir taş aldı. Birden hepsinin ellerinde taşlar vardı. Ellerinde kürekler, beller, kaya parçaları, muhafızların üzerine atıldılar. Ateş edilmişti; ama kurşunlar havaya sıkılmıştı. Askerler kaçtılar ve mahkumlar yıkıntıların arasında, çevredeki sokaklara dağılıp gözden kayboldular

Turuchin'in tek düşüncesi buradan gitmekti... Ama nereye? Birden kendini kaybolmuş hissetti. Açlığı bir işkence durumunu almıştı. Bir mağazanın önünde durdular. Tuz, kibrit ve karartma için kağıt almak amacıyla, kadınlar uzun saatler boyu bekliyorlardı orada ve bu uzun bekleyişten sonra kuyruk hiç azalmamıştı. .Tuzsuz, kibritsiz ve bir dilim ekmeksiz ne kadar dayanabilirdiniz savaşa? Kadınların sabrı taşmak üzereydi. Halk, bombardımandan tuzla buz olmuş mağazanın vitrininden ve kapılardan içeri daldı. Turuchin ve Subkov, kendilerini onların aralarında buldular. Mağazaya nasıl girmiş olduklarını anlayamadılar bile.

"Burada yiyecek bir şey satın alamaz mıyız? " diye sordu Turuchin. Gülünç bir soruydu bu, ama boğulmakta olan bir adamın sazlara yapışması gibi bir şeydi ve sözleri, orada yağmacılarla birlikte olmasını haklı gösterir gibi geldi ona.

"Delisin sen," dedi Subkov

"Ne istersen al," dediler ötekiler.

Kadınlar, işçiler ve hatta mahkumlar rafları boşaltıyorlardı. Biri, bir ringa balığı, ötekiler şekerlemeler yiyorlar, başkaları da bisküvitlere ve ellerine ne geçirirlerse onlara saldırıyorlardı. .Turuchin de ne bulduysa aldı. Üç gündür ağzına lakmo kaymamıştı, ne de olsa. Kendisini bu durumun içine sokan oymuş gibi, çavuşa kızdı daha

sonra. Subkov'u bir başıbozuk takımıyla oturur buldu. Ringa balıkları, soğan turşuları yiyorlar, votka içiyorlardı. Şişe elden ele dolaşıyordu. Hiç bir işe yaramaz bu adam, diye düşündü Turuchin kendi kendine, kurtulmalıyım ondan. Ama mağazadan birlikte çıktılar.

Yol, yıkıntıdan kapanmıştı. Teller asfaltın üzerinde yatıyordu. Ana borulardan çıkan sular havaya fışkırıyordu. Stuka uçakları neredeyse sokakların içine daldılar, turuchin ve Subkov bodrumlara koştular.

Minsk ve Beyaz Rusya'nın işgal altındaki kesimlerinde, çok sayıda bina yapımları için işe alınmış mühendis ve teknisyenlerin oldukları çağdaş apartman bloklarının bodrumuydu burası. Karıları ve çocuklarıyla birlikte dobruma indiler ve başkaları da sokaktan içeri koşuştular. Yakınına bir bomba düştüğünde yapı sallandı; duvarlardan sıvalar döküldü; çocuklar bağrıştılar.

"Ve hâlâ düşmanla yabancı toprakta döğüştüğümüzü söylüyorlar"

"Bu kadar çaresiz olduğumuzu düşünmek..."

"Havacılarımız nerede? "

"Paniğe kapılmayın, hepsi cephede, Almanlara korkunç kayıplar verdiriyorlar."

Bir kadın... Ya da bir kız, gülmeye başladı ve önünü alamadı bunun. Herkes ona doğru döndü.

"Cephede durum nasıl? " diye soruldu Turuchin'e.

"Moskova'da izindeydim," diye cevapladı ve cephede olup biteni bilmediğini açığa vurmaktan utanç duydu. Cevabına kahkahalarla gülmeye hazır görünen bu kadına, bu kıza bakmayı sürdürdü. Orada dimdik oturmuştu. Ortadan ayrılmış siyah saçlarının altında yüzü neredeyse bembeyazdı. Güzel, biçimli bir yüz... Ama, bir plasterin tam olarak örtemediği çirkin bir yara yanağından boynuna dek uzanıyordu. Çok yeniydi bu yara. Bu insanların arasında göze batıyordu kız.... Bu kentten değildi o; yabancıydı, belki de bir casustu.

Turuchin düşüncelerini toparlayamıyordu. Bir kadın bayılmıştı. Küçük kızı bağırdı ve öteki çocuklar da ona katıldılar. Turuchin ve Subkov kadını yandaki odaya taşıdılar, başkaları da çocuklarla ilgilendiler. Turuchin geri dönüp kıza bakındığında, orada olmadığını gördü. Saldırı dalgaları durmuş gibiydi.

Yeniden sokağa çıktıklarında, Turuchin ve Subkov bir kamyon şoförünce durduruldular.

"Rutchnya'ya nasıl gidilir, bize söyler misin? "

"Biz de oraya gidiyoruz."

"İyi öyleys, altayın içeri."

Yolları kentin ortasından geçiyordu. Birçok kez engellerin çevresinden dolaşmak zorunda kaldılar. Sonra, taş binaları arkada bıraktılar ve yazlık mahallelere geldiler. Burada, yolun iki yanındaki tahtadan evler tutuşmuş ve üzerindekileri alevler çatı gibi birleştirmişti. Başka bir sokağa, oradan bir başkasına ve bir ötekine geçtiler... Her yerde durum aynıydı. Yüzünde gaz maskesi olan bir kız, fabrikanın içinden geçen başka bir yol bildiğini söyledi. Oraya vardıklarında, fabrikanın avlusunu başka yere taşınmak için sökülmüş makinelerle dolu buldular. Geçecek yol yoktu ve kamyonu bırakmak zorunlu olmuştu. Subkov da orada kaldı. Turuchin ondan kurtulduğuna sevinmişti. Yoluna yürüyerek devam etti.

***

Yanağında yara olan kızın isterik kahkahalarının, günlerden beri onun ilk yaşam belirtisi olmasa bile, hiç değilse çevresinde ne olup bittiğinin fıarkına vardığının işareti olduğunu, bodrumda hiç kimse bilemezdi. Turuchin'in sandığı gibi o ne bir casus, ne de giysilerinin Varşova ve Paris'te çalışmış Polonyalı bir terzi tarafından dikilmiş olmasına karşın, bir yabancıydı. Evinin yıkıntıları altından çıkarılmış, sonra bir otomobile konmuş, ama kentin öbür yanındaki NKVD'nin yol kesimine geldiğinde, yolculuğunu bir kamyon içinde mülteci ve yaralılarla sürdürmeye zorlanmıştı. Volkovysk ve Slonim'den geçmiş, orada yüksek ateşle kalabalık bir hastaneye yatırılmıştı. Çok dikkate değer bir izin kağıdı vardı. İlgililerden ona her türlü yardımın yapılması isteniyordu bu belgede ve çok kez damgalanmış olması gerçekliğini kanıtlıyordu. Hastanenin koridorları, hatta ilk girişteki merdivenler bile yaralılalarla doluydu. Her gün bir dilim ekmek ve dört kesme şeker dağıtılıyordu. Yalnızca bu, Narev'den ve hatta daha uzak batıdan gelmiş olan askerlerin yerlerini vermek istememeleri için yeterli bir nedendi. "Eğer sabah gitmiş olmazsanız vurulacaksınız," demek zorunda kalmıştı doktor, hastanenin göreceli rahatından kendilerini sürükleyerek çekip gitmeleri için.

İrina Petrovna burada günler boyu kımıldamadan yatmıştı, çevresinde olanlara hiç aldırmadan. Doktorun kendisine söylediklerine de karşı çıkmamıştı:

"Artık yerimiz kalmadı.... İzin belgenizle Moskova trenine bindirileceksiniz." Bialystock'ta yanına katılan refakatçi kaçmakta acele ederek gitmişti. Şimdi tek başına kalmıştı o. Bindirildiği tren, Minsk'te yanar durumdaki istasyonun içinde birkaç saat beklediğinde, kendini orada yüz üstü kalmış hissetmişti. Minsk'te bazı tanıdıkları vardı. Bir arkadaşı vardı orada... Lena Klimovskaya. Moskova'da birlikte okula gitmişler, son iki yıl içinde birbirlerini ara sıra görmüşlerdi.

Klimovskaya'ların evine yürüdü ve içeri girdi.

Olağandışı bir görüntüyle karşılaştı. Bir general üniformasının parçaları odanın içine saçılmıştı. Raflardan çekilip alınmış kitaplar, resimler, mektuplar ve dosyalarla birlikte karmakarışık bir durumda yerlerdeydi; NKVD'nin adamları odaları arıyorlardı. Tümgeneral Klimovsky o sabah vurulmuştu. Kızı ortaya çıktı... Boynuna kadar ilikli siyah bir giysinin üzerinde beyaz bir maske. İrina donup kalmıştı... Orada gördüğü ayakta duran sanki kendisiydi. Lena ona doğru sendeledi ve kollarının arasına yağıldı.

"Lena... Hasta görünüyorsun. Korkunç bu, her şey korkunç. Annen, baban neredeler? ... Ne oluyor hepimize?" Bir NKVD subayı geldi ve onları ayırdı. İrina kapıya götürüldü. Lena koridorun sonunda kalmıştı.

İrina bir kez daha durdu sokakta. Klimovsky vurulmuştu ve Lena'yla konuşmamalıydı o. Nereye gidecekti şimdi? Adım adım yoluna, bilinmeyene, boşluğa yürüdü.

Kendini bir bodrumda buldu. Çocuklar ağlaşıyorlardı. Kadınlar tuz ve kibritten söz ediyorlardı ve birisi aklını kaçırarak, Stalin'in kibirli Şahinlerinin Almanlarla cephe üzerinde döğüştüklerini söylemişti. Bu ona fazla gelmiş ve artık kendini tutamamıştı. Güldü ve tek gülen o değildi... Lena güldü, annesi Marya Andreyevna güldü, Volkovysk'te yanarak ölenler de gülmüş olmalıydılar mutlaka, Baranovitchy'deki topallayan yaralılarda. Bialystock'la Minsk arasında herkes birlikte gülmüştür, diye düşündü.

Bir hafiflemeydi bu; kahkaha her şeyi eritti, damarlarında her şeyin yeniden akmasına neden oldu.

Ana caddeden yürüdü ve yeniden istasyona geldi. Nasıl bu tuzaktan yolunu bulup çıkacaktı? Moskova'ya bir tren bileti, babasının onun için yazdığı ve ordunun geçerliliğini onayladığı bir izin belgesi vardı hâlâ ne de olsa. Ama artık hiç bir tren hareket etmiyordu

oradan ve bekleyen pek çok kişi vardı. Yüzleri bu durumda olan kişiler görmemişti şimdiye dek... Gergin yüzler, bitkin yüzler, iğrendirici yüzler, yas ve kaygı dolu yüzler. Hırsızlar, katiller ve ölü bebeğini kolları arasından bırakmayan bir anne vardı orada. Yağmacılar vardı ve onun da içinde yağmacılık isteği kabardı. Korkunç açtı ve kamyonun kapılarını kırarak bir torba un alıp kaçmaya hazırlandı; ama bir sürü el vardı orada; torba yırtıldı ve yüzler beyaza bulandı.

Bir tren gürültüyle istasyona girdi. Çekişenler ayrıldılar, un toz bulutları halinde havaya uçuştu. Baranovitschy'den bir tren... Pencerelerinden sarkmış ve basamaklara asılmış insanlar. Kimse dışarı çıkmaya yanaşmadı. Tıpkı daha öncekiler gibi, muhafızlar ileriye atıldılar ve küfrettiler, ama tren olduğu gibi durdu.

Kalabalığın arasında kendisini izlediğini sandığı bir çift göz ilişti İrina'nın gözlerine. Onunla ilgili her şeyi biliyormuş gibi baktı o gözler ona. Neredeyse göz yaşlarına boğacak sefaletini, tüm istasyonu ve pis kalabalığı küçük elleriyle ezmek isteyen vahşi arzusunu. İrina'ya garip bir biçimde bildik gelen bu bilinmeyen adamın yumuşak bakışlı mavi gözleri, uzun bir sakalı vardı ve beyaz saçları yakasının arkasından sarkıyordu. Yaşlı bir adamdı bu. Acınacak bir kılıktaydı; kurumuş bedenini ve ayaklarını paçavralarla örtmüştü. Ama gözlerinde bir ışık vardı ve tüm benliği ışıldıyordu.

Yaşlı Shulga istasyonun ortasında durdu. Felâketin ortasında neşeli olmasının bir nedeni vardı. Ürkmüş geyik gözleriyle çevresine bakınan bu zarif kızda, garip davranışlarına karşın, ne Turuchin'in gördüğü casusu, ne de, yabancı giysilerine karşın yabancıyı görmüştü. Böyle bir genç kız nerede yetişebilir artık bu günlerde, diye düşündü. Yalnızca geçmişi unutmamış bir ailede, korunmuş bir evde.

Gerçekten uzak, içinde büyüdüğün ser param parça c,du şimdi. Ama açık havada da yaşayacağını görüyorum ve bu da sana iyi gelecektir... Sel sularının üstünde hâlâ dönüp duruyorsun, ama senin gözlerin keskindir ve tutunacak bir dal parçası bulacaksın yakında. Eğer düşersen, Tanrı'nın ellerine düşersin. Yaşlı bir adam sana şükranla bakıyor. Çünkü, gerçekten çok uzakta yetişmiş sende Rusya'nın yıkılmaz yüzünü gördü o.

Yaşlı Shulga'nın gözleri böyle dediler işte.

İrina Petrov'na denizaşarı bir yakın akrabasının kendisini karşılamaya geldiğini sandı ve ilerleyip kalabalığa karıştığında, o kadar yalnızlık duymadı artık

Bomelbuerg'in tümeni hızlı bir yürüyüşle doğuya ilerledi. Schcara'da terk edilmiş bir savaş alanını geçti... Arazi, tank paletlerinin bıraktığı izlerle kaplıydı. Çavdar tarlalarında pek çok ölü adam ve at vardı. Yanmış Alman kamyonları, arkada bırakılmış Rus topları ve top arabası tekerlekleri çayırlara yayılmıştı. Bir zamanlar çiftlik evi olan yerde yalnız duvarlar kalmıştı. Orada bir Rus tümeninin karargâhı olduğu söylenmişti onlara.

Slonim'den kuzeyden ayrıldılar ve Baranovitchy'e doğru ilerlediler. Tümen, Baranovitchy'nin doğusunda mevzilenecek ve Rus ordusunun geri kalan bölümleri yok edilene dek orada kalacaktı.

Boblink'in bölüğü hedefine ulaştığında gece olmuştu bile. Çoğu evi toprağa dek yanmış, bir tek uzun sokaklı, terk edilmiş bir köydü burası. Öteki evlerin damlarındaki saman örtüsü yok olmuştu. Adamlar yorulmuşlar, oraya varışlarından hemen sonra da uyumak üzere yere uzanmışlardı. Onbaşı Heydebreck bir mumun ışığında mektup yazıyordu. Yatma yeri olarak onlara ayrılan ahırda ötekilerin yanına kıvrılmak üzere kulübeden çıktığında, gece yarısı olmuştu. Bir zamanlar izciydi o. İz sürmeyi, rakiplerine sessizce sokulmayı, doğanın seslerini birbirinden ve insanların istemeden çıkardıkları seslerden ayırt etmeyi öğrenmişti. Ahırın kapısında durdu ve dinledi. Arkasındaki kulübelerde adamlar uyumuşlardı. Kulübelerin arkasındaki koru uyuyordu. Çayır da uyuyordu. Ama nehirden bir şapırtı geldi ve bir süre sonra bu ses yinelendi. Ne olabilirdi bu? Bir dalgacığın titreşimi mi? Yaprak kımıldatacak rüzgar yoktu. Bir balık mı? Bir balık olabilirdi bu... Ya da bir kurbağa belki de. Karanlık ahıra girdi, arkasında kapıyı açık bıraktı.

Ses bir kurbağadan gelmemişti. Buna bir insan neden olmuştu.. Nehrin öteki yanından bu yana bir adam geçmiş ve ahırın altındaki kıyıda çamura uzanmıştı. Bir baş kalkmıştı.. Yıldızların ışığında kara gözükmüştü bu baş, her zamanki gibi kızıl değil. "Kaybedilecek zamanım yok," dedi adam kendi kendine ve kıyıya çıktı; bu da ikinci sese neden olmuştu. "Kaybedilecek zamanım yok, ama oradaki adam gitmezse boynunu bükmek zorunda kalacağım... Ve bunu da yapmak istemem. Üç soluk alıncaya kadar bekler, sonra yaparım o işi."

Heydebreck'in ahırın içinde kaybolduğu an, işte bu andı.

Uralov kıyıdan kedi gibi sokuldu. Ahıra doğru ilerledi ve

kulübeleri geçti. Bir köşede durdu. Buraya kadar işler iyi gitmişti. Almanlar onun işini kolaylaştıracaklardı. Kulübelerden birinin önünde bir nöbetçi, gölgelikte değil de, bir adamın karaltısını ortaya çıkaracak parlaklıktaki yıldızların ışığında duruyordu. Burası bölük karargâhı olmalıydı. Köy karanlık yanında dolaşmak aklına gelmemişti devriyenin; iki asker yolun ortasında yürüyorlardı. Uralov onları hiç gözden kaybetmedi. Yoldan yürüyüp nehre doğru ilerlerse, icabına bakmalıydı onların; ama köyün çevresini dolaşıp koruya doğru giderlerse, o zaman yapılacak bir işi yoktu. Askerler, köyün çevresine dönen yolda yürüdüler. İyi... Yürüyün bakalım... Dokunmayacağım size. Bölük karargâhının önündeki nöbetçi kalmıştı şimdi. Özel bir güçlük çıkarmadı o, bu dünyadan nasıl sessizce ve çarçabuk gittiğini de bilemedi her halde. Uralov, ölüyü kulübenin gölgeliğine çektiğinde yol açılmıştı artık. Bölük karargâhının yakınında bir tel buldu ve kopardı onu. Bir ucunu eline aldı ve onunla yürüdü. İkinci, üçüncü, dördüncü teller de kesilmişti. Bölüğün gerisi ve nehrin ışığı tarafındaki atlı birliğin komuta karakoluyla bağlantısının tümüyle kopması fazla uzun sürmemişti.

Uralov'un kaybedilecek zamanı yoktu; iş, dakikası dakikasına zamanlanmıştı ve çok sessizce yaklaşmalarına karşın, ellerinde makineli tüfekler ve benzine batmış samanlar olan öncü birliğin nehirden ilerlediğini duyuyordu bile. Kıyıya ulaştıklarında ayrıldılar ve Uralov'un yaptığı gibi sessizce kulübelere sokuldular. Ama, madenin madene değdiğinde çıkan ses Yüzbaşı Boblink'i uyandırdı ve başı açık kulübeden çıktı, amaçsız birkaç adım attı. Pompanın olduğu yerde iki el boynunu yakaladı, dizleri çözülene ve cansız yere yığılana dek sıktı. Şimdi her şey hazırdı ve soluksuz bir sessizlik köye çökmüştü. Ama, nehrin öbür yanından karışık bir gürültü geldi. Önce üstü örtülüydü pek çok sesin birbirine karışmasından doğan bu gürültünün; sonra yürüyen ayakların, çimenlerin üzerindeki nalların, zor tutulan haykırışların tekerleklerin gıcırtısına karışan sesi oldu.

Langhoff dikildi ve dinledi. Horlayan adamlarla çevriliydi her yanı. Onbaşılar, çavuşlar, gözetleyiciler, muhabereciler... Topu topu sekiz adamı vardı. Bu küçük takım, tüm birliğin ruhuydu. Nehir mi çıkarıyordu bu sesi acaba? Bir dağ ırmağı olsa, aşağıya doğru gürültüyle akar ve belki de gökgürültüsü gibi kükrerdi. Bir şey gürüldüyordu... Bu kara gecede ne olabilirdi acaba? Başçavuş Lempke'ye sor. Toplara giden hat ölüydü. Hah, işte buydu. Langhoff,

muhabereciyi sarsarak uyandırdı. "Emil, kalk, hat çalışmıyor. Alay piyadesini bul." Muhabereci doğruldu. "On dakika önce aradım onları. Cevap verdiler... Elli dakikalık bir süre için telsizi yeniden kapattılar."

"Bu çok kötü. Koşmalısın oraya... Her şeyin yolunda olduğunu bildirsin piyade birliği."

Muhabereci, komutanına isteksiz isteksiz baktı, yardımcısı da pek hevesli görünmüyordu.

"Sabahın ilk ışığında gitsem olur mu, komutanım? "

"Burada her şey sakin."

"Birlik komutanından başka kimsenin söyleyeceği bir söz yok bu konuda."

Bir patlama sesi gecenin sessizliğini bozdu...Köyün öbür ucundan bir tüfek sesi duyuldu.

"Çıkın dışarı," diye bağırdı Langhoff ve bağırmasıyla tüm takımını uyandırdı. Muhabereciler tam dışarı çıktıklarında, bu kez epey yakından gelen ikinci bir tüfek sesi daha duyuldu, onu bir başkası izledi.

Bir makineli tüfek ateşi başlarının üzerinden geçti, ama fazla yüksekti; dal parçacıkları ve yapraklar aşağıya yağmur gibi yağdı. Makineli tüfekçi silahına doğru koştu, ama Langhoff onu kolundan yakaladı.

"Dur...Ne olduğunu görelim önce."

Ötekiler kör kör arkaya kaçışıyorlardı.

"Nereye gidiyorsunuz siz."

"Koruya."

"Piçler...Kurşunlar üstümüzden geçtiğine göre, burada, aşağıda iyiyiz. Kımıldamayın yerinizden."

İkinci bir makineli tüfek taraması, yine aşağıya dal parçacıkları ve yapraklar yağdırdı. Ne olduğunu tam olarak söylemek olanaksızdı ve bu bilinmezlik neredeyse dayanılmaz bir hal alıyordu. Langhoff, bir keşif yapmanın olanağını düşündüğü sırada, ortalık birden gün gibi aydınlandı. Aynı anda öldüresiye ateş edildi ve ahır alev aldı. Paçavradan yapılmış meşaleler, köyün geri kalan saman damlarının üzerine fırlatıldı ve aydınlık daha da arttı.

"Bak, gördün mü...Yarıp geçecekler şimdi. Tek istedikleri bu. Başka bir şeye zamanları yok ve önlerini kesmemiz için bize göre çok kalabalık onlar. Bize dokunmadıkları sürece olduğumuz yerde kalacağız."

Alevlerin arada bir aydınlattığı çılgın biçimler köyün boş ve ıssız alanına doldular. Adamlar kuyunun başına üşüşmüşlerdi. Çağdaş silahlı, gölge gibi şekiller ahırın kapılarına ve yanar kulübelere ateş ettiler. Boblink'in kaçan piyade bölüğünü süngülediler, sopaladılar, yumrukladılar.

Kaynaşma biçimlenmeye başlamıştı. Dev bir yılanın kıvrıla kıvrıla öne doğru ilerlemesi için, Rus öncü birliği ikiye ayrılarak kanatları oluşturdu. Silahlı ve silahsız askerler, siviller, hasta ve sakatlar, kollektif çiftliklerden sığırlar, atlar, koyunlar, yine askerler, toplar...Sürekli olarak nehrin kara sularından yeni suratlar çıktı ve gün gibi aydınlanmış olan alanı geçti. Bir birliğin, bir ordunun ya da bir ordunun bir bölümünün yaptığı yarma hareketiydi bu. Sanki çember yarılmış, bu tek Alman bölüğünün üstüne akıyordu. Adamlar, atlar ve nakliye... Hepsi yuvarlana çiğneye, doğuya gidiyorlardı.

General Narishkin'in uyguladığı üçüncü harekâttı. Bu kez, kendi ordusundan geri kalanlar ve Grodno'dan 3. Ordunun bazı bölümleriydi bunlar. Doğuya ilerleyebilmek amacıyla, sıkı bir yürüyüşle gece yarısından iki saat sonra ırmağı geçmişler ve gün ışıdığında sık ormana yayılmışlardı. Nöbetçi ve devriyelerin dışında herkes bitkin bir uykuya dalmıştı.

Kamp uyandığında öğle olmuştu. İvan, Pyotr ve Anton gerindiler. Pyotr ceplerini ters yüz etti. Bir zamanlar domuz pastırması, sigara sarmak için gazete kağıdı ve kara tütün, kurutulmuş ve ateşte kızartılmış ekmek vardı orada. Hepsinden parçacıklar kalmıştı yine de ve her şey yağa bulanmıştı; bunun dışında cep boştu.

Herkesin de cepleri boştu. "Hayat böyle...Karnın bir gün dolu, öbür gün boş!" dedi Pyotr filozofça.

"Ama bu koyun niye ortalıkta dolaşıyor? "

"Evet, doğru...Neden? "

İvan, Pyotr ve Anton zaman kaybetmediler. Koyunu yakaladılar, boğazını kestiler, derisini yüzdüler ve temizce parçalara ayırdılar. Ötekiler de bunun aynını yaptılar.

Kamp uyandı ve her yerde hayvanlar kesildi. İlk kez bunu engelleyecek kimse yoktu ve subayların tek baktıkları etin gruplar arasında eşit oranlarda dağıtılmasıydı. Narishkin, geri kalan birkaç kurmay subayıyla bir but almıştı. Uralov onu açık bir ateşin üzerinde kızarttı.

Narishkin çadırında devriyelerden gelen raporlara baktı; bezgin,

eliyle kenara itti onları.

"Bunlara gerek yok artık, Pyotr İvanoviç."

"Evet, sonuna geldik, Alexey Alexandroviç."

"Bu durumda verilecek başka bir emir de yok."

Düzenli durumdaki birliklerin içinden kaçamayacakları, dördüncü kez çembere düşme tehlikesi belirmişti. Düzenli bir biçimde doğuya yürümek düşüncesi söz konusu olamazdı artık. Kendi güçleriyle ve yardım gelmeden yapamazlardı bunu. Son emri verme zamanı gelmişti: Hâlâ düzenli durumda olan birliklerin dağılması...Son umut dağılmak, küçük gruplar ya da tek tek doğuya sızmaktı. Önerilecek tek hareket buydu, ama General Narishkin böyle bir emri veremezdi. Geri çekilme emri vermeye hakkı bile yoktu onun ve bir saldırı savaşı düşüyle eli kolu bağlanmıştı.

Öyleyse, ne son emir verilecek, ne de vedalaşılacaktı.

"Kızartmayı yiyelim, Pyotr İvanoviç."

"Umarım Anna Pavlovna kadar iyi bir ahçıdır Uralov."

"Anna Pavlovna, sağlıcakla gidebilmiştir yoluna umarım."

"Sanırım...Onu gönderdiğimiz yollar daha az kalabalıktı."

"Yanına kattığımız çavuş da işini bilen biridir."

Tepede yönetimin olmayışı askerlerin arasında çarçabuk yayılmıştı. O gün, haftalar boyu yemek yememenin acısını çıkardılar...Yaşamlarında belki de bir daha yemeyecek gibi yediler; ve gece tüm koruda ateşler yakıldı. O ana dek Kızıl Ordu askerlerine sıkı sıkı yasaklanmış olan şeyleri yapmalarını kimse engellemedi. Bırakın sığırları kessinler, bırakın son kez parlak kamp ateşinin çevresinde otursunlar. Yarından sonra herkes kendi başına kalacak ve kendi canını kurtarmaya bakacaktı.

Sabaha doğru Narishkin uyandı. Yakında bir yerde şarkı söylendiğini duydu; basit, hüzünlü bir sesti bu. Çadırından çıktığında, sönmeye yüz tutmuş bir ateşin başında oturan Uralov'u gördü. *Altın Başkent Moskova* şarkısını söylüyordu. Narishkin onun yanına oturdu ve daha fazla söylemeye isteklendirdi onu.

"*Yaban Armut Ağacı* şarkısını bilmen gerek, Nikolai."

Uralov, *Yaban Armut Ağacı* şarkısını ve de ötekileri söyledi. Eskiden Narishkin onları bilirdi. Beyaz Deniz'den Kafkaslar'a dek tüm ülke şarkıyla doluydu o zamanlar. Ama şimdi bunlar, ancak Odessa ve Kiev'in katakomblarında ve büyük su yollarındaki kütükten salların üstünde duyuluyordu.

"Beyaz Kasırga," dedi Narishkin.

Uralov hüzünlü bir sesle söyledi ve Nina'yı düşündü. Narishkin, Lena'yı düşündü...Ona ne olmuştu acaba? Nasıl becerecekti yaşamayı? Her zaman olduğu gibi, Semyonov'un aklı Bialystock'taki büyük yıkıntı kümesindeydi. Zavallı Baryusa...Ölmek için çok gençti o. Maria ölmüş, ama İrina kurtulmuştu.

"Bir tipi süpürür yolu,
Gerçek aşkım yürür arkasından
Gitme aşkım,
Aşkım gitme,
Dur bakayım sana aşkım,
Ve dolsun içim."

Yeni sıcak ışıklı gün doğdu. Narishkin, ateşlerinin yanında yatan askerlerine baktı. Şimdi geriniyorlar ve ağır ağır yürüyorlardı. Düzensiz ama bilinçli bir hareket kampa yayıldı. Narishkin korunun yanına gitti, V. Zırhlı Birliğin komutanı Albay Morosov yanına geldi.

"General Yoldaş, şu yollarda doğudan batıya doğru giden Sovyet askerlerini görüyor musunuz? "

"Evet, görüyorum."

"Nasıl açıklarsınız bunu? "

"Yenilgi ne demektir bilirsin, Morosov...Askerlik tarihinde okumuşsundur."

"Ama, askerlik tarihinde hiç böyle bir durum var mı? "

"Ne Rus ordusundan, ne de herhangi bir başka ordudan böyle büyük asker grupları tutsaklığa yürümediler hiç bir zaman."

"O zaman, Stalin'in tutsaklığından özgürlüğe mi yürüyorlar bunlar? "

"Güç bir soru bu..Cevabını vermek Batıya kalmış bir iş."

Alttaki yolda kalabalık çığ gibi kabardı. Yolda yürüyen büyük bir ordu olmuştu bu şimdi.

"Bu gri yığına nasıl davranacaklar acaba? " diye sordu Narishkin. "Her şey buna bağlı. Bizim geleceğimiz ve Batı'nın geleceği."

"Büyük bır boşluk açıldı...Halk ve hükümet tek değil artık ülkemizde." Morosov, tutsaklığa yürüyen sonsuz tabura baktı. "Çıkış yolu bu mu acaba? "

Hiç bir cevap alamadı.

"Siz ne yapacaksınız, General Narishkin? Bağışlayın sorumu."

"Milletin ruhu yeniden canlanabilir."

"O zaman Rusya'nın yeni bir hükümeti mi olacak demek istiyorsunuz? "

Morosov, bu sorusuna da cevap alamadı.

"Siz ne yapacaksınız, General Narishkin? "

"Yazgıma bırakacağım kendimi."

Söylenecek başka şey yoktu. Morosov oradan ayrıldı. Birliğinin zaferini. sonra yok oluşunu görmüş ve bir avuç adamla korular, bataklıklar arasından iki yüz mil gelmişti. Bu süre içinde rütbe farkı ya da siyasal komiserler olmamıştı, ama tehlike anında emirlerine uymuşlardı. Biz istemediğimiz sürece bizi yakalayamazlar, demişti kendi kendine. Ancak biz istersek olur bu. Yola vardı ve sessizce batıya yürüyen gri yığının arasında kayboldu.

Sonu gelmez bir tabur batıya yürüyordu...Muhafızları yoktu, ama savaş tutsağı olmuşlardı bile. Doğudan bu yöne gelen üç ya da en fazla beş kişilik guruplar da vardı. Beresina'ya doğru uzanan geçilmez bataklıklara ulaşmaya çalışıyorlardı.

Narishkin de yürüyordu. Pyotr İvanoviç Semyonov, Yüzbaşı Nikolai Uralov ve iki asker onunla birlikteydiler.

İlk gün epey yol almışlardı ve günlerdir ilk kez o gece rahat uyumayı umabilirlerdi. Önlerinde bir yol kavşağı vardı ve orada duran bir otomobili görebiliyorlardı. Bir Sovyet otomobili; bu kesindi. Ama, insan selinin ters yönünde durması garipti. Otomobildekiler baktıkları yöne gitmekte kararsızdılar her halde. Oradan geçenlere seslendiler ve konuştular onlarla; birden hareket ettiler ve Narishkin'in küçük grubunun önünde durdular.

Bir binbaşı otomobilden dışarı çıktı, onu bir yüzbaşı ve iki asker izledi. Narishkin ve Semyonov onun ne demek olduğunu anladılar. Binbaşı, Özel Servis'in sözçüsü olduğunu bildirmek gereğini duymadı.

"Alexey Alexandroviç Narishkin, Pyotr İvanoviç Semyonov, Savunma Komitesi'nin bir emrini bildirmek ve uygulamak üzere Moskova'dan geliyorum."

Vurulmak üzere yolda durdurulan kendisiymiş gibi, tedirgindi binbaşı. Korgeneral Korobkov, Orgeneral Pavlov, Tümgeneral Klimovsky, Albay Grigoriev...Ve şimdi Narishkin ve Semyonov; ve bildiği kadarıyla liste henüz bitmemişti. Bunlardan hiç birinin hain olmadığını da biliyordu. Hiç biri suçlu değildi. Ama suç vardı ve sorumluluğu yüklemek için bu adamlar seçilmişlerdi.

Binbaşının sesi kaybolmuştu neredeyse; belki de kendine güveni

olmadığından, birkaç gereksiz söz daha ekledi. Yanındakileri, ağzından çıkan her sözcüğü dinleyen, yüzünün her hareketine bakan yüzbaşıyı, şoförü ve iki askeri düşünüyordu.

"Narishkin, artık sen general değilsin. Semyonov, artık sen albay değilsin."

Sonra formül geldi:

"Orgeneral Alexey Alexandroviç Narishkin vatana ihanetten suçlu bulunmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Genelkurmayınca yürütülen soruşturma sonucu o anda rütbesi indirilmiş ve görevinden alınmıştır.

Yurttaş A.A.Narishkin, Sovyet ulusuna ihanet suçundan ölüme mahkum edilmiştir. Özel Komisyonun 7. Bürosunca görevlendirilen bir subay cezayı suçluya okuyacak ve uygulayacaktır. Cezanın uygulandığı 7. büroya hemen bildirilecektir."

Pyotr İvanoviç Semyonov'un adını söyleyerek aynı yazıyı bir kez daha okudu.

"Gel bir sigara içelim, Pyotr."

Hemen, denmişti emirde...Bir lütufta bulunulacağına yer verilmemişti. Tanıklar orada durdular; yüzbaşı, şoför, askerler. Binbaşı heyecandan neredeyse kendinde değildi. Artık Orgeneral olmayan sade yurttaş Narishkin'e baktı. Ama, Narishkin üstünlüğünü korudu. Sigara tabakasını çıkarmış, bir tane de Semyonov'a tutmuştu.

"Olmaz," diye bağırdı binbaşı, "aranızda bir tane."

Tören dışı bir şeyi nasıl söyleyebildiğine şaşırmıştı. Bir sigaraya bile izin vermemeliydi. Ama iyi olmuştu ve iki yerine bir sigara daha çabuk biterdi. Karanlık bastırıyor ve Almanlar araziye yayılıyorlardı.

"İkimizin arasında bir tane...Öyle olsun, Pyotr."

Narishkin, Semyonov'a ateş tuttu. İlk nefesten sonra Semyonov sigarayı geri verdi.

"Biliyor musun Pyotr, Nikolayevsk'te...Yaşlı adam ve elmalar... İyiydi o... Kazanmıştık onları biz."

Binbaşının rengi kül gibiydi.

"Maria Andreyevna...Son toplantıda, sarı ipek giysisinin içinde harika görünüyordu...Yoksa sarı değil miydi? "

"Hiç sarı giysisi olmadı onun." Ama Semyonov, Alexey'in kardeşçe çabalarına gülümsedi; tümüyle sakin görünüyordu o.

"Hepsi harcandılar, Pyotr. Sekiz yüz binden yüz bini kurtuldu ancak."

Alexey Alexandroviç başını kaldırarak çam ağaçlarına baktı. Gökyüzü yanar kızıl renkteydi...Yangınlardan ötürü değildi bu kez; batan güneşin altınındandı.

"Beresina...Orada katılaşacak o ve belki kesinlikle Dnieper'de Bunu beş yıl önceden biliyorduk, Pyotr. Bilirsin, bir kaşık ziftle koca bir kovanı berbat edersin."

Göz yaşlarına boğulmak üzere olan Uralov'un da nesi var, diye düşündü. Artık alamayacağı bir madalyaya aday göstermişti onu, ama kendi yıldızını miras bırakabilirdi ona...Yadigâr da olurdu bu...Hayır, boş ver...Bir hainin elinden alınacak bir madalyayla övünülemezdi belki de.

Semyonov, Maryusa ve İrina'yı düşünüyordu. Annesi gibi Moskova'da doğmasına karşın, yüzünde Azak Denizi'nin parıltısı olan bir Kazak kızıydı İrina.

"Bir sigara uzun sürer...Dibi acı gelir ağıza," dedi Alexey Alexandroviç.

***

"*Nu, vot,* "dedi binbaşı, rahatlamış. "Evet, bitti bu iş."

"*Nu, vot,*" dedi yeniden, giderlerken.

Biri suçu yüklenmeliydi ve büyük olduğuna göre de bir çoklarınca taşınmalıydı bu. Semyonov kültürlü adamdı, iyi bir kişiliği vardı, rakamlarla oynayabilen bir adam, dikkatli bir baba. Narishkin birinci sınıf bir komutandı, doğuştan liderdi o ve herkesin de söylediği gibi aptal değildi. İçerdi, ama hiç bir zaman sarhoş olmazdı...*Nu, vot.*

Bir adam geride kaldı...Nikolai Uralov. Onun içindeki gece, yukardan üzerine çökenden daha karaydı.

***

İrina Petrovna ateş etti. Giysisi yukarıdan aşağıya yırtılmıştı, ama bunun farkında değilde o. "Çabuk." Genç bir çocuk şarjörü doldurdu ve İrina makineli tabancayı onun elinden çekip alarak yeniden ateş etmeye başladı. Ruslara mı, Beyaz Ruslara mı, Alman paraşütçülerine mi, NKVD'nin adamlarına mı ya da onların kurbanlarına mı ateş ediyor, bilmiyordu. Birden gelmişti üzerine bu duygu; bir şey patlamıştı...Kafasının içinde korkunç bir patlama. Öldürmeliydi.

Öldürmeli. Kurşunlar, kapıları tahta pardelerle kapalı yük trenine saplandı. Parçalanmış tahtalar alev aldı. Kamyonları onlar mı, yoksa Alman yangın ekipleri mi yakmışlardı acaba? Kim bilir?

Her vagonda elli kişi ve birbirine bağlanmış yetmiş vagon vardı. NKVD'nin adamları tutukluları hücrelerinden çıkarmışlar, İçişleri Bakanlığının avlusunda vurmuşlardı. Avluda yer kalmayınca, hücrelerde vurmuşlardı onları. Devlet yapım işlerinin büyük kampından gelen öteki tutuklular, işçiler, mühendisler ve teknisyenlerle bir araya getirilmişler, Dinlenme ve Kültür Parkı'nın duvarının arkasında vurulmuşlardı.

Eldeki b-ı soruşturmalar için özellikle yararlı olduklarından seçilmiş bulunan trendeki kişiler, daha doğuya götürülmek üzere istasyona getirilmişlerdi. Ama, Minsk istasyonundan hareket etmek artık olanaksızdı. Gruplar halinde onları Dinlenme ve Kültür Parkı'na götürecek zaman da yoktu. Yeni emirler alınamıyordu; daha yüksek bir komutanlığa baş vurmak olanaksızdı. Muhafız olarak görevlendirilen NKVD'nin adamları ne yapacaklarını bilmiyorlardı ve Almanların beyaz işaret fişekleri onları pırıl pırıl aydınlatılmış bir sahnedeymiş gibi ortaya çıkarınca, yerlerini bıraktılar ve gözden kayboldular.

İrina Petrovna makineli tabancasını fırlattı. Ama, ateş sürüyordu. Kimse dostu düşmanı bilmiyordu.

Grodno'daki Parti sekreteri, Kasanzev'in gözüne ilişti...Ama, onun neyi ya da kimi aradığını hiç bir zaman öğrenemedi Kasanzev; bir girdap gibi gelen kalabalık yana fırlatmıştı onu. Bir an için Subkov, İaşe Teğmeni Turuchin, Anton ve Shchara'dan Kyrill göründüler kalabalıkta; birinin başında kalın bir sargı vardı, öteki bir sopaya dayanarak yürüyordu.

Hepsi bir yere gitmekte acele ediyorlardı...Ama nereye? bağırıyorlardı da... Bombaların düşmesi durduktan sonra gökten inen sessizlik dayanılmaz bir durum almıştı ve her biri kürkeyen bir hayvan olması gerektiğini sandı. Yanan vagonlardan gelen ulumalar hepsini bastırdı; ama bir mucize olmuş ve yangın sönmüştü. Ölecek olanların çoğu kaçıp kurtuldular. Kömürleşmiş kutularını yumruklarıyla kırıp açtılar ve kaçtılar..Batıya doğru, yaklaşan Almanlara doğru.

Yaşlı Shulga, yanar hayaletlerin mezarlarından çıktıklarını gördü. Onu Minsk'e getiren içgüdüsü varlığını doğrulamak üzereydi. Bir kuru yaprak dalgası hışırtılar çıkararak geçti. Shulga, gecenin içinde kaybolmalarına dek baktı onların arkasından. Ponomarenko orada

mıydı? Lena orada mıydı? Ancak Tanrı geri getirdiğinde yeniden görebilecekti onu. Ama Tanrı, üzerinde asılı duran yazgısından onu tam zamanında kurtarmak için getirmişti İrina Petrovna'yı yaşlı Shulga'ya

İaşe Teğmeni Turuchin, İrina'yı yakalamıştı. Kargaşalığın, paniğin ve kişisel hüsranlarının nedenini görüyordu onda sanki. Tüm anılarının ve bahtsızlıklarının öcünü almayı kuruyordu ondan. Yırtılmış giysisini, yanağına yapışık plasteri ve gözlerinin vahşi pırıltısını gördü. Bu kez casus kaçamayacaktı ondan.

Bileğinden yakalayarak mahkemenin önüne doğru sürükledi İrina'yı. Gelişigüzel insanların toplanmasıyla oluşmuştu bu mahkeme...Günlerdir bir tren bileti için bekleyen, Moskova'dan bir sinema makinisti, bir Yahudi tiyatro topluluğundan aktörler, fabrika kantininden kız öğrenciler, çarşıdan bayiler ve yankesiciler, trenyolu deposundan işçiler.

"Bir casus..El ilanları dağıtıyordu."

"Konuşmalar yapıyor ve bodrumlarda panik çıkmasına neden oluyordu."

Topal bir levazım memuru, savcıydı.

Kızın rengi soluktu...Ve gözleri bir hainin gözleriydi, görebilirdiniz bunu.

"Bırak onu...Bileğini acıtıyorsun," dedi trenyolu işçilerinden biri.

Ama, son birkaç gün içinde, elinde tüfeği ve cepleri cephane dolu olan Turuchin de birkaç kez casuslukla suçlanmıştı. Ayakları şişene dek yürümüş ve buradaki kadın gibi yılanların kötülüklerinden çok çekmişti. Doğruca işçiye yürüdü.

"Ne demek istiyorsun sen? Hem sen de kim oluyorsun? Bir casusu mu koruyorsun yoksa? Belgelerini görelim, bakalım. Göster onları bana.... Buradaki namuslu Sovyet yurttaşlarına göster."

Trenyolu işçileri homurdandılar. Sinema makinisti ve aktörler üniformalı adama katıldılar. Çarşıdan gelen hırsızlar, ellerini kızın üstüne başına koymaya başladılar.

Birden, yerden bitmiş gibi, beyaz saçlı, paçavralar içinde yaşlı bir adam orada dikildi. Yoksuldan daha yoksulun işareti olan yurtseverlik rozeti vardı onun...Hiç değilse o rozeti vardı. "Benim kızım," dedi yaşlı adam. "Tüm oğullarımdan ve kızlarımdan yalnızca bu kaldı bana. Tanrı onu korudu ve beni ona götürdü. Hiç kimse benden alamaz onu."

"Kızıdır," diye onayladı bir çavuş.

Gürültülü kalabalığın çektiği Çavuş Subkov, yaşlı Shulga'yı ve iki gün önce Minsk'e birlikte yürüdükleri Turuchin'i görmüştü. Birlikte kendilerini bir bodrumda bulmuşlar ve Turuchin bu garip kızla ilgili olmadık şeyler söylemişti.

"Çekip gitmezsen dişlerini dökerim," dedi Subkov, Turuchin'e dönerek. Ötekilere, "Tanırım onu, günlerdir buralarda dolaşıyor ve namuslu kişilerin üzerine kuşku gölgesi düşürüyor." Kalabalığın duyguları değişti ve Turuchin'e karşı oldu. Dövülmeden kaçarsa kendini talihli sayabilirdi. Shulga'nın kızı almasını kimse engellemedi.

Yüz lambalar gecesiydi o gece...Almanların Minsk'in üzerine astıkları beyaz lambalar. Acımasız beyaz ışık, kentin ortasındaki yanmış beton evlerin, hasar görmemiş olan Öncüler Sarayı'nın, ana caddedeki yıkıntı kümelerinin İçişleri Bakanlığının büyük ve ıssız binasının ve avlusundaki ölüm maskelerinin üzerine yayıldı; Dinlenme ve Kültür Parkındaki karmakarışık, üst üste yığılmış ölülerin ve yazlık mahallelerdeki temeline dek yanmış olan evlerin üzerine düştü ; Bir farenin bile sokakta karşıdan karşıya geçişini doğal olmayan bir açıklıkla gösteren bu gölgesiz ışıkta, Shulga ve İrina, Shulga'nın ininin bulunduğu çarşıya doğru yürüdüler.

Onun elinden İrina bir dilim ekmek aldı...Tuz ve ekmek. Neredeyse simgeseldi bu. Ve Bialystock'tan beri yediği ilk yemekti neredeyse; Baranovitchy'deki hastanede aldığı bir dilim ekmek ve dört kesme şekerden bu yana, mutlak ilkiydi.

Beyaz ışık bodruma süzüldü; orası ve bu engin yıkıntı alanı sessizdi. Yaşlı adam, İrina'nın kendisiyle ilgili olarak anlattıklarıyla yetindi; bunu zaten biliyormuşçasına başını anlayışla salladı. Beyaz ışıkta ve büyük sessizlikte Shulga'nın sözleri bu devinkiler gibi yankılandı, İrina bunları dinlerken huzur içinde uykuya daldı.

Bir haftalık bir dehşetten sonra, Minsk halkı da uyudu.

Parti ve Hükümet kaçmıştı. Sokaklarda dolaşan yenik düşmüş Sovyet askerleri duman gibi ortadan kayboldular. Sonunda, özel birlikler ve NKVD'nin adamları da çekildiler. Almanlar kentin dışındaydılar. Paletli ve tekerlekli taşıtlarla geldiler ertesi sabah. Kamyonlara bindirilmiş motorize piyadeler, traktörle çekilen toplar ve sonunda, çamur ve tozla örtülü tanklar sokaklardan geçtiler.

"Almanlar, Almanlar." Haber bodrumlara yayıldı. Ama, insanlar oldukları yerlerde kaldılar. Yalnızca Moskova Radyosunca yayılan söylentiler değil, görgü tanıklarının da bildirdikleri, SS'lerin Yahudi

mahallelerinde kırım yaptıkları haberi halkı dikkatli olma konusunda uyarmıştı. Alman birlikleri ölü bir kente giriyorlardı sanki.

"Çatışma yok...Tüm Sovyet birlikleri çekilmişler. Almanlar kentin içinde olaysız yürüyorlar." İnsanlar, gizlendikleri yerlerden yavaş yavaş dışarı çıkmaya başladılar. Tanklar ana caddeden geçerken çevreye pek çok kişi doluşmuştu.

"Almanların yalnızca subayları mı var?" diye sordu bir kadın. "Hiç asker görülmüyor."

"Uzun saçları ve doğru dürüst üniformaları var."

"Amma da terliyorlar...Bir kilometreden duyabilirsin."

Tanklar geçtiler. Ter, yağ ve toz. Mürettebatın yüzlerinde kalın bir toz kabuğu vardı; bazıları dışarda, top kulesinin üstünde oturmuşlardı; bazıları altta, içerde kalmışlardı...Başlarından epey deney geçmişti altta olanların ve sürprizlere karşı hazırlamışlardı kendilerini. Alay komutanının emri üzerine, ilk büyük düşman kentinden geçerlerken, hangi koşullarda olursa olsun mürettebat savaşa hazır olmalıydı. Havada yanmış ev, ateş ve ölü kokusu vardı. Önceleri ortalıkta kimseler görünmüyordu, köşelerde duran birkaç kişi karşılamıştı onları, ama yavaş yavaş başkaları da gelmeye başladılar: Ev kadınları, büro memurları, işçiler, dökülen paçavralar içinde mahkumlar, oradan buradan kaptıkları sivil giysiler içinde Kızıl Ordu görevlileri, fabrika kantininden kız öğrenciler. Alman askerleri kızlara el salladılar, kızlar da buna karşılık verdiler.

Yarbay Vilshofen, tankının kapağı açık, top kulesinde durdu. Minsk kentinin betondan yüksek yapılarına, sonra aşağıdaki halkına baktı. Ruslar, Sibiryalılar, Asyalılar...Beyaz Rusya'nın başkentinde bir düzüne halk vardı. Çoğu kentli gibi giyinmişlerdi; ötekiler paçavralarla örtünmüşlerdi. Giysilerinde zıtlık, yüzlerinde farklar vardı. Garip bir ülke, anlaşılmaz insanlar. Bobr bataklıklarında 50 tonluk tanklarını terk etmişler ve korularda gözden kaybolmuşlardı. Chelvianka'da tanklara karşı çıplak elle ve petrol şişeleriyle atılmışlar ve öylesine yoğun gelmişlerdi ki, onları biçmeye otomatik silahlar yetmemişti. Bir saat önce tanklar yıkık bir köyden geçerlerken, ellerinde tuz ve ekmekle gelmişler, çilek ve süt sunmuşlardı; yaşlı adamlar ayaklarına kapanmışlar, kızlar sevinç içinde çiçek atmışlardı onlara.

Kalabalığın içinde bir yüz Vilshofen'in gözüne ilişti. Siyah saçları ortadan ayrılmış, donuk, hâlâ çocuksu bir kız. Ne seviniyor, ne de nefret belirtisi gösteriyordu. Bakışı yürek deliyor ve bir soru

soruyordu, ayaklarına yatan yaşlı adamların içinde uyandırdıkları o eski soru. Yeniden duydu onu . ama cevaplayamadı. Bu ülkede gittikçe içerilere sokulan ve geçtikleri yerde halkının kanlarını döken birliklerce cevaplanabilir miydi bu soru acaba?

***

Anna Pavlovna, Narishkin'in, savaşta şu ya da bu şekilde adamlar ölürler diye verdiği cevaptan ne anlaması gerektiğini anlamıştı artık. Doğuya doğru yaptığı yolculuk sırasında öğreneceğini öğrenmişti. Tozlu yollardan, kuru kuyuların yanından geçmişti. Pike-bombardıman uçakları bomba yağdırmışlardı üzerine. Daha doğuda, açık bir arazide tüfek ateşiyle karşılaşmıştı. "Bayırın altında kal...Tepeye biraz daha çıkacak olursan cennete zamansız gidersin, *babushka,*" diye seslenmişlerdi Kızıl Ordu askerleri ona

Eh, kırk yaşında, bir *babushka* sayılmazdı daha, ama öğüt yerindeydi. Artık Generalin ahçısı olmasa bile, yine de herkesin saygı gösterdiği bir kişiydi; belki de herkese olan dostça tutumundan, kimse ona bir zarar gelsin istemiyordu. Kızıl Ordu askerlerine göre, aynı köylerindeki gibi temiz ve dost bir ev kadını görünümündeydi o; Alman askerlerine göreyse, artık gençlik yıllarını geride bırakmış, sade giyimli bir Rus köylüsü. NKVD'nin yolu kestiği yerlerde doğuya giden yollarda tüm engellerin kalkmasını sağlayacak, Ordunu verdiği bir belgesi vardı onun. Yolun bir bölümü için taşıtlarda yer de sağlanmıştı bu ona. Yolunun kesildiği yerlerin daha ilkinde, Narishkin'in yanına kattığı çavuşu kaybetmişti. Onun geçmesine izin verilmiş, ama NKVD'nin adamlarınca çavuş yeniden batıya gönderilmişti. Her keresinde en kötüsünü ve savaş alanını geride bıraktığını sanmış, ama hemen sonra hiç bir şeyin değişmediğini, kaçmakta olan ve açlık çeken adamların kendisiyle birlikte doğuya aktıklarını görmüştü.

Borissov'da yeniden umutlandı. Burada da Stuka uçaklarının çığlıkları ve düşen bombalar vardı. Otoyoldan aşağıdaki yanar evlere baktı. Yangın ve kömürleşmiş tahta kokusu vardı havada. Ama, Sovyet askerleri yangınları denetim altına almaya ve sokakları temizlemeye uğraşıyorlardı. İlk kez, düzenli bir biçimde cepheye yürüyen ve tüfekleri olan taburlar gördü. Bunların arasında Moskova'dan Proleterler Tümeni de vardı. Yeni birliklerin düşmanı durduracakları söylenmişti Narishkin'in karargâhında, Proleterler Tümeniyle ilgili olarak. Demek

savaş alanını arkasında bırakmış, her şeyin düzenli olduğu bölgeye gelmişti sonunda.

Beresina'nın üzerindeki otoyol köprüsü uçurulmuşu. Herkes otoyoldan ayrılıp, tahta bir köprüye giden yolu izlemek zorunda kalmıştı. Köprünün eskimiş döşemeleri üzerinde bir konvoy, bir mülteci kalabalığının yanından geçiyordu. Ellerinde çıkınlarla kadınlar ve çocuklar, yaşlı ve yaralı askerler bir yana sıkışmışlardı. Konvoyun ilginç yanını gösterecek kadar aydınlık vardı nehrin üzerinde. İri kamyonlar, altı kişilik kurmay arabaları vardı bu konvoyda. Kurmay arabalarının yolcuları öyle yüksek rütbeli subaylardı ki köprünün iki başındaki kesintilerden hiç durdurulmadan geçiyorlardı.

Mülteciler, geçiş izinlerini göstermek üzere yol kesintisinde durdular. Kamyonlar ve otomobiller bir koruluğa doğru ilerlediler ve ağaçların altında gizlendiler. Mültecilerin ilk bölümü oraya vardığında, adamlar taşıtlardan çıkmışlar ve gruplar halinde ayakta duruyor ya da oturuyorlardı. Temiz ve iyi giyimliydiler; çoğu meşin ceketler giymişlerdi. Hepsinin çabuk ele gelecek yerde tabanca kılıfları vardı. Ama, giyimlerinden ve silahlarını sergilemelerinden daha ilginç olanı bu adamların genel görünümüydü: Hoyrat yüzler,kalın enseler, iri bedenler...Mülteciler ve kaçan Kızıl Ordu adamlarıyla karşılaştırıldıklarında, başka bir ırktan, iyi beslenmiş ve daha kalın yapılı bir türden geldikleri görünümü vardı.

Bunlardan birinin fırlattığı bir sigarayı yaralı bir çavuş yerden aldı. Adi bir sigara değildi bu...İyi kokuyordu. Ucunu inceleyip içini açtığında kokulu bir filtre olduğunu gördü orada. Demek bu tür sigara içiyorlardı bunlar. Nereden geliyorlardı ve kim görmüştü bu kadar çok iyi giyimli adamı, bu kadar çok albayı, generali bir arada? Yüz elli ya da iki yüz kişi vardılar. Belki de efsaneleşmiş Proleterler Tümeninin kurmaylarıydı bunlar. Mutlak Moskova'dan hatta belki de Kremlin'den geliyorlardı; ve çok güçlüydüler...Onlara baktığınızda anlayabilirdiniz bunu.

Sovyet ,toplumunun bu alışılmamış örneklerine kimse fazla bakamadı, ya da nereden geldikleri ve hangi sınıftan olduklarını kimse aralarında tartışmadı. Konvoyun şoförleri mültecileri iteklediler ve bunu yaparken sözlerini de esirgemediler onlardan. Bir subay Anna Pavlovna'nın önünü kesmişti:

"Ne dikiliyorsun burada sen? Nereden geldin ve ne iş yaparsın? "

"Kağıtların var mı? Göster onları bana."

Anna Pavlovna, izin belgesini ve Narishkin'in mektubunu bir Tümgeneral olan subaya gösterdi. Meşin pardesülü Tümgeneral izin belgesini ona geri verdi. Narishkin'inkiler gibi iri ve kalın elleri vardı onun, ama güneşten kararmamıştı bu eller; toprakla ya da güneş ışınlarıyla hiç karşılaşmamış gibi beyazdılar.

"Demek Ordu Komutanının ahçısıydın sen."

"General Narishkin'in."

Tümgeneral ona yeniden, daha yakından baktı bu kez.

"Sana ahçı olarak bir görev veremem. Ama gel benimle, yolculuk süresinde yapılacak yararlı bir iş bulabilirsin kendine. Sen de bizimle gelmiş olursun böylece." Basit bir kadın, çirkin de sayılmaz, temiz hiç değilse, diye düşündü. Belki yolda bir fırsat çıkar... Bu öldürücü yolculukta hiç de fena olmaz bu.

"Hadi gel... İaşe subayının nerede olduğunu göstereyim sana."

Bir yemeğin hazırlanmakta olduğu bir sahra mutfağına götürdü onu. Anna Pavlovna, termosları kakao, sıcak çukulata ve kahveyle doldurmaya yardım edecekti. Tabaklara sandöviçler, soğuk etler, kızarmış güvercinler konuldu ve birçok subay grubuna götürüldü. Önemli bir karargâh... Ama yalnızca bu da olamaz, diye düşündü. Üstlerinde çok silah vardı ve bir kurmay subaya göre çok çalımlı taşıyorlardı bunları. Narishkin de kalın yapılı bir adamdı; ama hiç biri de onu, ne Utkin'i, ne de Semyonov'u anımsatmadı Anna Pavlovna'ya. Narishkin'in kurmayındaki subaylar farklıydılar ve herkesin yüzüne bakarlardı; bu adamlar insana hiç bakmıyorlardı. Ama onlarla yolculuk etmesine izin verilmişti ve karanlık basıp konvoy hareket ettiğinde, o da kamyonlardan birine oturmuştu.

Minsk'ten Smolensk'e giden otoyolda ilerleme ağır oluyordu. Her kilometrede bir, hatta bazan birkaç yüz metre ilerledikten sonra duruyorlardı. Bombalanmış tanklar yolun ortasında yatıyordu; ölü bir at, bozulmuş bir kamyon, bir ikmal taburunun çevreye saçılmış yükü. Yolun öbür yanından piyade taburları, zırhlı birlikler ve toplar, batıya, cepheye doğru ilerliyorlardı. Anna Pavlovna'nın umutları gerçekleşiyordu sanki.. Her kilometre onu geri bölgeye daha fazla yaklaştırıyordu.

Gece epey ilerlediğinde otoyoldan bir yan yola saptılar. Sağda ve solda sık korular vardı. Araçlar kısa bir süre sonra, ağaçların altında gizlenmiş tahta evlerin önünde durdular... Bir yapım projesinin alanıydı burası..

Yapım Projesi 057... Toprak altında ve üstünde büyük yapıları olan, engin bir işgücüyle işleyen, insan hayatının da aynı oranda harcandığı dev bir örgüt... Beş Yıllık Planda Proje 057'nin önemi, bir zamanlar Beyaz Deniz Kanalı'nın bulunduğu düzeydeydi. Büyük Sovyet İmparatorluğunun tüm halkları, özellikle Uzak-Kuzey, Uzak-Doğu ve çoğunlukla Orta Asya'dan olanlar ona çok kurban vermek zorunda kalmışlardı. Proje, yönetimsel bölünmede Moskova-Minsk otoyolunun sorumluluğu altındaydı. 1935 yılında başlamıştı, merkez bürosu Moskova'da, yönetim karargâhı Vyasına'daydı. Görünür ve görünmez yapılardan başka, Proje, otoyolun öbür yanındaki Krupki tren istasyonunu, otoyolun kuzeyindeki eski Krupki kentini, büyük bir yağ ve benzin deposunu da denetliyordu.

Moskova-Minsk otoyolu ve bunun önemiyle ilgili olarak, Devletin yapım çabaları konusunda her hangi bir Sovyet vatandaşının gazeteden öğrenebileceğinden fazla şey bilmezdi Anna Pavlovna. Onda silinemeyecek bir izlenim bırakan, Proje 057 nin gizli karargâhıyla ilgili herhangi bir şey bilmesine de hiç bir olanak yoktu. Alaca karanlıkta seçebildiklerini gördü... Temiz görünüşlü tahta evler, çakıl taşlı yollar, evlerin önünde küçük bahçeler, bahçelerde çiçek tarhları.... Yönetim yapısının önünde, çiçeklerden yapılmış beş köşeli bir yıldız vardı; ortasına Stalin'in büstü oturtulmuştu. Evlerin arkasında ulu ağaçlar yükseliyor, korulardan kokulu bir yel esiyordu; mühendisler için yapılmış bir dinlenme kampında sanabilirdiniz kendinizi rahatlıkla... Ve şimdilik göklerde bile sessizlik vardı.

Gün ağarmaya başlamıştı. Kamyonlar ağaçların altına gizlendi. Yolcular yerlerinden kımıldamadılar; uykuya dalmışlardı. İçlerinden yalnızca birkaçı dışarıya çıktı. Bunlardan sivil giyimli biri, sopa gibi ince ve uzun bir adam, çiçeklerden oluşmuş yıldıza doğru yürüdü ve onun arkasındaki yönetim yapısına girdi.

Nöbetçi subayının odasında, bir teğmen telefonun başında oturuyordu. Otoyolun öbür yanındaki büyük yağ ve benzin deposundaki başka bir teğmenle konuşuyordu. Bazı havacıların kamyonlarla bazı hava gücü persoleninin geldiğini yollarına devam etmek için benzin verilmesini istediklerini, söylüyordu öteki teğmen. Emirlere uygun olarak kabul etmemişti bunu; ama onlar nöbetçileri tehdit etmişler ve zor kullanarak kendi benzin depolarını doldurmak

istemişlerdi.

"Anlaşıldı, Golubzinev," dedi teğmen telefona. "Yardım gönderiyorum... Otoyoldaki yol kesimi komutanına telefon ederim, benden daha çabuk yetişir oraya... Ne oluyor, Golubzinev? .. At onu dışarıya... Ne oluyor? ....."

Bir silah sesi duyuldu telefonda. Teğmen Golubzinev mi, yoksa başka biri mi ateş etmişti?

"Golubzinev, Golubzinev..."

Teğmen Golubzinev cevap vermedi; benzin vermeyi kabul etmediği havacı vurmuştu onu.

Masadaki subay, Teğmen Yudanov'un siyah saçları kaşlarının üzerine dökülmüştü. Büroya girmiş olan ince uzun sivile aldırış etmedi. Telefonda bir numara çevirdi.

"Yol kesimi, yol kesimi... Binbaşı Permyakov'u verin bana.."

İnce uzun adam masaya yaklaştı. "Bana benzin gerek."

"Günde yüz kez duyuyorum bunu... Çekil başımdan. Binbaşı Permyakov..."

Otoyoldaki NKVD birliğinin başkanı telefona cevap verdi; Yudanov, benzin deposunda olanları kısaca bildirdi ve ancak o anda, ince uzun sivilin burnuna doğru uzattığı belgeyi görebildi. Kırmızı bir geçiş izni... Üzerinde beş köşeli bir yıldız, orak çekiç, Lenin ve Stalin'in resimleri basılı olan bir geçiş izni. Yudanov'un kimliğini okuması için, sivil adam belgeyi açtı; bu adam Beyaz Rusya İçişleri Bakanı olduğunu birden anladı Yudanov. Ayağa fırladı.

"Bağışlayın, bilmiyordum. Ama yine de benzin veremem size. Moskova'dan emir var... Benzin yalnızca cepheye doğru gidenlere verilecek, cepheden gelenlere değil.."

İçişleri Bakanı iznini cebine koydu. Bir şey söylemedi, ama arkasından kapıyı vurarak dışarı çıktı. Uzun sürmeden geri döndü. Bu kez yanında biri vardı... İçeri bir yaban domuzu gibi giren ve masaya saldıracakmış gibi görünen bir Orgeneral.

"Ne oluyor sana? ... Canından mı bezdin? Ayağa kalk, domuz seni ve çabuk bize benzin ver!"

Teğmen Yudanov ayağa fırlamıştı bile.

Orgeneral konuşmayı sürdürdü:

"Önce, tüm konvoya benzin vereceksin. Sonra, yedek bir tanker gerek bana. Bir de refakatçi birlik istiyorum. Para, altın, değerli eşya ve önemli belgeler var yanımda. Bekletilmek istemiyorum."

Silahlı kişiler doldu odaya. Hepsi Albay ve Generaldi. Ama görevde olduğu sürece, Yudanov'un sınıfından bir subayı boş yere etkilemezdi bunlar. Benzin, benzin... Yudanov dayandı ve bu küfreden yüksek rütbeli subay sürüsüne karşı benzinini savurdu. Hayatları buna bağlıydı sanki... Eh, içsinlerdi onu o zaman. Ölene dek içsinlerdi.. Beyaz-Rusya'nın İçişleri Bakanı. Ondan sonra kim çıkacaktı bakalım? Başka bir geçiş izni burnuna doğru uzatıldı; ama belgedeki adı ve rütbenin ne olduğunu söktüğü o an, kendisine verilmiş olan emirle bağlı, benzin deposunda birkaç dakika önce vurulan Teğmen Golubzinev'i anımsadı. Yudanov da benzinini Beyaz-Rusya'nın İçişleri Bakanına karşı savunmalıydı. Bu adam Beyaz-Rusya NKVD'sinin büyük patronuydu. Özel yetkileri olan bu adamın gözünde yalnızca ölümlü bir kişi, savrulacak küçük bir toz parçacığıydı.

İçişleri Bakanı benzin istiyor ve bir cevap bekliyordu.. Ve Yudanov'u vurmaya hazır, öfkeli Tümgeneraller, Korgeneraller de bir cevap bekliyorlardı. Teğmen Yudanov, arkasındaki duvar gibi bembeyazdı, ama, "Bakan Yoldaş, size benzin veremem. Moskova'daki Savaş Konseyinden gelen bir emirdir bu. Benzin ancak cepheye doğru gidenlere verilecek,cepheden gelenlere değil. Emrin kapsamını lütfen siz de inceleyiniz, Bakan Yoldaş."

Bakan eliyle itti emri. Okuması gereksizdi, zaten biliyordu.

"Konuyu yapımın kurmay başkanı Tümgeneral Lebyotkin'e danışabilirim. Sizi Tümgeneral Lebyotkin'e bağlayabilirim."

"Konuşalım bakalım onunla."

Teğmen Yudanov hattı bağladı. Subaylar tabancalarını yerine koydular ve oturacak iskemleler aramaya başladılar. Yudanov, Tümgeneral Lebyotkin'e durumu anlattı, sonra telefonu Bakan'a verdi. Bakan, Lebyotkin'den istediğini aldı ve şimdi gündüz olduğundan, Tümgeneralin önerdiği karanlığın basmasına dek beklemeyi kabul etti.. Orgeneral, yolculuk için tüm depolarını doldurtmuştu; yalnızca bir değil, iki yedek tanker ve yüz adamlık bir koruma birliği aldı.

Bu tehlikeli çatışma bittiğinde, Yudanov kendi kendine sordu: Minsk'te işler nasıldı ki, İçişleri Bakanı buraya benzin deposu boş ve bir koruma birliği bile olmadan geliyordu?

Neyse, orası Minsk'ti... Burada işler.. Her şey olduğu gibi kalacaktı burada. Savaşın başlamasından bu yana, 00317 numaralı emir gereği, ağır hapis cezalı siyasal mahkumların yalnızca bir bölümü ortadan kaldırılmıştı. Ama, bu vazgeçilmez uzmanlar doğuya

gönderilirlerse, önemli yeraltı çalışmaları nasıl yürütülecekti? Beresina'daki cephe dayanacak ve Proje 057 sürecekti. Moskova'dan gelen tüm bilgi ve emirler böyle diyordu. Cephe dayanacaktı; destek birlikler sürekli olarak otoyoldan geçiyorlardı. Örneğin, Moskova Proleterler Tümeni gelmiş ve savaşa gitmişti. Teğmen Yudanov, bilmesi gerekli olandan fazlasını biliyordu... Ama, Moskova'dan Minsk'e giden önemli bir otoyol üzerinde bir görevimiz varsa ve gözlerinizi açarsanız, genel durumla ilgili olarak kendi işiniz için gerekli olandan daha fazlasını öğrenmek fırsatınız çıkardı. Almanlar güçlü bir hatta gelecekler, dedi kendi kendine... Ve ülkenin batısında yayılan ihanetin sonu olacak bu.

Pek çok örneği olmuştu bunun... Korobkov, Narishkin, Pavlov, Klimovsky ve Grigoriev. En tepeye tırmanmıştı ihanet. Küçük Teğmen Vorobyev de iyi yakışırdı bu hainler listesine. Evet, ihanetten suçlu olduğunu gösterecek onunla ilgili bir dosya hazırlanmalıydı önce. Ama, ne aptaldı şu Budin. Niye böyle işler yapıyordu? Yükselmek için can atan bir adam olan Vorobyev'in tuzağına düşecekti. Onu hemen görmeliydi; ertelenemezdi bu iş. Vorobyev'in hazırladığı rapor çöp tenekesine atılamazdı çünkü. Yudanov telefonda bir numara çevirdi. Karşısına Sansür Dairesi çıktı ve Yüzbaşı Budin'i istedi.

"Alo, sen misin Mihail Vassilyeviç? Teşekkür ederim, evet, teşekkür ederim. Dinle, seninle bir şey görüşmeliyim.. Önemli bir şey. Hemen buraya gelmelisin."

"Yarın, ya da bu akşama kadar bekleyemez misin? "

"Hayır, Yüzbaşı Budin, bu iş ne yarına, ne de bu akşama kadar bezleyemez. Seni hemen odamda bekliyorum."

Son dedikodudan daha önemli bir şeye benziyordu bu. Budin, hemen Yudanov'un odasına hareket etti. Yudanov yarım saat sonra nöbetini devredecekti, ama Budin'le ondan önce konuşmak istiyordu. Budin geldiğinde, Teğmen Vorobleyv'in raporu ve ona ilişik olan fotokopi Yudanov'un önündeydi.

"Ee, bu telaş da ne oluyor? "

"Önce otur, Mischa; bir iskemle gerekecek sana."

Yudanov, bir mektubun fotokopisini eline aldı. "Sevgili Mischa," diye başlıyordu o.

"Yazıyı tanıyor musun, Budin? "

"Tabii, karımın yazısı. Dün aldıydım o mektubu."

"İyi, oku bakalım... Şurasını."

Budin, kollektif bir çiftlikten geliyordu ve köyünün gülünç öyküleriyle herkesi kırıp geçirirdi. Ama şimdi gerçekten sarsılmıştı ve güleç yüzü epey şaşkındı. Parmağını, sansürcüsü ve yardımcısı Vorobyev'in altını çizdiği bölümde dolaştırdı.

"Yaşam gittikçe dayanılmaz bir durum alıyor," diyordu karısının mektubu. "Ekmek yok ve paran olsa bile onunla bir şey alamazsın. Senin bulunduğun yer gibi bir yer burası... Tıpkı bana son mektubunda yazdıkların gibi. Ama burası daha beter, sanırım."

"Tıpkı bana son mektubunda yazdıkların gibi..." Vorobyev bunun altını iki kez çizmişti.

"Bu sana neye patlar, bilir misin? "

Budin iskemlesinde çöktü.

"Kellene mal olur."

"Ne alçakmış şu Vorobyev."

"Yirmi beş yılla paçayı kurtarabilirsin. Sersem, evde karın var, çocukların var.. Üçüncüsü yeni doğdu. Nasıl yaparsın böyle bir şeyi? "

"Ben de bilmek isterdim. Düşünemedim."

"Karına yaz, bir daha budalalık yapmamasını söyle."

"Evet, bunu yaparım... Ama sonra ne olacak? "

Budin fotokopiye baktı.

"Ne bunları, ne de Vorobyev'in raporunu atamam, biliyorsun," dedi Yudanov.

"Evet, biliyorum."

"Yükselmek istediği konusunda uyarmıştım seni."

"Kurtulmalıydım ondan... Ne zaman istersem yapabilirdim bunu."

"Kimsenin ona inanmaması için bir şey düzenlemeliyiz."

"Ama nasıl, Kostya, nasıl? "

"Hâlâ patron sensin... Onun bürosundan bazı kağıtların yok olmasını sağla. Önemli olanları, tabii."

"Olur, bunu hemen yapabilirim. Şimdi."

"İyi... Bunu yap, ben de yarın Sansür dairesinde bir denetim yaparım. Vorobyev bazı kağıtları kaybetmişse, o anda tutuklanır."

"Kostya, Kostyuşa..."

"Öyle olsa bile gene de tehlikeyi savuşturmuş değilsin. Ama gerisini yoluna koyarım ben. İşlerin nasıl yürüceğini biliyorum, sanırım. Yapılacak işim var şimdi... Nöbetimde işle ilgili dosyayı son durumuna getirmem gerek. Laboratuardan örneklerle her an gelebilirler."

Yüzbaşı Budin ayağa kalktı. El sıkışmadan ayrıldılar. Gerek yoktu

buna. Hiç bir köpek sahibine Budin'in Yudanov'a baktığı gibi bakmamıştı.

Teğmen Yudanov, çeşitli işlerin gelişimleriyle ilgili dosyayı açtı: Urallar'dan öteye taşınmak üzere, bir yüksek gerilim transformatörü Krupki istasyonunda hazırdı. Asfalt ve çimento fabrikalarında normlar yüzde 240, yeraltı yapım çalışmalarında yüzde 260, atlı taşımada yüzde 220, motorlu taşımada yüzde 280 hedefleri aşmışlardı.

Profe 057'de teşvik sistemi öyle iyi düzenlenmiş ve öylesine acımasızca sömürülüyordu ki doldurulmamış normlar hiç yoktu, ancak hedeflerini aşmış olanlar kaydedilmeliydiler. Yudanov, rapora adını yazdı. Laboratuar yardımcıları küçük torbalara konmuş örneklerle geldiler; Yudanov ağızlarını mühürledi, kayıtlarını yaptı ve bir kenara koydu.

Saat on ikiydi; nöbeti gece on ikiden, gündüz on ikiye kadar sürmüştü. Nöbetini devretmişti artık. Yemek salonuna gidebilir ve öğle yemeğini yiyebilirdi. Fazla sevmedi yemeğini, belki de fazla iyiydi. Profe'de bir teğmenin bile yemeği bir generalinki gibiydi ve hele o Yudanov gibi 3. Bölümdense, "Özel Kantinden" istediğini alabilirdi. Yemekten sonra, Yudanov bekâr subaylar bölümündeki odasına gitti, sayonurken bir sigara içti ve yatağına uzandı. Her şey yolunda gidecekti.. Budin'in durumuyla ilgili ne yapacağını biliyordu artık. Konuyu tüm açıklığıyla Albay Syemzev'e götürecekti. Ya Teğmen Yorobyev ve yüzbaşı Budin kaybedilecek, ya da bu subaylardan biri kazanılacaktı. Güvenilir subayların azlığı göz önüne alınacak olursa, önemsenmeyecek bir konu değildi bu. Bu durumda Budin seçilmeliydi. Daha tecrübeli ve aynı zamanda daha gergindi o. Vorobyev'in raporu, fotokopi ve fotokopinin aslı Vorobyev'le birlikte ortadan kalkarsa, o zaman Albay tüm bu işi unutabilirdi. Vorobyev'in işi bitmişti artık; kellesi şimdiden yok sayılabilirdi.

Yudanov gönül huzuruyla uykuya daldı.

***

Proje 057 her zamanki çalışmasını sürdürdü. Tutuklular taşları kırdılar, harç kardılar, asfalt kaynattılar, yollar yaptılar ve el arabalarında kum, çakıl taşı ya da toprak taşıdılar. Elli bin köle, Mısır'da piramitleri yapan Firavunların zamanındaki yöntemler ve uygulamalarla çatıştılar. Uzun hapis cezalarına çarptırılmış siyasal

tutuklular ve bazı teknik uzmanlar yeraltında işe koyuldular. Çevredeki kamplardan gece getirilip yeraltındaki yapımlara gönderildiler. On vardiyadan sonra gene gece dışarı çıkarıldılar; çünkü hiç biri nerede çalıştıklarını bilmemeliydiler. Bunun yukarısında ve yeryüzünde, on bin kollektif çiftlik işçisi, atlarıyla, arabalarıyla taş, toprak, çimento, çakıl taşı, kütük ve taşınması ne gerekliyse taşımak üzere görevlendirilmişlerdi. Bu "Özgür" işçiler karınlarını kendileri doyurmalı ve giyinmeliydiler ve bu konuda tutuklulardan da kötü bir durumdaydılar. Kaldıkları yerler de kötüydü. Her akşam, uzak yerlerdeki köylerine dönemezlerdi; bundan ötürü, geceleri korunun yanında, üstlerini dallardan ve yapraklardan örttükleri toprak kulübelerde yatıyorlardı.

İçişleri Bakanının gelmesiyle yapılan panik, şimdilik yalnızca projenin başkanlarına etkilemişti; bu, henüz alt kademelere geçmemiş ve günlük olağan çalışmalara bir etkisi olmamıştı. Bakan, durumun ciddiliğini ne General Lebyotkin'den ne de Yudanov'un amiri Albay Syemzev'den gizlemişti. Beresina hattına inanmıyordu Bakan; onun görüşüne göre ancak birkaç gün dayanabilirdi. Bundan ötürü, değerli araç-gereci başka yere taşıma işlemi hızlandırılmalıydı. Ailelerin taşınmasına daha az kamyon ayrılması, bunların, makineler ve tesislerin götürülmesi için kullanılmalarıydı arkasında bıraktığı emir. Mahkumlar sorununa da eğilmişti. Beklenmedik durumların gelişmesinde nöbetçiler geri çekilecekler ve mahkumlar kendi yazgılarına terk edileceklerdi. Eğer zaman kalırsa, tutuklular koruma askerleri olmadan yürüyüşe geçirileceklerdi. Ancak uzun yıllara hüküm giymiş siyasal mahkumlara ve önemli özel becerileri olanlara bir koruma birliği sağlanacaktı. Başka bir önemli nokta da, Alman işgali altındaki halkı açlığa terk etmeyi öngören genel politika uyarınca, büyük yiyecek depolarının tahrip edilmeleriydi.

İçişleri Bakanı Matveyev'in General Lebyotkin ve Albay Syemzev'e açtığı görüşler böyleydi. Yudanov nöbeti devraldığında bu görüşlerin çarçabuk genel yönetmelik durumuna gelmiş olduklarını görmüştü onların masasının üstünde. Yudanov gece yarısı nöbete geldiğinde, General Lebyotkin kurmaylarıyla birlikte Uralların yakınındaki Tambov'a hareket etmişti bile; Yudanov'un üstünde tek yüksek rütbeli subay Albay Syemzev'di artık.

Teğmen Yudanov, bir önceki vardiyanın yüzdelerini karatahta üzerinde inceledi. Masasına oturdu, yeni talimat ve emirlere baktı.

sonra bazı telefonlar etti. Yeraltı işçilerinin yeni on günlük vardiyası çalışmaya başlamış ve bir önceki vardiya işçilerinin dışarı çıkarılması son bulmuştu. Yeni vardiyadaki adam sayısı tamamdı; eski vardiyanın sayısı iki eksikti... Çalışırken ölmüşlerdi onlar. Bir telefon çaltı. Hatta bir yapım şantiyesi vardı; malzeme ikmali durmuştu orada. Yudanov taşıma bürosuna telefon etti ve bazı kamyonların teknisyenlerin ailelerini taşımaya ayrıldığını öğrendi. Bu işlemi erteletti; kamyonlar kendi taşıma ünitelerine döndüler. Bir başka acele konu da, taşınmak üzere Krupki istasyonunda hazır bekleyen makinelerdi. Siemens'ten elektrik malzemeleri ve Krupp'tan değerli makineler vardı içlerinde. Yudanov istasyon amirine telefon etmek istedi ama telefon açılmadı. Bu nedenle, istasyona kendi giderek taşıma işlemini hızlandırmayı kararlaştırdı. İstasyona giderken otoyolu çaprazlama geçmeliydi. Otoyolun üzerinde bir sürü daha yol alıp, NKVD'nin yol kesimi komutanı Binbaşı Permyakov'la biraz sohbet etmeyi düşündü. Mülteciler, kollektif çiftlik işçileri, asker kaçakları ve sığırlar arasından yol açması gerekmişti kendine.

"Artık ne olup bittiğini bilmiyorum," dedi Binbaşı ona. "Her yere birlikler gönderiliyor. Beresina'daki cephe dayanır ya da dayanmaz... Ben bu hattı asker kaçaklarına karşı tutuyorum, hiç değilse. Ama gittikce güçleşiyor bu iş... Fazla adamım kalmadı ;Daha ne kadar dayanırız, bilmem."

Yol kesimindeki tutma birliği başlangıçta bir alay gücündeydi, ama oradan ayrılan kalabalık asker grupları şimdi başka görevlere gönderilmişlerdi. Permyakov, tabur gücündeki bir birliği, demiryolu hattının doğusuna inen Alman paraşütçülerine karşı göndermek zorunda kalmıştı.

"Buraya gelen birliklerin büyüklükleri gittikçe artıyor. Silah gücüyle yarıp geçiyorlar.... Birkaç saat önce yaptılar bunu. Hepsi çıldırmışlar bunların... Nereye gitmek istiyorlar ki? Dnieper'e mi, Moskova'ya mı, yoksa daha doğuya mı? Borissov, hatta Lepel'den bile gelenler var."

"Evet, hepsi otoyoldan geliyorlar. Bombardıman var, tabii. Ama daha çabuk oluyor böylesi."

"Şuna bak."

Binbaşı yerde yan yana dizilmiş ölüleri işaret etti.

"Bunların hepsi yeni silah altına alınmış adamlar. Tolotshino'da askeri komiserlik kırk bin kişi toplayacaktı. Ama, yalnızca on bin kişi

toplayabilmişler. Saçlarını kesmişler ve göndermişler onları. Hedeflerine vardıklarında topu topu iki bin kişi kalmışlar.... İçlerinden bazıları da işte burada."

"Ya hat yarılıp, buraya kadar gelirlerse? O zaman ne olur bize? Ne yaparlar Almanlar bize?"

"Tüm tutukluları öldürürler," diye cevapları Permyakov. "Ne olursa olsun burada kalıp, elimizden geleni yapmalıyız. Ama gittikçe güçleşiyor bu. Yiyecek gelmiyor artık."

"Bunun için kaygılanma, Permyakov. Bize bir, iki kamyon gönder, yardım ederiz size."

Yudanov yola koyuldu ve yol kesiminde öğrendiklerini düşündü. Taşınmayı düşünmek için hiç de erken değildi artık. Büyük sayıda araç-gereç Tambov'a gönderilmişti bile. İstasyondaki taşımayı hızlandırmaya bakmalıydı o şimdi.

Kargaşalık buldu istasyonda. Karanlıkta bile hava insanlık ve onun kokularıyla doluydu; insanlar oturma odalarında oturuyorlar ve yerde ayak bileklerine kadar çıkan çöpler ve artıklar içinde platformlarda duruyorlardı. Güçlükle ve ona yol açan, ancak refakatçisinin yardımıyla gelmişti Yudanov alay nakliye subayının odasına.

"Makineler, makineler," diye bağırdı alay nakliye subayı, "tabii önemli makineler. Ama insanların hayatları da önemli. Şunlara bak... Kırk bin kişi.... Siviller askerler, çocuklar birbirlerine karışmış bir durumda, burada, istasyondalar... Nereye yığacağım onları ben? Ve bir de bu çılgın albay; işaretleri kendi indirdi ve yola koyulmaya çalışıyor. Nereye kadar gidebileceğini sanıyor?

Kırk bin insan liste başı olmak için yumruklarıyla ve sopalarla döğüştüler. Ama her an, her yönden ateş başlayabilirdi. Yudanov'un Permyakov'dan öğrendiğine göre, buradan yalnızca on beş mil ötede Alman paraşütçülerinin görüldüğü bildirilmişti ve trenlerin çalıştırılabilmesi için önce onların geri püskürtülmeleri gerekecekti.

Hiç bir yerde böyle bir istasyon yoktur," diye homurdandı alay nakliye subayı. Ama yanılıyordu. O anda, Riga'dan Odessa'ya her istasyon buradakine benziyordu.

Sabahın ilk gri ışığında Stuka uçakları yeniden geldiler ve patlayan bombaların gürültüsü yarı çıldırmış kalabalığın kükremesiyle kaynaştı. Yudanov, makine yüklü kamyonları bir yan hatta buldu. Onları göndermenin bir olanağı kalmadığı görünüyordu. Bundan ötürü, tüm trenin havaya uçurulmasının hazırlanması için bir teknisyen ekibi

bulmayı kararlaştırdı.

Proje'ye döndüğünde gün iyice aydınlanmıştı. Yüzbaşı Budin onu odasında bekliyordu; Yudanov'a çalınmış kağıtları uzattı. Fotoğraf bölümünden fotokopisi alınmış mektubun aslını da istemişti, o da kağıtların arasındaydı.

"İyi," dedi Yudanov. "Saat sekizde geleceğim. Senin bürondan başlayarak genel bir denetim yapacağım."

Yudanov, her yapım şantiyesinden gelen raporları çizelgeye işaretledi ve bazı notlar aldı. Sonra, saptanmış yönteme uygun olup olmadıklarına baktı. Saat sekizde, beklenilmeyen bir denetim yapmak üzere ana büroya gitti. Teğmen Vorobyev'in odasında bazı önemli belgeler kayıptı. Vorobyev kendinde değildi... Masasının tüm çekmecelerini ters yüz etti, dolabındaki tüm rafları boşalttı ve yeniden aramaya başladı.

"Anlamıyorum, şuradaydılar. Bu kağıtların yok olması anlaşılır gibi değil." Sorumluluk duygusu olan bir subaydı o, ne de olsa ve herkes, özellikle Yüzbaşı Budin ona arka çıkardı. Bir açıklaması olmalıydı bunun.. Her şeyini düzen içinde tutar ve erken yerine hep geç çıkardı bürosundan..

"Kendini savunmaya uğraşma... Kağıtları çıkart. Tek istediğim bu, Teğmen Vorobyev."

"Şimdi... Ama nereden çıkaracağım onları. Anlamıyorum bunu. Siz de bakabilirsiniz, Teğmen Yoldaş."

"Evet, bakıyorum ve kokusunu alıyorum... Bana casusluk gibi geliyor bu, Teğmen Vorobyev."

"Nerede olabilir bu kağıtlar? "

"Bu kadar oyun yeter... Tutuklusun. Tabancanı ver, Teğmen Vorobyev."

Teğmen Vorobyev götürülmüştü.

***

Bir saat sonra, Albay Syemzev gitmeye hazırdı. Proje'nin ve kampın komutanlığını Yudanov'a devretti. Bu arada sessizce, "Haa, aklımdayken Budin'in durumunu inceledim. Ona karşı bir şey yok," dedi.

Kırk sekiz saat içinde Proje'nin komutası ve generalden bir albaya, ondan da bir teğmene geçmişti. Şimdi, yirmi dört yaşındaki

Yudanov kırkla elli milyon ruble arası değerdeki araç-gereç ve tesisleri havaya uçurma sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmıştı. Bunu yaptığı için ya Lenin nişanı alacak, ya da kafasına bir kurşun yiyecekti. Her şeyden önce bir tahrip takımı bulmalıydı. Bunun için bir teknisyenler mangası hazır bekliyordu zaten. Sonra, nelerin havaya uçurulacağına karar vermeliydi ve tahrip kalıplarını hazırlatmalıydı. Yaptığı işin üzerinde varılacak yargı, emirlerini zamanlamasına bağlıydı. Ne erken, ne de geç verilmeliydi bu emirler.

Syemzev'in gitmesinden sonra mahkumların ve muhafızların disiplini bozulmaya yüz tuttu. Subayların da üzerlerine bir durgunluk çökmüştü. Çalışmayan ya da baş kaldıran birkaç düzine mahkumu vurdurmalıydı, ama yaptırmadı bunu.

Küçük Bobr nehri üzerindeki köprünün yıkıldığı bildirilmişti. Bombalardan mı, yoksa Alman paraşütçüleri tarafından mı, kesin değildi bu. Nehrin yakınındaki cepheden kaçak subay ve askerler gruplar halinde orada dolaşıyorlar, bir taşıt ya da yiyecek bir şey arıyorlar, ya da birkaç saat uyuyarak yorgun ayaklarını dinlendirmeye bakıyorlardı. Borissov'un güneyinden Alman tankları Beresina'yı geçmiş olmalıydılar ve Borissov'un düşmana teslim olduğu söylenmekteydi. Başka bir söylentiye göre, Proleterler Tümeni darma dağın olmuş ve daha kuzeyde Sovyet tankları bir tank savaşında saf dışı bırakılmışlardı. Tankçılardan ancak bazıları Beresina üzerinden kaçabilmişlerdi.

Örgütün kurulmasından bu yana, üretim ilk kez saptanmış olan normlara ulaşmadı. Stuka uçakları gelip aşağılara doğru kükreyince, işinin başında kimse kalmadı. Yalnızca mahkumlar değil, subaylar, yetkililer, askerler, Budin ve Yudanov da kampın içine koştular. Önceki deneyler Alman havacılarının kamplara dokunmadıklarını gösterdiğinden, dikenli tellerin arkası güvenliydi.

Budin, tahrip hazırlıklarını denetliyordu. O ana dek Yudanov'un ayıracak bir dakikası bile olmamıştı. Hâlâ hücresinde oturan Vorobyev'i, gereği yapılması için yol kesimindeki Permyakov'a götürecek zamanı olmamıştı. Neyse, ertesi gün yapardı bu işi.

Ama, ertesi gün düşünulecek pek çok şey vardı. Merkez ve yakındaki kamplardan işçi mahkumlar her zamanki gibi çalışmaya gelmişlerdi. Ama içinde yirmi, otuz bin mahkum olan Natcha gibi

büyük kamplardan gelenler olmamıştı. Yudanov, Natcha'daki NKVD birliğini aramış, bütün çabalarına karşın bir cevap alamamıştı oradan. Sonunda, olup bitenleri anlamak için bir koruyucu mangasıyla Budin'i gönderdi oraya.

Budin geri döndüğünde büyük bir heyecan içinde bildirdi:

"Binlercesi, on binlercesi yollarda başıboş dolaşıyorlar. Hiç bir muhafız kalmamış... Koğuşlarda, bürolarda hiç kimse yok. Gözetleme kulelerinde nöbetçiler yok. Gece hepsi gitmişler."

Bunun doğruluğunu anlamak için Yudanov'un fazla beklemesi gerekmedi.

Binbaşı Permyakov otoyoldan telefon etti.

"Ne oluyor sizin orada? .... Aklınızı mı kaçırdınız? Tutuklularınız yol kesimine muhafızları olmadan geliyorlar. İlk gelen grubu vurdurdum, ama binlercesini vurduramam."

"Siz ne yapacaksınız, Permyakov Yoldaş? "

"Ben burada, otoyolda kalacağım. Çekilme emrim yok benim!"

Yudanov'un da çekilme emri yoktu. Oysa tek açık yol, tahrip ve çekilmeydi. Moskova'daki toplama kampları merkez bürosu Gulag'ı telsizle aradı. Otuz bine yakın mahkumun muhafızları olmadan başıboş dolaştıklarını ve NKVD birliğinin haber vermeden ortadan kaybolduğunu bildirdi. NKVD birliklerinin geri çekilmeleri için Moskova'dan hiç bir emir çıkmadığıydı gelen cevap. Moskova'nın ileri sürebileceği tek açıklama, bunun bir sabotaj olduğuydu.

Yudanov, NKVD genel merkezini arayarak gelecekte ne yapacağını sordu. Genel merkez cevap vermedi. Ama Gulag yeniden çıktı ve 00317/65 sayılı emrin uygulanıp uygulanmadığını sordu.

"Evet," dedi Yudanov.

Emir, uzun hapis cezasına çarptırılan siyasal tutuklularla ve savaş çıktığında doğuya götürülmeleriyle ilgiliydi. Gerçekte, emrin yalnızca bir bölümü uygulanmıştı. Çünkü, uzman olarak yeraltı tesislerinde bu tutukluların yerlerine konulacak başkaları yoktu. Yudanov, Budin'e döndü:

"Hadi, işe başla öyleyse, Budin. Uzun hapis cezası olanlar götürülmeli. Yeraltı çalışmalarının önemi yok şimdi. Bu gece götürülmeli onlar.' '

Çok geç kalınmıştı bile. Disiplin öyle bozulmuştu ki, yeraltı işçileri kendi kendilerine gün ışığına çıkmışlar ve öteki işçilerin arasına karışmışlardı. Böyle, önemli bir Devlet sırrı çiğnenmişti ve sorumluluk

Yudanov'undu. Moskova'dan Gulag'ı aradı. Ama, tahrip için doğrudan bir emir almadı oradan. Kendisi karar vermeliydi ona.

"Ne yapacağız? "

Tutukluları yeniden kampa sokamazsın, değil mi? " dedi Budin. "Elimizde yarım tabur nöbetçi var hâlâ...Geri kalanlar tahrip kalıplarını hazırlıyorlar."

"Ne yapacağız? "

"Her şeyi uçuralım," dedi Budin.

"Her şeyi uçuralım...Ama hemen değil. Beresina'daki durumu bir bilseydik."

"Siyasal şubeden bir yüzbaşı var dışarıda...Yüzbaşı Kusanzev... Toplama askerlerden oluşan bir tabura komuta ediyormuş. Beresina hattını sorabilirsin ona."

"İyi, al onu içeri."

"Bir de Proleterler Tümeninden Teğmen Odinzov var..Lepel'deki tank savaşındaymış o. Ona da sorabilirsin."

"Söylerler mi acaba? "

"Ben icabına bakarım bunun. Bir şişe votka içiririm onlara. Birkaç bardaktan sonra konuşmaya başlarlar. Şeytandan bile korkmazlar ondan sonra."

"Yiyecek deposu uçurulmalı...Her şey hazır mı? "

"Tahrip maddesi olarak, evet."

"Ne demek istiyorsun? "

"Pek çok fitil kablosu ve Smolensk'i havaya uçuracak kadar patlayıcı maddemiz var. Ama yeterince patlatıcı yok, yalnızca ana tesisler için var."

Yudanov kaygılıydı. Resmi bir hava takındı.

"Hangi tesisler için, Yüzbaşı Budin? "

Saydı onları Budin...Asfalt ve çimento fabrikalarındaki elektrik tesisleri, benzin deposu, yiyecek deposu, yeraltı hangar ve tesisleri.

"Ya evler? "

"Ateşe verilecek onlar."

"İyi. Getir öyleyse şu Kasanzev ve Odinzov'u."

Budin kapıya gittiğinde Yudanov'un aklına bir şey geldi.

"Vorobyev ne olacak? Onu hâlâ yol kesimine götüremedim."

"Gerek yok buna. Hücrelerin altına bir tahrip kalıbı koydurttum."

"Önemli bir tesis mi o? "

"Çok." Budin gene şaka yapmaya hazırlanıyordu, ama Yudanov o havada değildi. Yeniden muhabere odasına gitti, ama telsizler suskundu. Moskova artık dinlemiyor ya da Proje 057'den bir şey duymak istemiyordu. Yudanov camdan dışarı baktı. Natsha'dan mahkumlar gelmişlerdi, ama her zamanki gibi taburlar halinde değildiler; kabaran gri bir deniz gibi alana yayıldılar. Özgürlüklerini kazandıktan sonra ne yapacaklarını bilememişler ve her zamanki gibi yine işlerinin başına dönmüşlerdi. Yol kesiminde atılan silâhlar bile onları geriletememişti. Aralarında kadınlar ve uzun hapis cezalı siyasal mahkumlar da vardı; yönetim binasının önünden aceleyle geçtiler. Muhafız taburunun oraya çekilen iki tankına ve yüzlerine doğrultulan top namlularına daha ne kadar süreyle kuşkusuzca bir saygı duymayı sürdüreceklerdi acaba?

"Moskova... Moskova... Moskova..."

Batan bir geminin S.O.S.'i gibiydi bu. NKVD genel merkezi cevap vermedi. Gulag cevap vermedi. Savunma Komiserliği cevap vermedi.

"Artık iş yok, artık iş yok." Tutukluların bağırışları küstahça yükseldi.

"Yurttaşlar!" diye haykırdı içlerinden biri.

"Özgürlük, özgürlük. Özgürüz biz. Bize gerekli olan yiyecek bir şey ve nerede bulabileceğimizi biliyoruz onu."

Tahrip işlemleri için şimdi emir verebilirdi Yudanov, ama Yüzbaşı Kasanzev ve Teğmen Odinzov'un söyleyeceklerini bilmek istiyordu.

***

Anna Pavlovna, Krupki'de kaldığı ilk gün birlikte geldiği konuklara hizmet etmişti. General Lebyotkin onların yemeğe kalmalarında diretmiş ve üç dört düzüne seçkin konuk at nalı biçimindeki sofranın çevresinde oturmuştu. General Lebyotkin masanın ortasında oturmuştu; sağında Beyaz-Rusya İçişleri Bakanı, solunda Adalet Bakanı vardı.

Birçok kadın ve erkek hizmetçi yiyecek getirmekle meşguldü. Gördüklerinden ve duyduklarından hayretten hayrete düşen Anna Pavlovna'da vardı bunların arasında. Narishkin'in kurmayında da iyi yiyip içmişlerdi; ama orada işler daha basit tutulurdu. Küçük kanapeler, çeşitli kaz ciğeri ezmeleri ve yirmi çeşitten fazla balık getirilmişti ilk başta. Ama, yalnızca birkaç konuk bakmıştı bunların

tadına. Tabaklar, neredeyse hiç dokunulmamış olarak geriye götürülmüştü. Baş yemek dağıtıldığında da durum aynıydı. Başlangıçta sert alkollü içkiler içmişlerdi, sonra çeşitli şaraplar gelmişti, ardından da Kafkasya şampanyası.

Yemek süresince bir orkestra çalmıştı. Bunu anlatmakta güçlük çekmişti Anna Pavlovna. Çünkü, kaçışı sırasında kurşunların vızıldamalarını duymuş ve vurulan kaçakların önlerinde ölü olarak yattıkları yol kesimlerinde beklemişti. Mutfakta, bir doktor gibi beyazlar giyinmiş bir ahçı yiyeceklerin hazırlanmasını denetlemiş ve her tepsi içeriye götürüldüğünde hepsinin teker teker tadına bakmıştı. Servisin gereğince yapılmasına büyük özen göstermişti. Anna Pavlovna, bir keresinde kaz ciğeri ezmesini yanlış yandan sunduğunda, hatası hemen söylenmişti.

Büyük, ağır eller, parmaklardaki yüzükler, cilalanmış tırnaklar ürküttü onu. Tüm adamlar kaba, yüksek sesle konuştular. "Halkının bilge babası," İçişleri Bakanı, Matveyev ve ev sahibi onuruna söylevler söylendi.

İçişleri Bakanı konuşmadı. Ağır hastaymış gibi görünüyordu ve kaşlarının çevresine ter tanecikleri toplanmıştı. Lambaların ışığı azalmıştı bile. Tereyağ ve peynir tabakları toplandı. Siyah kahve, konyak, kara tütünlü purolar ve kokulu sigaralar izledi bunları... Mavi duman bulutları tavana yükseldi ve açık pencerelerden dışarı uçuştu ; Gitme zamanı gelmişti artık, ama önce Lebyotkin ve Syemzev'le konuşmalıydı o. Matveyev ayağa kalktı; onunla birlikte olanlar alelacele toplandılar. Onları masada ayakta dururlarken bıraktı, Lebyotkin ve Syemzev'le birlikte yan odalardan birinde kayboldu. Kapalı kapılar arkasında genel durumu, Proje'yi tehdit eden tehlikeyi anlattı onlara ve hemen alınması gereken önlemleri önerdi.

Geri döndüğünde, konvoy harekete hazırdı. Arabasına bindi. Bu kez ağır silahları olan bir refakatçi birlikle desteklenmiş olan uzun konvoy, günün ilk ışığında, geldiği orman yolundan gözden kayboldu.

Anna Pavlovna arkada kaldı. O da konuklara hizmet etmesi için getirilmiş olan muhasebeci Maria Arkadyevna'yla birkaç gece kalabilirdi. Biraz dinlenme iyi gelecekti ve burada yalnız değildi. Kamyonların birinde bir yer bulma fırsatı çıkardı belki de; Tambov'a gidecek büyük bir konvoyun hazırlanmakta olduğunu duymuştu. Bu konvoy Moskova yolundan gidecek ve Gzhatsk'tan geçecekti. Anna Pavlovna'da oraya varmak istiyordu zaten.

İlk gece, iki kadın da hemen uyuyamayacak kadar heyecanlıydılar. Şölen, sunulan yemeklerin sayısı -ve ne yemeklerdi onlar- masadaki konuşmalar ve konukların yüzleri konuşacak çok şey vermişti onlara. Anna Pavlovna, bacaklarını uzatabilmekten ve ayaklarını dinlendirmekten çok memnundu. Tertemiz odalar, duvarlar-yeni kütüklerle kaplanmış koğuşlar, çakıl taşlı yollar, bahçede çiçekler... Çalışacak böyle bir yer bulduğuna sürekli olarak hayret ediyordu Anna Pavlovna.

"Sanatoryum gibi bir yer burası... Geldiğimde ilk izlenimim bu oldu."

"Bir iki gün bekle ve çevrene iyi bak, Anna Pavlovna."

"Ne yaşlı bir koru... Böyle ulu çam ağaçları hiç görmedim sayılır ve aralarında yetişen huş ağaçları ne kadar hoş."

"Çok zamanın var daha... Buradaki pencerenin önünden bir patika geçiyor. Eğer onu izlersen, görülmeye değer bir şey görürsün."

Anna Pavlovna yeniden doğru dürüst bir yataktaydı... Cepheden çok gerilerde bir yatakta. Sabaha doğru, korunun üzerinden uçan bombardıman uçaklarını belli belirsiz duydu. Neredeyse Narishkin'lerin Moskova'daki evlerinde uyuyor ve uzaktan, alçalıp yükselen trafiğin sesini duyuyordu.

***

Uyandığında, penceresinde parlayan güneşin ışığı vardı. Yatağının baş ucunda, Maria Arkadyevna'nın ona bıraktığı, üzerine tereyağ sürülmüş bir dilim ekmek ve bir bardak süt duruyordu. Giyinmesi ve kahvaltı etmesi uzun zaman aldı; sonra evden dışarı çıktı ve Maria Arkadyevna'nın izlemesini önerdiği patikayı anımsadı. Kısa bir süre sonra yapım alanlarının gürültüsü arkasında kalmıştı. Koru içine doğru çekti onu; ağaçlardan tatlı bir serinlik yayıldı.

Bir açıklığa vardığında, gördüğü bir şey onu bir an için olduğu yerde dondurdu. Dehşet içinde ağaçların arkasına çekildi... Dikenli tellerden yapılmış yüksek bir çit ve arkasında mahkumların kaldıkları kırık dökük kulübeleri gördü. Maria Arkadyevna neden yollamıştı onu oraya? Güzel evleri, bahçeleri ve çiçekleri çok mu övmüştü o? Ama, bulacağı yalnızca bu kamp olmayacaktı. Başka bir patikayı izledi ve binlerce bakımsız mezarın geniş bir alana yayıldığı kampın mezarlığına geldi. Baharda, mezarların üstlerini örten taze toprak kümecikleri içeri

doğru çökmüştü. Bu sıcak yaz gününde bile Anna Pavlovna titremeye başladı. Nereye gittiğini bilmeden yürüdü, ama görecekleri daha bitmemişti. Yaşayanlar, çalışan mahkumlar ve saçı sakalı birbirine karışık kollektif çiftlik köylüleriyle karşılaşması, onu bundan öncekilerden de fazla dehşete düşürmüştü.

Döndüğünde, Maria Arkadyevna'yı kendisini bekler buldu.

"Nen var senin? Rahatsız mısın? Hemen yatmalısın."

Yatağa yatırılmasına hiç karşı çıkmadı.Yeniden uyandığında, kötü bir düş görmüş gibi hissetti kendini. Maria Arkadyevna yatağının ucunda oturuyordu.

"Oradaydım... Köylülerin kulübeleri olan ve nemli yapraklar üzerinde uyudukları korunun yanındaki açıklıktaydım."

"Bırak şimdi... konuşmamamız gerek bunları. Biliyorsun, buradaki işime başlarken gördüklerimi ve duyduklarımı söylemeyeceğimle ilgili bir belge imzaladım."

Ama sonra, Maria Arkadyevna aynı konuya kendi döndü.

"Volkovysk'ten oylculuğun da aynı o kadar kötüydü, sanırım."

"Hayır... Bu daha kötü."

"Bırakalım bunları... Bir çay içelim."

Oturmuş çaylarını içerlerken bir canavar düdüğü duyuldu. Stuka uçakları gelmişlerdi. İstasyona, yakıt deposuna ve yönetim yapılarına saldırıyorlardı.

"Hadi gel, bırak her şeyi." Maria Arkadyevna arkadaşını elinden tuttu ve patikada onun yanında koştu. Teknisyenler, askerler, köylüler, tutuklular, karmakarışık kampa doğru koşuyorlardı; cezaevinin kapısı açıktı ve kim isterse oraya girebilirdi. Havaya yükselen alev sütunlarının arasında, kamp bir güvenlik vahasıydı. Benzin depoları havaya uçuyorlar, evler yıkılıyordu. Alman havacıları, sık sık alçaktan uçup kanatlarını iki yana sallamalarına karşın, kampa dokunmadılar.

Anna Pavlovna kötü düşünden uyanamamıştı hâlâ... Aslında, daha beter gömülüyordu bu düşün içine. Bu yaratıkların, bu yıkanmamışların kokusunun, domuzlara verilen artıklarla beslenen bu insanların, konuştukları bu kaba dilin gerçekle hiç bir ilgisi yok gibiydi; olağandışıydı, çarpıktı, iğrençti. Mahkumlar, aralarına sığınmaya çalışan subay ve askerlerin görünüşlerine güldüler, kendi kamplarının uzakta olmasına karşın genel karışıklıkta istedikleri yere giden kadınlar, iğneli laflar attılar kendilerini ezenlere, hayasızca sözler söylediler.

"Buraya gel komutan, buraya gel benim küçük adamım."

"Kaçma... Bir aile kurarız seninle. Hemen... Hadi gel, bu kadar utangaç olma."

"Her zaman böyle değilsin sen. Bilirim ben bu işin nasıl yapıldığını. Zararı dokunmaz uçakların bize, bakarlar yalnızca."

Moskova'daki Bolşoy Tiyatrosu'nun eski bir gişe ınemuresiydi konuşan. Günün birinde hesaplar yanlış çıkmış ve buraya düşmüştü. Kollektif çiftlikten bir kadın, hasat alındıktan sonra yerde kalan buğday artıklarını toplamış ve bu yüzden kamu malını çalmakla suçlanıp mahkum edilmişti. Bir aktör, bir film prodüktörü, Odessa'dan bir kanalizasyon temizleyicisi, Moskova'dan bir profesör ve Taşkent'teki dil enstitüsünden başka bir profesör daha. Hepsi aynı pis kokan paçavralarla örtünmüşlerdi. Hepsinin yüzünde aynı umutsuz sefaletin maskesi vardı. Mühendisler vardı ve Ortodoks papazları; ama, büyük yığını köylüler ve kollektif çiftlik işçileri oluşturuyorlardı. Bunların arasında Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve Moğallar çoğunluktaydı.

Korunun üstündeki hava savaşı kızıştı. Ama, Sovyet avcı uçakları sayı, ateş gücü ve manevra yeteneği yönünden umut kırıcı bir yetersizlikteydi. Bir Rus Rata uçağı alevler içinde ufka doğru süzüldü, bir ikincisi ağaç tepeleri üzerinde yalpaladı, yükseklik kazanmak istedi, ama kampa çakıldı altında kalan tutukluları yere gömdü.

Kampın içinde Sovyet havacılarına karşı kızgınlık haykırışları dolaştı. "Bir işe yaramaz onlar. Bıraksınlar bu işi. Yıllar boyu bîze işkence çektirdiler ve hâlâ bizi öldürüyorlar."

Yudanov, Budin ve ötekiler, en iyisinin kampı terk etmek olduğuna karar verdiler. Birkaç asker topluluğu arkada kaldı, ama sonra olanlar da bazı kadınlarla birlikte korularda kayboldular. Yapılacak başka şey yoktu. Disiplin yeniden sağlanamazdı artık.

Ertesi sabah, Anna Pavlovna, istilâ eden insanların sesiyle uyandı. Bağıran çağıran kalabalık, yönetim yapıları arasındaki yollarda oradan oraya koşuştu. Natsha'daki büyük kamptan gelen tutuklular evlere doğru yürümeye başlamışlardı. Maria Arkadyevna'nın evi çevresinde de döneniyorlardı. Cama bir surat yapışmıştı; ezik bir yüz, aç, kara gözler. Anna Pavlovna odanın öbür ucuna kaçtı ve penceredeki surat kayboldu. Kalabalık haykırarak geçti: "Artık iş yok, artık iş yok."

Kaplanmadık bir tek yönetim yapısının önündeki küçük alan kalmıştı. Büroda Yüzbaşı Budin, Yüzbaşı Kasanzev ve Teğmen Odinzov, komutan subay Teğmen Yudanov'un karşısında oturmuşlardı.

Kasanzev'in söyledikleri sade ve açıktı. Beresina'da bir tabura komuta ediyordu o. Birliği Orel askeri bölgesinden yeni silah altına alınmış adamlardan ve Minsk'in doğusunda yenik düşmüş askerlerden oluşmuştu. Daha başlangıçta teçhizatları yetersizdi; tek topları yoktu. Silâh altına yeni alınanlar, ne tüfeğin ne de top mermisinin nasıl patladığını henüz duymamışlardı. İlk Alman mermileri düştüğünde siperlerden çıkarak, panik içinde burunlarının doğrultusuna koşmuşlardı.

"Tıpkı bir sığır sürüsü gibi," dedi Kasanzev, "ve koşan yalnızca benim taburum değildi, koca tümen kaçıyordu. Onlardan tek adam görmedik sonra. Alman zırhlı birlikleri gelene dek ötekiler daha iyi davrandılar; sonra her şey bitti. Yapabileceğimiz hiç bir şey yoktu... Tanklara karşı tutunabilmemizi sağlayacak bir olanak yoktu elimizde."

Proleterler Tümeninden Teğmen Odinzov'un anlattıkları fazla açık değildi. Belki de Budin ona çok içki içirmişti, ya da Kasanzev kadar içkiye dayanıklı değildi o. Bir sürü ayrıntıya girdi. Artık var olmadığı anlaşılan seçkin tümeninden engin bir kıvanç duyuyordu.

On beş gün önce, yeni savaşın patlamasından az önce Moskova'dan hareket etmişlerdi.

"14. Zırhlı Tümen, 16. Zırhlı Tümen ve Proleterler Tümeni."

"Demek koca bir kolordu? "

"Evet, Korgeneral Vinogradov komutasındaki VIII. Kolordu."

VIII. Kolordu'nun harekâtı iki gün sürmüştü. İlk gün yenik düşmüşler, ertesi gün saldırıya geçmek için o gece yeniden gruplaşmışlardı. İkinci saldırı tam bir felâketle sonuçlanmıştı.

"Beresina'ya doğru geri itildik. Köprüler uçurulmuş, birliklerin araları açılmıştı. Tüm zırhlı araçlar nehrin öbür yanında kaldı. Adamlar Beresina'yı kendi başlarına ya da küçük gruplar halinde, silâhsız, hatta çoğunlukla tüfeksiz geçtiler. Bundan sonra bölüğümün asker sayısı on yediye indi. Koca tümenlerimizden yalnızca bir alay kaldı."

Yudanov öğreneceğini öğrenmişti. Proje 057'i havaya uçurma zamanı gelmişti artık. Bir kez daha muhaberecilere gitti. Moskova'yı aradılar. Ama, bir zamanlar karışık emir ve direktiflerin geldiği Moskova'daki bürolar tümüyle suskundu. Yudanov, arta kalan subayları topladı ve havaya uçurma işlemleri başlamadan imzalaması gereken belgeyi okudu.

"Aşağıda imzaları bulunan bizler, Tümgeneral Lebyotkin ve Albay Syemzev, J.V. Stalin'in emirlerine uygun olarak, genel durum nedeniyle

komutanımız altındaki tesisleri uçurmaya karar verdik.

A 33, 34 ve 35 sayılı tesisler uçurulacaktır.

İkinci dizi yıkma işlemleri, jeneratör yapısını, elektrik teçhizatını ve yiyecek deposunu kapsayacaktır.

Üçüncü dizi yıkma işlemleri, tüm yeraltı tesislerini kapsayacaktır.

Dördüncüler, benzin ve yağ depoları olacaktır.

Tüm bürolar, atelyeler ve koğuşlar ateşe verilecektir. Tutukluların doğuya hareket etmeleri gerektiği kendilerine bildirilmiştir.

İmza: Teğmen Yudanov
Yüzbaşı Budin
Binbaşı Permyakov.

Ek: Binbaşı Permyakov, otoyoldaki yol kesiminde görevli olduğundan bu belgeyi bizzat imzalayamamıştır. Durum telefonla kendisine bildirilmiş ve yıkma işlemlerinin uygulanmasını kabul etmiştir."

Yudanov, belgenin içeriğini Moskova'ya göndermeyi denedi. Telsizler sürekli olarak açıktı, ama hiç bir karşılık gelmedi. Gün bitiyordu; korularda karanlık bastırıyordu. Yönetim yapısının önündeki açıklık gittikçe daralmaktaydı Ne ana kapının önüne çekilen tanklar, ne de topların namluları, mahkumlar üzerinde hiç bir etki yapmıyordu artık. Tutuklulara gerilemelerini emreden muhafızlara alaycı kahkahalarla cevap veriliyordu. Tutukluların mutfağında, büyük bakırdan çorba tencereleri ters çevrildi ve araç-gereç kırıldı. O gün on binlerce kişi bir şey yemedi.

Yudanov pencereden dışarıya baktı. Budin onun yanında durdu. Cinayet vardı oradaki gözlerde... Arhangelsk'den bir balıkçı, Saratov'dan bir katil, karla kaplı tundralardan bir Yakut, Kürt bir şaman... Rusya'nın ilkel yüzleri imparatorluğun her yanından oraya toplanmışlardı. İlkel suratlar, hayvansı suratlar.

"Şeytan işlemiş içlerine? "

"Öldürmek istiyorlar."

Son günlerde Budin, Yudanov'dan sık dışarı çıkmıştı; pek çok mahkum görmüş, gözlerini ve kulaklarını açmıştı.

"Şamanın ve papazlarının orada olduklarına sevinmelisin... Olağanüstü etkileri var onların üzerinde, türlü fikirler sokuyorlar kafalarına... Ama öldürmelerini engelliyorlar."

Bir deri bir kemik kalmış, dev gibi bir adam olan Arhangelsk'li

balıkçı, ilk tankın yanına varmıştı. Tanka doğru döndü, tükürdü. Gri gözlerini havaya kaldırdı ve Yudanov'un olduğu pencereyi arandı. Ne istiyordu? Bir keresinde Yudanov onu dört hafta süreyle ceza hücrelerine kapattırtmıştı.

"Tükür ona İvan, tükür pencereye... Tükür onun arkasında duran adama," diye bağırdı Saratov'lu katil.

Ateş açmalarına izin vermeli miydi? Muhafız çemberinin ortasına ilk gelen Arhangelsk'li İvan olmuştu. Onlar yaklaştıkça, tank toplarının mermileri kalabalığın ortasında büyük yarıklar açacaktı. Ama ateş edilirse, hiç bir şaman ya da papaz yardımcı olamazdı artık. Kızgınlıktan ifrit kesilmiş kırk bin adam, kendilerini kafese kapatılmış hayvan durumuna getirdikleri için Yudanov ve Budin'den öçlerini alacaklardı.

Bu arada, Moskova cevap vermedi. Vermeyecekti. Artık anlaşılmıştı bu. Telsizcilerin saatler önce bağlantıyı kurmuş olmaları gerekiyordu.

"Havaya uçurma için ilk emri ver, Budin."

Budin telefonu eline almıştı bile.

Yağlı, buruşuk ceketi, eski otomobil lastiklerinden yapılmış pabuçlarıyla, İvan pencerenin önünde dordu. Bir deri bir kemik kalmıştı; kolları dizlerine kadar sarkıyordu. Soğuk bir sevinç parıltısı vardı yüzünde; zaferinin tadını çıkarıyordu. Savunma taburundan nöbetçiler ona dokunmadılar; doğrudan bir emir almadan kimse onun yanına gitmezdi çünkü. Ama, bu emir hiç bir zaman gelmedi.

"Ve ikinci diziler, Budin."

İkinci emir de hemen iletildi.

Ne istiyordu İvan? Daha ne kadar ilerleyecekti?

Niyetinin ne olduğunu belli edecek noktaya varamadı. Bir patlama havayı sarstı. Bunu başkaları izledi... Zincirleme patlamalarla asfalt ve çimento fabrikaları havaya uçtu. Öncekilerin hemen ardından, korunun yanında da patlamalar duyuldu ve üç milyon insana birkaç ay yetecek kadar yiyecek yok oldu.

İlk ağır patlamalarla toprak sallandı; sonuncular öyle yakından geldi ki, yönetim yapısının kapıları ve pencereleri içeri göçtü, damın yarısı uçtu. İvan, cam kırıkları ve kiremit yağmurundan oluşma bir girdabın kenarında buldu kendini birden. Şamanın önlenmesine gerek yoktu artık; peşinde arkadaşları, İvan geriledi. Toz duman dağıldığında ve Yudanov boş pencere çerçevesinden dışarı baktığında

bir hayaletmiş gibi İvan ortadan yok olmuştu.

Patlamaların başlayacağı önceden bildirilmemişti. Bu yüzden de ölü ve yaralı vermeden uygulanamamışlardı. Ama önemi yoktu bunun. Her normal vardiyanın kurbanları olurdu zaten. Özgürlüğe kavuşmuş mahkumların bağırışları başka bir nedendendi şimdi. Yiyecekler!... Tahrip kalıpları yiyecek maddelerini yok edememişti. Havaya fırlatarak tüm alana saçmışlardı bunları. Yiyeceklerin korunun yanındaki siperlerde ve üzeri branda bezleriyle örtülü uzun depolarda stoklandığını kimse bilmiyordu o ana dek. Ama şimdi atelyeler alev içindeydi, evler yanıyordu, benzin deposu tutuşmuştu ve mahkumlar alevlerin kızıl parıltısı arasında korunun yanında dolaşıyorlardı. Koştular, kendilerini yere attılar, ayağa kalktılar ve yeniden koştular. Söylentiler, zincirleme patlamalardan daha hızlı yayılmıştı korularda ve otoyolda. Buhara, Fergana ya da uzak Çin sınırındaki Tien-Şen'de evlerine ulaşmayı düşleyen, doğuya doğru yola çıkmış adamlar geriye döndüler ve koştular. O yere geldiklerinde ve başkalarını yemek yerken bulduklarında gözleri hırsla parıldadı.

Her şey vardı orada. Çekik gözlü, kısa boylu, Tien-Şen'li bir Türkmen ve ringa balığının üstüne eğildi; daha irisini gördü, ilkini fırlattı ve yanındaki adamın elinden ötekini kaptı. Sonra, tüm ormanın ringa balığıyla kaplı olduğunu gördü... On varil, ya da belki bin varil balık saçılmıştı oraya. Ama niçin ringa balığı yesin? Yandaki ağaçtan sarkan sarı topraklar tereyağıydı. En az elli kilo... Ama neden tereyağı yesin? Çukulata vardı, tatlılar, havyar, şimdiye dek hiç görmediği nefis yiyecekler. Pirinç, un, şeker, ançuvez, sigaralar ve votka....On bin şişe votka. Çoğu, ağaçlara çarparak parçalanmış ve cam kırıkları halinde yere düşmüştü; ama bazı şişelere hiç bir şey olmamıştı, yumuşak yosunların üzerinde yatıyorlardı. Yalnızca votka değil, konyak, şarap ve şampanya da vardı. Moskova'dan profesör Bogdanov, Tien-Şen'den Chiang, Arhangelsk'den İvan, Saratov'dan Nikita, çok sayıda mahkum ve on bin kollektif çiftlik köylüsü her şeyin tadına baktılar. İlk olarak tereyağı topraklarını, büyük şeker parçalarını, Moskova sosislerini aldılar ve hepsini bir arada yediler. Masaları, korunun yanında kilometrelerce uzanıyor ve alev alev yanan evlerin ışığında aydınlanıyordu.

Havaya uçurma işlemi neredeyse bitmişti... Geriye en büyüğü, otoyolun öbür yanındaki dev benzin ve yağ depoları kalmıştı. Yudanov, konvoyuyla hareket etmeden önce seksen kamyon

doldurtmuştu. Engin bir şölenin sürdüğü korunun yanına bir kez daha baktı. Hepsi tıka basa yiyorlardı... Çoğu, ayırım gözetmeden ağızlarına yiyecek dolduruyordu; bazıları da şişkin karınlarıyla arka üstü uzanmışlardı.

"Şu köylülere bir bak," dedi Budin.

Saçlı sakallı, paçavralar içinde, küçük arabaları ve bakımsız atlarıyla kollektif çiftlik köylüleri de oradaydılar. Genellikle dikkatliydiler onlar, ama şimdi çevrede büyük bir heyecanla dolaşıyorlardı.

"Tembel hayvanlar, hiç bir zaman böyle çalışmadılar."

"Evet, normlarını yüzde bin dolduruyorlar."

Kolkhozlular da herkes gibi karınlarını tıka basa doyuruyorlardı.. Ama ileriyi, yarını düşünüyordu onlar. Bedenlerinde ter namına ne varsa tüketene dek çalıştılar, o zamana kadar taş ve kum taşıdıkları küçük arabalarına pirinç, un, ringa balığı, şeker, konserve yiyecek, içki şişeleri yüklediler. Açgözlülüklerinden kendilerine bir şey kalmayacağını sanan yarı çılgın kalabalığın arasından yumruklarıyla, sopalarıyla kendilerine ve atlarına yol açtılar. Ama, arabalarını öyle doldurmuşlardı ki, yolun kötü bölümlerinde atları yüklerini çekemedi ve uzun kervanlardan bazı arabalar, kumluk ya da derin çamur olan bazı yerlerde arkada kaldılar. Arabaların ve atların mülkiyeti ortak olduğundan, neyin arabalarda kalacağına, neyin arkada bırakılacağına karar vermek gerekiyordu şimdi. Hepsi alabildiğine içmişlerdi; karma karışık bağırışmalar ve yumruklaşmalar oluyordu. Ama, barışmaktan başka bir yol yoktu gene de.. Yiyecek ve içecek olarak her şeyleri vardı artık.

Yudanov, savunma taburu ve seksen kamyonuyla Smolesk'e doğru yol aldı. Bir istihkâm birliğiyle Budin'i geride bırakmıştı.

Smolensk'in üstünde duman vardı... Nehrin üstünde kalın, kara bir bulut sürükleniyordu. Otoyolun üzerindeki köprü tahrip edilmişti; tüm trafiğin güneye dönmesi ve Dinyeper nehrini Solovyovo'dan geçmesi gerekmişti. Yollar Minsk'ten, Bialystock'tan, Vilna'dan, Riga'dan gelme mültecilerle doluydu.

Yahudiler, kadınlar, asker kaçakları ve Parti yetkilileri koruları ve yolları tıklım tıklım doldurmuşlardı. Bir dar boğaz vardı burada. Çünkü öteki kıyıya ve Moskova yoluna ancak feribotla geçilebiliyordu. Arabalar, atlar, kamyonlar, kollektif çiftliklerin sığırları, otomobiller, on binlerce adam ve kadın vardı burada. Acımasız güneşe ve bombalara

karşı hiç bir korunması olmayan bu çıplak kumsalda, bir arada itişip kakışıyorlardı. Karşı kıyıya geçebilmek için Parti ya da bir hükümet dairesi tarafından damgalanmış bir izin belgesi göstermek gerekliydi. Yudanov'un iyi, gerçekten olağanüstü belgeleri vardı; ama kamyonlarının karşı kıyıya taşınması gene de uzun saatler almıştı.

Ama, bir kez daha geri dönmek zorunda kalmıştı Yudanov. Moskova'dan bir telsiz haberi gelmiş ve Tambov'a giderken Moskova'da konaklamış olan Albay Syemzev'den Proje 057'ye dönme emri almıştı. Albayın dediğine göre, yıkıntılar arasından ne kurtarabilirse yüklemek üzere elli kamyon hazır edilmişti Krupki'de. Bunu yapacak yeterince zamanı vardı daha. Alman ilerlemesi durmuştu: ikmal sistemlerinin doğru dürüst işlemesi daha günler alırdı. O zamana kadar cephenin durumu sağlamdı. Beresina hattı dayanıyordu.

Yudanov geriye döndü. Savunma taburundan konvoyuna yalnızca birkaç adam bıraktı; geri kalanları yanına aldı ve ıssız kamp alanına dönmesi iki gün sürdü. Kamyonlar gelmişti bile. Elli değil, yüze yakındı sayıları. Küçük Budin patron olmuştu artık...Bolluk ülkesinin komutanı. Oradaki yirmi bin uyruğu üç gün üç gece hiç ayılmamıştı.

"Görmeliydin hepsini. Şapşalın biri, Vorobyev'i patlamadan önce dışarı salmış. Hemen tanıdılar onu. 'Bizim mektuplarımıza el koyan buydu işte. Üniforması ve rütbesi yok artık," dediler ve koruya doğru kovaladılar onu...Arkasından köpekleri koşturdular, bitirdiler işini. Sonra biraz daha yediler. Papazlar yemelerini önlemeye çalıştılar. Aldırmadılar buna, tıka basa tıkındılar, yere uzandılar ve öldüler. Onların yanında başkaları kadınlarla yatıyorlardı. Hep bu koruda kalabilselerdi...Ama açık araziye yayıldılar. Köylüler arabalarıyla yollara dökülmüşlerdi; bu hareket görüldü ve üzerimize uçaklar geldi.. Makineli tüfeklerle taradılar hepsini."

"Ilginç bir görünüş," dedi Yudanov alayla. Yeniden komutayı almıştı eline. Budin gerçeğe döndü.

"Tahrip işlemleri nasıl uygulandı? Krupki istasyonundaki fabrika havaya uçuruldu mu? "

"İstasyonun yanına yaklaşılmıyor artık. Durumun nasıl olduğunu bilemezsin... Alayın nakliye subayı, subaylar tarafından öldürüldü. Tüm yetkililer gittiler; demiryolu işçileri de öyle."

"Benzin deposu uçuruldu mu? "

"Ilk seferde başaramadık, sonra patlayıcı kalmadı elimizde."

"Ama bu olamaz...Kellemizi kaybederiz bu yüzden."

"Üzülme...Çözümlendi iş. Almanlar bizim yerimize yaptılar. Bak..."

Otoyolun öteki yanında, mantar biçiminde, yoğun ve kara bir duman yükseliyordu. Demek bu iş de tamamdı.

"İyi...Acele et şimdi. Arkada kalan tüm araç-gereçin bu yüz kamyona yüklenmesi gerekiyor. Ama, yiyecek maddelerine öncelik ver."

Çevrede yatan yiyecekleri yağmacılardan korumak için, Yudanov'un yanında getirdiği tüm askerlere gereksinmesi olduğu kısa sürede anlaşıldı. Havyar, ayakkabılar, tatlılar, üniformalar...Hepsi kamyonlara yüklendi. Bu arada yeme içme, yatma, kalkma ve ölme, sürüp gitti. İki ya da üç gün önce gelmiş olan kalabalık gırtlağına dek kendini doyurmuş ve ölü sinekler gibi çevreye yayılmıştı şimdi. Ama, başkaları da geldiler... Beresina hattına giden Kızıl Ordu askerleri. Ve onlar da açtılar, onlar da istekliydiler.

Moskova'dan profesör Bogdanov ve Arhangelik'den İvan aralarında en aklı başında olanlardandı. Canlarını kıl payı kurtardıkları ilk aşırılıklarından sonra ölçü dengelerini yeniden kazanmışlardı ve şimdi geri kalanların kendi kendilerini yok etmelerini engellemeye çalışıyorlardı. Profesör Bogdanov bir zamanlar gözlük takardı. Ama uzun süredir kaybolmuştu gözlükleri. Çerçevelerin ete değdiği yerlerde bitlerin açtığı yuvarlak yaralar oluşmuştu. Bunlar iyileşmemiş, yalnızca kabuk bağlamıştı. Bu da, garip bir biçimde, yüzüne kültürlü bir adam görünümü veriyordu. Moskova'ya gitmek istiyordu. Yakındaki cepheden gelen gürültü, şölenin kısa süre sonra bitmesi gerektiğini bildiriyordu ona. Çevresine bazı adamlar toplamış, yolculuk için yalnızca katı yiyeceklerin alınmasını sağlamıştı.

Beresina hattının dayanması söz konusu olamazdı. Batıdan gelen çarpışma sesleri, acele etmesi gerektiği konusunda uyardı Teğmen Yudanov'u. Borissov yolunun yarısındaki bir hava alanından gelen içi yaralı havacılarla dolu kamyon, korunun içinden geçen yolda belirdi. Başka bir kamyon da yaralı tankçılarla doluydu. Motosiklete binmiş, başı sarılı Kızıl saçlı bir yüzbaşı, kamp alanında olması gereken zırhlı bir alayın karargâhını arıyordu.

Budin ve Yudanov, T34 tankları olan bir alayla bir hava tümeninin Beresina'daki Alman köprübaşına karşı savaşa sokulduğunu öğrendiler ondan.

"Almanların büyük kayıpları oldu. Ama bir şey fark ettirmedi bu.

köprübaşını tuttular, hatta karşı saldırıya geçtiler ve hattımızı zırhlı araçlarıyla yardılar."

Motosikletli yüzbaşı yeniden yola koyuldu. Buradaki işleri bitirmenin zamanı gelmişti artık. Yudanov, mahkumların üzerinde etkisi olan Bogdanov'la İvan'a döndü; Tüm tutukluların özgür olduklarını anlattı boşu boşuna. Muhafızları olmadan istedikleri gibi hareket edebilirler, istedikleri yere gidebilirlerdi. Burada da kalabilirlerdi, ama doğuya gitseler daha iyi olurdu. Bogdanov ve İvan bunu sağlamalıydılar.

"Nereye? " diye sordu İvan.

"Tambov'a," dedi Yudanov. Yolda nereden yiyecek bulabileceklerini söyleyemezdi; kendileri bulmalıydılar bunu.

Konvoy harekete geçmişti bile; Yudanov ve Budin arkadan geliyorlardı. Son kez çevreye baktılar. "Her şey yok edilmeli ve düşmana hiç bir şey bırakılmamalı.." Böyle diyordu Stalin'in emri. Ama, havaya uçuramadıkları pek çok şey bırakmışlardı arkalarında. Bunlardan en önemlisi ve en düşündürücü olanı, uzun hapis cezalı tutuklular ve gizli tesislerde çalışan yeraltı işçileriydi. Şimdi bunlar tüm araziye yayılmışlardı.

Karanlık basarken Yudanov yol üzerindeki denetim noktasına geldi. Binbaşı Permyakov'u selamladı, ama onu neredeyse tanıyamadı. Permyakov'un yüzü çökmüştü; gözleri fırıl fırıl dönüyordu ve kafası incelmişti. Onun ve tüm askerlerinin çelik miğferleri vardı. Permyakov geri çekilme emri almamıştı.

Önceleri yol denetim noktasında işler kolaydı ve olup biten izlenebiliyordu. Bir otomobil geldiğinde durduruluyordu. İçindeki binbaşı ya da albay dışarı çıkartılıyor, yanındaki kız arkadaşı (çoğunlukla bunlar çifter çifter oluyordu) Krupki istasyonuna yürüyerek geri gönderiliyordu. Ötekiler, kaçmış olanlar, birinin eşliğinde cepheye sevkediliyorlardı. Küstahlaşacak olurlarsa, onlar için daha kısa bir yol vardı; bir yana çekiliyorlar ve her birine bir kurşun sıkılıyordu. Ama, durum daha kötüleştiğinde ve denetim noktasının önündeki kalabalık daha büyüdüğünde, bu kişisel ve insancıl işlemin uygulanması sona ermişti. Geldikleri gibi, gruplar halinde icabına bakılıyordu onların. Ama, Almanların kapıya dayandıkları şu son saatte bile, ne Binbaşı Permyakov'un, ne de komutasındaki birliklerin, her şeyi bırakarak geri çekilme izinleri vardı. Tüm alayını yeniden toplamıştı o. Zırhlı araçları, köpekleri ve otomatik silahları vardı.

Köprüden ne gelirse gelsin, önce menzile girmelerini bekleyecekler, ondan sonra olacaklara göre karar vereceklerdi.

Proje 057'nin kurmayı, Permyakov'la her zaman iyi geçinmişti. Yudanov, bırakılan mahkumlar konusunu açtığında Permyakov ödün vermeye hazırdı şimdi."

"Başıboş binlerce mahkum var. Her birine belge veremezdim," dedi Yudanov.

"Peki...Bir saat süreyle, saat dokuz buçuğa kadar buradan geçebilirler," dedi Permyakov. "Saat dokuz buçukta denetim noktası herkese kapatılacak, o saatte kadar buradan geçmemiş olan herkese..."

Konu kapanmıştı. Yudanov, bazı adamlarını geriye yolladı. Bunlar, Bogdanov ve İvan'ı bulup zaman sınırını haber vereceklerdi. Onlar da hareketin hızlanmasını sağlayacaklardı.

Budin ve Yudanov yol kesimini geçtiler. Bir yan yolu izlediler, uçurulmuş köprünün öbür yakasında otoyolu yeniden buldular. Bir saat geçti. Yudanov, Permyakov'un emirleri harfî harfine uygulayacağı yerde, uçurulmuş köprünün bu yanında daha iyi bir savunma mevzii bulabileceğini düşündüğü tam o sırada, arkadan Stuka uçakları saldırdılar. Bombardıman beş dakika sürdü; nehrin üzerinden gelen şarapneller yanlarından vızıldayarak geçti. Denetim noktasının tam üstünde amansız bir yangın yükseldi.

Permyakov'un saati gelmişti.

***

Yudanov, Binbaşı Permyakov'la vedalaşırken, desteklenmiş Alman öncü birliğinin komutanı Yarbay Vilshofen, Borissov'da ilk emirlerini almaktaydı. Krupki'nin çok ötesinde, hatta Bobr'un doğusunda, Tolotshino'ya doğru ilerleyecekti. Hâlâ tütmekte olan, savaş dışı kalmış Rus tanklarını geçti... Christie süspansiyonlu, uzun namlulu T34 tankları. Vilshofen ikinci kez görüyordu bu tankları ve Alman tanklarının topları gene etkisiz kalmıştı bunların karşısında; onları durduran hava kuvvetleri olmuştu. Yanmış tanklar orada bırakılmışlardı. Kendininkilerse, gecenin karanlığına doğru ilerlediler. Kaçan Sovyet askerlerine ulaşılmış, bazıları öldürülmüş, bazıları da korulara dağılmışlardı. Yolun üzerinde bombalanmış bir benzin deposu ve içi insanla dolup taşan bir istasyon vardı. Yolun öteki yanındaki koru garip karaltılarla canlıydı. Projektörlerin ışığı karanlığı yırttı;

bunların hepsi silahsızdılar.

Silahlar parladı önde. Hafif sahra topları, tanksavar topları ve makineli tüfeklerden gelen bu ateş bekleniyordu zaten. Otoyolun üzerinde, birkaç mil uzunluğunda bir denetim noktası olduğu hava kuvvetlerince bildirilmişti. Vilshofen saatine baktı. Pike-bombardıman uçaklarının ilerdeki mevzilere saldırıya geçmelerine iki dakika kalmıştı. Yedi dakika sonra yeniden yola koyuldu Vilshofen. Buradaki birlikler ağır kayıplar verdirilecek biçimde bombalanmış olmalarına karşın, teslim olmuyorlardı. Makineli tüfekler takırdadı, patlayıcı maddeler atıldı, makineli tabancalar çalıştı. Her adamla ayrı ayrı uğraşmak gerekti; bir teki olsun ellerini havaya kaldırmadı. Ağır yaralı adamlar ceset yığınlarının arkasına yattılar ve otomatik silahlarının şarjörlerini boşalttılar. Ve karanlığın içinden piyadenin üzerine atılan yalnızca askerler değildi, büyük köpekler de vardı aralarında.

Tanklar yeniden yola koyuluncaya dek birkaç saat geçmişti. Bobr vadisinin dik yamaçlarından aşağıya kaydılar, uçurulmuş köprünün çevresinden dolaştılar, öteki kıyıya tırmandılar ve otoyolu yeniden buldular. Yeniden, ceketleri lime lime, partal giysili silahsız adam toplulukları çıktı ortaya. Otomobil lastiğinden yapılma, kaba saba pabuçlar vardı ayaklarında.

İnsanları, sığırları, atla çekilen taşıtları öne katıp sürdü tanklar. Hayatlarını kurtarmak için kaçışan yaratıkları birlikte ezdiler ve ilerledikçe kendilerine bir yol açtılar. Ulu Tanrım, bu insan, sığır ve kırık dökük araba yığınının sonu gelmeliydi artık. Tankların paletleri yeniden yolun sert zeminine basmalıydılar. Bu yumuşak, kolayca ezilen yığının sonu yoktu, ama durulamazdı, geri dönülemezdi. Tankların paletleri, çamura saplanmış tekerlekler gibi zorlandılar. Kar olabilirdi bu yığın, ya da su, yabani manda sürüsü; ama değil insandı.

İlerle, oraya var...Hedef Tolotshino. İlerle, var oraya... Ama insandı bunlar. İçinden geçtikleri bir köydeki yaşlı adam geldi Vilshofen'in aklına...Ve Minsk sokaklarında bir kızın yüzü. Yaşlı adam, yanmış evinin önünde bir iskemleye oturmuştu ve Vilshofen, "Bu senin evin miydi? " diye sorduğunda cevabı şöyle olmuştu, "Evimdi, ama bizi işkencecilerimizden kurtaracaksanız sevinirim onu yitirdiğime."

İlerle, var oraya...Kurtarmanın yolu böyle miydi? "

Taretin kapağını kapat ve kulaklarını tıka...Takvimin tüm azizleri ağlıyor dışarıda.

Hedef Tolotshino.

Öncü birlik Natsha'yı geçti ve birkaç mil daha ilerledi. Ertesi güne dek Tolotshino'ya varamadı.

*

Teğmen Yudanov, Natsha'yı geride bırakmıştı. Arkasında, yaklaşan dalgaların çıkardıklarına benzer bir kükreme ve silah sesleri vardı. Bir yol ayırımına geldi, otoyoldan ayrıldı ve sabahın erken saatlerinde, havada yanar kütük ve duman kokusu olan Tolotshino'nun içinden geçti. Aynı gün Smolensk'e vardı.

Alçak tahta evlerle çevrili istasyon alanı, ortalıkta dolaşan sigara saran, sigara içen, konuşan, dinleyen askerlerin olduğu büyük bir ordu kampına dönüşmüştü. Rzhev'den, Ryazan'dan, hatta Don'daki Voronej'den gelmişlerdi oraya. Birbiri ardına istasyona trenler giriyor, konvoylar kente akıyordu. Kamyonlarını park etmek için Yudanov uzun bir süre yer aramak zorunda kalmıştı. Yalnızca otuz kamyonla gelebilmişti Yudanov, ötekiler Bobr'la Natsha arasında kalmışlardı.

Albay Syemzev ya da Moskova'dan gelen yapım görevlilerinden birini bulmak istedi. Belediye Başkanlığı binasına girmenin olanağı yoktu; öteki tüm bürolar da boşaltılmıştı; Parti büroları boştu...Gözlemci olarak geride birkaç kişi bırakılmıştı. Her yerde, yürüyen uzun taburlar vardı; hava, at ve ter kokusuyla doluydu. Sivil hayat durmuştu. Elektrik olmadığı için işlemeyen tramvaylar rayların üzerinde bırakılmıştı.

Yudanov, eski kente giden taş köprüyü geçti ve büyük katedrale vardı. Açıldığından bu yana, büyük kilisenin bir yanındaki "Tanrısız müze" boştu; inanırlara ayrılan öbür yanda, herkesin dizüstü izlediği sessiz bir ayin sürüyordu. Yalnızca yaşlı kadınlar değillerdi bunlar.. Genç gözler gördü Yudanov dua edenler arasında. Kızıl Ordu adamları, hatta subaylar da vardı. Hayretle, bir tanıdığını da gördü orada...Yüzbaşı Kasanzev. Bir hafta önce, Krupki'deki bürosunda bulunan şu subay. Birliğinin siyasal komiseriydi adam. Oysa burada dizlerinin üzerine çökmüştü. Yudanov onun kalkmasını bekledi ve Kasanzev'in önünden geçeceği bir yerde durdu.

Kasanzev'in orada görülmekten hoşlanmadığı açıktı. "Böyle ünlü bir katedralin içini görmeden geçip gidemez insan...Ve öbür yandaki şeyleri de," dedi.

Yudanov'la birlikte, 'Tanrısız' yana ve orada sergilenen balmumundan heykelcilere döndü.

"İşte oradalar..Tıpkı bunlara benziyorlardı o kahrolası asalaklar."

Bir kulak'ın, bir köy polisinin, bir meyhane patronunun, bir papazın ve başındaki uzun, tozlu şapkasıyla bir kapitalistin heykelcikleri vardı orada. Kapitalistin kanlı ellerinin kırmızısı biraz solmuştu.

"Halkın bedeninde birer bittir onlar."

Yudanov, alaycı ve hor gören bakışlı kara gözleriyle süzdü onu. Kasanzev ne yapacağını ya da ne söyleyeceğini bilmiyordu. Büyük kilisenin öbür yanında halk diz çökmüş dua ediyordu; sessizlikleri katedrali doldurdu ve onu içine aldı.

"Yalnızca otoyolu değil, başka bir şeyi de görmek istedim..." diye kendini savunmaya çalıştı. İki adam kapıya doğru yürüdüler ve oradan sokağa çıktılar.

"Otoyol, Stuka uçakları...Her an bombalardan ve uçaklardan söz edemez insan...Ne yapıp yapıp düşünmemelisin onları." Tutuklanmış gibi Yudanov'un yanı sıra yürüdü. Yudanov bir şey söylemedi; alaycı gülümsemesi hiç kaybolmadı. Kasanzev yeniden denedi:

"Orsha ve Smolensk arasında pek çok top arkada bırakıldı. Benzin bitti, top kuyruklarını söktüler. Korular asker kaçaklarıyla dolu."

"Sen nesin, Yüzbaşı Kasanzev? "

Kasanzev'in korktuğu buydu işte. Tuzağa düşmüş bir hayvanın kaçacak yer araması gibi çevresine bakındı.

"Defol git buradan, fikrimi değiştirip seni ait olduğun yere teslim etmeden," diye bağırdı ona Yudanov.

Kasanzev'e bunun iki kez söylenmesine gerek yoktu. Adımlarını sıklaştırdı, ilk köşeyi dönerek gözden kayboldu.

Smolensk'in tüm halkı katedralde değildi. Parti yetkililerinin terk edilmiş evlerinden şeker çuvalları, giysiler, ayakkabılar, hatta mobilyalar çıkarıp sürükleyen yağmacılar gördü Yudanov. Ama, halkın çoğunluğundan sivil çalışma taburları ve kadınlar alayı oluşturulmuştu. Omuzlarında küreklerle, uzun, gri taburlar, kentin batısına, Almanların sonunda durdurulacakları tank siperleri kazmaya ve tank engelleri yapmaya gidiyorlardı.

Yudanov, Smolensk'i arkasında bıraktı ve ikinci kez Solovyovo'da, Dinyeper üzerindeki feribota döndü. Son kez oradayken, çıplak

kumsalda binlerce insan bekliyordu; pek çoğu şimdi ölü olarak yatıyordu orada, ama alabalık azalmamıştı. Smolensk yolundan ve otoyoldan gelen konvoylar bitmek tükenmek bilmiyorlardı. Uçaksavar durmadan ateş ediyor, bir Stuka uçağı top mürettebatını savaş dışı bıraktığında, onların yerini hemen başka bir grup alıyor ve ateşi sürdürüyordu. Gece gündüz Stuka feribota akbabalar gibi saldırdılar. Önemli hükümet konvoylarına, fabrikalardan kurtarılan araç-gerece ve kollektif çiftliklerden güdülen sığır sürülerine öncelik tanınmıştı. Uzman olarak araç-gerecin bakımı işine ayrılmayan askerler, subaylar ve işçiler, asker toplama noktalarına gönderiliyorlardı. Komünistler ve Genç Komünistler geriye döndürüldüler; onlara verilen emir, oldukları yerde kalmak ve talimak beklemekti. Herkes karşı kıyıya geçmek istiyordu. Geriye döndürülenler, hiç değilse ailelerinin karşı kıyıya geçirildiklerini görmek istiyorlardı. Bağırma ve yakınmanın sonu gelmiyordu. Birçokları feribota zorla girmek istediler ve vuruldular; başkaları kendilerini suya attılar ve karşı kıyıya yüzmeye çalıştılar; kimi boğuldu, kimi de bir dal parçasına tutunarak karşıya yüzmeye uğraştı.

Yudanov, arkasında konvoyu, feribota doğru ilerlemeye çalıştı. Bir çavuş onun yolunu kesti.

"Ne yaptığını sanıyorsun sen? Kim verdi sana buraya gelme emrini?"

"Ben verdim," diye cevapladı Yudanov.

"Burada yetkili benim."

"Ben de konvoyumdan sorumluyum."

"Çık dışarı öyleyse. Kağıtlarını göster."

Yudanov kağıtlarını sinir bozucu bir yavaşlıkta çıkardı. Kimlik kartını ve özel geçiş iznini elinde tuttu, yalnızca Tambov'a yolculuk için hareket emrini uzattı. Çavuş küplere binmişti bile.

"Bunu ne yapacağını biliyorsun," diye kükredi.

Karışık yiyecek yüklü bu garip konvoyu seyretmekte olan askerler, çavuşlarının kızgın sesini duyunca koşarak gelmişler, Budin ve Yudanov'u otomobilden dışarı atmaya hazırlanmışlardı. Ama çavuş, Yudanov'un kağıtlarına bir göz daha atmış ve başka şeyler düşünmeye başlamıştı. Ne de olsa bu Teğmen İçişleri Bakanlığı'na bağlıydı ve gösterdiği belgeler iyiydi...Hatta kuşkulandıracak kadar iyi, gerektiğinden de eksiksiz.

Doştça bir tavır takınmadı, ama davranışını düzeltti:

"Lütfen benimle gelin ve belgelerinizin gerçekliğini kanıtlayın."

Yudanov, nöbetçi subayına, oradan da karşı kıyıya götürüldü. Permyakov'unki gibi bir denetim noktası değildi bu...Görür görmez anlamıştı bunu. Bir Korgeneral komutasındaki bir NKVD birliğiydi ve Yudanov, olağandışı belgeleriyle bir kişiden öbürüne gönderildi. Sonunda, Generalin kapısının önünde oturuyordu.

"Güzel, güzel...Mihailov öldü ve Sossinov'dan kurtulduk Yerlerini dolduracak kimsemiz yok. Bu Yudanov'u burada alakoyarız," dedi General.

Yudanov öneriyi kabul etti ve özel görevler için Albay Akulov adında bir subaya bağlandı. Budin de NKVD birliğiyle kaldı.

***

Bundan sonraki birkaç gün içinde Dinyeper cephesinde çok değişiklik oldu. Alman piyadesi Beresina'ya ulaşmış, zırhlı tümenler ve motorize birlikler Dinyeper'i geçmişlerdi; ama Smolensk otoyolu hâlâ Rusların denetimindeydi. Daha doğuda, Vitebsk'in Almanların eline düştüğü doğruydu; ya da korkaklık ve ihanet sonucu verilmişti kent.

Yudanov'un bağlı olduğu NKVD kurmayı,Solovyovo feribotunun doğusunda, Dorogobush yolu üzerindeydi. Tüm yollar Smolensk'e ve feribota çıkıyordu. Birliklerini kaybetmiş Kızıl Ordu adamları, manga komutanları, bölük komutanları bir arada tutuluyorlar ve ne gerekiyorsa o anda yapılıyordu. Ceza iması ya da tehdidi, bu işlemezse buruna bir yumruk ya da birkaç tekme (daha katı önlemler de vardı) çoğunlukla akıllarını başlarına getirmeye yetiyor ve toplanma noktalarına, oradan da cepheye gönderiliyorlardı. Toplanma noktaları adamla dolup taşıyordu...Birliklerinden kopmuş askerler, asker kaçakları, mülteciler, mahkumlar, ne idüğü belirsizler. Smolesk'in savunması için kullanılıyorlardı bunlar. Daha büyük gruplar, güneyde Mareşal Timoçenko komutasındaki asker toplama alanlarına gönderiliyorlardı.

Nina Mihailovna, Anna Pavlovna, Shchara'da yaralanan Anton, Profesör Bogdanov, hepsi ne idüğü belirsiz olanlardandı...Kırkı bir kamyona kondu ve Yüzbaşı Budin böyle on kamyon dolusu insanı teslim aldı. Onları Smolensk'in kuzey-doğusuna, yeni silah altına alınan askerlerin siper kazdıkları yere götürdü. Evet, Anna Pavlovna'nın iyi bir belgesi ve üzerindeki damganın da gerçek olduğu doğruydu; ama,

orada yazılı Ordu Komutanının adı bir işe yaramazdı artık. Budin iyi huylu bir adam olduğundan, üzerinde o imzanın bulunduğu mektubu ikide bir çıkarmasının pek doğru olmayacağını öğütlemişti. Budin'le gelen Nina Mihailovna'nın rengi solgundu. Onu gerçekten bırakmayı isterdi Budin; ama, Nina Mihailovna'nın tek gösterebildiği Genç Komünist kartı olmuştu ve Minsk'te ya da Smolensk'te iş istemek için baş vurmuş olması gerekirdi şimdiye dek. "Ülke büyük bir tehlike içinde... Her çift ele gerek var," dedi ona ve Nina Mihailovna durumu anladı. Önemli bir görev için Moskova'ya gitmeyi düşünmüyordu artık.

Bölük komutanları, manga komutanları, hasta askerler, mahkumlar... Hepsi ne idüğü belirsizdiler ve önleyici kuvvetin ileri karakollarından dışarıya çıkma izinleri yoktu. Kurmaylar ve Yudanov'un görevli olduğu özel daireler başka işlere bakıyorlardı.

Vitebesk çevresindeki cephe çöktü. Koca tümenler paramparça oldu. Bunların arasında zırhlı bir tümen de vardı. Uzun süredir zırhlı araçtan yoksun, yalnızca tüfekleriyle dövüşüyorlardı; askerler kaçmış, çoğu da tutsak olmuştu. Komutanı, cephe gerisindeki korularda beraberinde birkaç kurmay subayla başıboş dolaşıyordu. Aşağı yukarı nerede bulunabileceği söylentisi gelmişti. Albay Akulov onu bulma işini üstlenmiş, yanına Yudanov'u da almıştı.

Komutanı, cephenin kırk mil gerisindeki bir koruda küçük bir insan topluluğuyla bulmuşlardı...Dört kadın ve dört erkek. Ağaçların altına oturmuşlardı. Önlerine yiyecekler, şişeler, bardaklar serilmişti. Albay Akulov otomobili durdurdu ve onlara doğru yürüdü. Bir binbaşı onu karşılamaya geldi. Tümenin Özel Servis başkanı ve bir binbaşı daha vardı orada.

Harekât kurmayından olan subay kekeliyor ve 'tovaris' sözcüğünü güçlükle söyleyebiliyordu. "Tovaris Albay, buraya çekildik...Durumu inceliyoruz ve olup biteni gözden geçiriyoruz."

Albay, tümen komutanına döndü.

"Alaylarınız nerede? "

Komutan boş boş bakıyordu. Bir harita kaptı ve şarkı söyler gibi: "1. Alay burada...2. Alay burada... Ve 3., evet, burada... Oradalar onlar," dedi.

"Hayır, yoklar. Almanlara geçtiler.

Komutan kızdı.

"Nereden biliyorsun? ...Sana ne? ...Çek git hadi...Düşünme bunları."

"Senin diyeceklerin nedir? " diye sordu Albay, Özel Servis Başkanına.

"Tüm karargâh her zaman sarhoş. En kötüsü de bu. Hiç bir şeye komuta etmiyor...Çoğu zaman kadınların peşinde koşuyor. Birkaç kez onu vurmak istedim ve bunun için arkasından buraya geldim."

"Şimdi yap o işi."

Komutan, yere yayılmış bir battaniyenin üstünde oturmuş, bir zamanlar içki arkadaşı olan subaya şaşkınlıkla bakıyordu. Öteki tabancasını çekti ve iki kaşının arasından onu vurdu.

Albay Akulov, bir an için elinde tabancası tüten adama baktı; sonra tek söz çıktı ağzından:

"Ateş!"

Sekiz ölü bıraktılar orada.

***

Smolensk'in batısında yapılan toprak duvarlar, 29. Motorize Piyade Tümenini durduramamıştı; ilerlemeleri sırasında onları aşmışlar ve kente sokulmuşlardı. Bu toprak duvarlar şimdi de Smolensk'in kuzey-doğusunda yapılmaktaydı. Normlar ve yüzdeler sistemiyle uygulanıyordu bu iş. Büyük bir devlet yapım alanındakinin aynıydı bu ve artık var olmayan teknik kadrodaki mühendisler iş başına getirilmişlerdi. Solovyovo'daki NKVD karargâhından Yüzbaşı Budin, mühendisleri ve çalışma ekiplerini denetliyordu. İşin ilerlemesinden o sorumluydu.

Bogdanov ve mahkumlar için hiç bir şey değişmemişti. Krupki'de, ya da daha önce otoyol yapımında olduğunun aynıydı her şey. Doldurulacak normlar, uygulanacak planlar, açık havada uyku, lahana çorbası ve günde iki kez dört yüz gram ekmek...Üstelik, çorba ve ekmek her zaman çıkmıyordu bir de burada. Ama, Anna Pavlovna, Nina Mihailovna, telgraf kâtipleri büro memurları, fabrika işçileri, öğrenciler ve Smolensk'ten gelen ev kadınları için yaşam aynı değildi. Kollektif çiftlik köylüleri ve kürek mahkumlaına göre olan Sovyet yaşantısının en düşük düzeyine indirilmişlerdi. Sosyalist anayurdun savunması gibi büyük cümleler bu gerçeği gizleyemiyordu.

Ağır işle normları doldurmaları ve aynı zamanda karınlarını doyurmaları, kendi battaniyelerini, giysilerini ve hatta olanağı varsa kendi küreklerini bulmaları gerekiyordu. O günlerde milyonlarca Kızıl

Ordu askerinin karınlarını doyurdukları gibi beslediler kendilerini. Kollektif çiftlik tarlalarından lahanalar, olgunlaşmamış çavdar başakları, hıyarlar ve küçük ham patatesler aldılar. Kısa süre içinde, epey uzaklara kadar çevredeki tarlalar çıplak kalana dek soyulmuştu. Zorla işe alınmış işçi çalıştı ve açlık çekti...sıradan Sovyet yurttaşını yıllarca yaşadığı gibi, atalarından miras kalan engin enerjiyle yaşadı. Bu dev toprak duvarların yapımı sırasında hayatta kalmak için en iyi yol, ekip başkanı olmak ya da muhasebecilerin ve gri yığınının denetleyicilerinin kapalı çevresine girebilmekti.

Genç Komünist kartı, sendikacılık eğitimi ve geçirmiş olduğu propaganda kurslarından ötürü, Nina Mihailovna'nın bu göreve erişebilmek için her niteliği vardı, ancak gerekli bedensel gücü kalmamıştı artık. Elinde bir kürek tutuyordu ama madeni yumuşak olduğundan, kürek kağıt gibi katlanıyordu. Komşularının da kürekleri aynıydı; kültürlü bir kadın olan Anna Pavlovna'nın bile ağzından kaçırdığı, yakası açılmadık küfürler bile onu rahatlatmıyordu.Çalıştı ve gözlerinin önünde her şey karardı. Herkes için de durum aynıydı; ama onun bitkinliğinin başka, derin bir nedeni vardı.

Gün bitmeyecek gibiydi; güneş yakıcıydı ve otoyolun sağındaki solundaki gibi, hiç bir gölgelik yoktu burada. Sırtındaki paçavralar bir zamanlar giysiydi; Polonyalı kontesle dikmişti onu ve Nikolai çok hoşlanmıştı giydiğinde. Ne kadar uzak geliyordu Bialystock'taki günler! Minsk yolu ve otoyolla ayrılmıştı onlardan. Yanmış tanklar, küçük botlar, bisikletler, duman bulutları ve toz; sıcak beton, katran, yağ ve çürümüş ceset kokusu. Bombalar düşüyor ve atlar geriliyordu. Feribota doğru adım adım yaklaşma...O korkunç feribota. Ve tüm korular asker kaçaklarıyla doluydu. Nikolai onların arasında olamazdı kesinlikle. Neredeydi Nikolai? Elinde kürek, kendisini bir burada görebilseydi.

Toprak duvarın üstünden aşağıda uzanan Smolensk kentine bakabiliyordu. Kentten büyük duman sütunları yükseliyordu. Sokaklarda çarpışmalar vardı. Almanların güney bölümünü aldıkları, Kızıl Ordunun nehri geçip kentin kuzey yarısını savunduğu söyleniyordu. Ve buradaki toprak duvar yükseliyor, yükseliyordu. Yavaş yavaş bir duvar çıkıyor, onun arkasından bir daha ve onun arkasından yeni bir tane daha...

"*Davai* ..;*Davai*...Devam..Devam..."

Nina Mihailovna, normunu tutturamıyordu. Atamadığı her kürek dolusu toprağı, bir Özbek kızı olan yanındaki komşusu, ses

çıkarmadan onun yerine atıyordu. Zaman zaman Anna Pavlovna da yardım ediyordu ona bir kürek dolusu toprakla.

"Böyle bir iş için çok narinsin," demişti Anna Pavlovna.

Nesi vardı Nina'nın? Yeniden küreğinin sapına dayanmak zorunda kalmıştı.

"*Davai* ... *Davai* ..Devam et...Devam." Sözcükler kalın bulutların arkasından geldi.

"Neyin var senin, küçük güvercin? "

Küreğinin sapına yapıştı ve kustu. O sabah ilk kez olmuyordu bu. Özbek kızıyla Anna Pavlovna bakıştılar.

"Neyin var senin? Kaç aylıksın? " diye sordu Anna Pavlovna.

Bunu daha önce düşünmemişti Nina Mihailovna Geçmiş haftaları saydı ve bir samanlığı anımsadı... Tarlalarda koşan atlar... Bir tanktan aşağı atlayan yanan adamlar. Ne olmuştu? Kimdi onunla birlikte olan? Gözleri ayaklarındaki ordu çizmelerine takıldı ve sonunda anladı. Gökyüzü birden kapkara kesildi; dizleri çözüldü ve yere yığıldı. Özbek kızıyla Anna Pavlovna onu taşımak üzereydiler, ama o yeniden doğruldu.

"Geçti artık... Yalnızca zayıf hissettim kendimi."

Elinden düşmüş olan küreğinin sapına sarıldı ve yeniden sıradaki yerini aldı.

Bir Özbek kızı ve Gzhatsk'tan bir kadın, normunu doldurmada yardım ediyorlardı Nina Mihailoana'ya; Aşağıda, kentte, üç birlik yan yana döğüşüyordu: Voronej'den bir alayla Rybinsk'ten bir alay... Ama, her ikisi de çoğunlukla mahkumlardan oluşma üçüncü birliğe yardımcı olmuyorlardı. Mahkumlar çılgınca dövüştüler. Kanatlarındaki Joronej ve Rybinsk'ten gelen alaylar geri çekildiklerinde, onlar hâlâ cephede tutunuyorlar ve Almanlarla yumruk yumruğa boğuşuyorlardı. Ancak yan sokaklarda Alman üniformaları belirlemeye başladığında gerilediler.

Voronej ve Rybinsk'ten gelen birlikler nehrin sol kıyısını ve kentin tümünü boşaltmak zorunda kalmışlardı. Gece eski köprü uçuruldu. Ertesi sabah, üzerinde artık köprü olmayan nehrin karşı kıyısından kentin terk etmiş oldukları bölümüne ve Boris Godunov'un yaptırttığı eski kentin yüksek, kıvançlı kulelerine bakan askerler, tarihin mahkemesi önünde yargılanıyorlarmış gibi, yenilgilerinin acısını bir kat daha fazla duydular. Ama, kuzeydeki kıyıda bile tutunamadılar. Almanlar kente sinek bulutları gibi üşüşmüşler, sinekler gibi ölmüşlerdi. Kazaklar Dinyeper'i geçtiler ve Alman ikmal yolunu kestiler; ama

Alman destek birlikleri içeri daldılar... Önce, kamyonlarla motorize bir piyade tümeni, sonra bir zırhlı tümen, arkasından bir tane daha. Nehrin kuzey kıyısını topçu ateşi ve pike-bombardıman uçaklarıyla ezdiler, sonra saldırı botlarıyla Dinyeper'den karşıya geçtiler. İlk dalga nehre püskürtülmüştü, ama ötekiler arkadan bastırdılar. Almanlar ölmeye kararlı görünüyorlardı. Dinyeper'in kuzey kıyısını da ele geçirmeyi başardılar.

Rybinsk'ten, Voronej'den gelen alaylar ve mahkumlar, arkalarını, kentin fabrikaları ve işçi evleri olan kuzey bölümüne vermişlerdi. Kayıpları korkunçtu. Son gerileyenler yine mahkumlar olmuştu. Kamyonlardan, kaldırım taşlarından ve kum torbalarından oluşan barikatlarını ancak kanatları korumasız kalınca terk etmişlerdi.

3. Tabur yumruk yumruğa kanlı bir dövüşe girişmişti. Komutanı Yüzbaşı Uralov'a yarbaya gitmesi bildirilmişti. Emir, Yüzbaşı Uralov'a bir deri fabrikasındaki karargâhında değil, komutanı ağır yaralı olarak arkaya götürülen önce birlikteyken ulaşmıştı. Bölüğün önemli bir yol kavşağını tutması gerekiyordu ve burasını kaybetmek üzereydi. Yol kavşağını bırakırlarsa taburun yarısının çekileceği yol kesilmiş olacaktı. Yüzbaşı Uralov, yarbayın emrini yerine getirip ona gidemezdi. Askerlerinin morallerini güçlendirmek için ön cephede onlarla birlikte olması gerekliydi. Arhangelsk'den İvan Tien-Şen'den Chiang, Saratov'dan Pyotr ve Kızıl Ordu askeri yapılmış elli mahkumdan oluşma bu toplama birlik durumu düzeltti, bir Alman birliğinin bir bölümünün yolunu kesti, bir çıkmaz sokağın içinde onları kovaladı.

Acımasız döğüştüler. Hiç tutsak almadılar, ellerine geçeni öldürdüler. Kıyımın ortasında beklenmedik bir şeyle karşılaştılar... Sokağın ucunda bir Alman tankı belirdi. Bir yanlarında hâlâ canlı piyadeler, öbür yanlarında tankın üzerindeki piyadeler, şimdi onlar kapana kıstırılmışlardı. Hiç ateş edilmedi; bıçaklarıyla ve yumruklarıyla dövüştüler.

Alay, kentin yanındaki tank engellerinin olduğu yere çekildi. Voronej ve Rybinsk'ten gelen alaylarla kanatlardan bağlantı kurdu. Kırk sekiz saat kentin varoşlarında tutundu. Bu süre içinde yolları kesilmiş olan Uralov ve iki asker, bir damın kiremitleri altında gizlenip oturdular. Ancak ikinci gece sokağa çıkmayı göze aldılar. Fabrika avluları içinden ve depoların arkasından usul usul ilerlediler. Almanların saldırıya geçerek kentin yanındaki savunma hatlarını yardıkları üçüncü günün sabahı, savaşın orta yerinde kendi birliklerine ulaştılar ve onlarla

birlikte geri çekildiler.

Smolensk'in varoşlarındaki tüm orta kesim, yoğun ateş altında toprak duvarların olduğu yere doğru gerilemeye başladı. Ama orası da düşmanın topçu ateşi altındaydı. Kentten geri çekilenler oraya vardıklarında, pek çok işçinin ve kadının iş başında, kazma ve küreklerinin yanında topçu ateşiyle ölmüş olduğunu gördüler. Geri kalanlar doğuya, Solovyovo'daki feribota kaçmışlardı.

Uralov, cepheye yeni gelmiş olan bir birlikte buldu kendini. Minsk'e giderlerken (öyle denmişti onlara) birden trenden indirilmişler ve gece, toprak duvarların arkasına mevzilenmişlerdi. Sabahın erken saatlerinde mevzilerine düşen düşman mermilerine bir anlam veremiyorlardı; onlara göre cephe yüzlerce mil daha batıdaydı. Kentin yanında düşmana yenik düşmüş ve şimdi toprak duvarların arkasına sığınmış bu aç, susuz, partel giysili garip kişilerin kendi arkadaşları olduğuna inanamıyorlardı.

Gökte uçaklar göründü.

"Bizimkiler."

Mevzilere saldıran Stuka uçaklarıydı bunlar. Havaya topraktan fıskiyeler yükseldi. Yaralananlar vardı. Ama, yeni gelenler sanki hâlâ anlamıyorlardı.

"Burası ön cephe, aptallar."

Uralov kafasını sallayarak yürüdü. Kendi alayını arıyordu o. Başka bir birliğe geldi ve hemen komutana çıktı. Alayının numarasını verdi, iki gün kuşatmada kaldığını ve kendi birliğini aradığını söyledi. Komutan, onu komisere gönderdi.

"Adın ne? "

"Uralov."

"Evet, bu durum bildirilmişti zaten. Alay komutanının emrine uymadın. Almanlara gittin. Kötü bir iş bu... Tutuklusun. Silahlarını ver."

Uralov tümene gönderildi, oradan da gerideki güvenlik birliğine yollandı. Düşmanla bağlantı kurduğundan yalnızca kuşku duyulması bile vurulmasına yeterdi. Solovyovo'daki NKVD karargâhının cezaevi hücresine gönderilmekle kalınası Kızıl Yıldız ve Lenin nişanlarından ötürüydü.

Smolensk'in kuzey-doğusundaki toprak duvarlar, Solovyovo'nun aşağısındaki Dinyeper'in kıvrımı ve Roslavl'a giden demiryolu, yeni cepheyi oluşturmuştu şimdi. Yirmi, yirmi beş mil daha doğuda.

Dorogobush'la Yelnya arasında, güçlü topçu mevzilerinin bulunduğu ikinci bir savunma hattı vardı.

Temmuz geçti, ağustos geldi. Tozlu, sıcak günler ve savaşın gürültüsü. Uralov'un konduğu hücrede sıcak daha fazlaydı ve gece bile içeri temiz hava giremiyordu. Nöbetçiler ona bir somun ekmek ve su getirdiler. İki gün sonra somunu yemiş bitirmişti, ama yenisi gelene dek dört gün daha geçti.

Bomba patlamalarından başka sesler de duyduğu gün geldi çattı. Ağır topların gürültüsüydü bu. İçinde olduğu kırık dökük ev temellerinden sarsıldı; tavandan sıvalar döküldü. İçine kalın bir toz bulutu dolan küçük odada soluk alamadı. Ateş edilen yönü kestirmeye çalıştı. Ateş edenler Rus toplarıydı ve bir saldırı demekti bu.... Smolensk'e doğru bir karşı saldırı.

Saldırı üç gün sürdü.

Üçüncü günün akşamı, Uralov hücresinden çıkarılmış ve başkalarıyla birlikte doğuya gönderilmişti. Dorogobush'tan ve birkaç güne kadar ön cephe olacak ikinci savunma hattından geçtiler. Kamyonlardan oluşma uzun bir konvoyu izlediler. Solovyovo'daki NKVD karargâhı, Dorogobush'la Vyasma arasındaki bir noktaya taşınıyordu.

İki gün sonra, Uralov genç bir subayın karşısına götürüldü. Teğmen Yudanov, Krupki'deki yapım alanında karargâhını arayan, motosikletli, kızıl saçlı bu yüzbaşıyı hemen tanıdı. Uralov'a oturmasını söyledi.

"İlk sorum bir emre uymamakla ilgili," dedi Yudanov. "Alay komutanının emrini niye yerine getirmedin? Sana bildirildiğinde, neden alay komutanının karargâhına gitmedin? "

"Taburumu bırakamazdım."

Ön cephedeki birlikten ayrılmamasının nedenini anlattı Uralov.

"Bu tamam.... Ötekilerin anlattıklarına uyuyor bu. Alay komutanı söylediklerini doğruluyor."

Uralov, ötekilerin kimler olduklarını ve birliğinden kimlerin sağ kaldığını bilmek isterdi; ama bu konuda soru sormamak için kendini tuttu.

"Şimdi asıl soru... Almanlar ne görev verdiler sana? "

Uralov bu soruya ne diyeceğini bilemiyordu. Nasıl cevaplayabilirdi onu?

"İki gün süreyle ne yaptın orada? Her şeyi biliyoruz biz... Onu

da biliyoruz, ama senin ağzından işitmek istiyoruz. İtiraf etmeni istiyoruz."

Yudanov, Permyakov'un geldiği duruma daha gelmemişti, ama o da aynı yiyip bitiren hastalığa yakalanmıştı. Bir sürü yüz belirdi masasının önünde ve sonra bir daha dönmemek üzere kayboldu bu yüzler. Fazla çalışmaktan bitkin ve sabırsızdı.

"Bana söyleyecek misin, söylemeyecek misin? " diye bağırdı ve tabancasının kabzasıyla masasının üzerine vurdu. Uralov etkilenmemişti; Kırk sekiz saati iki askerle bir damın altında nasıl geçirdiğini anlattı; açlık ve susuzluk.. Başka bir şey olmamıştı. Gece fabrika avlularının içinden geçerek kaçışlarını anlattı ve sözlerini noktaladı, "Almanları yalnızca uzaktan gördüm. Konuşamazdım onlarla... Aslında, bir tutsakla bile konuşmadım ben. Haksız yere tutuluyorum burada... Bırak gideyim. "

"İyi düşün... Ciddi bir suç işlemiş değilsin daha. Zamanın olmadı bunu yapmaya. İtiraf edersen seni yeniden cepheye göndeririz. Yoksa, devrim mahkemesinin önüne çıkartılırsın."

Lâf olsun diye söylenmişti bu... Şu anda, şu masada, mahkeme oturum halindeydi zaten ve karşısındaki adamın ortadan kaldırılması Yudanov'a, kalemini bir oynatmasına bağlıydı.

"İtiraf edilecek şeyim yok," diye cevapladı Uralov.

Yine götürülmüştü; ama şimdi her gün ekmek, çarba ve mahorka veriliyordu. Bir on iki gün daha geçtikten sonra yeniden teğmenin önüne getirildi.

"Uralov, senin bölgene telefon ettik ve tatmin edici bir cevap aldık," diye karşıladı Yudanov onu bu kez. "Bir ihtar vererek seni yeniden alayına göndermeye karar verdik."

"İhtar niye? Tutsak olmamak için bir daha elimden geleni yapmayayım diye mi? "

"Buna yeniden başlama, Uralov. Bir ihtar vermeden bırakamayız seni. Kişisel eşyalarını ve tabancanı geri alacaksın. Özgürsün."

Alayına hareket emri Uralov'un cebindeydi. Yeniden başının üzerinde mavi gök vardı; beyaz bir bulut olgun başaklarla kaplı bir tarlanın üzerinde hareketsiz duruyordu. Aylardan ağustostu ve yaz doruğuna varmıştı. Yolculuk için yiyecek ve tütün vermişlerdi ona. Yolda, bir korunun yanında ya da bir köy kuyusunun başında, açıkta dolaşan askerlerle oturur, onlara tütününden bir tutam verir, sigara sararlar ve savaştan konuşurlardı. Önemli değişiklikler olmuştu

cephede; Smolensk, şimdi neredeyse cephenin kırk mil gerisinde kalmıştı. Smolensk ve Solovyovo feribotu arasında, Dinyeper'in kıvrımında çok sayıda birlik çembere düşmüştü. Orada on beş tümen ve bir çok zırhlı birliğin kaldığından söz ediliyordu.

Uralov anızlı tarlalara ve sıcak göğe baktı. Açık havada bulut demetçikleri uçuşuyorlardı.

"Her zaman yaz olmayacak," dedi, "kış da gelecek."

Burada, cephenin gerisinde, askerlerin kaygısızca oturup sigara sarmaları ve sakin sakin konuşmaları garip gelmişti ona. Tüm savaş süresince böyle bir şey görmemişti hiç. Cephe her zaman zıhrlı birlikler, hızlı saldırılarla delinmiş, her yerde bilinmezlik, alarm ve korku egemen olmuştu. Ama, burada oturmuş mahorka içiyorlar, ay çiçeği çekirdeği yiyorlar ve aylak aylak gökyüzüne bakıyorlardı. Bir cephe ve bir de onun gerisi var demekti bu. Her şeyden uzak olduğu günlerde ortaya çıkmıştı bu yeni durum.

Uralov alayına döndü karargâha gitti. "Döndüğüne sevindim." dedi komutan. "İşleri düzene sokmalıyız burada. Alayın komutanlığını devretmek üzereyim ve çok yakın bir sürede görevden alınmayı bekliyorum. Sen eski taburunu alacaksın, tabii."

Alay cepheden geri çekilmiş, on beş ya da yirmi mil arkada dinleniyordu. Aslında, kimse alay ya da taburlardan söz edemezdi; tümen yalnızca ad olarak vardı. Geriye ancak birkaç küçük birlik kalmıştı. Kendi taburunda yalnızca otuz yedi adamının kalmış olduğunu gördü Uralov. Bir korunun kenarında karşılaştı onlarla. Siyasal eğitim görüyorlardı orada. Askerler oturmuş sigara içiyorlar, soru sormuyorlar, konuşmaya katılmıyorlardı. Eski tabur kamutanlarını yeniden görmek hepsini sevindirmişti. Komiser gittikten sonra, sahra mutfağı olmadığından ve son on gündür karavana yemediklerinden yakındılar. Tarlalardan patates almışlar, lahanaların göbeklerini yemişlerdi. Köylere gitmişler, kendi paralarıyla süt satın almışlar, duruma göre yalvarmışlar, hatta çalmışlardı. Ve subaylar da onlar kadar açtılar, olup bitenleri görmezlikten geliyorlardı.

Uralov geri döndüğünde durum böyleydi işte. İşler yalnızca kendi tabur ve alayında böyle değildi tüm cephedeki pek çok piyade birliğinde de durum aynıydı.

Ertesi gün komutan Uralov'u geriye çağırdı. "Alayı yeniden oluşturmamız gerek ve bu işte bana yardım etmeni istiyorum," dedi.

Asker toplama noktalarından adamlar geliyorlardı. Üniformalar

bulunmalıydı. Yiyecek almaki için Uralov iaşe subayıyla kavga etmek zorunda kalmıştı. İaşe subayından aldıkları pek bir şeye benzemiyordu. Tümenden getirttiği üniformalar eskiydi; ölülerin üzerinden alındıkları durumdaydı çoğu ve herkese yetecek üniforma yoktu. Birkaç hafta sonra birliğin ancak yüzde kırkbeşi donatılmıştı ve ancak kişisel silahlar vardı... 1917-18 Dünya Savaşı'ndan kalma piyade tüfekleri; tek makineli tüfek bile yoktu.

Cephede savaş sürdü. Rüzgâr o yönde estiğinde, Dinyeper'in kıyısındaki topçu ateşi duyulabiliyordu çoğunlukla... Ama önemli değişiklikler olmamıştı. Hiç değilse cephenin bu kesiminde Almanların Moskova'ya ilerlemeleri durdurulmuş ya da durmuştu. Tek değişiklik güney kesimindeydi. Kiev ve Ukrayna'nın büyük bir bölümü yitirilmişti. Alman zırhlı birlikleri Orel ve Harkov'u kendilerine hedef almışlardı.

Eylül ayı geçti. Geceler şimdiden soğuktu; sabahları yerde kırağı vardı. Uralov'un alayı cepheye ilerleme emri aldı. Batıya doğru Desna yönünde yürüdüler.

III. BÖLÜM

"Ve tüm kuşların karınları doydu onların etiyle."

Vahiyler.

Smolensk tren istasyonunun önündeki durum, Teğmen Yudanov'un otuz kamyonunu park edecek yer bulamamış olduğu on hafta öncesinin aynıydı. Rusça değil, Almanca konuşuluyordu ve kara tütün yerinde sigara içiliyordu orada. Trenler birbiri ardından ve daha çabuk geliyorlardı istasyona. Bunun dışında her şey aynıydı... İnsan ve araçtan oluşmuş karmakarışık bir yığın. İstasyonun önündeki alan daha genişletilmişti; yangınlar alanın çevresinde sıralanmış tahta evleri yemişti ve büyük boşluklar açılmıştı. Alan ve evlerden açılan yerlere askeri kamyonlar doluşmuştu. Askerler orada burada dikiliyorlar, konuşuyorlar ya da cepheden gelen pis, döküntü kılıklı, tıraş olmamış adamlara bakıyorlardı. Kalabalığın kenarında Ruslar, moharka, ay çiçeği çekirdeği, ekmek, eski giysiler ve eğri çiviler değiş tokuş ediyorlardı. Bu geniş pazar yerinin ortasında, sürekli olarak istasyona gelen cankurtaranlar için bir yol açık bırakılmıştı. Cankurtaranların yükleri içler acısıydı; gri yüzlere ve çamura batmış, pıhtılaşmış kanlı paçavralara arada bir bakanların burunlarına keskin bir fenol kokusu ulaşıyordu. Ters yönde zırhlı arabalar, sahra mutfakları, asker ve cephane taşıyan kamyonlar gidiyorlardı.

Her on dakikada bir, bir tren geliyordu; kuzey-batıdan, ve güneyden.. Hem Rus, hem de Alman vagonları vardı. Bir demiryolu, Alman trenlerinin tekerlek aralıklarına göre Smolensk'e kadar değiştirilmişti. Kuzey batıdan Hoepner'in zırhlı birlikleri geldiler... İlmen Gölünden 3. Motorize Piyade Tümeni, SS Kurukafa Tümeni ve Lieb'in Tugayı geldi. Batıdan, dar aralıklı demiryolundan destek taburları geldiler. 5. Zırhlı Tümenden, Afrika çölleri için donatılmış, tankları kahverengine boyanmış ve askerleri tropikal üniformalı alaylar geldiler. Her yere araç-gereç boşaltılıyordu. Tanklar ve kamyonlar rampalara tırmanıyorlar, tıkanık sokaklarda kendilerine yol açıyorlardı. Doğuda, Solovyovo'daki geçici köprüye, otoyola ve güney-doğuya, Roslavl'a doğru gidiyorlardı.

"Büyük bir saldırıya benziyor," dedi Heydebreck, Emil Feierfeil'e. Her ikisi de yaralanmış, Almanya'daki bir hastanede bir süre yattıktan sonra Smolensk'e bir destek taburuyla gelmişlerdi. Bir konvoya katılmaları gerekiyordu. Ama, hareket etmeden önce çevrelerine bakınacak zamanları vardı hâlâ.

"Yolun yüzeyi kötü," dedi Feierfeil. "Tramvay rayları var, tramvaylar çalışmıyor."

"Tipik doğu demokrasisi," dedi Heydebreck ve her şeyi garip

bulduğunu anlatmak istedi bununla... Arnavut kaldırımları, kubbeleri soğan biçimindeki yıkık kiliseler, karaborsacı kalabalık, satılan ıvır zıvır mallar, kapıları ardına kadar açık evlerden yayılan koku.

"Destek taburundaki acemilerden ayrıldığımız iyi oldu."

"Evet, dün akşamki küçük şişkoyu hatırlıyor musun? Daha Borissov'da korkudan titremeye başlamıştı."

"Çok hareket var burada."

"Büyük bir saldırı başlayacak."

***

Vilshofen, Smolensk'in sokaklarında yürüdü. Yıkılmış evlerin önünden geçti. Yamaçları ekili bir vadiye yerleşmiş kentin boş bir görünümü vardı. Güzel bir kent olabilirdi.

Dinyeper'e ulaştı. Uçurulmuş, eski taştan köprünün yanında geçici bir başka köprü yapılmıştı. Taburunu bekledi orada. Karanlık basarken geldi taburu. Nehrin üzerinden geçerek eski kente doğru yol aldılar, kamyonlarla dolu dar sokaklardan ağır ağır geçtiler ve varoşlarında üst üste yığılmış, terk edilmiş Rus araç-gereçleriyle karşılaştılar. Kentin dışında, iyi durumdaki asfalt bir yolu izlediler. Roslavl'a giden anayoldu bu. Ama Roslavl'dan önce bir koruya saptılar ve dinlenme alanları olan bir köye geldiler.

Kısa bir uykudan sonra, tankçılar köylülerin dar kulübelerinden çıktılar. Soğuk bir sabahtı, yerde kırağı vardı. Köy korularla çevriliydi ve bir tepede, sanki oradan ayrıymış gibi, mermi yemiş bir kilise duruyordu. Tankların bakımıyla ve tadatla günlerini doldurdular; memleketten gelen mektuplar bu tekdüzeliği bozdu. Önlerindeki harekât için yeni haritalar dağıtıldı... Tüm yollar Moskova'ya çıkıyordu.

Pazarları, emirle kilisiye gidildi... Doğudaki savaşın başladığından bu yana ilk kez oluyordu bu. Tepedeki yıkık kiliseye gidileceğini söylediğinde, neyi başlattığını bilmiyordu Vilshofen.

Pazar geldi. Çan çalmadı, ama askeri bir bando tepede yerini almıştı. Dinsel bir ilâhi her yerden duyuldu ve tepeye doğru gelen adamları karşıladı. Altı yüz kadar asker, kulesiz, penceresiz kilisede toplanmışlardı.. Ve oradakiler yalnızca onlar değillerdi. Kilisede bir ayin yapılacağı haberi her yere yayılmıştı. Yalnızca çevredeki köylerden gelmekle kalmamışlar, daha uzaklardan, yürüyerek ve küçük

arabalarıyla gelmişlerdi. Çevrelerinde arabadan bir duvar, başlarının üzerinde mavi bir sonbahar göğü, binlercesi toplandı küçük platoda. Kilisedeki askerler ve dışardakiler bir cemaat oldular ve aynı Tanrı'ya dua ettiler.

Kilisede org yoktu. Genç sesleri pes perdeden destekleyen bando vardı yalnızca. İlâhi, yıkık kapılardan, boş pencerelerden dışarı taştı; platodaki kalabalığın, sakin sakin ot yiyen atların ve arabaların üzerine yayıldı.. Dışarda kadınlar ve erkekler, çocuklarını ellerinden tutmuşlar, yere diz çökmüşlerdi.

Vaiz sırasında bile kilisenin dışındaki ahali ayağa kalkmadı, dizlerinin üzerinde durdu ve kendi dilinde dua etti. Tanrı sözcüğünden yoksun değildi artık ülke.

Gece, radyodan özel bir bildiri duyuldu:

"Orel ve Yelnya'daki Rus mevzilerine derinlenemesine saldırılar. Tüm cephe boyunca aksamasız ilerlemeler."

Ertesi sabah, bakım ve onarım çalışmaları sırasında emir geldi: "Başka bir görev için alay ileriye hareket edecektir." İki saat sonra, keskin bir doğu rüzgarına karşı, Roslavl'a doğru yola koyuldular.

Yeni alay komutanı, genç bir teğmen, köyün ortasında taş bir ev olan Vilshofen'in eski karargahına geçti. İlk resmi işlemi, kollektif çiftlik sisteminin korunacağıyla ilgili emrin yayınlanması olmuştu. Sovyet yetkililerinin üzerlerine varılması gereken hedef rakamlarını yazdıkları, bostanlardan ve kollektif çiftliklerden verilmesi gereken miktarları gösteren yeni listeler Sovyet köyünün önündeki karatahtaya yeniden asılmışlardı. İnsanlar bildirinin çevresinde toplandılar, baştan sona okudular ve kafalarını salladılar. Okuma yazma bilmeyen yaşlı bir adam bunu okuttu. Hiç birini unutmamak için hepsin kelime kelime bilmek istiyordu. İnsanlar gittiler, sonra yeniden okumak için geri döndüler. Karatahtada asılı olan kafalarına sokamıyorlardı bir türlü.

"Ne olacak şimdi benim ineğime? Sekiz yıl önce Kolkhoz'a verdiğim boz ineğime?" diye sordu biri. Aslında bu sorusu o tek inekle ilgili değildi. İneği pek çok yavru doğurmuş, onlar da inek olmuşlardı şimdi.

"Oku... Her şey olduğu gibi kalacak... Eskisi gibi."

İnanılmaz görünüyordu bu.

"İnsanlar yeniden oradan ayrıldılar ve köy yolunun ortasında durdular. Yazıyı kendine okutturan yaşlı adam başını salladı: "Her zaman birinin ayakları altında çiğneniyoruz biz... Yabancılara gerek

yok bu iş için. Üzerimize basan bizimkiler olsun, hiç değilse."

Heydebreck ve Feierfeil birliklerine döndüler. Başka bir birlikten bir kamyonla Roslavl'a kadar gelmişler ve orada 14. Bölükten bir subay onları bir köylü arabasına almıştı. Demek 14. Bölük atlıydı... Ayrıldıklarından bu yana tümenlerinde gördükleri ilk değişiklik bu olmuştu. İkmal birliği olan 14. Bölük, Rus savaşı başlamadan önce tam motorizeydi. Ama, kamyonları kalmamıştı artık; yollar yutmuştu onları. Rus yolları. Piyadeler çok şeyler anlatabilirlerdi o yollar hakkında. Ama bir inip bir çıkan, temelsiz, yüzeyi toz gibi olan yağmur yağdığında gürüldeyen bir nehir yatağına ve kum fırtınaları çıktığında uluyan bir çöle dönüşen bu yolları ikmal taburunun başka bir görüş noktasından öğrenmesi gerekecekti. Kırık amortisörler, kırık akslar, hasarlı radyatörler ve içlerine toz dolduğundan bozulan silindirlerle başlamıştı serüven. Bozulan kamyonların onarımı için, bakım kamyonları sürekli hareket halindeydiler... Tatsız bir iş; özellikle geceleri korularda her yer keskin nişancılarla dolu olduğunda. Kamyonların çoğu Fransız yapısı olduğundan hiç yedek parça gelmiyordu. Bir gün iki kamyon, ertesi gün üçü, üçüncü gün beşi birden bozuluyordu. İkmal bölüğünün komutanı, yolda terk edilmiş kamyonlardan sınırın yolunu bulabilir ve geri dönebilirdi. Rus yollarında birkaç ay sonra tüm ikmal bölüğünü atlı duruma getirmek zorunda kalınmıştı.

Hava değişimi izinlerinden sonra Heydebreck ve Feierfeil Desna'nın batısında ağır hasar görmüş bir köye doğru araba içinde yol alıyorlardı şimdi. Bölükleri, oradaki topraktan sığınaklarda mevzilenmişti. Bir sürü yeni çehre vardı çevrelerinde... Saksonya'dan Bohemya'dan ve Sütedler'den genç yüzler.. Ama, Heydebreck ve Feierfeil'i görecekleri bazı eski dostlar da vardı orada... İlk ve en başta Onbaşı August Gnotke.

"Ee, Berlin nasıl? "

"İyi, tabii... Ama fazla kalmadık orada."

"Dönüş yolculuğu pek iyi değildi. Kırk kişiydik kamyonda."

"Klein-Stepnitz'de miydiniz? " diye sordu Gnotke.

"Evet," dedi Feierfeil, "Ben oradaydım."

"Ee... Başka ne var, ne yok? "

"Pauline orada değil artık,"

"Nerede, öyleyse!

"Berlin'de.... Hans Riederheim onu oraya aldırmış. İyice vurulmuş

Riederheim'a. Her gün ondan mektup bekliyor."

"Yaaa, öyle mi? Riederheim'den pek beklenmezdi bu. Mogiler'de, Propoisk'ta, gönderildiğimiz her yerde, hep bir eksik etek peşindeydi o. Neyse, kendi bilecekleri bir iş bu."

Gnotke, aldırmıyormuş gibi bir hareket yaptı eliyle; pek mutlu görünmüyordu bunu yaparken.

"Siz ikiniz benimle birlikte olacaksınız, tabii."

Gnotke Bölük karargâhında değildi artık. Mangası bir öncü birliğe verilmişti. Riederheim'da, Langhoff'un atlı birliği de o öncü birlikteydi.

"Buraya hemen yerleşebilirsiniz..Fazladan iki ranza var. Onlarda yatanlar dün ayrıldılar. Biri dizanteriden, öteki..."

Eliyle başka bir hareket daha yaptı.

Heydebreck çevresine bakındı. Birka, genç asker orada burada oturmuşlardı; daha yaşlıca bir adam gömleğini çıkartmış, ters yüz etmiş ve inceliyordu şimdi.

"O ne yapıyor öyle?"

"Siz de yakında yapacaksınız aynını. Her günkü sıradan işlerin arasında bir saatlik bit ayıklama süresi de var. Siper savaşı bu."

Siper savaşı. Tümen haftalardır yatıyordu. Cephe, tümenin bulunduğu alanın kuzey ve güneyinin büyük bir bölümünden geçiyor, sonra doğuya dönüyordu. Cephedeki mevziler zayıftı, ama kuzeyde topçu ve bazı ağır silahlar vardı. On beş gün önce bir sabah, köyün henüz yarısı ayaktayken Langhoff oturmuş kahvesini içiyordu; birliğin karargâhı çevresine yayılmıştı, istihkâmcıların bir bölümü mayın döşüyorlar ve bir eve girip çıkıyorlardı. Köyün yakınına düşen mermiler de oluyordu, ama olağan dışı bir şey değildi bu. Birden Langhoff ayağa fırladı ve bağırdı: "Dinle!...Hemen öndeki sığınaklara koşun." Kendi askerleri oraya gitmişler,ama istihkâmcılar, "Aklını kaçırdı," demişler ve oldukları yerde kalmışlardı. Sığınaklarla evin arasında bir siper vardı. Sığınakların eve uzaklıkları on beş metre kadardı. Yarım saat sonra aynı yere döndüklerinde, üç tane 155 mm.lik Hovitzer mermisinin eve isabet ettiğini görmüşlerdi... Biri kapıya, biri evin arkasına, biri de yan duvara. İstihkâmcıların yedisi ölmüş ve dördü ağır yaralanmıştı.

"Langhoff'un bir çeşit altıncı hissi var...Pek çok şey olmuştur böyle," dedi yaşlıca asker gömleğini giyerken.

"Evet, bunu herkes söyler...Ama o başka türlü açıklar."

"Nasıl açıklar?" diye sordu Heydebreck.

"Bilinciyle algılamadığını, ama çeşitli patlamalar arasında ağır bir topun evi nişanladığını sezinlediğini söyler. 'Ne de olsa bunlar sezilerdir ve sezilerinize güvenebilirsiniz,' der. Duyularınızı ayakta tutun diye söylüyorum size bunu yalnızca. Ölenlerin çoğu yeni gelenlerden ya da bir süredir uzakta kalanlardan oluyor."

Bit, dizanteri, top ateşi, rüzgâr, çoğunlukla yağmur, zorlukla gelen ikmal..Heydebreck ve Feierfeil böyle bulmuşlardı durumu bölüklerine döndüklerinde.

"İleri birliğin başka işleri de oluyor," dedi Gnotke. "Desna'ya doğru hareket ediyoruz bu akşam...Topçu bir süre daha burada kalacak. İkiniz de Teğmen Hasse'ye çıkabilirsiniz."

"Generalle değil mi artık o? "

"General gerek duymuyor ona şimdi...İklim ona öylesine uygun geldi ki yaveriyle yetinebiliyor. Hasse, buradaki bizim ileri birliğin komutasını aldı."

**

Desna'yı geçmek, mevzilenmek ve gözetleme raporlarına göre Desna'ya on beş mil uzaklıkta olan Almanları siper kazarak beklemek... Uralov'un alayının aldığı emirler bunlardı.

Gece zifir gibi karanlıktı. 1. Tabur önde, onu 2. Tabur izliyor, 3. Tabur arkadan geliyordu. Adamlarından birinin yakaladığı bir Kırgız atının üzerinde, Uralov 3. Taburun önünde gidiyordu. Yeterince evcilleştirilmemişti bu at. Bir keresinde onu ahıra sokmak istediklerinde her şeyi çiftelemişti; ama açık havaya çıktı mı iyi bir attı. Zifir gibi karanlık gecede yolunu bulurdu. Bir kar fırtınasında dizginleri bırakabilir, gözlerinizi kapatabilirdiniz. Doğruca bir eve ve insanlara götürürdü o sizi.

Ama, hava bu duruma gelmemişti henüz. Yalnızca ekim ayıydı; ağır bulutların ve karanlığın bir duvar gibi olduğu ekim ayı. Alay yanaşık düzende yürüdü. Çok hasta bir adam olan komutan son köyde, birkaç haberci ve muhabereciyle birlikte bir kulübede kalmıştı. Geriye telefon hattının döşenmesine dek Uralov alayın komutanıydı. 1. ve 2. Taburlarla Desna'yı geçecek, siper kazacak ve bir köprübaşı oluşturacaktı. 3. Taburu Desna'nın öbür kıyısında yedekte tutacaktı Alayında pek az subay kalmıştı. Kendi taburunda yalnızca bir teğmen vardı. Balıkçı gemisinin kaptanını ve lostromosonu öldürdüğünden on

yıl hapis cezasına çarptırılan Arkangelskli İvan'ı yaver yapmış, Saratov'daki hırsızların başı Nikita'yı da manga komutanlığına yükseltmişti. İkisi de herhangi bir teğmenden daha kötü değillerdi ve askerleri yönetmeyi çok daha iyi biliyorlardı.

Nikita ve mangası 3. Tabura bağlıydı, ama öncü birlik olarak 1. Taburun önünde yürüyorlardı. Manga nehri geçti, onu 1. ve 2. Tabur izlediler. Teğmen Pokrov'un komutasındaki 3. Tabur arkada kaldı. Uralov da İvan'la birlikte köprüye yaklaşmıştı ve ağaç kütüklerinin üstünde Uralov'un atının nal sesleri duyulduğunda, birden ateş açıldı...İki kıyıdan ve her yönden gelen beklenmedik ve öldürücü bir ateş. Her iki tabur da tuzağa düşmüştü.

Her şey o denli hızlı olmuştu ki Uralov tek emir bile verememişti. İki ateş arasında kalanlardan kaçanlar düzensiz bir biçimde köprüden karşıya geçtiler. Gözetleme raporlarına göre Almanlar daha on beş mil uzakta olmalıydılar. Yanaşık düzende yürüyen taburlar şaşırmışlardı. Uralov kendi taburunu korunun yanında topladı. Öteki taburlardan da bazı adamlar onlara katıldılar. 1. Taburdan elli altı, 2. Taburdan otuz yedi adam..Hepsi bu kadardı. Subaylardan yalnızca ikinci taburun teğmeni ve ileri birlikten yalnızca Nikita geri dönmüşlerdi.

Uralov, korunun yanında ateş mevzilerine geçmelerini söyledi adamlarına. Günün ilk ışıklarında, kendi taburundan başka yüz kırk altı adam daha toplamıştı. Dürbünüyle Almanları gözledi; sayıları çok azdı onların...En fazla manga büyüklüğündeydiler...Ama çok iyi donatılmışlardı. ve ağır piyade silahları vardı. Nehrin doğu kıyısında bir köprübaşı oluşturuyorlardı. Nehri geçerek onları arkalarından bastırmayı düşündü Uralov. Bu noktada Desna iki buçuk metre derinlikteydi. Taburundan yüzme bilmeyen on beş adamı, öteki taburlardan geri kalanlarla arkada bırakmayı tasarlıyordu.

Planını uygulayamadı Uralov. Askerler homurdandılar ve önce bir şey yemek istediklerini söylediler. Uralov, yalnızca emir vererek bir şey elde edemeyecekti. İkinci gece uykusunda tedirgindi. Birçok kez kalktı ve koruda dolaşarak askerlerin aralarında konuştuklarını dinledi. "Ne biçim bir tabur komutanı bu? Yedi gündür cepheye doğru ilerliyoruz ve hâlâ bir çorba bile içmedik... Kara bir ekmek parçasından başka şey yemedik. Sonra bizi köprüden doğruca Alman ateşi altına sürdü. Eğer bir komutan iyi değilse, kafasına bir kurşun yemeli o. Nasıl nehri geçer de Almanlarla dövuşürüz? Şunlara bak...İyi

beslenmişler ve canlılar.Onların tek bölükleri var, bizse koca bir alay yitirdik. Ve şu ikmal arabalarına bak...Ne de büyükler. Bir de onların içindekilerini görsen..."

Gece, dört Alman sahra topu mevzilendi. Ama, Alman topçuları dikkatsizdiler ve topları kötü gizlenmişti, topçuların ne yaptıkları görülebiliyordu. Nehri daha yukarıdan geçerek onları arkadan vurma olanağı hâlâ vardı. Uralov alayı yeniden taburlara böldü; Teğmen Kasakov 2. Tabura komuta ediyordu, 1. Tabur için geriden bir üsteğmen gelmişti. Ama, bir kez daha planını gerçekleştiremedi. Gelen emre göre siperler kazılacak ve taburlar haritada işaretlenmiş noktalara yerleştirilecekti. Almanlar köprübaşından ağır piyade silahları ve dört sahra topuyla ateş açtılar...Ama fazla zarar vermediler bu kez. Öndeki birlikler iyi korunmuşlardı ve açılan siperler fazla hasar görmedi. Gerideki ormanda, Uralov bir sığınak yaptırmış, karargâhını buraya kurmuştu. Oradan arkadaki köye ve öndeki taburlara kablo döşetmişti. Cephane azalmış ve ikmal taburu henüz gelmemişti. Askerler mermilerini boşuna harcamak istemiyorlardı. Ama, en önemli sorun yiyecek bir şeyin olmamasıydı.

Tayınlarla ilgili bir şeyler yapılmalıydı. Uralov, arkaya gitmeye karar verdi. Alay komutanını son anlarını yaşarken buldu. Yanlarına yerleştirildiği yaşlı karı koca komutana kendi oğulları gibi bakmışlar ve Roslavl bombardımanından köye kaçan bir kadın doktor bulmuşlardı ona. İçinde bulunduğu koşullarda komutandan fazla bir şey yapması beklenemezdi. Bu nedenle Uralov tümene telefon etti, ama oradan aldığı cevap pek tatmin edici değildi. Uralov altı mil daha gitti, tümene vardı ve adamlarına şehriye değil, ekmek değil, bu kez koca bir araba dolusu ringa balığı almadan yiyecek deposundan çıkmayacağını söyledi iaşe subayına. Uralov'a araba verilmişti, ama arabayı çekecek at yoktu bu kez de Uralov, kendi atını da arabaya koştu. Hayvan hiç bir zaman bir arabaya koşulmamıştı ve tam arabayı paramparça edeceği sırada iki asker koştu, dizginlerine asıldılar ve onu tuttular. Askerlerden biri Kırgız'dı. Atlardan anlıyordu. Sonunda, o asker de Uralov'a verildi. Dönüş yolculuğu epey yorucu geçti, ama sonunda köye vardılar ve alay komutanının içinde yattığı kulübenin önünde durdular. Uralov, kapının önünde oturan muhaberecilere birkaç ringa balığı verdi ve eskisi gibi, çevresinde olup bitenlerden habersiz yatan alay komutanının yanına girdi. Roslavl'dan mülteci doktor da onunla birlikteydi. "Yarbayın görevlerini yapması söz konusu olamaz,"

dedi kadın doktor, "yeniden ağır bir iç kanama geçirdi."

Tümende alay komutanlığını devralacak başka bir subay yoktu; alay komutanına yardımcı olması için ancak bir yüzbaşı gönderebilirlerdi... Uralov'un onlardan tek alabileceği buydu. Adı Chiang olan askeri aramak için dışarı çıktı. Birlikte, taburların mevzilendiği alana doğru yola koyuldular. Sığınağına vardığında ve ringa balıklarını dağıttığında gece yarısı olmuştu.

Gece yarısından tam yarım saat sonra nehrin öbür kıyısından öldürücü bir top ateşi açıldı. Yalnızca dört sahra topundan değil, her tür silahtan çıkan mermiler Rus mevzilerine düşüyordu. Almanların saldırıya geçmeye hazırlandıkları açıktı ve yarım saat sonra top ateşi hâlâ sürdüğünden bu konuda hiç bir kuşku kalmamıştı artık.

Tam bu sırada alay komutanı telefon etti.

"Dinle, Uralov. Karargâhtan gönderecekleri yüzbaşı hâlâ görünmedi. Hemen gel, yardım gerekli bana." Bu durumdayken taburunu bırakamazdı Uralov, ama yapılacak başka şey de yoktu. Smolensk'i ve buna benzer bir emre uymamasının yol açtığı tatsız sonuçları anımsadı; atına bindi, yanında koşan Chiang'la yola koyuldu.

Alay karargâhında hiç bir şey değişmemişti. Muhabereciler hâlâ oldukları yerde oturuyorlardı. Durumu kötüleştiği belli olan komutan yatağında yatıyordu. Haftalardır görevinden alınmayı bekliyordu o. Şimdi de tümenin söz verdiği yardımcı gelmemişti.

"Topçu ateşini tümene bildir," diye fısıldadı komutan, Uralov yatağının yanına geldiğinde.

"Emredersiniz, Yarbay Yoldaş."

Tümen her şeyi biliyordu zaten...Top ve silah seslerini onlar da duymuşlardı. Uralov, taburları korunun yanından daha gerideki bir çizgiye çekmek için izin istedi.

"Olmaz, alay haritada işaretlenmiş çizgide kalacak. Gelecek emirleri bekle. Alay komutanına yardımcı olacak yüzbaşı yola çıkarıldı bile."

Uralov, Teğmen Pokrov'a 3. Taburun komutasını almasını emretti. Askerlere emretmekten çok hoşlandıkları belli olan İvan ve Nikita, Uralov'un yaverleri olarak kaldılar.

Komutan o denli öksürdü ki, yeniden bir kanamanın başlayacağından korktu Uralov. Zaman geçti ve karargâhtan beklenen yüzbaşı gelmedi. Uralov, her on dakikada bir taburların durumuyla ilgili bilgi aldı. Topçu ateşi duracağa benzemiyor ve şimdi de Stuka

uçakları dalga dalga saldırıyorlardı. Köy evinin sahipleri içeri girdiler ve kadın Uralov'a temiz, beyaz yorganlı bir yatak hazırladı. Sonra yaşlı çift çekildiler, bahçede kendilerine bir çukur kazmışlardı... Şarapnellerden korunacak kadar derin ve genişti bu çukur.

3, Taburdan İvan'ın sesi duyuldu telsizde:

"Teğmen öldü Kayıplarımız korkunç. Komuta edecek kimse yok artık. Tabur komutanı geri dönebilir mi? "

"Duydunuz mu, Yarbay Yoldaş. Hemen taburuma gitmeliyim."

"Burasını bırakamazsın."

Uralov, Teğmen Kasakov'a, kendi zayıf taburuna komuta edecek birini bırakmasını ve içlerinde hâlâ en güçlüsü olan 3. Taburun komutasını almasını emretti. Köye yeniden bombalar düştü ve ev sallandı.

Saat dört oldu... Sonra beş.

Taburlardan hiç bir haber gelmedi. Cepheden gelmeye başlayan askerler 2. ve 3. Taburların darmadağın olduğunu söylediler. Düşman tankları gelmiş, siperlerin üzerinde bir aşağı bir yukarı dolaşmışlardı.

Alman topçusu ateşini daha gerilere kaydırdı. Mermiler köye düşmeye başladı... Evin epey yakınına. Cam çerçeve uçtu. Odadan içeri toprak doldu. Alay komutanı doğrulmaya çalıştı, ama yeniden sırt üstü düştü. Yüzü değişmiş ve sesi incelmişti. "Bırak beni... Taburuna gitmeni emrediyorum sana."

Uralov atına bindi ve dört nala ileriye atıldı. Tarlaların üzerine soğuk bir sabah yayılıyordu. Taburu tam bir bozguna uğramıştı. Teğmen Kasakov, Uralov'un dönüşünden duyduğu rahatlığı güçlükle belli etmemeye uğraşıyordu. Sırtından sorumluluğu alacak biri vardı şimdi.

"1. ve 2. Taburlar nerede? " diye sordu Teğmen. Onu daha fazla umutsuzlandırmak istemedi Uralov:

"Çekilmeleri ve beş mil doğuda siper kazarak yeni bir hat oluşturmaları için, iki tabur da benden emir aldılar," dedi.

Ama, disiplini yeniden sağlamak olanaksızdı. Kaçmakta olan askerler düşman ateşinden sakınmayı bile unutmuşlardı. Makineli tüfek ateşiyle biçildiler. Köye vardıklarında yanmakta buldular orayı; komutanın içinde bırakıldığı ev ortadan yok olmuştu.

Almanlar, kaçan adamların peşine düştüler. Yeni mevzilere daha altı millik bir yol vardı. Ama, komutanın gömülü olduğu evin

yıkıntıları altında, epey tüfek mermisi ve makineli tüfek cephanesi yatıyordu. Yanından geçen yolun az yükseldiği evin bulunduğu yerden yola egemen olunabilirdi. Yolun öbür yanında çevresinde mezarlığı olan köy kilisesi vardı.

Bir artçı birliği toparlamanın olanağı yoktu; kimse emirlere aldırmıyordu çünkü. Ama, İvan ve Nikita birkaç askeri bir araya getirebildiler. Nikita, bahçedeki çukurun içine, yaşlı çiftin yanına atladı. Kurtarmış olduğu 1. Dünya Savaşından kalma makineli tüfeği elindeydi. İvan, bir avuç adamla evin yıkıntıları arkasında yere uzandı.

Birliğin ana gövdesi yol boyunca doğuya hareket etti. Altı millik yolda, panik içinde kaçışan asker yığınını Uralov dizginlemeye çalışırken, İvan ve Nikita düşmanı oyalayacaklardı. Dağınık askerler yeni mevzilerine vardılar; savaş düzeninde değilse bile, kaçışarak da değil, hiç olmazsa. Bir saat sonra İvan geldi. Nikata arkada kalmıştı. "Çılgın gibi ateş ediyordu," dedi İvan. "ve hâlâ cephanesi vardı."

***

Hasse ve adamları, Zecke'nin alayı oraya gelene dek köprübaşını tuttular.

Günlük emir birliklere dağıtıldı: "Doğu cephesi askerleri... Bu gün son savaş başlıyor... "

Zecke'nin alayı köprünün üzerinden geçerken, öncü birlik avcı düzeniyle havadan bombalanmış ve topçu tarafından yerle bir edilmiş olan korunun yanındaki mevzilere ilerledi.

Heydebreck ve Feierfeil düşman sığınağına girdiler. Üç adam dallardan kabaca yapılmış bir masanın çevresinde oturmuşlardı. Masanın üzerine ringa balıkları saçılmıştı. Adamlardan birinin ağzında, öbürünün elinde birer ringa balığı vardı ve üçüncüsü büyümüş gözlerle kapıya bakıyordu. Üçü de ölmüşlerdi. Dışardaki siperlerde de ölüler vardı ve her yere ringa balıkları saçılmıştı. Heydebreck'in bu görüntüyü unutabilmesi için epey uzun zaman geçmesi gerekecekti.

İlerleme sürdü. Düşman geriye puskürtülmüş ve ilk hat delinmişti. Hareket ederek ısınmak iyi oluyordu. Açık havada ya da kumda, soğuk, nemli ve üstleri iyi örtülmemiş çukurlarda geçirilen geceler zor gelmişti. Bir akşam Riederheim, herkesin evlerine mektup yazarak kışlık giysiler istemelerinin yerinde olacağını söyledi. Rusya'da kış...Korkunç bir düşünceydi bu. Bundan kaçınabilmenin tek yolu,

hızlı bir ilerleme ve savaşı çabucak sona erdirmeydi.

Güneş alçaktaki bulutların arasından görünmeye çalışıyordu. Koruları tarayan birlikler açığa çıkınca, taburlar oluşturdular ve yol boyu yürüdüler. Hendeklerde ölüler yatıyordu. Ruslar, elleri başlarının üzerinde, ilerleyen birlikleri karşılamaya geldiler. Gri yığınlar; sırtlarındaki paçavralar eski ve aşınmış.

Heydebreck'in taburuna geldiği ilk akşam gördüğü yaşlıca asker, kendi sargı beziyle bir Rusa ilk yardım yaptı. Sonra Rusun yer battaniyesini çekip aldı. "Ona ihtiyacı yok artık," dedi, "hem çok üşüdüm dün akşam.

Birden durma emri geldi. Köye bir direnme görmeden gelmişler ve ilk evleri geçmişlerdi; ama bir nokta vardı ki kimse oradan sağ geçemiyordu. Öncü birlik ve başka bir birlik daha köyün çıkışında durdurulmuştu. Böylece asıl köyün içinden ilerleyecek olan tüm alay da durdurulmuştu.

Alay komutanı Zecke, ne olduğunu görmek için bir kurmay arabasıyla ileri gitti. Beklenmeyen bir durumdu bu...İlerlemenin sürmesi için temizlenmesi gereken bir engel. Acele etmeliydiler. Çünkü, kanatlarındaki alaylar ileriye doğru epey yol almışlardı. Albay Zecke, arabasıyla hafif eğimli yokuşa doğru gitti ve yolun tepesine varmadan başının üzerinden makineli tüfek kurşunları uçuştu. Şoför direksiyonu kırdı ve kurmay arabasının içindeki albayla birlikte yolun öbür yanındaki mezarlığa girdi.

"Evet, daha fazla ilerleyemeyeceğimiz belli," dedi Zecke. Çevresine bakındı. Yolda ölü askerler ve mezarlıkta kömürleşmiş bir kadın cesedi vardı. Tahta evler yanıyor ve her yerden duman çıkıyordu; ateş ve duman arasında da karşı koymanın nereden geldiği anlaşılmıyordu.

"Ağır silahları getirin."

Öncü birlik havan toplarını getirdi; atlı birlikten bir sahra topu öne alındı ve ev ev ateş edilmeye başlandı. Ama hiç bir şey değiştirmemişti bu. Yoldaki yokuşa doğru kim ilerlese vuruluyor ve düşüyordu. Karşı koyma evlerden gelmiyordu...Birbiri ardından yıkıldıklarında bu anlaşılmıştı. Bahçelerden birinde, içinde makineli tüfek yuvası olan bir siper olmalıydı. Öyleydi de. Ateş kesildiğinde, ellerinde eski bir makineli tüfek olan adamı buldular bir çukurda. Son mermi şeridini de tüketmişti. Yaşlı bir siville beyaz saçlı bir kadın oturuyordu yanında. Kızıl Ordu askeri ve o iki yaşlı kişi çukurdan

dışarı çıktılar. Çavuş Riederheim, makineli tüfekçiyi ve yaşlı çifti yeniden çukura itti, birkaç el bombasının pimini çekti ve aşağıya attı.

Yol açılmıştı, ama alay gene hareket edemiyordu. Zecke telefona çağırılmıştı. General orada ne olduğunu öğrenmek istiyordu...Geri kalıyordu Zecke...Öteki iki alay öne ilerlemişti. Geç kalınmıştı artık; tüm tümen durarak beklemeliydi. Şimdi yoldan çekilmeliler, altı mil ilerde bulunan bir korunun yanındaki düşman mevzilerinin üzerine giden atlı tümene yol açmalıydılar.

Güneş parlıyordu; biraz daha dinlenmeye askerler ses çıkarmadılar. Köyün içinde dolaştılar ve kömürleşmiş yıkıntılar arasında rastladıkları tavukları yakalayarak kestiler. Bahçelerde konakladılar; yediler, içtiler ve arı kovanlarını talan ettiler

Köyde geri kalan birkaç kişinin gözlerinden ne düşündüklerini anlamak olanaksızdı. Köylülerin öncü birlikleri ekmek ve tuzla karşılamaya geldikleri, köy kızlarının onlara süt ve çilek getirdikleri günler çoktan gerilerde kalmıştı. Heydebreck hâlâ anımsıyordu o günleri. Bir destek taburuyla Polonya'dan geçerek buraya gelmiş ve yolda aç insanları, istasyonlarda bir dilim ekmek için dilenen küçük çocukları görmüştü; burası da Polonya gibi olacak her halde, diye düşündü. Rusları da Polonyalılar gibi açlıktan öldüreceğiz galiba...Bu da bir çözüm yoludur, ama nereye götürür o yol bizi? Gözüne yaşlı bir adam ilişti; evet, hiç kuşkusu yoktu bunun.. Çarpıcı ve olağandışı bir görünümü vardı bu ihtiyarın; yüzyıllık bir suratta canlı gözler. O gözlerde alaycılık mı, hüzün mü, yoksa ikisinin de mi bulunduğuna karar veremedi Heydebreck. Öylesine donup kalmıştı ki, ancak yaşlı adam arkasını döndüğünde sefil pabuçlarını, paramparça giysilerini ve yanında bir kız ya da genç bir kadın olduğunun farkına varabildi. Kıza bakılmaya değerdi...Bu köyden olmadığı belliydi. O da paçavralar içindeydi ve geceleri açık havada uyuduğu anlaşılıyordu. Karı koca olamayacak kadar aralarında büyük yaş farkı bulunan bu çift, olağanüstü bir etki yarattı Heydebreck'in üzerinde.

Heydebreck, Roslavl'dan almanca bilen bir kadın doktora onların kim olduklarını sordu.

"Buralı değiller...Şu yönden geliyorlar." Kadın doktor kuzeydeki bataklıkları gösterdi ve başka hiç bir şey söylemedi.

***

Uralov, alayından geri kalanlarla köyden altı mil uzaklıktaki bir korunun yanında mevzilendi. Kanatlarındaki ve arkasındaki birliklerle umutsuzca ilişki kurmaya uğraşıyordu. Cephane ve tüfek gerekliydi ona. Birçok adam tüfeklerini atmışlardı; herhangi bir durumda tek kurtardıkları hep sırtlarında taşıdıkları ve içinde çoğunlukla bir dilim ekmek bir soğan, bir pancar ya da ne bulabilmişlerse o bulanan gaz maskesi olurdu. Onu her zaman yanlarında getirirlerdi. Adamların Uralov'dan ilk istedikleri yiyecek oldu. Uralov bir kablo buldu, sahra telefonunu ona bağladı, birkaç denemeden sonra tümenle ilişki kurdu. Ama altı mil daha gerileyerek destek birliklerinin gelmelerini bekleme emri aldı tümenden.

Yeni savunma hatlarına geçmek için gerilerken talih, bu kez de Alman atlıları biçiminde karşılarına çıktı...Bir SS tümeni.. Ezilmişler, çiğnenmişler, darmadağın olmuşlardı. Saldıran, çiğneyen, kılıç sallayan atlılar karşısında çaresizdiler; koru saldırının hızını kesmeyip onlara biraz olsun sığınacak bir yer sağlamasaydı, tümünün sonu olacaktı bu.

Gece bastırdı o daha insaflıydı atlılardan. Çünkü atlılar hiç tutsak almıyorlardı. Ama, yaralıların haykırmaları ve ölenlerin can çekişmeleri hâlâ duyuluyordu. Sonra, karanlık yırtıldı; işaret fişekleri gökyüzünden sarktılar ve her yaprak, her dalcık saydamlaştı. Bombalar düştü ve koruyu darmadağın etti. Her yerde ölü, yaralı ve kan vardı. Birçoğu yıkılan ağaçların altında kaldılar.

Terk edilmiş adamların bağırmaları zayıfladı. Geri kalanlar açıklığa çıktılar. Onların durumu biraz daha iyi sayılırdı. Makineli tüfeklerin işaret mermileri yerden taradı ve bataklığa kaçana dek kovaladı Sabah, Uralov'la birlikte yalnızca yirmi adam ayağa kalktı bataklıkta.

Bir alaydan tüm geriye kalan bunlardı..Bunlar ve Uralov'un atı. Chiang, bir sazlıktan atı getirdi ve bakımsız Kırgız atına binmiş bir yüzbaşının önderliğindeki küçük birlik, puslasız, körlemeden doğuya doğru yola koyuldu. Doğuya...Yeni güne...Arkalarında ufuk yanan köylerin ışığıyla aydınlanmıştı. Ancak gece yol alabiliyorlardı. Gündüzleri bataklıklarda ya da sık çalılar arasında gizleniyorlardı. Ortaya çıkmaya çekiniyorlardı. Hava, uçakların kükremeleriyle doluydu. Her şeye ateş ediyorlardı onlar.. Hatta tek adama bile. Doğuya...Ezik başlarında başka hiç bir düşünce yoktu.

Aslında, Uralov'un küçük grubu doğuya değil, kuzeydoğuya doğru gidiyordu; bir su yolunu izlemişler, ileriden kuzeye doğru dönmüşler ve Smolensk-Moskova otoyoluna çıkmışlardı. Orada,

Moskova'ya doğru ana gerileme yolunda, çekilmekte olan birliklerin seline kapıldılar. Topçular, zırhlı birlikler, piyadeler ..Hepsi geri çekiliyordu. İkmal taburları, karargâh kurmayları, yapım yetkilileri, 105. Zırhlı Tümenden, 204. Motorize Tümenden, dokuz koca ordudan arta kalanlar sel gibi doğuya akıyorlardı. Hayaletlerden oluşma gece yürüyen ordular.

Otoyola geldikleri ikinci gün Stuka uçakları belirdi. Bombalayacakları büyük insan yığınlarına oranla gelen uçakların sayısı fazla sayılmazdı...Elli, belki de altmış uçak. Düzensiz büyük kalabalık ortasından yarıldı; her yöne ve bombalardan ötürü birden seyrelen korulara doğru dağıldı. Dalışlar yapan Stuka uçakları, atları, inekleri, insanları, önlerine gelen her şeyi öldürdüler.

Bir keresinde İspanya'da Guernica'da olmuştu bu; Moskova'ya yüz elli mil, Vyasma kentine on iki mil uzaklıktaki, Yukarı Dinyeper ve Vyasma nehirleri arasındaki otoyolda oluyordu şimdi de. Moskova'ya ilerlerken son kez Vyasma'da konaklamıştı Napolyon. Shchara, Beresina ve Dinyeper'de ezilmiş, açlık ve panik yüzünden bir de üstün silahlar karşısında yenik düşmüş, öndersiz bir orduydu hedef.

***

Yüzbaşı Uralov, Vyasma'nın içinden geçti ve erimiş birliğini yerleştirebileceği düzgün bir kuruluş, bir savunma hattı aradı.

Boş sokaklar vardı; tüm pencereler tahta perdelerle kaplanmıştı. Birden, genç çocuklar çevresini aldılar.

"Yüzbaşı Yoldaş, biraz zamanın var mı? "

"İstediğiniz kadar...Ne istiyorsunuz? "

"El bombasının nasıl atıldığını göster bize."

Uralov atından indi ve çocuklarla birlikte bir kenara doğru yürüdü. Birkaç el bombasının emniyet pimlerini çekti.

"Pimi çektiğinizde, bombayı elinizde fazla bekletmemeye dikkat edin."

El bombaları bir barakanın duvarında patladılar.

"El bombalarını ne yapacaksınız? "

"Almanlar geldiğinde, uyudukları evlerin pencerelerinden içeri atacağız."

Uralov, kent komutanını aramaya gitti. Yolun karşısında siper kazan bir milis kuvvetiyle karşılaştı. Yerel bir milis kuvvetiydi bu;

bir çavuşun komutasındaki kent polisinden oluşmuş küçük bir takım.

"Selâm, yoldaşlar, ne yapıyorsunuz burada?"

"Bir savunma hattı kurma emri aldık."

"Ama, askerler nerede?"

"Kent komutanı gitti. Hiç asker kalmadı burada. Ama *Pravda* var Bir uçaktan atıldı bize. Bu günün gazetesi."

Uralov ilk sayfaya baktı. Okudu:

"Ağır savaşlar vererek yiğitçe dövüştükten sonra birliklerimiz Vyasma'dan çekildiler."

"Nedir bu?" Ne demek oluyor bu?"

"Burada ne savaş, ne de asker var."

Uralov çavuşa, çavuş da Uralov'a baktı. Bir şey söylemeden birbirlerini anladılar.

Uralov, kent komutanını yine de bulabileceğini düşündü. Sorduğu yaşlı bir kadın ona bir evi gösterdi. Evin pencereleri tahtalarla kaplanmış, kapıya bir kağıt parçası raptiyelenmişti. Kağıtta, "kent komutanlığı Gzhatsk'a taşındı. Geçen tüm askerler oraya baş vurmalıdırlar," yazıyordu.

Böylece, otuz beş mil uzaklıktaki Gzhatsk'a gittiler... Otoyoldan değil de yan yollardan. Küçük birlik daha da ufalmıştı. Uralov'un yanında yalnızca iki adam vardı şimdi... Arhangelsk'den İvan ve Tien-Şan'dan Chiang.

Kar yağmaya başladı... İlk kar. Ağaçların küçük dallarına yüklendi ve sonunda alt dallar yere değdi. Ertesi gün kar eridi; yollar yumuşamıştı şimdi, sanki zemin kalmamıştı. Uralov'un atı topuklarına kadar çamura battı, ama sonra kendini kurtardı ve adım adım ileriye yürüdü. Bir yanında Chiang, öbüründe İvan, böylece at üstünde gitti Uralov Gzhatsk'a. Yağmur yağmıştı. Çıplak telefon direkleri ve terk edilmiş kiliselerin soğan biçimindeki kubbeleri çamur birikintilerinde yansıdı.

Küçük tahta evlerin tüm pencereleri tahta ya da bezle örtülmüş değildi.

***

"Atın üzerindeki şu adamı görmeliydin."

"At üzerinde pek çok adam gördüm... Pek çok."

Bialystock'tan Smolensk'e ve oradan Gzhatsk'a at üzerinde, yaya

ve kamyonlar içinde gelen adamlar. Uzanıp yatmak, alçak, isli tavandan başka şeye bakmak zorunda olmamak iyiydi.

Gzhatsk'taki evine gelmiş olan Anna Pavlovna pencerenin önünde duruyordu. Yanındaki sedirde Nina Mihailovna uzanmıştı. Nina Mihailovna'nın tek istediği, kımıldaması gerekene dek orada yatmaktı. Smolensk'teki yapım alanında içine doğan kuşkunun doğru olduğu ortaya çıkmıştı çünkü. Gebeydi... Neredeyse dört aylık gebe.

"Şu yorgun, topallayan ata bak, yağmur adamın gömleğini nasıl da üstüne yapıştırmış," dedi Anna Pavlovna. "Yaz üniforması var sırtında hâlâ. Tüm ordu bu adama benziyor. Yorgun ve yağmurdan sırılsıklam... Ama hâlâ gururlu oradaki adam. Devriyeler durdurdular onu. Atından aşağı inmesini söylüyorlar, ama olduğu yerde oturuyor. Emre uymuyor. Birçok madalya ve nişanı olmalı.

Biri düdük çalıyordu şimdi.

Nina Mihailovna düdüğün keskin keskin ötüşünü duydu. Yorgundu. Gözlerini kapattı.

***

Uralov bir NKVD devriyesi tarafından durdurulmuştu. NKVD'nin iki adamı iyi giyimliydiler. Şimdiden kışlık üniformalarını giymişlerdi; beyaz kürkler ve kulaklıklı beyaz başlıklar. Attan inmesini söylediler Uralov'a ama inmedi o. Eskimiş gömleğinde Kızıl Yıldız ve Lenin nişanları vardı onun.

NKVD görevlilerinden biri yardım çağırmak için düdük çaldı. Bir çavuş geldi, ama Uralov'u atından indiremedi. Nişanlarına saygı göstermeliydi; Çavuş atı dizginlerinden kavradı ve binicisini NKVD birliğinin komutanına götürdü. Arkalarından, Chiang ve İvan'ı aralarına alan NKVD görevlileri geldiler.

Gelenler iki katlı taş bir yapıya götürüldüler. Uralov orada atından indi. Chiang ve İvan götürüldü, Uralov ve çavuş eve girdiler.

Girişteki odada bir subay oturuyordu.

"Silâhlarını teslim et."

Uralov tabancasını masanın üstüne bıraktı... Sovyet yapısı bir tabancaydı bu. Pantalonunun cebinde Alman yapısı bir tabanca daha vardı, ama onu vermedi.

"Başka silâhın var mı? "

"Yok."

"İyi... İlk kat."

Ayakta duran bir sürü asker ve subay vardı orada... Bir albay, bir teğmen, bir yarbay, topçular, tankçılar; tüm oda doluydu.

İşlemler hızlı, soruşturmalar kısaydı, ama gene de sıra Uralov'a gelene dek, üç, dört saat geçmişti. Bir albayın masasının başında oturduğu odaya sokuldu.

"Birliğin hangisi? "

"V. Zırhlı Birlik."

"Alayın nerede? "

"Alayımın nerede olduğunu bilmiyorum. Darmadağın oldu alayım... Katıldığım son birlik Desna'daydı."

Albay bir şeyler yazdı.

"Şimdi ne yapmam gerekiyor? "

"Yakında öğrenirsin... Çık dışarı."

Elli subay toplanıncaya dek beklemesi gerekti dışarıda. Makineli tabancaları olan NKVD görevlileri eşliğinde aşağıya götürüldüler. Bir kapı açıldı ve daha önce bir fabrikaya ait olan avlu onları içine aldı. Epey güçtu içeri girmek. Orada ayakta duran kalabalık çok büyüktü... Askerlerle subayların iç içe girdiği yedi ya da sekiz bin kişi. NKVD görevlileri içeri girilebilsin diye bir yolu açık tutmuşlardı. Eh, silahlarımızı da aldıklarına göre bir şeyler olacak, diye düşündü Uralov. Belki de hepimizi vurmazlar. Duvarın birinde makineli tüfek yuvası olup olmadığını anlamak için çevresine bakındı. Üzerine oturacak bir odun parçası bulmuş olan genç bir teğmen ona baktı, ayağa kalktı ve yerini Uralov'a verdi. Uralov kendini öyle bitkin hissediyordu ki teşekkür ederek kabul etti ve oraya oturdu.

"Ne düşünüyorsunuz, Yüzbaşı? " dedi teğmen bir süre sonra.

"Düşünülecek çok şey var."

Uralov açtı, ince gömleği sırılsıklamdı ve iliklerine kadar donmuştu, ama buna aldırmaz görünüyordu. Burada, bu odun parçasının üstüne oturmuş, düşünecek çok şeyi vardı onun şimdi. Düşünecek zamanı olmamıştı daha önce. Narishkin, şu harika komutan.... Onun ölümü Uralov'u düşündürmeye başlatabilirdi. Ama, Minsk'in güneyindeki korularda tek düşüncesi ilerlemek olmuştu. Her zaman iki şey birden olmuştu Uralov.. Savaşan bir subay ve birliğin iaşe subayı. Savaşın gelişmesi tüm dikkatini gerektirmişti onun, ama aynı zamanda cephane, üniforma ve yiyecek de bulmak zorunda kalmıştı. İlk kez, Solovyovo'daki NKVD'nin hücresinde olup bitenleri

düşünmeye başlamıştı. Aslında fazla haksızlık yapılmamıştı Uralov'a o zaman. Güvenlik şarttı ve NKVD bunun için kurulmuş bir örgüttü ne de olsa. Ama burada yalnızca bireylere değil, on binlerce kişiye yapılanın güvenlikle hiç bir ilişkisi yoktu artık.

"Dövüştük ve elimizden geldiğince dayandık, ama artık tutunma olanağı kalmayınca kaçtık. Oysa şimdi..." Çepeçevre duvarlar, binlerce ayağın altında çamurlaşmış toprak... Koyun ağılı gibiydi burası.

"Sığır gibi güdüyorlar bizi."

"Nitchevo.. Dayan," dedi teğmen

Uralov ayağa kalktı. Ayakları ve bacakları uyuşmuştu. Ceketi yoktu. Bobr'da, ilk savaşta yitirmişti onu.

Teğmenin cebinde yarım şişe votka vardı.

"Bir yudum al... Isıtır seni."

"Uzun süredir uyumadım ve yiyecek bir şeyimiz olmadı," dedi Uralov, bu perişan durumunu açıklamak için. Votkadan bir yudum, sonra bir yudum daha aldı. Öğrendiğine göre, teğmenin adı Skryl'di ve Minsk'teki bir askeri okuldan geliyordu. Borogobush'daki bir ağır topçu bataryasının gözetleme subay yardımcılığına atanmıştı. Bir gece içinde geri hat ön hat durumuna geldiğinde, insan seline o da kaptırmıştı kendini. Uralov kadar uzun yol almamıştı... Yalnızca Dorogobush'tan Gzhatsk'a kadar gerileme. Ama bu yetmişti Teğmen Skryl'e birtakım şeyler düşünmesi için.

"Bir geri çekilme değildi bu... Tarihin hiç görmediği bir çöküntüydü," dedi. Yirmi yaşındaki genç subay, kavramıştı bunu sonunda. Nedenleriyle ilgili kendi görüşleri de olduğu anlaşılıyordu; ama açık açık söylenecek şeyler değildi bunlar. Uralov'un düşündükleri de öyleydi. On bin askerin bulunduğu bu fabrika avlusu bir sığır ağılıydı. Tüm ülke böyle değil miydi sanki? Ve kim yapmıştı bunu? Kimdi sığır güdücüler? Uzağa bakmak gerekmezdi onları görmek için. Duvarların üstündeki gözetleme kulesindeki NKVD'nin nöbetçileri iyi beslenmişlerdi... Her zaman yiyecek bir şeyleri vardı onların, soğuktan ve nemden korunmuşlardı, kulaklarını örten kürk başlıklar giymişlerdi. Kimdi bu büyük sürünün sahibi ve efendisi? Kimdi tüm sorumluluğu üstüne almış olan ve kimdi bu uçsuz bucaksız felâketin suçunu sırtlanması gereken adam?

Uralov, birkaç saattir dalıp gittiği düşüncelerinde bu noktaya varmıştı... Uralov, Sovyet yurttaşlarının en sadığı. Belki de yaşamında ilk kez anılarını eşcledi. Derinliklerinden çıkan bir yüz belirdi gözünün

önünde, kırış kırış yüzlü, sakallı, buz gibi gri gözleri olan bir Rus yüzü... Hiç bir göz onunkiler gibi bakmamıştı Uralov'a. Olabilir miydi? Babasının yüzü olabilir miydi bu yüz, ondan herhangi bir anı kalmış olabilir miydi Uralov'da? Hemen hemen dört yaşını biraz geçmişti o zaman... Yüz, gözlerinin önünden silindi.Nina da öyle görünmüştü Uralov'a. Onun da yüzü somut değildi ve bir suyun arkasındaymış gibi görmüştü Nina'yı.

İvan ve Chiang yeniden göründüler. Kalabalığın arasından solucan gibi kıvrılarak Uralov'u aramışlar ve yanlarında altına sığınabilecekleri bir de üstlük getirmişlerdi. Skryl de şimdi onlarla birlikte oturabilecekti.

NKVD'nin bir subayı gözetleme kulesine çıktı, nöbetçinin yanında durdu. Bir şeyler olacaktı şimdi.

"Dikkat, dikkat!" diye bağırdı subay, "Beşli bir sıra yapın. Rütbeye bakmadan askerler, subaylar, bir arada bir tabur oluşturun."

Hepsi birden ayağa kalktılar ve beşli sıra oldular. Büyük kapı açıldı. Tabur anayola gelene dek geniş, çamurlu bir sokaktan, kararmış evlerin önünden yürüdü; birkaç mil sonra bir koruya saptı. Burada topraktan sığınaklar vardı ve iyi yapılmıştı sığınaklar. Bu sığınaklarda askerlerin kaldığı belli oluyordu. Her sığınağa yirmi adam kondu. Burada rahatça uyuyabileceklerini gördüler. Battaniye yoktu tabii, ama onun yerine çam ağacı dalcıkları vardı. Teğmen, Uralov'la kalmıştı. Chiang ve İvan'da oradaydılar.

"Burada bir birlik oluşturacakmışız gibime geliyor," dedi Uralov, Skryl'e.

"Evet, öyle gibi."

"Tanımadığım kişilerden oluşan bir birliğin komutanı olmak istemem? "

"Evet, bir yararı olmaz bunun... Hiç bir iş çıkmaz böyle bir birlikten."

"Hadi, önce uyuyalım."

Yere uzandılar. Kalk borusu ve tadattan sonra hâlâ uyuyorlardı. Sabahın ilk saatlerinde kalktılar ve karargâhın bulunduğu sığınağa gittiler. Bu arada tayın dağıtılmıştı. Her adama üç çiğ patates verilmişti ve pişirme araçları olmadığından, şimdi herkes patatesleri açık ateşler üzerinde kızartıyordu.

Karargâhta bir binbaşı oturmuştu.

"Özür dilerim... Hastayım... Ateşim var," dedi Uralov, doğruydu

da bu. "Zamanında hazır bulunamadım burada. Bir teğmen bana çok yardım etti."

"Demek öyle... Mutlak öteki birliklerde de bu böyleydi. Faal görevin neye benzediğini gösteririz sana yakında."

Uralov nefretle baktı adama, ama bir şey söylemedi. Düşüncelerini açığa vurmak ölümü aramak olurdu.

"Seni ancak subay merkezine gönderebilirim," dedi binbaşı. Uralov epey nazikti... İstediği tam buydu. Günün geri kalan bölümünü dinlenerek geçirirdi, gece olmadan hareket etmeyeceklerdi çünkü. Ama bundan önce, bir kez daha geçit töreni yapmaları gerekmişti. Yeni kurulmuş olan tümenin tümü bir açıklığa geldi ve yeni kazılmış bir siperin çevresinde at nalı biçiminde toplandı. Herkesin üzerine ürkütücü bir sessizlik çöktü. Muhafızların komutanı, çıplak ayaktı, üzerlerinde yalnızca donları olan ve elleri arkalarından bağlanmış dört adamı siperin yanına getirdi. Ellerinde makineli tabancalar, NKVD'nin on iki görevlisi ve az yanda da NKVD'nin iki önemli kişisi arkadan izlediler.

Bunlardan birinin elinde bir kağıt vardı, kağıtta yazılı olanı okudu;

"Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adına, savaş alanından kaçan ve askerlerini terk eden, tankçı teğmen İlyin ölüme mahkum edilmiştir. Ailesi Sibirya'ya sürülecektir."

İkinci tutuklu bir piyade yüzbaşısıydı... Onun da ölüm cezası okundu.

Üçüncü adam bir topçu binbaşısıydı.

"Aman Tanrım..Koslov,'' diye mırıldandı Skryl. Koslov, Dorogobush'ta sahra dürbünüyle bakarken yanında durmuştu onun. Ve Almanlar birden ön cepheyi yapıp yedek birliklerin önünde belirlediklerinde, Koslov tabancasına sarılmış ve ayakta durarak saldıranların üzerine ateş etmişti.

Skryl, sıradan öne çıkıp Koslov'a tanıklık etmek istedi; ama disiplin onu olduğu yere mıhladı. Koslov'a ve ailesine verilen ceza okundu. Elleri arkasından bağlı olan Koslov, birden döndü, çalılıkların içine atladı ve koşmaya başladı. Koruya kadar gidebildi, ama orada yakalandı. Koslov geri getirilirken ötekilere diz çöktürüldü. NKVD'nin önemli kişisinden enselerine birer kurşun yediler ve sipere itildiler. Uralov, yalnızca silah seslerini duymuştu; bakmak istememişti. Yanında duran Skryl'in yüzü, birden yaşlı bir adam yüzü oluverdi.

"Tüm ordu kaçıyorsa, bir adam tek başına kalamaz," dedi oradan

ayrıldıklarında. "Kimse suçlu değil...Her birimizi böyle vurabilirlerdi. Kendi adamlarını nasıl öldürebiliyorlar böyle? "

İnfazlardan sonra tabur Borodino'ya hareket etti. Gece yürüdüler. Sabah fundalık bir alana geldiler. Tank birliği komutanı olan Korgeneralin komutasında, çalıların içinde ve ağaç kümelerinin arkasında mevzilenmiş düzenli birlikler buldular orada. Uralov'un duyguları, yakında bir şeyler geçeceğini ve savaşın uzak olmadığını söylüyordu. Bir kez daha bir tabura kamuta etmesi gerekmişti...Taburu Borodino'dan getiren teğmen bulunamıyordu; ortalıktan kaybolmuştu. Uralov yeni birliği topladı. Eski silah arkadaşlarından İvan ve Chiang'ı da almıştı yanına. Skryl de Uralov'la kalmıştı. Askerlerin ilk sorusu: "Yiyecek bir şey var mı? " olmuştu. Neyse, yeni bir şey değildi bu...Hep böyle başlamıştı işler.

Tüfekleri yoktu. Uralov tümene telefon etti, silah ve yiyecek istedi. Akşama doğru bir kamyon geldi, tüfek ve cephane getirdi. Taburun yüzde otuzla kırk oranındaki askerlerinin silahsız kalacağını hesaplamak kolay işti. Yiyecek hiç bir şey de gelmemişti; hepsinin cephe gerisinde yenilip bitirildiğini düşünmekten kendini alamadı Uralov. Kırgız atı olsaydı, hareket yeteneği artar ve tümene onunla gidebilirdi. Bunun yerine, taburun mevzilendiği arazinin ilerisini araştırmaya karar verdi. İvan ve Chiang'ı da yanına aldı. Kısa süre sonra, içinde birkaç ineği olan küçük ,bir kolkhoz buldular. Hiç bir şeyin önemi yoktu artık. Chiang ve İvan ineklerden birini yakaladılar. İçerde, kollektif çiftliğin başkanı olan bir kadın oturuyordu. Uralov, Kirov Kolkhoz'dan taburu için yüz kırk kilo et aldığını belirten bir yazı karaladı. Kollektif çiftliğin başkanı son derecede kızgındı; ama yazıyı aldı ve üç adam inekle birlikte oradan ayrıldılar. Tabura geldiler. İnek vuruldu ve kasaturalarla parçalara ayrıldı.

Ertesi gün NKVD'nin bir subayı geldi.

"Sovyet Yüksek Konseyi'nin bir üyesi misin sen? " oldu ilk sorusu.

"Hayır, değilim."

"Bir inek almaya ne hakkın var? "

"Ben bugün yalnızca bir inek aldım," diye cevapladı Uralov, "ama yarın Almanlar gelecekler ve tüm inekleri alacaklar. Yiyecekleri olmadan adamlarım nasıl dövüşecekler ve köyü nasıl savunacaklar? "

NKVD subayı Uralov'a ifadesini imzalattı.

"Bu iş henüz bitmedi," oldu subayın son sözleri.

Sovyet Devletinin Uralov'a söyleyeceği son sözler bunlar olacaktı.

Cephenin bu kesiminde uzun süredir sessizlik egemendi. Daha güneyde, Borodino yöresinde ve otoyolun birkaç mil ötesinde, zırhlı tümenin piyade birlikleri mevzilenmişlerdi. Oradakiler ikinci savunma hattını oluşturuyorlardı. Tanklar ve motorize birlikler daha öndeydi. Onlar ilk savunma hattıydılar. Uralov'un hemen önündeki küçük bir koruda, keskin nişancılardan oluşan bir bölük asker vardı.

Savaş keskin nişancılarla başladı. Küçük korunun üzerinde on alman uçağı belirdi ve orayı dümdüz ettiler. Her metrekarenin bombayla tarandığı alanda yüz yirmi kişi içinden kurtulan olmadı. Aynı anda Borodino'nun ötesinden ve otoyoldan topçu ateşi başladı; gökyüzü tutuşmuştu. Saatler sonra sol kanattaki topçu ateşi, durduğunda, önemli bir olayın geçtiği anlaşıldı. Uralov'un arkadaki mevzilerle doğrudan haberleşmesi yoktu. Alaydan öne gelen bir subaydan Almanların yarma hareketini başarmış olduklarını öğrendi. Ama, Proleterler Tümeni durumu düzeltecekti. Proleterler Tümeni... Çok dinlemişlerdi bunu. Borodino'da geçici bir sessizlik olmasının gerçek nedeni, Almanların Mozhaisk yönüne doğru derinlemesine ilerlemeleriydi. İkiye ayrılmış olan cephenin kanadı da çökmeye başlamıştı. Gri, soğuk, sabahın ilk ışığında, kaçmakta olan birlikler küçük çiftlik yönünden taburun mevzilendiği yere doğru akmaya başladılar. Yumuşak ve sulu çamurda alabildiğine koşan, yaralı ve ölüleri arkalarında bırakan piyadelerdi bunlar. Makineli tüfekler kaçan askerleri taradı.

Uralov'un taburu tek yaralı bile vermemişti. Ama tabur eridi... Tüm hat eridi. Cepheden kaçan birlikler çığ gibi önlerine çıkan her şeyi silip süpürdüler, her yana dağıldılar.

Skryl, İvan, Chiang ve bir düzüne asker Uralov'la kaldı. Sık ağaçlı koruların içine daldılar. Dallar ve kuru yapraklar topladılar, yaktılar, oraya yerleştiler ve geceyi beklediler. Almanlar yarma hareketi yapmışlardı ve arkalarındaydılar. Birliklerine ulaşabilmek için dövüşerek kendilerine yol mu açmalıydılar? Yo, hayır...Yeniden değil. Teslim olmak mı? Bu da değil. Yakalanan komiserlere ne olduğunu herkes biliyordu ve Almanların tüm Sovyet subaylarını astıkları da söyleniyordu. Yapabilecekleri ne kalmıştı?

"Birkaç gün korularda kalalım ve düşünelim," dedi Uralov.

Kar yağıyordu. Bir gece de üç-beş santimlik bir tabaka oluşturdu. Ertesi gece biraz daha. Gündüzleri yağmur yağıyordu. Kar, yağmur ve güneş...Tüm korular parlak altın sarısı bir renge büründüler. Kar, yağmur ve doğu rüzgârı...Moskova'ya doğru gökyüzü kurşun grisi renginde ve ağırdı.

Kalabalık siperlerde geceler soğuktu. Köprüler kapatılmıştı. Ama engeller temizlendi ve ilerleme sürdü. Taşıtların yakıt sistemlerinde arızalar oluyordu. Kamyonlar yolda bırakılıyordu. Düşmanın karşı koyması zayıftı. Almanlar ilerlediler. Tüm ordular, Moskova'yla Smolensk arasındaki ordulardan arta kalanların tümü teslim oldular. Atları, taşıtları olan belki de de iki yüz bin kişi...Kimse saymamıştı onları çünkü. Vyasma da çemberin içinde kalmıştı.

Çemberin güneyinden bir tank taburu ilerledi. Bataklık arazinin içindeki bir yoldan tanklar teker teker geçtiler. Soldaki küçük köyün düşmandan temizlenmiş olduğu bildirilmişti. İlerdi bir koru vardı. Üzerinde bulundukları yol o koruya doğru gidiyordu. Her şeyin toz gibi ince bir kar tabakasıyla kaplandığı bir öğle sonrasıydı. Vilshofen, yanında yaveriyle silahsız bir zırhlı aracın içinde taburun başına geldi. Önceden hazırlanmış bir mevziye doğru gittikleri izlenimi vardı içinde. Bir uçak korunun üzerinde bir işaret fişeği bıraktı...Mor duman: "Dikkat edin...Tanklar!" demekti bu. Düşmanın tanksavar topları ateş açmışlardı bile.

Tabur komutanı açık araziye yayılmaları komutunu verdi. Tanklar sağa döndüler ince bir kar tabakası üzerinde açık arazide yol aldılar. Tabur komutanı, arkasından gelen takım komutanının sağında ve solunda patlayan mayınları görebiliyordu. Ama mayınlar tabura fazla zarar veremezdi... En fazla bir palet çıkar ve tank dururdu. Öndeki takım düşmanın ateşine karşılık verdi ve onu susturdu. Ama, tanklardan biri doğrudan isabet almış ve top kulesinin yarısı uçmuştu. Öndeki takım, içinden bir ses gelmeden köyün önünde durdu.

O sırada bir şey oldu.

Korularda, köyün içinden, her yönden, elleri başlarında yüzlerce Rus çıktı ve tanklara doğru geldiler. Ürkerek, çekinerek geldiler önce. Kollarını sallayarak, ceplerini boşaltarak ve armağanlar dağıtarak... Bir cep çakısı, bir paket mahorka, deri bir kayış. Komiserler deri çantalarını, bir subay harita kutusunu verdi. Binlercesi gelmeyi sürdürdüler ve tanklarla çevrili alana yerleştiler.

Karanlık bastırmak üzereydi ve takım geceyi geçirmek üzere bir

yer bulmak zorundaydı. Takım komutanı, bir teğmeni topçusu ve telsizcisiyle birlikte köye göz atmaya gönderdi. Köy koyundan birden açılan ateş nedeniyle geri dönmüşler ve beraberlerinde kendi istekleriyle gelen otuz Rus'u getirdiler. Dönerlerken tüm yol boyu kurşunlar başlarının üzerinde vızıldadı ama kimse yaralanmadı.

Korulardan ve köyden sürekli olarak üçer beşer gelen Rusların arkası kesilmiyordu; tankların çevrelediği alanda beş bin kişi olmuşlardı bile ve hâlâ geliyorlardı. Gece oldu. Koca alanda Ruslar yere çöktüler. Farlarını yakmış olan tanklar alanın dört bir yanında beklediler.

Takım gerekli önlemleri almıştı. Oysa, Rusların beklenmedik bir şey yapacakları umulmazdı. Sessiz, tükenmiş, dövüşmekten yorgun düşmüş, yan yana yere çömelmişlerdi. Ortalarında sakin sakin oturan bu adamları ve yazgılarının ne olacağını düşündü tankçılar. Yüksek Komutanlık bu adamları ne yapacaktı acaba? Nereye gidecekler, nasıl besleneceklerdi? Onlara en iyisinin olmasını dilemeyen ve en kötüsünden korkmayan tek adam yoktu tankçıların arasında.

Gece, tabur komutanı Vilshofen, alayın çemberi oluşturan birliklerden geri çekildiğini ve taburunun Moskova yolu yakınında, Yuchnov'un kuzey-doğusundaki başka birliklerle buluşacağı haberini aldı. Vilshofen'in taburu, alayının yapacağı bir saldırıya öncülük edecekti.

Vilshofen, emirleri bir el fenerinin ışığında okudu.

"İlerlemenin eksenini genişletmek amacıyla, Shumyatino ve Terentyeva köprülerini alın ve durum elverirse ilerleyip Maloyaroslavetz'i kuşatın." El fenerinin ışığı bir haritaya çevrildi. Maloyaroslavetz, Tarutino, Voronovo...1812 yılının tarihi savaş alanları. Aldığı emirler Vilshofen'i neredeyse Moskova'ya kadar götürüyordu.

Ertesi gün tümende ve alayda toplantılar oldu. Tabur komutanlarıyla takım komutanları arasındaydı bu toplantılar. Alayın saldırıya hazırlanması öğleden sonrayı bulmuştu ve Yarbay Vilshofen'in komutasındaki öncü birlik ileriye hareket etti: Yirmi iki tank, bir istihkâm mangası, ayrıca tankların arkasında ikişer üçer oturan piyadeler. Toplam iki yüz adam, harekete geçti.

Kendi piyadelerinin ön mevzileri içinden yol aldılar. İki tankın yan yana gittiği zırhlı taburun önünde, şimdiye dek hiç bir savaşın geçmediği ve Almanların ayak basmadıkları bir yol uzanıyordu.

saldırıya kalkmaya hazırlanan Rus askerlerinin içine hızla daldılar. Yolun iki yanı karınca gibi Rus askeriyle kaynıyordu. Hendeklerden el bombaları ve yangın şişeleri fırlatıldı. Çarptıklarında, tankçılar şişelerin kırılmalarını duydular. Tankların arkasındaki piyadeler alev yağmuru altında, korunmasız oturdular.

Tanklar hem ilerlediler, hem ateş ettiler. Saldıranların arasına daldılar ve onları sağa sola koruların içine kaçırdılar. Bir köyün içinden geçtiler, evlere izli mermi attılar, arkalarında köyü alevler içinde bıraktılar ve bastıran karanlığa doğru ilerlediler.

Köprülerden ilki göründü. Oradaki topçular hâlâ siper kazıyorlardı.. Küreklerini attılar ve toplarının yanına koştular; ama toplarına varamadan biçildiler. Tankçılar, her iki yana ateş ederek köprüyü geçtiler ve ilerlemelerini sürdürdüler.

Harekete geçtiklerinden kırk beş dakika sonra Terentveya köprüsünün önüne gelmişlerdi. Havan toplarından, tüfeklerinden tanklardan ve tanksavarlardan korkunç bir ateş başladı. Hiç durmadan ateş eden ve düşmanın koruganlarını susturan piyadeler, birer ikişer tankların arkalarından düşmeye başladılar. İlk hedefleri gözlerinin önündeydi. Yapacakları tek şey oraya giderek köprübaşını oluşturmaktı.

"Tümenden bir mesaj var, komutanım.. Hemen durun. Hemen geri çekilin."

Tankları çevirmek ve ateş altında geri dönmek zorundaydılar.

Tümenden gelen emir yinelenmişti.

"Öncü birlik hemen duracak ve çıkış hattına dönecek. Orada emir bekleyin."

Yapılacak bir şey yoktu... Komutan emri tanklarına iletti: "Durun, herkes dursun. Uçtaki tanklar artçı kuvveti oluştursunlar. Ötekilerin hepsi geri çekilsin."

Yaşayan karanlığın içinden yeniden ateşler parladılar. Yaralılar yakardılar: "Beni de alın!" Bir motosiklet bir tanka çarptı, bir başkası bir bomba çukurunda kayboldu. Bir onarım aracı hendeğe yuvarlandı. Küçük birlik zorlukla ekseni çevresinde dönebildi. Yaralılar oldukları yerde bırakıldılar... Artçı kuvvet onları topladı.

Tabur geriye döndü ve yanan köyün içinden geçti. Bir kez daha el bombaları patladı ve yangın şişeleri tankların yanlarında şangırdadı. Zifir gibi karanlıkta çıkış hatlarına vardılar, piyade alayında durdular ve alayın ölülerini geri getirdiler.

Açık havada yemek yediler. Moralleri çökmüştü. "Aynı şeyi yarın yeni baştan yapmamız gerekecek," dedi Vilshofen kendi kendine. Fazla zaman geçmeden bir haberci geldi." Hemen Tümene gitmelisiniz, komutanım."

Bir saat sonra Vilshofen geri geldi. Kamp yeri iri çalılıkların olduğu bir korudaydı; adamlar çadırlarını kuramayacak kadar yorgundular; kaputlarına sarınmış, tankların yanında yere uzanmışlardı. Bitkindiler, ama yarınki çaba için dağıtılmış olan haplardan ötürü uyuyamıyorlardı. Vilshofen de öyleydi. Telsizcisinin hazırladığı bir kuru yaprak kümesinin üzerine uzandı, kaputuna sarındı ve gözlerin yumdu. Ama, gözlerini yeniden açarak koyu karanlığa baktı.

Korktukları başına geliyordu Vilshofen'in. Aldığı emirlere göre aynı yolu yarın gene yapmalıydılar ve bir de üstelik Maloyaroslavetz'e ilerlemeliydiler. Kentin içinden geçmeliler ve durum elverişliyse Proyva'nın üzerindeki köprüyü almalıydılar; Şaşkınlık yaratma öğesi yitirildiğine göre, mayınlanmış yollar ve uçurulmuş köprülerle daha yoğun bir karşı koyma beklemeliydiler. Alay komutanı geri çekilme emrinden ötürü üzgündü, ama bu konuda yapabileceği bir şey yoktu. Bir tümen, hatta bir kolordu çapında harekât yapılıyordu ve kolordu belirlenmiş zamanın gerisinde kalmıştı o gece.

Ertesi gün kolordu onlara yetişti. Vilshofen'in komutasına tam motorize bir öncü birlik verildi ve taburuna hareket özgürlüğü tanındı. Yeniden hızla Maloyaroslavetz'e ilerleyecek ve kentin içinden geçecekti.. Kentin alınması arkadan gelen alaylara bırakılacaktı.

Yeni görev, bir gece öncekinden daha fazla yaklaştırıyordu Vilshofen'i Moskova'ya. Ne tümen, ne de kolordu Protva'ya bir sıçramada ulaşılabileceğini beklemiyorlardı. Zırhlı tümen uzmanları, bir miktar piyade ve bazı Mark III ve Mark IV tanklarıyla güçlendirilmiş olan Vilshofen'in alayının saldırısı, arka arkaya indirilecek bir dizi darbenin ilki olacaktı. Her şey alay, tümen ve kolordunun birbirini hızla izlemesine bağlıydı.

Gökyüzünden bir serinlik indi ve yaprak örtüsünü deldi. Vilshofen kaputuna daha sıkı sarıldı. Kamp alanı düşmana yakındı. Çalılıklardan gelen her ses, hatta düşen kuru bir dalcık bile Vilshofen'i uykusundan uyandırıyordu. Gözleriyle karanlığı delmeye çalıştı. Burun delikleri nemli yosunların ve gecenin ayazında çürüyen yaprakların kokularıyla doluydu. Belki de, Moskova'nın yüksek duvarlarına varmaya çalışan

Napolyon'un askerleri de bu korularda yatmışlardı. Çünkü Moskova, büyük soğuk başlamadan, kış gelmeden önce alınmalıydı.

Kalk borusu saat beşte çaldı. Saat beş on beşte öncü birlik hazırlanırken, takım komutanları tabur komutanlarıyla bir toplantı yaptılar. Vilshofen, tankçılarını çevresinde topladığında alay komutanı da oradaydı. İlk günlerin umursamaz havası yoktu adamların üzerinde. Oradaki her tankın mürettebatı Rusları tanımış, döğüşkenliklerini öğrenmişlerdi. Vilshofen çevresine bakındı... İlk savaşlardan kalma pek az yüz vardı aralarında; subayların çoğu ölmüş ya da yaralanarak geri gönderilmişlerdi. Savaş zorlaşmıştı ve ona başka bir şey daha eklenmişti... Partizanların görünmeyen tehlikesi. Adamların sinirleri sonuna kadar gerilmişti. Bir gece önce, tabur geriye döndüğünde çıkan panik düşündürücüydü. Moskova'ya ulaşmanın ve savaşı sona erdirmenin zamanı gelmişti.

Vilshofen, konuşmasında, önlerindeki görevin güçlüğünü gizlemedi ve adamlarına Rus karşı koymasını hafife almamalarını öğütledi. "Ama ne de olsa, son birkaç gün içinde yüz milden fazla yol aldık.. Önümüzde artık yolun son bölümü kaldı. Taburumuz uzmanlarla kamyonlu piyadelerle desteklendi. Mark III ve Mark IV tanklarımız var."

Tankların çoğu Skoda fabrikalarında yapılmış Çek tanklarıydı ve Rusların T 34'leri karşısında umutsuzluk verecek kadar zayıf kalkıyorlardı. Bunlardan söz etmekte bir anlam yoktu; adamlar zaten biliyorlardı gerçeği.

Tankçılarının ateş denetimini övdü.

"Parlak bir ateş denetimi, şaşkınlık yaratma ögesi ve tanklarımızın hızı bizim üstünlüklerimizdir. Tam olarak kullanmalıyız bunları. Şaşırtma yönünden dünden beri ne yitirdiysek, hızımızı koruyarak bu açığı kapatmalıyız."

Yakındaki bir korunun yanından kurşunlar vızıldadı. Bu koşullar altında sözü kısa kesmek daha doğru olacaktı. Alay komutanı bir şey söylemek istemediğini bildirdi. Vilshofen yalnızca ekledi: "Tabur oluşana dek yolda bekleyeceğim.. Sonra hep birlikte yola koyuluruz."

Yol, parlak güneş ışığı altında uzanıyordu. Bir gün önceki karlar erimiş ve gece biraz don yapmıştı. Su birikintileri ince bir buz tabakasıyla örtülüydü. Mürettebat tanklarına giderek vinçlerine girdi. Saat yediyi bir dakika geçe, Başçavuş Nauert'in komutasındaki ilk tank hareket etti. Vilshofen'inki sırasının üçüncüsüydü.

Tabur hemen saatte yirmi beş mil hıza, sonra da otuz mile çıktı. Bir gece önceki gibi korulardan yine makineli tabanca ve tüfek ateşi açıldı; küçük kalibreli mermiler zırhın üzerinde takırdadılar; el bombaları atıldı, yangın şişeleri şangırdadı. Ama bu kez tankların üzerinde piyadeler yoktu. Yanmış köyün içinden geçtiler ve ilk köprüye geldiler. Havan topu ve tanksavar ateşi arasında yollarına devam ettiler.

Mark IV tankları olan birtakım arkada kaldı ve alay gelene dek köprüyü tuttu; ötekiler aynı hızla ilerlediler. Açık arazide sağa sola hızla giden garip kamyonlar vardı; koruların kenarında, şurada burada birkaç Rus beliriyordu. Yaprakları kımıldatacak bir esinti bile yoktu. Açık arazide altındanmış gibi parıldayan ağaç kümeciklerini geçtiler ve arkalarında bıraktılar; sonra, sık koruluk tankların üzerine kapandı.

Birden, yol alevler içinde kaldı. Yolun her iki yanına yerleştirilen alev püskürtücülerinin hepsi birden çalıştırılmıştı. Öndeki tanklar alev püskürtücülerinin tam ortasında kalmıştı ve geri dönemezlerdi.

"Yürüyün.... Yürüyün..."

Bir tank duracak olursa tüm tabur duracak ve orada kavrulacaktı. Tankların içi çok sıcak oldu. Sürücüler önlerini göremez oldular. Motorlar boğulmaya başladı. Yeterince hava girmiyordu içeri.

Birinci vitese al ve tam gaz ver." Düşük viteste motorların daha az havaya ihtiyacı olurdu. "Çıkmalıyız buradan.... Hadi, Nauert. Öndeki tanka bak ve çarpma ona."

İlk tank geçti, Neuer, geçti, Vilshofen de açığa çıktı. Vilshofen top kulesinin kapağını açtı, arkasına baktı ve saydı.... On iki, on dört, on altı... Hepsi çıkmışlardı, hepsi ateşin içinden geçmişlerdi. Geçerlerken alev püskürtücüleri makineli tüfeklerle taramışlardı. Arkadan gelen alay için yolun bu bölümü temizlenmişti.

Saat sekiz ve parlak güneşli bir sabah. İlk hedefleri, köprü ve Terentyeva köyü önlerinde uzanıyordu... Bir gece önce buraya kadar ilerlemişken durdurulmuşlardı. Yolun kenarında bazı ölü Alman askerleri yatıyordu; gece Ruslar onları çırılçıplak soymuşlardı. Köprünün iki yanından havan topları ve çift amaçlı toplardan düşman ateşi geldi, ama tanklar her yöne ateş ederek hızla ilerlediler. Köprü havaya uçacak mıydı, uçmayacak mıydı? Bir gece önce artçı takımıyla arkada kalan Nauert tüm fitilleri kesmişti. Bunların yerine yenileri konmamış olmalıydı mutlaka. Çünkü, köprü olduğu yerde kaldı. Tabur karşı kıyıya geçti, açık araziye kaçışan Rus kamyonlarını ve atlı

arabaları sağa sola dağıtarak ilerledi.

"Korsan, korsan," diye bir ses duyuldu telsizde alaydan gelen.

Bir köşeyi döndüler. Uçtaki takımın önünde, bir nehrin kıvrımındaki Maloyaroslavetz kenti çıktı. Alçak tahtadan evleri, bir tren istasyonunu, kiliseleri ve bir manastırı görebiliyorlardı. Ekim güneşi kentin gri duvarlarına vurmuştu. Sağlarında ve sollarındaki tarlalara sahra topu ve havan topu mermileri düşünüyordu.

"Korsan... Dur. Olduğun yerde kal."

"İmkânsız.. Şaşırttık onları... İlerlersek kenti alırız... Havan topu ateşi altındayım. Topçular bize nişan alıyorlar."

Yakındaki tarlalardan toprak fiskiyeleri yükseldi havaya.

"Açıkta kalamayız... İlerlemeli ya da gerilemeliyiz."

"Alay gelene kadar orada kalmanı emrediyor Alay sana."

Taburun gözetleme uçağı taburun üzerine doğru alçaldı.

"Ne görüyorsun? " diye sordu Vilshofen.

"Kentte hiç bir hareket yok.. Kentten Protva geçidine doğru ağır bir trafik var."

"Bu yönde ne var? "

"Birkaç konvoy."

"Şimdi ilerlersek.."

"Ana gövde gelene dek durmanı emrediyor Alay sana? "

"Duramam... Ateş altındayım. Yaralılarım var. Saldırı emri verilmesini istiyorum."

Topçu mermileri tankların arasında patladı.

Telsizde Alay yeniden duyuldu: "Saldırabilirsiniz. İlerleyin ve Protva köprüsünü alın. Bir köprübaşı oluşturun."

İlerlediler. Kentin girişinde çaprazlama konulmuş, büyük demir putrellerden bir engel vardı. İstihkâmcı başçavuş tümenden alınan uzmanlarla birlikte geldi. "Hadi bakalım... Kollarınızı sıvayın ve işe girişin. Bundan başka yapılacak bir şey yok. Kalamayız burada. Engel mayınlanmışsa gökyüzünde buluşuruz."

Mayınlanmamıştı.

Dar bir geçit açıldı ve tanklar içinden geçtiler. Hasar görmemiş bir kent... Uzun yolları boyunca gördükleri ilk kentti bu. Tüm pancurlar kapanmış, tüm perdeler çekilmişti. Sessizlik ürkütücüydü. Görünürde tek canlı yoktu.. Ne bir insan, ne bir kedi ya da köpek. Kent ölmüştü sanki. Tanklar ikili kol halinde ilerlediler ve tanımadıkları sokaklar arasından çıkış yolunu bulmaya çalıştılar. Yağmurdan ıslanmışlardı.

Bazı yerlerdeki su birikintileri ayak bileğine çıkıyordu. Ama, ışıldayan güneş ışığı her yere yayılmıştı ve yıkık kilise aydınlık içindeydi; kırmızı kiremitler parıldadı, kapılara tahtalar çakılmıştı.

Boş tezgâhların olduğu, tek kişinin bile ortalıkta gözükmediği bir alana geldiler. Issız alanda, taştan yapılma bir Rus savaşçısı bir kaidenin üzerinde duruyordu. Bir plakanın üzerinde 24 Ekim 1812 yazılıydı. Burada Fransızlar Kaluga yolunun kesilmiş olduğunu görmüşlerdi. Tüm yol işaretleri sökülmüştü. Kentten çıkan yolu bulmak için Vilshofen'in bir haritayı incelemesi gerekti. Kentin hemen dışında, üç kurmay arabası onlara doğru geldi. "Ateş etmeyin;. Yakına gelmelerini bekleyin." Kurmay arabalarının içindeki adamlar durumu çok geç anladılar: Bazıları dışarı atladılar, bazıları da oldukları yerde kaldılar. Birkaç el ateşten sonra otomobiller alev aldı. Tabur onları arkada bıraktı.

Uçtaki takım Moskova yolundaydı şimdi.

Vilshofen, gözetleme uçağının bildirdiği, Protva köprüsündeki ve köprünün öbür yanındaki sığınaklarda bulunan konvoyları düşündü. Elindeki havadan çekilmiş fotoğraflara baktı.

İlk konvoy gözüktü... Atla çekilen arabalardan oluşmuş uzun bir konvoy tanklara doğru geliyordu. Sürücüler dizginleri ellerinde özgürce tutmuşlardı. Kapağı açıp top kulesinde oturan Vilshofen, paletlerin çıkardıkları gürültüden öndeki sürücünün bir şarkıya başlamış olduğunu duyamazdı... Belki de Yaban Armut Ağacı şarkısıydı, ya da Altın Başkent Moskova.

Önde tanklar ateş açtılar Arabalar, atlar ve adamlar karmakarışık bir yığın oldular. Yanlarından geçen tanklar kanlı tekerlek, hayvan ve insan yığınlarına ateş ettiler. Atlar dört nala açık araziye dağıldılar, makineli tüfekler arkalarından onları taradı ;

"Hızı arttır :Yoksa biz oraya varmadan köprü havaya uçurulacak.."

Vilshofen yeniden havadan çekilmiş fotoğraflara baktı... Yan yana duran iki köprü, ilerde solda bir demiryolu köprüsü ve Protva'nın tüm doğu kıyısı boyunca sığınaklar. Hava fotoğraflarını kendi tankında saklamış ve tank komutanlarına göstermemişti. Hiç bir tank birliği önceden hazırlanmış mevzilerin üzerine gitmeyi istemezdi. Sığınaklar boşsa, o zaman her şey yolunda demekti ve tankçıları önceden kaygılandırmanın bir anlamı yoktu; orada askerler var ve siperler silâhlandırılmışsa, o zaman zaten yapılacak bir şey olmazdı. Emir,

köprüyü almaktı.

Başka bir konvoy daha onlara doğru geldi... Motorize bir konvoydu bu kez. Öndeki motosikletliler korna çaldılar ve piyade taşıyan kamyonlarda hafif toplar çeken traktörler, hem üzerlerine gelen hem de ateş eden tanklara yol açmak için, direksiyonlarını sertçe sağa kırdılar. Birkaç saniyede kamyonlar alev aldı. Cephane ateş aldı. Bir balığın karnından boşalan yumurtalar gibi Kızıl Ordu askerleri kamyonlardan dışarı döküldüler ve panik içinde kaçıştılar.

"Çabuk ol... Köprüye."

Birden, sanki kent çıkışındaymış gibi yoğun bir trafiğin içine düştüler.

"Durma... Hızlan."

İlerde, yan yana dizilmiş sığınaklar vardı.

"Bundan sonraki köşeyi dönünce, köprüyü görmemiz gerek," dedi Vilshofen şoförüne. Ve evet, oradaydılar, tam hava fotoğraflarındaki gibi... Biri Moskova'ya giden, öbürü ters yönden gelen trafik için, iki tahta köprü.

Köprülerden başka bir şey daha vardı orada: Büyük bir sığır koyun ve at sürüsü. Koca bir eyaletin kollektif çiftliklerinin hayvanları... Sürücüleri ve çobanlarıyla birlikte doğuya doğru yola koyulmuşlardı. Yol tıkanmıştı... Her iki köprünün üstü de tıklım tıklım hayvan doluydu.

"Dur..." diye bağırdı Vilshofen şoförüne düşünmeden. Ama, şoför emre henüz tepki göstermemişti ve öndeki tankta olan Başçavuş Nauert, durumu tabur komutanından daha hızlı kavramıştı. Bir inek bir tankı durduramazdı. Vitesi küçülttü ve gaza bastı. Önce ineklerin içine daldı, sonra ineklerin, atların, arabaların, sürücülerin ve çobanların üzerinden geçti. İkinci, üçüncü on sekiz tankın tümü de aynı şeyi yaptı. Kanlı bir yığına dönüşen köprünün üzerinden geçtiler. Köprülerin altında, Protva'nın kıyısında bazı askerler son hızla nehrin kenarına koştular.. Tahrip mangası.

Dev bir patlama havayı sarstı. Ama, bir toz ve duman bulutu içinde çöken, daha sonraki demir yolu köprüsüydü. Tahta köprüler havaya uçmadı. İçlerinde asker olmadığı anlaşılan siperlerden de ateş edilmiyordu.

Önce birlik tam hızla yoldaki yokuşa doğru gitti. Bir topçu taburu, 150 mm.lik dört topu ve gıcır gıcır yeni traktörleri olan koca bir batarya, önünde giden motorize piyadesiyle birlikte ani baskına

uğratılmış ve darmadağın edilmişti.

Protva'da bir köprübaşı oluştur, diyordu alınan emir.

Hedefe ulaşılmıştı. Yükseltinin tepesinde tabur durdu. On sekiz tank çamur ve ateşin içinden geçmişti. Üstleri kararmıştı. Alevlerden boyaları dökülmüştü. Paletlerinde insan ve hayvan etlerinin, beyinlerinin, kıllarının artıkları vardı. On sekiz tank ve yetmiş iki adam Rus toprağının içine dalmıştı. Alaylardan yirmi beş mil uzaktaydılar.

Öncü birliğin komutanı geriye durumu bildirdi:

"Protva'nın üzerindeki köprüyü aldım."

"Bunda bir yanlışlık olmalı. Protva köprüsünü almış olamazsın"dı gelen cevap.

Alay komutanının kendisi telsizin başına geldi.

"Kesinlikle söz konusu olamaz bu... Burada önümde hava fotoğrafları var. Bir yanlışlık yapmış olmalısın, Vilshofen."

"Protva köprüsünü aldım... Köprübaşını oluşturuyorum. Alayın izlemesini dilerim."

"Eğer oradaysan, olduğun yerde kal."

***

Protva'ya varıldı!

Telefonlar, harita masaları, hesap makineleriyle çevrili, bilim adamı gözlüklü ufak tefek biri. Mozhaisk alındı, Maloyaros 19. Zırhlı Birliğin elinde. Protva'ya varıldı ve geçildi. Moskova yolu açık. Piyadeler, atlılar, pike-bombardıman uçakları cepheye... Hepsinden öncε piyade. Bu kez ,piyadeye öncelik tanınacak. Ve ikmal... Cephane, yiyecek, benzin; her şey hemen cepheye yollanmalı. Artık gün değil, saat sorunu bu. Her bir saatlik yağmur, her mili üç kez, on kez daha fazla uzatıyor; dört kat daha fazla malzeme ve kamyon gerektiriyor.

Protva'ya varıldı!

Bir sığınakta telsizler vınlıyor. Doğu Prusya'daki bir koruda, şifreli adları Ouelle, Fritz ve Kurt Yuvası gibi olan sığınaklardan yapılmış bir kent burası. Doğu cephesinde Alman Ordu Gruplarının hızlı ilerlemeleri Genelkurmayın kararagahındaki zaten ağır olan yükleri daha da arttırdı. Son birkaç gün içinde ordular günde yüz mil, hatta daha da fazla

ilerlediler. İkmal hizmetlerinin baş edemeyecekleri bir hızla ileriye doğru gidiyorlar. Demiryolu birlikleri yalnızca üç ana hattı değiştirebildiler.. Leningrad'a, Rostov'a ve Orel'e gidenleri. En çok kırk, kırk beş tren kaldırabilir bunlar. Oysa, Orta Ordu Grubunun ikmali için günde en az yirmi beş trene gerek vardı. Yalnızca en acil cephane, benzin ve yiyecek ihtiyaçları gönderilebiliyordu. Hastane trenlerinin neredeyse tümünü hizmetten kaldırmak zorunlu olmuştu. Bu koşullar altında bir kış ilerlemesi önermek doğru muydu? En fazla darbe yiyen birlikler hangileriydi? Başkomutanlık ve Genelkurmayın karşısındaki sorun buydu. Orduları durdurmanın ve ulaştıkları yerde kışı geçirmelerinin kaçınılmaz olduğu görüşündeydiler. Ama, saldırıya kaldırılan ön cephe birlikleri hâlâ büyük bir hızla ilerlemekteydiler.

Her başarının doğal karşılandığı Almanya'daki birahanelerde olduğu gibi, Kurt Yuvası'nda da haritalara bayraklar yerleştirildi. İstihbarat raporlarına göre, Rus ordusunun yüzde sekseni çok kötü doğranmıştı ve artık saldırı değeri yoktu. Rus hükümeti kaçıyordu; her an bir devrim beklenebilirdi. Romenler Odessa'yı almışlardı; II. Ordu Kırım'a saldırıyordu; zırhlı bir birlik Rostov'un önündeydi. Kuzeyde Leningard kuşatılmıştı ve saldırının öncüleri Tikhvin'e ulaşmışlardı; Guderian Tula'ya yürüyordu. Orada Mozhaisk düşüyordu, Maloyaroslavetz düşüyordu.

Führer'in karargâhındaki büyük sığınakta, dev bir harita duvarı boydan boya kaplamıştı. Beyaz Deniz'den Karadeniz'e, Urallar'dan doğuya; Rusya... Ve bu ancak ülkenin yedide biriydi.

Aynı haritanın daha kuçük çapta olanı bir masayı kaplamıştı. Gözlerinde gözlük, masanın arkasında oturan adamın görüşleri gene doğru çıkmıştı. Cephedeki askerler onun planlarını içgüdüsel bir duyguyla anlarlar ve uygularlardı. Yalnızca, bir şeyi iki kez düşünen, kuşkulu ve eskiye bağlı generaller vardı sıradan insanlarla onun arasında.

"Protva'ya varıldı.... Bundan sonraki nehir çizgisine ilerleyin."

***

Alay Protva'yı vardığında, alay komutanı öne geldi ve yanında Generali de getirdi.

"Çok iyi başardın, Vilshofen. Bu başarından ötürü seni kutlarım. Ama şimdi şaşkınlık öğesini kullanmalıyız ve Moskova'ya doğru ilerlemeliyiz. Hava desteği alacaksın; pike-bombardıman uçakları savaşa sokuldular ve

yolları bombalıyorlar."

Vilshofen doğuya baktı ve uçaksavar topu patlamalarını gördü. Gökyüzüne beyaz, şişkin duman topları serpilmişti.

"Cephanemizi tükettik; yenilememiz ve benzin almamız gerek. Bunu yapınca da, karanlığın bastırmasına kadar fazla zaman olmayacak önümüzde, komutanım."

"Bundan sonraki nehir çizgisine ilerlemeliyiz... Nara'ya ve oradan da Moskova'nın mümkün olduğu kadar yakınına. Führer'den gelen bir emir bu. Uçaktaki birliğin komutasını alacaksın, Vilshofen."

Tankçılar yorgun ve savaştan bitik düşmüşlerdi. Ama, o gün aldıkları yol onları bundan sonrasına da götürecek canlılık vermişti üstlerine sanki.

"Bugün gideriz, komutanım."

"Moskova'ya."

"Kızıl Meydan'a."

"Hiç bir şey durduramaz bizi."

"Bu tür konuşmaları sevmem çocuklar. Acelecilik kötü sonuçlar verir düşmanı küçümsemek de o denli kötüdür. Buraya kadar olan yolculuğumuz talihli geçti, ama bundan sonrası daha da zorlaşabilir. Tüm dikkatimizi toplamalıyız. Önümüzde uzun bir koruluk var ve bunun ne demek olabileceğini siz bilirsiniz. Korunun içinden son hızla geçmeliyiz. Hepsi bu kadar. Tanklarınıza binin."

Uzun bir koru şeridi bir tank birliğine kolayca mezar olabilirdi. Sessizlik ürkütücüydü. Tüfek, havan topu, hatta tanksavar ateşi bir rahatlama sağlardı. Her çalı bir silâh gibi görünüyordu onlara. Emir vermeye gerek olmadan tabur hızını arttırdı. Son bombardıman saldırısının ardından yolun yüzeyinde açılan bomba çukurlarının ve isabet almış kamyonların çevrelerinden dolaşmak zorunda kaldılar.

İç telefonda duyulan konuşmalar, mola verdikleri andaki kadar iyimserdi; Vilshofen'in sinirlerine dokunuyordu bu. Bir elini alnına götürdü; eli terlemişti.

"Solda askeri bir konvoy var," diye bildirdi son tank.

Aptalca bir konuşma.

"Zorunlu olmadıkça telsizle konuşmak yok," dedi Vilshofen. "Dinleme kanalını açık bırakın."

Vilshofen askeri konvoyu göreli çok olmuştu... Başka konvoylar da görmüştü. Pek çok kamyon görmüştü koruda, ikmal birliklerinin yepyeni kamyonları. Yoldan ayrılan taze tekerlek izleri çalıların içine

doğru gidiyordu. Giriş noktalarında, omuzlarında tüfekleri ya da makineli tabancaları asılı olan çelik miğferli nöbetçiler, hızla giden tanklara ve başında kepi, kapağı açık top kulesinde ayakta durmuş subaya kayıtsızca ya da hayretle baktılar.

Vilshofen, tanklarının ateş açmalarına izin vermedi. Yapacakları tek şey mümkün olan hızla oradan geçmekti. Haritasına baktı, kilometre sayacıyla karşılaştırdı ve:

"Üç mil daha var," dedi.

"İki mil kaldı."

"Bir sonraki dönemeçte dikkatli olun."

Yol dikleşmeye başladı.

"Dikkat edin... Yavaşlayın.... Dur."

Ama, en öndeki tankta olan Nauert ve onun arkasından gelen tank öyle hızlı gidiyorlardı ki, duruncaya kadar yokuşun tepesine varmışlardı bile. Vilshofen tepeden aşağısını görebiliyordu; yol, sekiz yüz metre düm düz aşağıya iniyor ve bir köprüye geliyordu. Nauert'in durduğu anda aşağıdan parlamalar belirdi ve keskin patlama seslerinden bunların 76 mm.lik Rus tanksavar topları olduklarını Vilshofen anladı. Solda da parlamalar vardı. Mermiler yakın mesafeden başlarının üzerinden geçti, ama düzensiz ateş ediliyordu... Ve henüz çıkar bir yol, bir çeşit şaşırtma öğesi vardı.

"Tam gaz ileri."

Tanklar tepeyi aştılar.

"Motorlara tüm gücü verin."

Tepeden aşağı inerlerken öldürücü bir yaylım ateşi koptu.

İki top mevzisi altı, sonra dokuz oldu; derken o kadar çoğaldılar ki sayılmayacak bir duruma geldiler... Tüm kıyı top ateşiyle parlayan bir çizgi olmuştu. Vilshofen, mola verdiklerinde alay komutanıyla konuşurken uçaksavar ateşinin gökyüzünde bıraktığı küçük duman bulutçuklarını anımsadı. Birbiri ardına dizilmiş top mevzileriydi bunlar... Moskova hava savunmasının dış halkası. Dünyada hiç bir kentin, hatta Londra'nın bile böyle güçlü bir hava savunması yoktu. Londra'ya uçan havacılardan öğrenmişti bunu. Ve manivelaların bir döndürülmesiyle bu uçaksavar topları, tanksavar topları durumuna getirilmişti.

"İlerlemeye devam... Ateşe devam."

Topları doldurdular ve ateş ettiler, doldurdular ve yeniden ateş ettiler. Kendi ateşleriyle düşmanınkini ayırt etmek mümkün değildi

artık. Ama, yokuş aşağı gitmeleri, arkadan gelen tankların öndekilerin üzerinden ateş etme olanağını sağlıyordu onlara.

"İlerlemeye devam... Ateşe devam. Bir şeyi vurup vurmamanız önemli değil, varınızla yoğunuzla ateş edin," Bu delice hızla giderken kimse nişan alamazdı zaten. "Hadi devam... Devam."

Yokuştan aşağı gelen, alev püsküren canavar gibiydiler. Şaşkınlık, uçaksavar topçuları üzerinde etkisini göstermeye ve aşağıdaki ateşten duvarda gedikler açılmaya başlamıştı. Bir sürü sustu, oysa hepsi de isabet almış olamazdı. Yoğun ateş inceldi. Vilshofen gözlerine ve kulaklarına inanamıyordu. Üzerinden geçerken, köprü altlarında inildedi. Arkalarından kalkmıştı şimdi. On sekiz tankın hepsi de köprünün üzerinden geçmişti. Başlattıkları saldırıyı tepeye doğru çıkarak sürdürdüler. Dört top tepede onları karşılamayı bekliyordu. Ama karşılarında bir tank taburundan arta kalan birkaç tankı göreceklerini sandıklarından, tankların üzerlerine doğru gelmesiyle topçular toplarını bırakıp kaçtılar. Tanklar kaçan topçuları ve koruda gizlenmiş olan beşinci topu, öndeki tanka nişan aldığı sırada vurdular.

"Dur."

"Uzun yolculuklarında üçüncü duruşlarıydı bu. Protva ve şimdi de Nara'yı geçmişlerdi. Haber geri hatlara iletildi; bu son başarıdan ötürü kutlama mesajları gönderildi onlara.

Takım bir köprübaşı oluşturdu ve tanklarını yolun karşısına dizdi. Başçavuş Nauert'in tankının önünde on metre uzunluğunda, üzerinde gamalı haç olan bir bayrak serildi... Öndeki birlikler için yerden uçaklara yönelik bir işaretti bu.

Korular Ruslarla doluydu. Tüfekler, makineli tüfekler ve makineli tabancalar ateş açtı. Vilshofen, yumuşak toprakta çok geniş paletleri olan bir tankın yerde açtığı izleri inceledi.... İlerde, 52 tonluk iki KV 52 tankı bir köşeyi döndüler.

"Korsan... Korsan. Bir sonraki nehir çizgisine ilerleyin."

"Daha fazla ilerlemenin olanağı yok," diye bildirdi Vilshofen telsizle.

Geride yeniden ateş sesleri duyuldu. Nehrin öbür yanından alay tarı hızla geliyordu, ama öncü birlik kadar talihli değildi. Uçaksavar topçuları ilk şaşkınlıklarından kurtulmuşlardı... Ayrıca, komiserlerin makineli tabancaları tankların toplarından daha yakınlarındaydı şimdi. Yokuş aşağı gelen alay bazı isabetler aldı; bir tank tepetaklak oldu ve tepesi üstü kaldı; bir başkası alev alev yanarak yoldan çıktı.

Ama, Rus topları düzgün ateş etmiyordu. Tanklar içine düştükleri düğümden kendilerini bir bir söktüler ve yeniden köprüye doğru ilerlemeye başladılar. Birkaç dakika sonra köprüyü geçmişler ve tepeye doğru geliyorlardı.

Alay komutanı, çevresinde öncü birliğin oluşturduğu yarım dairenin ortasında, kendi tankıyla öne geldi. Kapağı açık olan top kulesinde ayakta duruyordu. Vilshofen ona doğru yürüdü.

"Piyade gelmeden saldırıyı sürdürmek olanaksız, komutanım."

"Çabuk gelemezler onlar buraya."

"Korular Ruslarla dolu. Daha yeni bir motosiklet taburu geldi. Her kalibreden piyade silahlarının ateşi altındayız."

Bir makineli tüfek ateşi komutanın tankını sıyırdı. Komutan başını içeri çekti, tankının içinde kayboldu, sonra yeniden çıktı. Bir kez daha korulardan tüfek ve makineli tabanca ateşi açılmıştı. Bu sefer komutan tankının içinde kalmış ve top kulesinin kapağını açık bırakmıştı. Vilshofen dışardaydı. Karşılıklı konuşmayı sürdürmek zordu.

"İki subay yitirdik; bazı tanklar mürettebatla kaldı. Ama ilerlemeliyiz...Führer'in karargâhı, bir sonraki nehir çizgisini bu gün aşmamızı ve mümkün olursa Kamenko'yu almamızı bekliyor."

"Söz konusu bu, komutanım. Cephanemizi tükettik ve benzin almamız gerek."

"Size her şeyi getiririz."

"Yine de görevi kabul etmemeliyim."

Tüm koru kamyonlar, arabalar, motosikletler ve toplarla doluydu; komutanın kendisi de görebiliyordu bunu. Yeniden üzerinden geçen makineli tüfek kurşunlarından sakınmak için başını içeriye çekti ve karanlığın basmasına çok az kaldığı bu süre içinde saldırıya başlanamayacağını kabul etti.

"Ama, bu mevziyi sağlamlaştırın ve koruyun," dedi ve tankıyla köprüye geri döndü.

Piyadenin yardımı olmadan bu bile olanaksızdı. Vilshofen, tanklarını yaklaşık düzene sokarak bir "kirpi" oluşturdu Korunun yanındaki bir ev ateşe verilmişti. Ev üç saat süreyle yanardı en azından; bu süre içinde tanklar aydınlanmış olur ve koruda neyin gizlendiğini kimse bilemezdi. Piyadenin mi saldıracağı, yoksa 52 tonluk canavarların mı ortaya çıkacakları bilinemezdi. Alay nehrin öteki kıyısında, alay komutanıysa köprünün bu yanında, sekiz yüz metre ötedeydi. Yoldan karşıya kaygısızca gidip gelen Ruslardan başka kimse

yoktu orada. Bir tankta oturduğunuzu görseler gelip havaya uçurabilirler başınızı top kulesinden yukarıya çıkaracak olursanız makineli tabancalarla ateş edebilirlerdi.

Vilshofen takımının yanında oturdu ve o günün ilk sigarasını içti. Yanan ev çöktü ateş kıvılcımları yağmır gibi yağdı, sonra zifir gibi karanlık oldu. Ama karanlık huzur getirmedi; gecenin içi gözetleyen gözlerle doluydu; sigaralar parıldadı; kendi aralarında konuşan Rusları duyabiliyorlardı. Arada içlerinden biri yakına geliyor, makineli tabancasını boşaltıyor ya da el bombaları atıyordu.

Vilshofen, "kirpi" biçimi verilmiş tankların ortasında bir tanktan öbürüne gidiyor ve adamlarla konuşuyordu. Hepsi uyanıktılar. Kimse gözünü kırpmaya cesaret edemiyordu. "Çok yakına gelirlerse, doğruca üstlerine ateş edin, onlarla aranızda bir uzaklık bırakın," dedi.

Zaman sanki durmuştu. Vilshofen yeniden tankının yanında oturdu. İnekler gördü...Boynuzlu inekler, kulakları arkaya yapışmış at başları; kara bir göğün altında dere gibi aktılar. Yağmur yağmaya başlamıştı. Kara gök delinmişti sanki.

Saat beşte bir telsiz mesajı geldi:

"Yarbay Vilshofen hemen alay karargâhına gelsin."

Ama nasıl gidecekti oraya? Tankıyla mı? Koru tanksavar toplarıyla doluydu. Yürüyerek mi? Karargâh sekiz yüz metre ötedeydi ve hendeklerde Ölüm oturmuş, mahorka içiyordu. Başçavuş Nauert tankıyla gitmesini önerdi ona. Nauert, Vilshofen'e baktı ve izli mermilerin tankının arkasından nasıl gittiklerini gördü; ama Vilshofen alay karargâhına ulaştı. Burası iyi seçilmişti...Biraz çukurda olduğundan mermiler üstten geçiyordu.

Vilshofen herkes tarafından çoşkuyla karşılanmıştı.

"Tebrikler...Tebrikler... Bildiriyi duydunuz mu? Buraya nasıl geldiğinizle ilgili bir haber vardı radyoda az önce."

Vilshofen inekleri düşündü. Yüzü ter ve yağmurdan sırılsıklamdı; ayakları üşüyordu; kendini çökmüş hissediyordu. Sekiz yüz tutsak, elli top, traktörler, kamyonlar arabalar..Onu etkilemiyordu tüm bunlar. Vurulan atların hayaletleri gece karşısına çıkmıştı. Birbirine karışmış insan yığınlarını kafasından söküp atamıyordu.

"Yalnızca şu gece bir bitse," dedi.

Garip bir kişiydi Vilshofen. Karargâhtaki silah arkadaşları başlarını salladılar. Ritterkreuz nişanına aday gösterilen bir subay görünümü var mıydı bunda, böylesine çökmüş ve dalgın bir adamda?

Vilshofen, alay komutanını köprünün altında buldu.

"Karar verildi," dedi komutan, "eldeki tüm cephane ve benzin size gönderilecek. Gün doğar doğmaz saldırı sürdürülecek...Moskova ,yönüne. Son atılım bu...Her saat çok değerlidir."

"Benim görüşüme göre," dedi Vilshofen, "böyle küçük bir güçle devam etmek umutsuz bir girişim olur. Yolun ilerisinde bir yerde birkaç KV 52 tankı var ve korular Ruslarla dolu.

"Führer'in karargâhından gelen bir emir bu. Böyle bir saldırıyı yönetebilecek elimizde çok az subay olduğunu biliyorsun. Saldırıya sen devam etmelisin."

"Emredersiniz, komutanım."

"Başka bir şey yapamam, Vilshofen. Dün öyle ilerledin ki; Führer bunu gene yapabileceği kanısında."

"Piyade ne zaman gelecek? "

"Öğleden önce burada olamazlar."

Vilshofen yeniden tanklarına döndü...Yeniden hendeklerden her kalibreden silahla ateş açıldı.

"Aydınlık olunca gidiyoruz, çocuklar."

"Ama her yer Rus dolu."

"Emir emirdir..Devam etmeliyiz."

"Piyade ne olacak? "

Vilshofen omuz silkti. Benzin tankerlerinin zamanında gelmemeleri umudu vardı hâlâ. Ve yolda buraya gelirken havaya uçurulmuşlardı da. Benzin, öncü birliklere hiç bir zaman ulaşamadı. Aydınlık olduğunda Alay yeni bir emir gönderdi. Saldırı belirsiz bir tarihe ertelenmişti. Tabur olduğu yerde kalacak ve mevzilerini koruyacaktı.

***

Köprüye giden yol topçu ateşi altındaydı. Rus topçularını bulmak üzere koruya bir birlik gönderilmişti. Bu birlik bazı topları susturmuştu, ama yolu ateşe tutan toplara bir şey yapamamıştı. Bazı KV 52 tankları ortaya çıkıp 150 mm.lik mermilerle yolu dövmeye başladıklarında, birlik korudan henüz dönmemişti. Sekiz tanktan oluşan bir T 34 tank birliği belirdi ve hemen arkasından Rus pike-bombardıman uçakları köprüye ve Vilshofen'in mevzilerine saldırdılar. Havan topları da ateşe başladı; Rus piyadeleri korudan çıkarak ilerlediler. Tüm silahların işbirliğiyle yapılan bir saldırı...

Polonya'dan bu yana böyle şaşırtıcı bir saldırı hiç görmemişlerdi.

Rusların savaş yönetimindeki değişikliğinin ilk belirtileriydi bunlar.

Mareşal Timoshenko görevinden alınmıştı. Savaşın başından beri askeri planların bulunmayışı, uygulanması olanaksız emirlerle kösteklenmiş, en küçük ayrıntıya kadar askeri kararları denetleyen Savunma Komitesinin hep baskı altında kalması yüzünden Mareşal Timoshenko kaçınılmaz felâketi önleyememişti. Kendisine olağanüstü yetkiler verilmiş olan yeni Mareşal, aynı zamanda siyasal denetimden de uzak tutulmuştu. Bir gece içinde komiserler mekanizması ortadan kalkmıştı. Mareşalin altındaki komutanlara o ana dek hiç duyulmadık hareket özgürlüğü tanınmıştı. Asker hiyerarşi yönünden, Stalin ve danışmanları öne doğru iki adım atabilmek için şimdi bir adım gerilemişlerdi. Böylece, Moskova yolunda bir ileri birliğe komuta eden Alman tank komutanı ilk kez birleşik bir saldırıya, yeni Mareşalin yoğunlaştırılmış saldırılarından ilkine uğramıştı. Ama, aralıksız kırk sekiz saat süren bir çaba sonucu ne kadar bitkin olurlarsa olsunlar, saldırıyı gene de önleyebilmişlerdi.

Öğlende piyade, cephane ve benzin geldi. Führer'in karargâhı tarafından verilen saldırı emrini gönüllü kabul etmek isteyip istemediği sorulmuştu bu kez tabur komutanına. Tankçılarını kesin bir yok oluşa sürükleme sorumluluğunu yüklenemeyeceğini hisseden Vilshofen görevi istemedi ve kendi taburunun yerine başka bir tabur konuldu.

Tabur hareket etti, korunun öbür yanında pusuda bekleyen güçlü zırhlı birliklerle karşılaştı ve darmadağın edildi. Ağır topçu ateşine karşı koyamayacak kadar küçük bir birlik olan piyadeler ilerlemediler. Saldırı düşman ateşiyle durdurulmuştu. İkinci ve üçüncü atılımlar da başarılı olmadı. İki gün sonra, büyük ilerlemelerin yapılamayacağı artık kesinlikle anlaşılmıştı.

Bir tank birliği yenik döndü.

Birliğin komutanı mürettebatıyla birlikte vurulmuştu. Tankının top kulesinde ayakta dururken, bir makineli tüfek ateşi Başçavuş Nauert'in göğsünü taramıştı. Başka bir tank bir mermi çukuruna düşmüş ve onu orada bırakmak zorunda kalınmıştı

Geri kalan tanklar piyadenin tuttuğu hatta dönebilmişlerdi... Bunlardan birinin yanı boydan boya yırtılıp açılmıştı. Yaralanan sürücü tankın içine uzanmış; teğmen direksiyona geçmişti. Piyade mevzilerine gelince, durup gideceği yolu sordu. Bir başçavuş ona gösterdi.

"Nereden geldiniz? " diye sordu teğmen.

"Öncü birliğiz biz...Tümen yolda. Neredeyse burada olur."

Vilshofen'in taburunun ilk geceyi geçirdiği yerde tank anayola çıktı ve yeniden kendi birliğini buldu. Tanklar köprüye doğru yol aldılar. Ters yönden piyade tümeninin taburları yürüyerek geldiler. Yolda, göz alabildiğine gri taburlar ilerliyorlardı...Piyadeler, toplar, arabalar ve atlar. Yağmur yağıyordu ve yol çamur tarlasına dönmüştü. "Şunlara bak. Zavallılar," dedi tankın teğmeni.

Pis, üstleri başları dökülen ve sakalları uzamış gri suratlar... Tümüyle bitik görünüyorlardı. Son günlerde yirmi beş, yirmi yedi, yirmi sekiz mil yürümüşlerdi; geceleri kalabalık köylerde konaklamışlardı. Hedefleri önlerindeydi şimdi: Ön cephe ve Moskova'ya giden yol.

Yaralı tank ağır ağır yol alarak, yürüyen askerleri geçip tahta köprüyü aştıktan sonra, ters yöne giden kurmay arabalarını, üstü açık bir otomobilde oturmuş tümen komutanını geçti. (Şimdi bile, bu gri sonbahar gününde tümen komutanı yeşil bir güneş gözlüğü takmıştı). Tank bir tepeye doğru ilerledi ve toplar üzerine doğru geldiler... Ağır binek hayvanları çamurda karınlarına dek batmış bir atlı birlik. Top arabaları ve eyerlerin üstündeki topçular hem gidiyor, hem uyukluyorlardı. Bu yorgun adamları ve üstlerinden duman çıkan atları gören teğmenin içinden onlara bilinen lafları atmak gelmedi. At sırtındaki, Birinci Dünya Savaşına katılanlar gibi sakalı olan başçavuşun görünümü bile onu gülümsetemedi. Tankların saplanıp kaldıkları yerden saldırıyı sürdürecek olan piyadeler ve topçular işte bunlardı.

Tepeden aşağı inerlerken birbirliğin atları kaymaya başlamıştı. Toplardan biri kaygan yoldan dışarı çıktı ve tekerleği hendeğe saplanıp kaldı. Yol tıkanmıştı. Topçular yoldan aşağı koşuştular ve bazı piyadeler yardıma geldiler, ama her şey yavaş yürüdü. Yanlarına gelen birlik komutanı bile ellerini çabuk tutmalarını söylemedi onlara.

"Nasıl olsa sonunda iş yapılır," dedi içlerinden biri. Birlik komutanı da böyle düşünüyordu galiba. Topun yola alınması ve taburun yeniden hareket etmesi epey zaman tutmuştu.

Tanklar bir köye çekildiler. Piyadeler köprüden geçtiler ve tepeye yayıldılar. Bir alay öne çıktı ve ileri birliğin yerini aldı; öteki iki alayla kurmaylar yolun her iki yanındaki köylere geçtiler.

Tümen komutanı von Bomelbuerg ve Kurmay Başkanı, önlerinde

harita masası, bir köy evindeydiler. Önce birlikten Teğmen Hasse, işgal ettiği kesimi onlara haritada gösterdi ve durumu bildirdi.

"Ruslar zorlu dövüşüyorlar," dedi Hasse. "Tüm geçitler kötü durumda. Ağır kamyonların pek azı karşıdan karşıya geçebiliyor. Kanadımızdaki tümen sınırları dışına taştığından, cepheye giden yol sürekli tıkanıyor. Haritalar çok yetersiz, ancak yaklaşık olarak rehberlik edebiliyor."

Kurmay Başkanı askerlerin kaldıkları yerleri sordu.

"Çevredeki köylere dağılmış koca bir zırhlı tümen var. Askerler çok sıkışık durumdalar, komutanım."

Burada da durum çok sıkışıktı. Atlar için ahır yoktu; gece açıkta duruyordu atlar. Saman durumu kötüydü; haftalardır gerçek bir saman gönderilmemişti. Buradaki köyde bir miktar döğülmemiş yulaf bulmuşlardı. Askerlerin ikmal durumu da atlarınki kadar kötüydü. İkinci kademe çok geride kalmıştı. Kış giysileri gönderilmemişti... Eldivenler yoktu, yeterince çadır yoktu. Tümene dağıtılan çizmeler artık eskimişti ve ağustostan bu yana hiç birinin üniformaları değiştirilmemişti.

Podolsk'a yirmi beş, oradan da Moskova'ya yirmi beş mil daha vardı. Teçhizat yeterli, yollar kuru olsa ve bir de ikmal sistemi iyi işlerse, zorlu düşman direnmesine karşın birkaç gün içinde bitirilebilecek bir görev gibi görünüyordu bu. Ama, geri hizmetlerin akıl almaz gevşekliğinden ötürü tehlikeli ve zor bir görev olacaktı. İkmal hizmetlerinin tümüyle bozulmuş bir görünümü vardı. Ve hava böyle gittiği sürece zırhlı birliklerden destek görme umudu da yok sayılırdı. Hedefler de açıklık kazanmamıştı; ilerlenecek son noktanın Podolsk olduğu belirtilmişti.

Planlar, Moskova, Oka ve Volga nehirlerine dek uzanan büyük bir çevirme hareketini hedef almıştı; eğer zırhlı birlikler yardımcı olmazsa daha fazla yürüyüş, daha fazla kayıp ve daha fazla malzeme harcanması demekti bu. Sonu yoktu bu işin.

Harekât odasında, alay komutanları ve irtibat subaylarıyla, ertesi gün yapılacak olan saldırıyla ilgili son toplantı yapılmıştı. Bomelbuerg, gelecekte olaylara büyük bir kaygıyla bakıyordu. Bazı olağanüstü haberler gelmişti kulağına.

Buradaki köyde taburlarından birinin komutanı, Führer'in karargâhından gelen bir emri kendi ifadesine göre, askerlerini bile bile ölüme sürükleyemeyeceğinden uygulamayı reddetmişti.

Gerçekten böyle olmuştu. Olabilirdi böyle şeyler. Bomelbuerg kızgınlıkla ayağa kalktı, evin önünde toplanmış olan alay komutanları ve irtibat subaylarıyla vedalaşmak için dışarıya çıktı. Köyde kaldıkları yerlere ya da yarınki saldırı için ön hatlardaki birliklerine gidiyorlardı subaylar. Böyle gitmelerinin doğru olmayacağını düşündü Bomelbuerg...Birkaç söz söylemeliydi onlara. Zecke, Schadow, irtibat subayları, kurmaylar, atlı birliklerden Langhoff, bazı haberciler ve köye yerleşmiş olan bazı piyadeler oradaydılar. Hepsini tanıyordu Bomelbuerg...Askerleri ilk günden beri onunla birlikteydiler ve buraya kadar uzun bir yol aşmışlardı. Evet, aralarından birkaç çehre yok olmuştu. Ama hangi tümende bu böyle değildi? Şu günlerde Moskova'nın önünde toplanan birlikler çok kötü darbeler yemişlerdi. Ve anladığı kadarıyla destek birlikleri hiç bir zaman gelmeyeceklerdi.

"Moskova'nın önündeki son engel de kırıldı," diye söze başladı Bomelbuerg. "Arkanızda uzun bir yol, başarılı bir yol var...Bizimle Rus başkentinin arasında yalnızca birkaç mil kaldı." Bomelbuerg çevresine kuşkuyla bakındı. Şimdiye kadar söyledikleri bilinen ordu tamimlerinden pek farklı şeyler değildi. Tatmin edici olmamıştı bu...Ne birlikleri için, ne de kendisi için. Askerlerin ondan başka şeyler beklemek haklarıydı. Ordu son darbesini indirmeye hazırlanmasına karşın, gördüklerinden ve eksik kalan işlerden ötürü epey çökmüştü. Bomelbuerg kısaca savaşa değindi ve tankları anlattı.

"Brest-Litovsk'ta, bir zırhlı birliğin geçmesi için Muchavetz üzerindeki bir köprüyü aldık. Görevlerini yaptılar onlar...Ama şimdi tükendiler. Motorları eskidi, vitesleri bozuldu...On beş tank hareket ediyor, sekizi yolda kalıyor. Yedek parça bulunmuyor ve tankçılar buna çok kızıyorlar, tabii. Neyse, bu onların işi; kendi başımıza kaldığımızı size açıkça anlatmak için söylüyorum bunları. Zırhlı birlikler Roslavl'da bir dinlenme alanına gidiyorlar...Motorları elden geçirilecek ve yeniden taburlar oluşturulacak. Biz piyadeler onların görevini devraldık şimdi. Moskova'ya ilerlemeliyiz.

"Piyadenin ciğerleri çelik ciğerlerden daha fazla dayanıyor Yeni öğrendiğimiz bir şey bu. Eğer tam anlamıyla takdir edilmişse ve geri hizmetler bu bilgiye dayanarak piyadeye acele

yiyecek ve ikmal yetiştirirlerse, o zaman gene devam edebiliriz. Eğer bu olmazsa, o zaman durumumuz karanlıktır. Çünkü savaşın yalnızca top, tüfek ve tank demek olmadığını biliyoruz: Önce ve en önemlisi sizler, askerler demektir savaş."

Karanlık bastırıyordu. Tankların korudan hâlâ temizleyemedikleri Rus birliklerinin topçusundan bir salvo ateşi köye düştü; subaylar Generalin çevresine sokuldular; söylediği hiç bir sözü kaçırmak istemiyorlardı.

"İşte buradayız," diye konuşmasını sürdürdü Bomelbuerg, "ve ileriye gitmemiz gerek...Başka bir seçenek yok. Savaşın bir inişi, bir de çıkışı vardır... Şimdi burada, savaşın doruğundayız artık. Ne zaman başladığını, haklı mı, yoksa haksız mı olduğunu soramayacağımız, içinde korkunç bir tehlike yatan bir savaşa girdik. Sorun, Kamenka köyünü ya da Moskova kentini almamız değildir. Tehlikede olan bizim köylerimiz ve kentlerimizdir...Çünkü yurdumuzdan yola çıktığımızda, arkamızda sınırlarımızı açık bıraktık ve onlar hâlâ öyle açıktır. Böylesi yazık oldu belki de, ama olan oldu bir kez ve bu artık değiştirilemez. On ya da yirmi mil ilerimizde, Tarutino'da, bir keresinde Avrupa'nın yazgısı söz konusu olmuştu. Sınırların kime açık kalacağı kararı yine orada verilecektir.

"İşte buradayız...Ve ileri gitmeliyiz. Kar gelse, yağmur gelse ve Kazaklar üzerimize kar taneleri gibi çökseler yine de silahlarımızı bırakamayız. İleriye yürümeliyiz."

İşte, söylemişti...Yüreğindekini söylemişti. Yarın çok geç olabilirdi, çünkü kimsenin sonunun ne olacağı belli değildi.

Tarutino ormanının üstündeki gök karaydı şimdi. Rus topları yeniden mermiler gönderdiler. Bir kulübe alev aldı. Bomelbuerg karargâhına döndü, ötekiler geniş araziye yayıldılar. Yanan tahta kulübenin parıldayan ateşinde birer ikişer göründüler, sonra gecenin karanlığında gözden kayboldular.

***

Mozhaisk düşmüştü. Kuzeyde Almanlar Kalinin'in üzerinde yürüyorlardı. Güney-Batıda Nara ve Tarutino'yu geçiyorlardı. Guderian'ın tankları güneyden, Orel-Tula yolundan Moskova'ya yaklaşıyorlardı. Başkent paniğe kapılmıştı. Paniğin etkisinde kalmayan tek bina yoktu. Hükümet binaları, yüzlerce büro, radyo komiteleri, sanat ve film bilimsel ve siyasal enstitüler, Yazarlar Derneği ve Komitern bile baş aşağı edilmiş arı kovanı gibiydiler. Beyaz Rusya ve

Leningrad garları boştu. Başkentin birkaç mil ötede ana hat sökülmüş ve demiryolu Almanların eline geçmişti bile... Tank tuzakları kazmak üzere gitmek için, ellerinde küreklerle kadınlar hâlâ istasyonlarda bekliyorlardı. Açık bırakılan tek gar Kazan garıydı.. Buradaki demiryolu Tatar ülkesine uzanıyordu. Ama, daha ne kadar zaman açık kalacaktı bu gar? Belki birkaç gün daha... Belki de yalnızca bir gün. Gri istasyon binası, bir insan denizinin ortasındaki hafif bir şişe mantarı gibi yüzüyor ve yüzlerce uçaksavar topunun, patlayan uçak bombalarının kara dumanında sürükleniyordu sanki. Ama dumanlar dağıldığında, istasyon binasının her zamanki gibi yerinde durduğu görülüyordu. Büyük alanın her santimetre karesi, ellerinde çıkınlar ve bavullar, günlerdir hareket etmeyi bekleyen mültecilerle doluydu. Alana açılan tüm yollar, yeni yığınlar boşaltıyordu oraya.... Sonsuz bir insan ve eşya seli. Bürokrasinin, komiserliklerin, enstitülerin, merkez büroları ve sekreterliklerinin, yazarların, artistlerin ve bilim adamlarının, şimdiye dek Hükümet tarafından kurulmuş olan özel mağazalarda giyinen ve beslenen ayrıcalıklı kişilerin kurtarılması işlemiydi bu.

Moskovalılar bir kenarda durdular ve sessizce seyrettiler.

Kazan garında insanlar, daktilo makineleri, sandıklar ve valizler bıraktılar. Oysa bu sandıkların içinde ayakkabılar, çoraplar ve giysiler vardı. Bunlar, bilinmeyene yapılan yolculukta tek geçer akçeydiler. Ama, tek kaçış yolu tren değildi. Bürolar ve fabrikalar kamyon filolarını doğuya doğru yola çıkarmışlardı. Yüksek hükümet yetkilileri, mobilyaları, karıları ve çocuklarıyla, büro başkanları sekreterleriyle, bir ayakkabı fabrikası yöneticisi de bir kamyon dolusu ayakkabıyla yola koyuldu. Mülteciler, Gorki ya da Sverdlovsk'a gidebilmek için yirmi, hatta otuz bin ruble teklif ettiler. Trenlerde oturacak bir yer bulmak olanaksızdı. Batıdan gelen mülteciler orada bırakılmışlardı; yeterince vagon ya da lokomotif yoktu.

Yirmi tren, yan yana rayların üzerinde bekliyordu. Trene kadar gelebilmiş olan insanlar, taşıyamayacakları ölçüde ağır eşyaları son aşamada bırakmışlar ve şimdi yerlerine oturmuşlar, saatler boyu süren trenin kalkmasını beklemek işkencesine katlanmak zorunda kalmışlardı. Kaygılı ve karanlık günler vardı bu insanların arkalarında. "Toplumsal önemi olan kişiler" listesine konulmaları gerekmişti. Liste tamamlandıktan sonra bürolarının ya da örgütlerinin şubelerine iletilmişti. Listede adı olan herkes oradan çıkartılabilirdi. Bir de, özel

tren birliklerinin oluşturulması Halk Nakliye Komiserinin onayına bağlıydı. Tüm bu güçlüklerin üstesinden gelinmesi gerekmişti.

Anatoly Arkadyevitch, bu engellerin hiç değilse bazılarını ortadan kaldırmak zorunda kalmıştı. Artık genç değildi o.... Kalbi iyi değildi ve son günlerin hareketliliği ona ağır gelmişti. Ayrıca, bir kahraman da değildi. Bunu kendi kendine itiraf ediyordu; bir kahraman olamayacak kadar hayal gücü vardı onun.

Ayrılacağı gün erken kalkmış ve kahvaltısını ayak üstü yapmıştı. Karısı, çocukları ve kayınvalidesi yaz ortasından beri Volga'nın üzerinde Plyess'teki bir dinlenme evindeydiler. Arkadyevitch, mektup kutusundan Pravda'yı almış ve Moskova'nın büyük bir tehlike içinde olduğunu okumuştu. Sonra hemen, kasa henüz açılmadan Devlet yayınevinin kasasının önüne koşmuştu. Orada bulunan yalnızca o değildi... O gün herkes kasanın önünde toplanmıştı. Kuyruk koridora, oradan da girişteki merdivenlere kadar uzamıştı. Bir dedikodu öbürünü izliyordu. "Mozhaisk düşmüş." Bankadan parayla gelmesi beklenen mutemet henüz görünürlerde yoktu. Başka bir habere göre, tank çukurları kazmaya Kutchkovo'ya gönderilmiş olan kadınlar geri dönmüşlerdi.Çünkü Almanlar oraya varmışlardı bile.Ama ister Kutchkovo, ister Klin ya da Podolsk olsun, Almanların her an burada, Devlet Yayınevinin önünde belirebileceklerinden hiç bir kuşku yoktu.

Ve kasa dairesinin bankadan beklenen mutemedi hâlâ gelmemişti. Sonunda mutemet geldiğinde, yanında çok az bir para getirmişti. Kim ne kadar alacaklı olursa olsun, herkese ancak 600 ruble ödenebilecekti. Bununla süresi belirsiz bilinmeyene doğru bir yolculuğa çıkmak zorundaydılar; ve karaborsada tek dilim ekmek seksen rubleden alıcı buluyordu.

Anatoly Arkadyevitch evine gitti. Dinlenemeyecek kadar heyecanlı olduğundan, birbiri ardından tanıdıklarına telefon etti. Herkes hakkında dedikodu edildi.

"İlya Ehrenburg köpekleriyle birlikte ortalıkta görünmüyor artık."

"Ha, evet, özel bir görevi var onun ve uçakla gitti."

Anatoly Arkadyevitch o akşam, ertesi günün taşıma listeleri yapılan kulübe gitti. Kaybedilecek zaman yoktu... Taşınma hazırlıklarıyla ilgili olarak herkesin yapacağı bir sürü işi vardı daha, oysa tartışmalar, grupların oluşturulması konusu sonsuza dek uzayıp gidiyordu. Herkese yetecek kadar yer olmadığından bazı kişilerin listeden çıkarılmaları gerekmişti. Herkes yeri için döğüştü. Ve yalnızca

kendi yeri için de değil.. Karısının, kayınvaldesinin, boşadığı karılarının ve onların annelerinin ve çocuklarının yeri için de.

Yazarlar Birliğinin önemli bir üyesi, üst, düzeydeki bir yetkilinin metresine yer bulunması gerektiğinden, listeden çıkarılabilirdi. Ölüm kalım piyangosu gibi bir şeydi bu. Sonunda, liste işi halledildiğinde, gidilecek yer konusunda karışıklık çıkmaya başladı. Trenlerden biri Kazan'a, öteki Orta Asya'ya gidiyordu. Orta Asya'ya gitmeye ayrılanlar talihli göründüler. başlangıçta; ama Taşkent ve Alma Ata'ya gidenlerin listesindeki adların tümüyle önemsiz kişiler oldukları anlaşıldığında pazarlık ve çekişme yeniden başladı. Bu kez amaç, adını bir listeden sildirip öbürüne yazdırmaktı.. Önemli adların olduğu listeye yazdırmak. Çünkü, onların yanında daha iyi yiyecek alma olanağı vardı.

Anatoly Arkadyevitch Sovyet edebiyatının önde gelen adlarından biri değildi aslında. Çeşitli dergilere yazılar yazardı, denemeci ve eleştirmendi, sendika kulüplerinde sahneye konulan bazı oyunlar yazmıştı. Sosyalist gerçekçiliğinin tartışmasında, biçimcilere karşı çıkmış ve maskesi indirilen biçici Smirnov'un boşaltmak zorunda kaldığı eve yerleşmişti. Bir Gladkov, bir Fedin ya da bir Fadeyev olmasa bile, adı gene de Kazan'a gidenler listesindeydi. Bu işi becermişti ve eve gönül rahatlığıyla gidebilirdi.

Karartmanın içinde el yordamıyla ilerledi. Karanlıktan yüzler çıktılar, üzerine doğru gelen. Madeni bir ses ve yolun üzerinde yorgun ayakların çıkardığı bir gürültü vardı. Kentin kenar mahallelerinden gelen askerlerdi bunlar; kendileriyle birlikte bir ter ve çürümüş beden kokusu getirdiler. Gecenin içinde, anlatılmaz ölümlerle dolu olan nemli bir dünyaya kapı açılmıştı sanki.

Gün ağarmadan Anatoly Arkadyevitch eşyalarını kapının önüne sürükledi. İlk grup insanları alan kamyon gara girmişti ve planladığı gibi geriye döneceğe benzemiyordu. Yazarlar Birliği üyelerine yaptırttığı ve içinde Birliğin yazarları, editörleri ve memurlarının yaşadığı dokuz katlı apartmanın önündeki kalabalık gittikçe artmaya başlamıştı. Eşyalarıyla sokağın ortasında durdular ve sisin içinde bakakaldılar. İçlerinden bazıları daha fazla bekleyemediler ve eşyalarını tramvay durağına sürüklediler. Kısa bir süre sonra geri döndüler. Çünkü tramvay yolcuları yanlarında eşyaları olan kişileri içeri almamışlardı. Platforma konmuş olan eşyaları bile sokağın ortasına fırlatmışlardı. İnsan nasıl gidebilirdi bu durumda? Ne bir taksi, ne bir hamal vardı... Bin rubleye bile bunlardan biri bulunamıyordu. Sonunda, Moskova

garnizonunda binbaşı olan Arkadyevitch'in arkadaşı Minal Mihailovitch imdada yetişti ve bir kamyon yolladı.

Garın önündeki alan tıklım tıklım insan doluydu. Arkada kalmış olan insanlardan gelen küfürler duyuldu. Ama sonunda Anatoly Arkadyevitch bir vagona yerleşmişti yeri pencerenin önündeydi. Gara girerken eşyalarının bir çoğunu orada terk etmişti, ama bunun önemi yoktu artık. Bundan sonraki kural, bir kişinin ancak omuzlarında taşıyabileceği kadar eşyayı yanına almasıydı. Sırtından aşağı ter süzüldü Her yerde tanıdık yüzler görüyordu. Yandaki hatta, içinde tiyatrocular olan bir tren duruyordu. Ötedeki tren Komintern treniydi. Ondan sonrakinde Frunze Akademisinin kurmayları vardı

Sabah saat sekizde gelmişti oraya Anatoly Arkadyevitch. Trenlerin hareket etmesi saat on ikiyi bulmuştu. Sonra, on beş dakika aralıklarla yola koyulmaya başladılar. Neyse önemli olan, sonunda trenin hareket etmesiydi. Arkadyevitch'in Kazan'a varma umudu artmıştı. Şimdi tek sorun, karısı Natalya Timofyevna, kayınvalidesi ve çocuklarının Plyess'ten nasıl kaçacaklarıydı.

***

10 ekimde Savunma Komitesi ve Stalin'in sekreterliği en önemli dosyaları başka yere taşımak üzere yerlerinden çıkarmaya başladılar; Uralların ötesinde bir madende saklanacaktı bunlar. 11 ekimde, Devlet Bankasından altın ve büyük miktarda ziynet eşyası, para basımında kullanılan klişeler muhafızlar eşliğinde Moskova sokaklarından gara götürüldü ve zırhlı bir trene yüklendi. Tren doğuya hareket etti.

12 ekimde, artık bir cephe kalmadığında, bakanlıklar ve geniş bir polis gücü olan İçişleri Bakanlığı bazı polislerle birlikte başkenti büyük bir telaş içinde terk ettiler ;Bürolarda yalnızca belgeleri yakmakla görevlendirilmiş kişiler kaldı. Lubyanka'daki büyük NKVD binasında bacalar gece gündüz tüttü.

NKVD'nin taşınması sonun başlangıcıydı. Doğuya giden tüm kaçış yollarında mobilyalar, halılar ve ev eşyaları yüklü kamyon konvoyları yol alıyordu şimdi. Mal sahipleri arkadan otomobiller içinde geliyorlardı. Merkez komiserlik memurları, aktörler, yazarlar, Moskova Üniversitesi ve Bilimsel Enstitülerden profesörler ve okutmanlar, Komintern'den Almanlar, İspanyollar ve Fransızlar, hepsi kaçmışlardı. Ama pek çok kişi arkada bırakılmıştı...Büro memurları, kooperatif ve yönetim yetkilileri, konvoylara ve trenlere yetişemeyip geç kalanlar, bu düzenli kaçış için yeterince önemli sayılmayan kişiler. Almanların işgal

ettiği bölgelerden yığınlar halinde gelen mülteciler de vardı. Bunlar, raylar üzerinde gidebilen her şeyi depolardan çıkardılar...Furgonları, kömür vagonlarını, Moskova metrosunun trenlerini aldılar ve doğuya giden rayların üzerine oturttular. Depolar ve onarım hangarlarından aldıkları lokomotifleri vagonlara bağladılar. Trenler kömürleri bitinceye dek gittiler; sonra ormanlardan kestikleri ağaçları yaktılar. Mültecilerden çoğu Moskova nehrinin limanına gittiler, kömür mavnaları ya da çatanaların halatlarını çözdüler ve onlara binerek Oka'ya doğru sürüklendiler. Ötekiler yaya yürüdüler. Demiryolu, su yolu ve karayollarındaki mülteciler ve Moskova'yı kıskıvrak pençesine alan karmaşa giderek tüm ülkeye yayıldı.

15 ekim gecesi son tramvay, karartılmış evlerin ve karanlıkta yarı açık kalmış kapıların önünden geçti. Tramvayın aksları aşınmıştı ve yağlanmaları gerekiyordu; gürültüyle yoluna devam etti ve depoya girdi. Vatman evine gitti. Kadın biletçi önce hesabı kapattı. Bilet paralarını verdikten sonra, o akşam ceplerinde epey para kalmıştı biletçilerin. Çünkü, yolcular bir rublenin üstünü almaya aldırmamışlardı o gün...Artık paranın bir değeri kalmamıştı sanki. Ayaklarında keçeden çizmeler ve başında bir tramvaycı şapkası olan yorgun kadınlardan birini adı Turuchina, Praskova Turuchina'ydı; iaşe teğmeni Anatoly Turuchin'in karısı. Korktuğu gibi bir cephane fabrikasında değil, biletçi olarak tramvaylarda çalışıyordu. Shabotovska Sokağındaki evine vardığında, karanlık koridorda bir adam duruyordu. Praskova Turuchina korktu ve neredeyse kocasını tanıyamadı.

"Anatoly!"

"Sesini çıkarma."

Turuchin, üstü başı perişan, pabuçsuz, suratı neredeyse kapkara, asker kaçağı olarak dönmüştü. Ve hemen söylediği gibi baştan ayağı bitlenmişti. Kalmak istemiyordu...Yalnızca yıkanmak ve giysilerini değiştirmek. Bir çift pabuç da almalıydı. Ama her şey sessizce yapılmalıydı; hiç kimse karısını görmeye geldiğini bilmemeliydi.

***

Petrovsky Parkının karşısında, bakımlı bir ahşap evde iki kadın eski koltuklarda karşılıklı oturmuşlardı. Kadınlardan biri genç, öbürü daha yaşlıcaydı. Yaşlı olanın elinde bir kitap vardı, ama zihni okuduğunda değildi, dışardan gelen her sese kulak kabartıyordu.

Birkaç kez bahçe kapısının açıldığını sanmış, ama her keresinde yanılmıştı. Öteki kendini meşgul etmeye uğraşmıyordu. Küçük evde işi olmadığı zamanlar oturup kara kara düşünürdü; pek az yemek yerdi. Bir parça ekmek, lambalar için bir şişe parafin ya da satın alınabilecek ne varsa onu alıp eve getirmek için, neredeyse bomboş dükkânların önünde saatler boyu beklerdi.

"Asma suratını, Nina Mihailovna. Bu da geçer." Lena Fyodrovna, Nina'nın yaşama arzusunu yitirdiğini biliyordu. Anna Pavlovna onu Lena Fyodrovna'ya getirdiğinde durumu açıklamıştı. Evlilik dışı ve hatta yanlış adamdan da olsa bir çocuk doğurmak dünyanın sonu demek değildi; ama, sevdiği adamı ve onunla birlikte her şeyi, dostlarını, evini, Moskova'da yaşama iznini yitirmek, Narishkin'in dul karısı Lena Fyodrovna için bir felâket olurdu. Daha şimdiden ortalıktan kaybolmuş gibiydi. Çünkü, Moskova garnizonunda bir binbaşı olan Mihail Mihailovitch dışında kimse onu ziyaret etmeye cesaret edemiyordu. Binbaşı Mihail Mihailovitch çok okurdu. Yabancı ve eski Rus yazarlarından söz ederdi Lena Fyodrovna ve kızı Anna Alexeyevna'ya. Anna'nın Mihail'i tanıması büyük bir talihlilik olmuştu onun için. Kendini birden bu beklenmedik durumun içinde bulan Anna'ya biraz rahatlama duygusu veriyordu Mihail. Anna iş aramış ve bakanlıklardan birinde bulmuştu; ama, yetkililerin babasının belgelerini incelemelerinden sonra fazla uzun sürmeyecekti bu iş...

Yapabilecekleri tek şey beklemekti; belki de her şey değişecekti yakında...Kentte inanılmaz dedikodular dolaşıyordu. Stalin'in tutuklandığı bile söyleniyordu. Tüm yüksek yetkililer kaçmışlardı; Anna'nın bürosunda herkes gitmişti; dosyaları ve belgeleri yakmak üzere yalnızca bir avuç adam kalmıştı arkada. Anna telefon ederek geç kalacağını söylemişti... Yapacağı bir sürü işi vardı. Ama, şimdi evine dönme zamanıydı artık.

Lena Fyodrovna sonunda kitabını indirdi.

"Anna Alexeyevna çok geç kaldı.

"Tramvaylar çok düzensiz, ama artık tramvay da kalmamıştır," dedi Nina Mihailovna.

"O kadar yolu yürüyerek gelmek zorunda. Sokaklar tekin değil ve başıbozuklarla dolu."

***

Moskova kara bir göğün altındaydı, ama halkı uyumuyordu. Yeniden sokaklarda insanlar vardı; sıkıyönetim bir anlam taşımıyordu artık. Çünkü, emirlere uyulduğunu denetleyecek devriyeler yoktu.

Yabancı elçilikler, diplomatlar ve Dışişleri Komiserliği bir zamanlar Samara diye adlandırılan Volga üzerindeki Kyubishev'e gitmişlerdi. İçişleri Komiserliği, yani NKVD ve Merkez Komiteler, Asya sınırındaki Svrdlovsk ve Tshkalov arasında yayılmışlardı. Avrupa Rusya'sı boş bırakılmıştı. Rus aydınları Sverdlovsk, Taşkent ve Alma Ata'ya gidiyorlardı. Yazarlar Birliği üyelerini taşıyan tren Kazan'a yaklaşıyordu. Ve Moskova havaalanında bazı yolcu uçakları ve seçkin bir avcı uçağı filosu, ülkenin en doruktaki egemenleri olan Politbüro üyelerini götürmek üzere hazır bekliyordu.

Kızıl Meydan, yükselen kuleleriyle Kremlin sarayının duvarları ve geniş alanın bir ucundaki Saint Basil katedrali derin ve sessiz bir karanlığın içindeydiler. Gece başıboş dolaşanların hiç biri buraya kadar sokulmaya cesaret edemiyordu. Sessizliğin içinde tek duyulan, nöbetçilerin ayak seslerinin yankılarıydı. Bir kulenin tepesinden on iki boğuk çan sesi geldi.

Kremlin duvarlarının arkasında, Çarların oturdukları eski sarayda, şimdi Stalin'in kullanması için toplantı odaları, bürolar, gizli geçitler, merdivenler ve yeraltı yolları bulunan bir zamanlar II. Katerina'nın yaşadığı bölümde, Politbüro üyeleri basit, ağaç kaplama bir odada toplanıyorlardı.

Politbüro toplandı ve bir adamın gelmesini bekledi.

Sade bir gömlek ve uzun çizmeler giymiş olan bu adam geldi, masanın başında yerini aldı. Karamsar düşünceli ve asık suratlı bu on beş adam arasında konuşmalar artık başlayabilirdi. İlk konuşmacı dağ gibi bir adam olan Moskova Parti Komitesi sekreteri Shcherbakov'du.

Bu öldürücü krizin ortasında sorun bir vasiyetname hazırlamak değildi. Ne geçmişin görkemli geleneklerinin bir soluğu, ne de özeleştirinin soğuk bir rüzgârı duyuldu toplantı masasında. Bu adamların tek düşünceleri, tüm dünyada kudretlerini korumak ve yaygınlaştırmaktı. Masanın çevresinde toplanmış olan yüzler birer boş maskeydiler; birinin ve hepsinin tek sorunu güçlerini nasıl koruyacaklarıydı. Şu andaki konu: Moskova tutulacak mıydı, yoksa bırakılacak mıydı?

Birkaç gün önce Stalin: "Eğer bir mucize olmazsa Moskova yitirilmiştir," demişti.

Bu akşam orada oturmuş, ötekilerin söylediklerini dinliyor ve kendisi bir şey söylemiyordu.

***

Shbatovska Sokağındaki ortak aile evinde, Anatoly Turuchin suyu ve sabunu alabildiğine kullanıyordu... Karısı ona kendisine ait olan tek kalıp gerçek sabunu vermişti. Anatoly Turuchin, çıkardığı gürültüyle önce kendileriyle aynı odada yatan kayınvaldesini, sonra da aynı dairede kalan öteki aileleri uyandırmıştı. Bunların içinde ilk uyanan Varvara Nikolayevna olmuştu.

"Praskovya'daki de kim?" dedi, yandaki odanın kapısını dinlemeye giderken. "Anatoly Yemelyanovitch dönmüş," dedi sonra.

Daireyi paylaşan aileler ortak mutfakta toplandılar. Anatoly Turuchin'in korktuğu başına gelmişti. Şimdi mutfağa gitmek ve herkese merhaba demek zorundaydı...Kendini hiç göstermemek daha fazla kuşku doğururdu çünkü. Oradakilerle selamlaşırken herkese çekingen çekingen baktı. Ama, onu ele vermek hiç kimsenin aklından geçmedi. Aslında, ihbarları alacak kimse kalmamıştı zaten ve apartman yöneticisi bir gece içinde alçak gönüllü, silik bir adam olmuştu.

Anatoly Yemelyanovitch, Minsk'te, Smolensk'te, Dorogobush'ta nasıl dövüştüğünü ve Almanları nasıl düzünelerle öldürdüğünü anlattı.

"Peki, Berlin nasıldı? Berlin'e yürüyeceğinizi sanıyordum," dedi Varvara Nikolayevna her zamanki gibi şakacı.

"Bu kadar Alman kestiyseniz, nasıl oluyor da şimdi Moskova kapılarındalar?" diye sordu tesviyeci olan kocası.

"Bunu açıklayabilirim size...Askerleri çok daha az, ama makineleri var ve herkes motorize. Kamyonları, asker taşıyıcıları, saldırı topları, çeşitli araçları var... Kamyonları bizim tanklarımızdan da büyük ve geldiklerinde toprak sallanıyor. Onları bir yerde yenilgiye uğrattığımızda hemen kaçıyorlar, arkalarından kovaladığımızda, bir de bakıyoruz ki hatlarımızı yarmışlar ve bizi çembere almışlar."

Anatoly Yemelyanovitch öyküsünü anlattı; ama sürekli olarak kapıya bakıyordu; kendini kapana kısılmış gibi hissediyordu orada.

Sonunda Proskovya yardımına geldi.

"Çok yorgun olmalısın," dedi.

"Evet, yorgunum...Gidip uvuvayım," dedi Anatoly ve mutfaktan ayrıldığına memnundu.

"Neye benzediğini sanıyor ki? Tüm apartmana bit bulaştıracak," dedi Varvara Nikolayevna, Anatoly gittiğinde.

Anatoly Yemelyanovitch'in uyumaya hiç niyeti yoktu. Odasına döndüğünde kayınvaldesine iyi geceler diledi, lambayı söndürdü, Praskovya'nın yanına uzandı ve dinledi. Dışarda her şey yeniden sessizliğe büründüğünde, ayağa kalktı ve geldiği gibi kimseye görünmeden gözden kayboldu.

***

Anna Alexeyevna, yalnızca annesine değil, Binbaşı Mihailovitch'e de telefon etmiş ve kendisini bürosundan gelip almasını rica etmişti; ama her zamanki saatte değil, daha geç. Çünkü yapılacak işleri vardı. Gecenin saat birinde Binbaşı Mihail Mihailovitch bakanlığın kapısında bekledi. Ne Anna Elexeyevna, ne de başka biri görünmediğinde binadan içeri girdi. Kapısı kulübesinde, kapıcı yarı uykulu başını kaldırdı. Bu da neydi? ...Yakalarında yıldız olan şık bir üniforma. Soru sormadan Mihail Mihailovitch'i içeri bıraktı. Binbaşı yarı karanlık koridorlarda dolaştı, sonunda bir gece bekçisi buldu, Anna Alexeyevna'nın çalıştığı büronun ve onun başkanının adını verdi.

"Burada tek kişi yok," dedi gece bekçisi.

"Ama bu olamaz," dedi Mihail Mihailovitch. Sigara paketini çıkardı, adama bir sigara tuttu, bir tane de kendisi yaktı. Gece bekçisi sigaradan birkaç nefes aldı ve biraz daha konuşkan oldu.

"Evet, bürodan birkaç kişiyle birlikte patron buradaydı... Biraz içki içildi," dedi.

"Ya...İçki mi? Genç sekreterlerle mi? "

"Evet...Yalnızca genç sekreterlerle de değil. Sıkı bir şölendi," dedi adam.

"Bak...Evleneceğim kız var işin içinde. Sonra nereye gittiler? "

"Savoy ya da Metropol'e gitmek için otomobil istediklerini duydum."

Mihail Mihailovitch için yeterliydi bu. Savoy'a gitti. İşler kızışmıştı orada...Tüm masaların üstü şişelerle dolmuştu, içerde büyük bir kalabalık, gürültü ve bağırışmalar vardı. Ama, Anna'yı bulamadı Mihail Mihailovitch.

Oradan Metropol'e gitti. Daha girişte. büyük salondaki gürültü onu karşıladı. Yabancılara satılan lüks eşyaların sergilendiği vitrinler kırılmış

ve eşyalar çalınmıştı. Binbaşı içeri biraz çekinerek girmişti. Çünkü, özel bir görevi olmadan Metropol'e gelmek herhangi bir Sovyet vatandaşı için sakıncalı bir işti. Ama bu gece kuralların hiç biri geçerli değildi. Büyük salonda tatlı ve parfüm kokusu vardı. Sesler birbirine karışmış, uğultu halini almıştı. Masaların üzerinde sigara dumanı bulutları sarkıyordu. İyi giyimli birkaç yüz kişi oturuyordu orada. Kadınlar pahalı giysiler ve mücevherler içindeydiler, adamlar üniformalı ya da smokinliydiler. Bodrumlar açılmıştı...Votka, Kırım şarabı, Kafkas şampanyası su gibi akıyordu...Ve kırk kişilik bir orkestra caz müziği çalıyordu.

Mihail Mihailovitch masaların arasında dolaştı, cam gibi dümdüz dans pistine ve balkonlara baktı,bazı yarı çıplak kızlar gördü orada. Her yerde Kızıl Ordu subayları vardı...Albaylar, hatta Generaller. Asker kaçakları yüksek yetkililerle, fahişeler yetkililerin karılarıyla yan yana oturuyorlardı. Taganka pazarından kızlar masadan masaya gidiyorlar, ne bulurlarsa yiyorlar ve ellerine ne geçerse çeplerine dolduruyorlardı. NKVD'nin kızları her akşam yaptıkları gibi dans ediyorlardı; dalgalı saçları, ipek giysiler ve ipek çoraplarıyla yabancı malı giysiler satan bir dükkânın vitrininden çıkmış gibiydiler. Yanlarında Anna Alexeyevna kül kedisi gibi duruyordu.

Birden, koridordan biri bağırdı:

"Alman tankları dış mahallelerde..."

Dışarda canavar düdükleri öttü. Uçaksavar topları ateş açtılar. Bazı pike-bombardıman uçakları savunma halkasını aşmışlardı. Yakınlarda bir yerde bombalar patladı. Gökten ölüm yağıyor ve yollardan kente yaklaşıyordu. Çevrelerine aldırmadan, erkekler kadınlara daha sıkı sarıldılar.

Orkestra çalmaya devam etti, hatta daha yüksek sesle.

***

Kremlin'deki toplantı doruğuna ulaştı.

Politbüro üyeleri askeri uzmanları dinlemişlerdi: Topçu komutanı Mareşal Voronov, Hava Kuvvetlerinden Mareşal Govorov ve en sonunda Genel kurmay Başkanı Zapozhnikov konuştu.

Alınan bilgilerden ortaya çıkan görüntü korkutucuydu. Hiç kimse bundan değişik bir şey beklemiyordu, ama yine de kimse ağzını açamamıştı. Bu kadar zamandır Almanya'yla Moskova arasında duran

Kızıl Ordu darmadağın olmuştu. Yeni atanan ve bu toplantıyla atanması onaylanan Mareşal Zukov, olağanüstü yetkilerle donatılmış olmasına karşın, Uzak-Doğudan birlikleri gelene kadar askerleri olmayan bir Mareşal olarak kalacaktı. Moskova büyük bir tehlikenin eşiğindeydi; ve yalnız Moskova'nın değil tüm ülkenin durumu aynıydı.

Tüm planlama komisyonlarının başı ve önde gelen bir ekonomist olan Vossnesensky, Zapozhnikov'un konuşması sırasında not aldığı defteri kapadı ve Stalin'den sonra Politbüro'nun en güçlü adamı Jdanov'la bakıştı. Molotov, pahalı kutularını önüne yığmıştı...Sigara kutusu kalem kutusu, düşünülecek ne varsa hepsinin kutusu. Ve sigara üzerine sigara içiyordu şimdi. Gözlerini belli belirsiz kırparak rakibi Jdanov'a bakıyordu. Söyleyeceklerine göre Jdanov'u desteklesin mi, yoksa desteklemesin mi, onu düşünüyordu. Ayık kafayla durumun değerlendirilmesi Molotov'a başka bir yol bırakmıyordu.

Ama, dev gibi iri bir adam olan Jdanov bir şey söylememeyi seçti. Onun yerine, Politbüro'nun genç bir üyesi konuşmaya başladı Alexander Sergevitch Shcherbakov'du bu. Moskova'nın yazgısı söz konusuydu ve Shcherbakov da Moskova'nın Parti Sekreteri olduğundan onun konuşması yerindeydi. Shcherbakov, Moskova'nın savunulmasını istedi. Askeri durumun kötü hatta umutsuz olmasına karşın kenti kurtarmak için her şey yapılmalıydı. Son adam, son kadın silah altına alınmalı, bu kutsal dava uğruna son damla kan akıtılmalıydı.

Ateşli bir konuşmadan başka bir şey değildi bu. Duygusal yaklaşımı ve düşmanın önünde bir adım bile gerilememe kararı geniş bir mitingde biraz etkili olabilirdi. Ama burada böyle sözlerin inandırıcı gücü yoktu.

Ağır bir sessizlik oldu.

Silahlanmayı denetleyen Jdanov ve baş plancı Vossnesensky gene bir şey söylemediler...Molotov'un ne önereceğini bekliyorlardı. Molotov, önüne yığdığı kutularını yeniden bir düzene soktu ve ayağa kalktı. Konuşmasını askeri uzmanların, Mareşal Voronov, Mareşal Govorov ve Genelkurmay Başkanı Zapozhnikov'un söylediklerine dayandırdı...Ve sonuç olarak, askeri uzmanların Moskova'nın başarılı bir savunmasını umutsuz bulduklarını söyledi. Ayrıca, Moskova işçilerinin durumu da belirsizdi. Gelen raporlara göre, dükkânlar halk tarafından yağma ediliyor ve polis buna seyirci kalıyordu. Durumu denetim altına alamıyorlardı artık. Ve uçak fbrikalarından gelen çok can sıkıcı haberler de vardı. İş durdurulmuş, işçiler belirsiz bir süre için

evlerine gönderilmişlerdi; yalnızca karışıklık ve düş kırıklığı yaratmıştı bu. Özel durumlar özel önlemler gerektirirdi. 1812 yılında kendisine olağanüstü yetkiler verilmiş olan Kutuzov, yine bu Kremlin'in duvarları arkasında durmuş ve şöyle demişti: "Şu anda ülkenin yazgısı benim ellerimde. Moskova'nın boşaltılmasını emrediyorum!" Alınması gerekli özel önlemlerden biri de bir kez daha Moskova'nın boşaltılmasıydı. Ama, dikkate alınacak başka olanaklar da vardı...Bunların arasında görüşmeler, pazarlıklar, (bu durumda en iyi arabulucu Beneş'ti) hatta anlaşmalar olabilirdi. Bunların tümü, tehlikenin sınır noktasına geldiği şu anda biraz zaman kazandırabilir ve sonra yok sayılabilirdi.

Jdanov, hâlâ sessiz, yerinde oturuyordu.

Öylece sessiz oturması konuşmaları kabul ediyor anlamında yorumlanabilirdi. Vossnesensky de suskundu. Voroşilov'un aptal, mavi gözlerini iri iri açtığı bir gerçekti, ama toplantıya yenik düşmüş bir adam olarak gelmişti o...Kuzey sınırındaki savaşı kaybetmiş ve Almanların Leningrad yakınlarına sokulmalarına neden olmuştu...Bundan ötürü söyleyecekleri her zamankinden de azdı. Kaganovitch de aynı durumdaydı. Sovyet demiryollarının dünyanın en güçlüsü ve Soyvet ulaştırmasının en iyi düzenleneni olduğu inancını yaratmıştı. Oysa, ulaştırma sistemindeki bozukluk felâketin ana nedenlerinden biri olmuştu. Bu nedenle, Ulaştırma Komiseri bu toplantıda ağzını pek açacağa benzemiyordu.

Saldırı başka bir yönden geldi. Diktatörün sarayının Petronius'u Mikoyan konuştu. Bir zamanlar Ermenistan'da yoksul bir gençken, kadınlara gösterdiği aşırı nezaketle ün salmıştı; ama yaşlı bir bekârdı artık. Sanat ve kitaplar hakkında bir şeyler bilir ve iyi giyinirdi...Aslında fazla şık fazla bakımlıydı. Böyle bir zamanda bile kişiliğinin oyuncu yanı, konuştukça, el kol hareketleri yaptıkça ortaya çıktı.

"Hangi görüşmelerden söz ediyoruz biz? Ne tür anlaşmalar önerildi ve hangi pazarlıkları başlatacak Beneş? " diye sordu.

Molotov, ipek bir mendille alnını kuruluyordu. Masaya kara bir bulut çöktü. Bir yıldırımın düşerek Molotov'u çarpması an meselesiydi.

Moskova'nın tutulması ya da ondan vazgeçilmesi savaşın sonunu etkileyecektir, dedi Molotov. Stalin, "Uzak-Doğu Orduları Almanların Moskova'ya girmelerine engel olmakta geç kalırlarsa, onları yıkıntılardan kovmak için çok zamanları olacaktır," dememiş miydi? İngiltere ve Amerika'nın dev endüstriyel potansiyeli de

unutulmamalıydı. Cephe ülkenin çok gerilerinde bile olsa, kısa süre içinde geniş çapta bir yardım bekleyebilirlerdi.

"Ne gibi görüşmeler demek istiyorsun? " diye soruldu Molotov'a.

"Ne demeye getiriyorsun? " diye sordu Mikoyan. "Hitler'le anlaşma mı yapmak istiyorsun yoksa? "

Jdanov iskemlesine çöktü ve masanın üzerinde duran sıkılı yumruklarına baktı. Masanın öbür ucunda, elinde telefonla Stalin oturuyordu. "Evet...Evet...Evet." Tekdüze sözcükler damla damla sessizliğin içine düştüler sanki. Stalin ahizeyi yerine koydu. Molotov, Stalin'in bakışlarını yakalamak istedi. Kırk yıldır onunla birlikteydim, diye düşündü; onun ne düşündüğünü bilemediğimi bilseler, herkes güler bana. Sonra, kutsal değerlere saygısızlık demek olan öneriyi ortaya attı. İçinde bulundukları durumdan ötürü, geç kalmadan Hitler'le pazarlıklara başlanmalıydı.

Ok yaydan çıkmıştı ve artık geriye alınamazdı. Kara bulut parçalanmalıydı. Şimdi her şey Jdanov ve onun davranışına bağlıydı, ama dev hiç bir hareket yapmadı. Stalin, gözlerini döndürerek masanın çevresinde toplanmış adamların yüzlerine baktı.

Sonra Vossnesensky, Malenkov ve Beria sırayla konuştular. Kaşları çatık, orada oturan Vorosilov bile birkaç söz söyledi. Kaganovitch de konuşmalara katıldı. Bazı onamalar vardı, ama kınamalar, gürültülü karşı koymalar daha fazlaydı; kaba, hatta aşağılayıcı sözler söylenmişti

Molotov ve Jdanov, imparatorluğun üzerine dayandığı temel direklerdi. Çözüm, ikisinin bir arada çalışmasında ya da uzlaşmasında bulunacaktı.

Pazarlık yapılacak bir şey olduğu sürece pazarlık yapılabilir, dedi Molotov. Önerilerini yaparken son derece üzgün olduğuna inanmalıydılar, ama sağduyu başka yol olmadığını söylüyordu. Kendi görüşünü savunurken, Molotov'un sarımtrak yüzü pembeleşti, ter taneleri belirmeye başladı ve böyle durumlarda her zaman olduğu gibi kekelemeye başladı.

Müttefiklere kara bir ihanet bu, diye bağırdı Mikoyan. Gidebileceği yere kadar gitmişti bu sözleriyle; bundan sonra söyleyebileceği tek şey, Molotov'un aynı zamanda Sovyet Hükümetine de ihanet ettiğiydi. Ama, bunun için önce Stalin'in bir işareti gerekliydi.

Masanın öbür ucunda yeniden telefonun çaldığını belirten ışık

parıldamış ve ahize yerinden alınmıştı. Derin, yorgun bir ses odada duyuldu. "*Kak dyela. .Da...Da...Da.* Dayanın, yardım edeceğiz."

Stalin kalemini aldı ve önündeki kağıdı şekillerle doldurdu. Büyük bir soru işareti, sonra tekerlekler, her zamanki gibi acemice çizilmiş tren tekerlekleri elinin altında biçimlendi. Gözlerini kaldırdı ve Dışişleri Bakanına baktı. Bu geniş yüzlü, basık burun kemikli, asıl adı Skryabin olan ve sürüyle bilim adamı, sanatçı yetiştirmiş soylu bir aileden gelen bu kişi kötü anlar geçirmekteydi.

Kremlin'in duvarları dışında geçen bazı olaylar toplantıya gölge düşürdü. Kentte çıkan bozgun haberleri toplantı salonunun yanındaki odaya kadar ulaştı. Bu haberlerden birine göre, Almanlar kentin yakınındaki Fili'ye kadar sokulmuşlardı; başka bir habere göre de, Alman zırhlı birlikleri Maloyaroslavetz'i tek kurşun dahi atmadan almışlar ve ilerleyerek Protva'yı geçmişlerdi. Sonradan ikinci haberin doğru olduğu anlaşıldı. Sözü edilecek bir karşı koymaya rastlamadan, Alman zırhlı birliklerinin Moskova'nın dış savunma halkasını yarmalarını düşünmek korkunç bir şeydi ;Bunun gibi bir gün daha geçeçek olursa, Almanların kentin güneyindeki dış mahallelere varmaları işten bile değildi. Bir süre için toplantı salonunun yanındaki oda ve telefon, Mikoyan'la Molotov arasındaki tartışmadan daha fazla önem kazandı. Stalin ahizeyi kulağından hiç çekmedi. Gözleri çizdiği büyük soru işaretinden hiç ayrılmadı.

Büyük soru işareti Almanlardı.

Amaçları neydi onların? Neden o görünmez çizgiyi geçmiyorlardı? Moskova onlarındı...Üstün askeri güçleri olmasına karşın, hatta bu akşam Moskova'nın alan ve caddelerine birkaç hava tümeni indirmemeleri akıl almaz bir tutumdu. Shcherbakov'un istediği birkaç gönüllü işçi bölüğü onlara karşı ne yapabilirdi sanki? Üstelik, bu bölüklerin Parti komitelerince seçilerek silah altına alınmaları ve eğitilmeleri işi vardı birde.

Olayların akışını değiştirecek kuvvetler Uzak-Doğudan, Sibirya'dan ve Kafkaslardan gelecek olan ordulardı. On gün önce Kremlin'den bir bildiri yayınlanmıştı:

Eğitim düzeyleri ne olursa olsun, eldeki tüm lokomotif ve vagonlarla demiryollarının güvenlik durumuna bakmaksızın Uzak-Doğu ordusundaki, Sibirya'daki, Kafkaslardaki, Orta-Asya Cumhuriyetlerindeki tüm birlikler, Güney Rusya, Kazakistan ve Özbekistan'daki eğitim kamplarında bulunan tüm askerler, büyük bir

hızla Moskova'ya sevk edileceklerdir.

Bu hareketle Güneyde Afganistan ve doğuda Japon işgali altındaki Çin sınırları bomboş bırakılmıştı. Ama başkent düşecek olursa, tüm ülke, Cumhuriyetler Birliği çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Kenti elde tutmak Moskova Parti Sekreteri için olduğu kadar Stalin için de ve herkes için de önemliydi.

Stalin vagon tekerlekleri çizdi.

On gün önce hareket etmelerini emrettiği ordular hâlâ yoldaydılar ve Moskova'ya varmaları uzun zaman alacaktı. Birliklerin hareketi başladığında, Moskova artık bir ulaşım örgütü merkezi olmaktan çıkmıştı; bir hat dışında tüm demiryolları iptal edilmişti. Destek birliklerin çoğunluğunu bu hattın çevresinden göndermek zorunda kalınmıştı. Moskova'dan mülteciler ters yöne doğru gidiyorlardı...Urallara dek uzanıyordu bu hareket.

Neyse, hat açılabilirdi, açılacaktı. Destek birlikler gene yola koyulacaklardı. Ama daha fazla zaman geçecek ve deneylerin bir anlamı varsa, Alman zırhlı birlikleri Moskova'ya daha önce ulaşacaklardı.

Tartışma sonuna yaklaşıyordu. Mikoyan, Vossnesensky, Malenkov ve ötekiler Shcherbakov'un planını desteklediler. Çoğunluk, Molotov'un önerisini geri çevirmişti.

Shcherbakov, planının ayrıntılarını açıkladı. Moskova'dak tüm kadınlar silah altına alınacaktı, kent dışındaki toprak duvarların yapımı hızlandırılacaktı; kente giren belli başlı tüm yollara tank engelleri konulacaktı; dört İşçi Tümeni oluşturulacaktı; Moskkova'nın yok edilme hazırlığı teknik birlikler ve istihkâmcılar tarafından yürütülecekti. Metro, tüm köprüler, hükümet binaları, Kremlin Sarayı, elektrik santralları, gaz ve su depoları, silolar, gerektiğinde, elde ne kadar patlayıcı madde varsa tümü kullanılarak havaya uçurulacaklardı.

Yeni bir plan değildi bu...Minsk, Borissov, Smolensk ve Almanların aldığı tüm öteki kentlerden farkı havaya uçurulacak yerlerin fazlalığıydı. Temel ilke, Almanların eline geçen halkın yaşam olanaklarını yok etmekti. Moskova da bunun dışında bırakılmayacaktı.

***

O gece havada olağandışı bir değişim oldu. Yağmur yağmaya başladı. Son günlerdeki yerel serpintiler gibi değildi bu. Sürekli olarak

bardaktan boşanırcasına yağdı.

Tanyeri ağarmadan Metropol'den ayrılan konuklar yağmura yakalandılar; asfaltın üzerine düşen iri yağmur damlalarını görünce yeniden içeri döndüler.

Uzun süredir sokaklarda başıboş dolaşmakta olan Turuchin de yağmura yakalanmıştı. Bir kapı altına sığınmış ve karşı evin duvarlarından aşağı akan sulara bakakalmıştı. Gözleri açık, yavaşça uykuya daldı.

Anna Alexeyevna ve Mihail Mihailovitch yağmur başlamadan Metropol'den ayrılmışlar ve Mihail'in dairesine gitmişlerdi. Anna oradan Lena Fyodrovna'ya telefon etmek istedi, ama telefon çalışmıyordu ve bir süre sonra bundan vaz geçmek zorunda kaldı. Yağmur yağmasa da, oradan Petrovsky Parkına o gece yürümek çok uzun zaman alacaktı.

Petrovsky Parkının yanındaki tahta evde, bir kadın pencereden karanlık gökyüzüne baktı. Lena Fyodrovna hâlâ Anna Alexeyevna'yı bekliyordu. Yağmur sürdü, evin önündeki bahçede çıplak çiçek tarhları içeri göçtü, yağmur suları sokakta küçük gölcükler oluşturdu. Lena Fyodrovna, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurla içinin akıp gittiğini hissetti.

Aynı anda başka bir yüz de pencereden dışarı bakıyordu. İri burunlu, gri saçları karmakarışık, uykusuz geçen gecelerden gözleri şişmiş, yorgun bir yüz.

"Şu aptallar, şu aptallar... İşte yağmur, işte Rusya'nın eski dostu General Kötü Hava." Katerina'nın sarayının penceresindeki yüz kayboldu ve öteki odalarda, yüksek apartmanların geniş dairelerinde kahkahalar duvarlarda yankılandı.

Yağmur yağdı.

Moskova'da ve Maloyaroslavetz'de yağmur yağdı. Moskova'dan Kazan'a ve Moskova'dan Orel'e, oradan Kursk'a dek yağmur yağdı. Ladoga Gölünden Azak Denizi'ne dek yağmur yağdı. Yağmur ormanlara ve tarlalara düştü; tepelerden aşağı sular indi ve ovalar çamur denizine döndü. Mozhaisk ve Borodino arasında bir yerdeki bir koruda, Nikolai Uralov ve taburundan arta kalanlar damlayan yaprakların altında oturdular.

Uralov'un olup bitenleri düşünecek zamanı olmuştu. Ne kendi hatlarına, ne de Almanlara gidecekti; şimdiye kadar aldığı tek karar buydu. Ama, soğuğun ve nemin içinde koruda kalamazlardı. Yağmur kara çevirdi ve ilk kez gündüz kar erimedi.

Uralov'un yanında üç adam vardı; Teğmen Skryl, Arhangelsk'den İvan ve Kursklu bir er. Bir tavşan vurmuşlar, karda kan izlerini sürmüşler, tavşanı yakalayıp kaldıkları yere getirmişler ve onu açık bir ateşte kızartmışlardı.

Aynı akşam bir köy bulmak üzere yola çıktılar. Gece epey yol aldıktan sonra bir korunun yanındaki küçük bir köye vardılar. Beyaz karda ilk evlerin karaltıları belirdi ve köpekler havlamaya başladı.

"Sabahın olmasını beklemeliyiz," dedi Uralov. "Gecenin ortasında gelmemiz doğru değil, yalnızca insanları korkutmuş oluruz böyle yaparak ve bize bir yararı dokunmaz bunun." Böylece geriye döndüler, kuru dalcıkları topladılar, onları yaktılar ve sıcak külleri üzerinde yere uzandılar.. Uralov ortada, Skryl, İvan ve Kursklu er çevresinde. Derin bir uykuya daldılar orada.

"Eller yukarı!" Bir çizmenin ucu Uralov'u dürttü. Uralov gözlerini açtığında bir Alman askerinin önünde ayakta durduğunu gördü. Tabancasını çekerek kendi beynine bir kurşun sıkacak zamanı yoktu. Almanların eline canlı geçmeyi hiç bir zaman istememişti.

Silâhlarını Alman devriyesine vermek zorunda kalmışlardı; cepleri arandı; Uralov'un üzerindeki para, Nina Mihailovna'nın resmiyle birlikte Alman askerlerinden birinin cebinde kayboldu. İçinden geçirildikleri köylerde Alman askerleri konaklamışlardı. İlk köyde, evlerin arasında tahta levhaların üzerine park etmiş zırhlı araçlar görmüşlerdi. Şimdi buz tutmuş yola çıkarılmışlar ve harekete hazırlanmışlardı. Köy yolunda atlı bir topçu birliği duruyordu. Tekerlekleri yumuşak toprağı batmış ve sonra orada donmuş olan bir topa sekiz at koşulmuştu. Topçuların bağırmalarıyla atlar zorlandılar, ama şaftı tutan çelik pim koptu ve top olduğu yerde kaldı. Alman askerleri hâlâ yazlık üniformaları içindeydiler; bazılarında Rus askeri çizmeleri vardı.

Uralov, Skryl ve Kursklu er Gzhatsk'a götürülmüşler ve geniş bir dobruma kapatılmışlardı. Aslında bir sebze deposuydu orası, ama şimdi savaş tutsaklarının toplama noktası olarak kullanılıyordu; uzanacak ya da oturacak yer yoktu orada. Oysa, getirilip bodruma tıkılan tutsakların arkası kesilmiyordu.

Yenecek bir şey olmadan bir gün geçti. İkinci ve üçüncü günler de yenecek bir şey yoktu. Dördüncü gün bir miktar çavdar dağıtıldı... Her adama bir çanak; ama ekimlik çavdardı bu...Adamların çoğu onu ellerine aldılar, üzerindeki sarı tozu üflediler ve yediler, ötekiler kendilerini zehirlemekten çekindiler. Çavdara dokunmayanlardan biri de Uralov'du; bir tutam mahorkayla takas etti onu sonunda.

Bu dört gece süresince ve sonraki günlerde ısı sıfırın altına düştü Yollar çetinleşmişti, açık alanlarda karlar uçuşuyordu. Dışarda, gece bile hareket vardı; havalandırma borularından taburların yürüyüş seslerini duyabiliyorlardı. Ağır kamyonların gürültüsü ve tank paletlerinin çıkardığı takırdı dobrumda yankılar yapıyordu. Moskova'ya karşı yeni bir saldırı için Almanlar ilerliyorlardı.

***

Mareşal Zukov, General Rokossovsky, Belov ve Kenov hâlâ askersiz komutanlardı. Ama uzun sürmeyecekti bu. Ertesi gün, her birinin komutası altında, kış koşullarına alışık ve ona göre silâhlandırılmış birer ordu olacaktı.

Kremlin yeniden hayata dönmüş ve "Moskova'nın savunmasını sağlamak, Alman faşizminin ajanları, casusları ve hainlerinin yıkıcı faaliyetlerine son vermek" amacıyla tüm yetkililere bir emir yayınlamıştı. NKVD'nin devriyeleri yeniden Moskova caddelerinde dolaşmaya, cezaevi kamyonu tutukluları yeniden toplamaya başlamıştı; idam mangaları işe koyulmuşlardı.

Shcherbakov'un kamyon ve otobüsleri, yeni toplanmış binlerce milisi cepheye götürdüler. Kamyonlar, komiteler tarafından toplanan kadınları kentin dışında siperler kazmaya taşıdılar. Kadınlar paltosuzdular ve ayakkabıları su geçiriyordu; toplandıkları zamanki giysiler vardı sırtlarında. Milislerin eğitimleri ve hemen hemen hiç silâhları yoktu. Silâhlarını karın içinde donmuş ölülerin ellerinden sökerek almak zorundaydılar. Her adamın cebinde beş atımlık fişek vardı.

Uzak-Doğu'dan, Kafkaslar'dan ve güneydeki eğitim kamplarından konvoylar arka arkaya gelmeye başladı; Orta-Asya'daki eğitim kamplarından gelen kötü donatılmış birliklere votka dağıtıldı, sonra Kafkasya, Sibirya ve Uzak-Doğu'dan gelen yeni donatılmış ve silâhlandırılmış birliklere yol açmaları için ön hatlara gönderildi. Beyaz

tanklı, beyaz toplu ve beyaz atlı seçkin birliklerdi bunlar; atlıların, piyadenin ve kayak birliklerinin beyaz pelerinleri vardı. Her şey, karla kaplı bir ülkede savaşacak şekilde kamufle edilmişti.

Stalin, tümenler geldikçe onları saydı ve bekledi. Sonunda seksen tümen saymıştı. Planlar hazırdı; Smolensk ve Orscha'da Dinyeper kıvrımına doğru ilerlenecek ve Alman kıskaç harekatının uçları kırılacaktı.

O gün Kalinin'deki bir Alman askeri defterine şunları yazdı: "İnsan çıldırtmaya yeter bu. Bölüğümüzde yalnızca elli kişi kaldı ve onlar da yarı ölü durumda." Bir subayın yazdıkları şöyleydi: "Yarın mevzilerimizden çekilme emri aldık. Toprağı tırnaklarımızla kazdık, siperlerimiz için son parça kabloyu, son yapı malzemesini kullandık. Ve şimdi orayı terk etmek ve kazandığımız toprakları düşmana bırakmak zorundayız. Tanrım, başımıza böyle bir şeyin gelmesini hak ettirecek ne yaptık biz? "

Ruslar geldiler.

Volga ve Oka'yı beyazlara bürünmüş birliklerle geçtiler. Korulardan ve su yollarından dışarı uğradılar.

Kalinin'de, Moskova'nın kuzeyinde, Volga'nın yakınındaki bir köyde bir atlı birlik komutanı sahra dürbünüyle bakıyordu. Bir gece önce öteki topçu subaylarla birlikte, topçuların koruyucu azizi olan Aziz Barbara'nın gününü kutlamıştı. Bir Rus hastabakıcısı buz tutmuş Volga nehrinin üzerinden gelerek, karşı taraftaki hazırlıkları anlatmış, "Yarın öğle zamanı saldırıya geçecekler," demişti.

Ruslar tam saat on ikide ilerlediler. Soğuk, çelik gibi bir kış günüydü; sarı renkteki gökyüzünde hiç bir şey hareket etmiyordu. Volga'nın öbür yanında bir açık arazi parçası vardı; onun ötesinde yüksek ağaçları olan bir orman uzanıyordu. Korudan küçük topluluklar halinde gelmeye başladılar. Ama avcı düzeninde değil, üçü beşi bir arada. Alman topçusu ateş açtı ve ilerleyenlerden çoğu yere düştü, ama ötekiler buna aldırmadan ilerlediler.. Açık araziye geldiler, Volga'ya vardılar ve buzun üzerinde koştular.

Atlı topçu birliğinin komutanı, sahra dürbününde yere düşenlerin üzerinden atlayan askerleri gördü. Menzili kısaltması ve buz tutmuş Volga nehrine ateş etmesi gerekiyordu. Mermiler nehrin beyaz yüzeyinde kara delikler açtılar. Ama, hedefe göre ateş yeterince yoğun değildi; bunun için yeterli top ve cephane yoktu. Ruslar ilermelerini sürdürdüler. Tek adam bile yere yatmadı, içlerinden hiç biri geri

dönmedi. İnsan yığını dalga dalga geldi ve nehrin Almanların bulunduğu kıyısına ulaştı.

Volga cephesinde savaşın gürültüsü yükseldi. Alman piyadeleri köyü bırakıp kaçtılar; eldivenleri ve: kışlık giysileri olmayan piyadeler top mevzilerinin arasından gerilediler, ama topçular yerlerinde kaldılar. Ruslar saldırı toplarını öne getirdiler ve o akşam köy geri alındı.

O gece gökyüzü yarıldı; kara sessizliğin içinden bir fırtına koptu ve ülkenin üzerine kar yığınları üfürdü. Sabah, rüzgar ve karla griydi. Derece sıfırın altında otuzu gösteriyordu.

Yeniden ormandan adamlar çıktılar, Volga'ya doğru aktılar ve buzun üzerinden geldiler. Topçular yeniden ateşe başladılar. Mermilerin açtığı, şimdi üstleri karla kaplı gri ,renkteki eski deliklerin yanında, buzun üstünde yenileri belirdi. Cephane tükenmeye başlamıştı. Topçular, son kez meydan okuyormuşcasına, duman yapıcı mermilerini kullandılar. Sonra her şey bitti.

Ön mevzideki birliğin topları parçalanmıştı. Ötekiler, her topa sekiz at koşulu, geri çekildiler... Önce korunun kenarına, sonra demiryolu hattına. Savaşta üstünlük Ruslara geçmişti. Almanlar ₆eceyi açık arazide geçirirlerken, Ruslar sıcak köylerde kalıyorlar ve Alman topçusunun köyleri ateşe tutacak mermisi kalmadığından, rahat rahat uyuyorlardı. Sabah saat üçte kalktılar ve Almanların yattıkları demiryolunun arkasındaki açıklığa gruplar halinde ilerlediler. Fazla ateş edilmedi; birkaç el bombası atıldı, hepsi bu kadardı. Yağ donduğundan makineli tüfekler işe yaramıyordu. tüm otomatik silahlar işlemez duruma gelmişti. Piyadelerden bazıları hiç tepki göstermediler ve can çekişen sinekler gibi karda yattılar; hâlâ yeterli gücü olanlar kaçtılar. Gün ağardığında alay yok olmuştu; beş gün sonra, koca tümen eridi. Kanatlardaki tümen ve birlikler de etkilenmişti bundan. Cephe çökmeye başladı. Yeniden güçlenmesi için uzun günler geçecekti.

Moskova'nın batısında durum hemen hemen bunun aynıydı. Orada da hızlı bir geri çekilme, tıkalı yollar, ağır insan ve araç-gereç kaybı vardı. Kuzeyde, geri çekilme ve hâlâ kurturalıcak ne varsa kurtarılması emri verilmişti. Güneyde, Guderian'ın cephane ve benzini kalmamış, savaştan çekilerek Yukarı Don'a gerilemişti.

Moskova'nın çevresindeki tüm Alman orduları felâkete uğramışlardı. Geri çekilmeden bir hafta sonra, karmaşanın doğurduğu durumların üstesinden gelecek bazı girişimlerde bulunabildiler. Kalinin

cephesi birlikleri Rzhev'e, orta cephe Vyasma ve Yuchnov'a ve güney cephe Orel'e geriledi.

***

Vilshofen, çembere düşmüş bir birliği kurtarma emri aldı. Ama, bir tabur oluşturamadı; çok az cephane ve yakıt kaldığından ancak dört tank hazırlanabildi. Vilshofen bunlarla yola koyuldu.

Havada uçuşan karların içinden ilerledi. Yolun yüzeyi cilalanmış gibiydi ve tanklardan biri hendeğe kaydı, bir yanına devrildi. İlk vardıkları köyde, piyadeler birer ikişer doğuya doğru geri çekiliyorlardı; başları paçavralarla örtülüydü; çizmelerine Rus evlerinden yağmaladıkları halıları sarmışlar, üstlerini tellerle bağlamışlardı. Pek çoğu silahlarını atmıştı.

"Nereye gidiyorsunuz? "

"Yenik düştük."

"Orada Sibiryalılar var."

Her birine sekizer at koşulmuş iki sahra topu yolda güçlükle ilerlemeye çalışıyordu; sürücüleri atları zorluyorlardı. Arkalarından bir makineli tüfek ateşi onları taradı. KV 52 tankının geniş palet izleri, köyün ötesindeki terk edilmiş piyade mevzilerine gidiyordu; dev Rus tankı iki topu ezmişti. Kırık top arabası tekerlekleri ve ölü atları vardı orada; topçular dümdüz ezilmişler, karın içinde yatıyorlardı. Kısa bir süre önce olan felâketin dumanı her şeyin üzerine çökmüştü; birkaç dakika önce geçmiş olmalıydı bu olay.

Vilshofen'in üç tankı korunun yanından açık araziye çıktılar.

"Pek iç açıcı değil," dedi Vilshofen telsizde ikinci tanktaki teğmene.

"Öyle görünüyor."

"Kurtarılacak bir şey kalmamış, sanırım."

Teğmenin cevabı hiç bir zaman duyulmadı; bir alev dili tankının içine uzandığında sözcükler yarım kaldı. Tank alev alev yanmaya başladı ve hiç kimse dışarı çıkamadı. Vilshofen tanksavar toplarının patlamalarını duyuyordu; ama, yağan karın içinde hiç bir şey görünmüyordu. Tanksavar topları korunun kenarında olmalıydılar.

"Tam hızla korunun kenarına."

Vilshofen oraya yaklaşırken parlamaları gördü. İkinci tank da isabet almış ve arkada kalmıştı.

"Tam önümüzde... Taksavar topu... Çabuk vur onu, çabuk."

Top elli metre ötedeydi... Şimdi açıkça görebiliyorlardı. Topun başında iki adam vardı. Tankın şoförü doğruca üzerlerine gitti, topu ve topçuları ezdi. Yandaki ikinci bir topu da ezdiler. "Devam et, devam et... Ağacın arkasında.." Üçüncü bir top daha vardı orada. Topun üzerine çıktılar, ama tekerleklerinden biri kırılmadı ve palete takıldı. Tank, topun siperine doğru tırmandı ve bir yana devrildi.

Büyük bir çabayla top kulesinin kapağını açmayı başardılar. Vilshofen, şoför, telsizci ve topçu dışarı çıktıklarında, bir makineli tüfek karşıdan onları taradı. Dördü birden yere düştü. Yalnızca Vilsofen ve şoför yeniden kalktılar ve kar fırtınasının içine doğru sendeleyerek ilerlediler.

***

Vilshofen'in rastladığı, köy yolunda panik içinde kaçan piyadeler ve onları izleyen sahra topları, Moskova'nın sayfiye mahallesi Podolsk'a top menziline kadar sokulmuş olan Bomelbuerg'in tümenindendiler. Gerileme emri geldiğinde, yollarının kesilme tehlikesi olduğundan, savaştan hemen çekilmek zorunda kalmışlardı.

Yürüyüş başlamadan önce pirinç çorbası içmişlerdi. Tek sıcak yemekleri yalnızca bu olmuştu; Gece gündüz yürüdüler. Arkalarındaki savaş kızıştı. Kanatlardaki, hata taburun başındaki birlikler sürekli olarak saldırıları savuşturmak zorunda kaldılar. B kademesi ve tümen kurmayları önde, savaşçı birlikler arkada, tümen ters düzende yürüyordu. Genel durum karanlıktı; yanlarındaki tümenlerle olan bağlantı kopmuştu, çoğu zaman tümenin kendi birlikleri arasındaki ilişki bile kayboluyordu. Benzin olmadığından kamyonlar terk ediliyordu; atlı arabalar da geride bırakılıyorlardı, yoğun ve aç hayvanlar ölüyorlar ya da koşumlarıyla birlikte yere yıkılıyorlardı. Yol bozulmuş taşıtlarla doluydu; yükleri yere saçılmıştı.Artçı birlik bazen sağda solda yatan cephane sandıklarına rastlıyordu, ama bir süre sonra bunları taşımak çok ağır geliyordu. Taşıtlar, araç-gereç, toplar ve değerli aygıtlar karda bırakılmıştı.

Yarbay Vilshofen'in şoförüyle birlikte karın içinde rastgele başıboş dolaştığı gece, Bomelbuerg'in tümeninin ileri birlikleri Protva köprüsüne birkaç mil uzaklıktakı bir yol kavşağında, çekilmekte olan başka bir tümenle karmakarışık duruma geldiler. Karanlıkta ve

karışıklıkta, tümenin bazı taşıtları başka bir konvoyun peşine takıldı ve bir daha hiç görülmedi. Bir sonraki yol kavşağında, tümen kurmayları bile bir atlı birliğin arasına düştüler. Kımıldamanın olanağı yoktu.

"Yumruklarınızı kullanınız," diye bağırdı tümenin kurmay başkanı Neudeck komuta arabasından ve dışarı çıktı. Yanındaki konvoy komutanı ve Çavuş Riederheim, sürücülere yumruklarıyla ve sopalarla girişmişlerdi bile, ama kördüğüm olmuş arabalar ve yere yıkılmış atlar açılmıyordu. İrtibat subayı Butz'da dışarı çıktı. Korgeneral Bomelbuerg yalnız bırakıldı. Bomelbuerg beklemeden sabırsızlandı ve o da otomobilinden dışarı çıktı.

Sağda, Protva'ya dek uzanan sık ağaçlı bir koru vardı; solda, bir açıklıktan sonra koru başlıyordu. En çok yarım mil enindeki bu açıklıktan ölüm üzerlerine çöktü

Birden tüfek sesleri duyuldu ve kılıçlarını havada sallayarak dört nala gelen Asyalı biniciler belirdi. Bir anda insan ve hayvan kalabalığının içine daldılar, kafaları gövdelerden ayırdılar ve atların şah damarlarını kestiler. Düzenli bir karşı koyma yoktu; makineli tüfekler donmuştu ve işlemiyordu. Ne yapacaklarını bilenler yalnızca Riederheim, Gnotke, Feierfeil ve eski ileri birliğin askerleriydi. Bunlar bir makineli tüfeği çalıştırabildiler, birkaç el ateş ettiler ve ısındığında onu yağladılar. Biniciler, ölen adamların ve can çekişen atların arasında, arabalarının arkasındaki küçük topluluğa yanaşmaya çekindiler. İkinci ve üçüncü makineli tüfekler de çalışmaya başlayınca, saldıranlar açıklıktan korunun ötesine çekildiler. Ama bazıları araç düğümünün ortasından kendilerine yol açtılar ve önlerinde panik içinde kaçışan askerleri Protva'nın kıyısına kadar kovaladılar.

Bu saldırıdan sonra karargâh bölüğünden geriye acınacak kadar az sayıda adam kalmıştı. Pek çoğu kayıptı. General de bulunamıyordu.. Ne ölülerin, ne de dirilerin arasında.

Yedi ya da sekiz mil ötede, Zecke'nin alayının karargâhı başka bir birliğin yanında, Nara'nın kollarından birine yakın bir köyde barınacak yer bulabildi. Yeterli sayıda ev yoktu orada. Yüzbaşı Hasse acımasız davranarak karargâha bir kulübe bulabilmişti. Sakalları uzamış, pislik içinde, paçavralarla örtünmüş olan askerler her yere, hatta kapı eşiklerine bile uzanmışlardı. Çoğunun üzerlerinde ölü Ruslardan aldıkları parkalar ve çizmeler vardı. Giyinişlerine bakıldığında Ruslardan ayırt edilemezlerdi. Kapı önlerinde kavgalar çıktı; bir süre

için bile olsa, adamların çoğu zorla içeri girmeye çalıştılar; taş gibi sertleşen ekmeklerini içerdeki sobada yumuşatmak istediler.

Albay Zecke, kendisi için boşaltılmış bir külebede karargâhını kurdu. Yürüyüş sırasında, onun alayı da bir Rus atlı birliğinin saldırısını savuşturmak zorunda kalmıştı; atlılar yük arabalarına saldırmışlar ve sürücüleri doğramışlardı. Rus sızmalarıyla ilgili olarak karargâha arka arkaya mesajlar geliyordu şimdi; Ruslar köyün ilk evlerine sokulmaya başlamışlardı. Zecke, karargâh bölüğünden geri kalanları köyün doğu ucunu Ruslardan temizlemeye gönderdi. Yüzbaşı Hasse ve Teğmen Langhoff'u yanında alıkoydu.

Ruslar evlerden dışarı atılmışlar ve köyün güvenliği başarıyla sağlanmıştı. Ama, bu pek bir işe yaramadı. Köy güneyden ve batıdan sık ağaçlı bir koruyla çevriliydi. Köyün çevresini dolaşan Ruslar bu korunun içinden geçebilirler, daha doğuda konaklamış olan tabura saldırabilirlerdi. Zecke, bir yağ kandilinin loş ışığında oturdu ve alayının sonunun geldiğini bildiren habercileri dinledi.

En kötü korkuları gerçekleşiyordu. Böyle bir felâketin olacağını önceden biliyordu o, hiç değilse; karda felâketten başka şey beklememişti. İnanılmaz, onarılmaz hatalar yapılmıştı Rusya'da. Ruslar şimdi Stalin için değil, anayurtları için savaşıyorlardı; Hitler yalnızca Komünist Partisi ve bürokrasiyi değil, tüm ulusu kendine karşı ayaklandırmıştı. Yani, Almanya'ya karşı demekti bu. Koca bir kıtanın güçlü yedek birlikleri Almanların karşısındaydı, ve arkada beş yüz mil kardan başka şey yoktu. Bu koşullar altında ne yapılabilirdi? Ne başarılabilirdi? En azından Napolyon'unki bir çekilme... Haksız elde edilen kazançların getirdiği felâketlerin bir gün anlatılması için, her yüz adamdan onunun kurtarılması.

Zecke, göğüs cebinden bazı fotoğraflar çıkardı... Potsdam'daki evi, karısı, büyümüş birer kadın olan iki kızı ve onların çocukları. Fotoğrafları yeniden cebine koydu ve dinledi. Köyün üzerinden uçaklar geçiyordu. Kısa bir süre sonra ilk bombalar düşmeye başladı. Ama, Rus köyleri hava bombardımanı için iyi hedef değillerdi; kütükten kulübeler dalgalı bir denizdeki gemiler gibi sallandı. Doğrudan isabet alan bir kulübede otuz adam öldü, ama öteki kulübeler ayakta kaldı. Böyle bir bomba yağmuru altında taştan evleri olan bir köy, bir yıkıntı kümesine dönerdi.

Taburlardan gelen raporlara göre, Ruslar yolun batısından ve güneyinden içerilere sızmalar yapıyorlardı. Tümen karargâhından gelen

atlı bir emir eri yol kavşağındaki atlıların saldırısını ve Korgeneral Bomelbuerg'in kaybolduğunu bildirdi. Kurmay başkanı Neudeck, en üst rütbeli subay olduğundan, Albay Zecke'den tümenin komutasını hemen devralmasını istedi.

Alay, korularda son çarpışmalarını yapıyordu. Savaş yitirilmişti. Şimdi de, Bomelbuerg'in kaybolduğu haberi gelmişti. Komutanının yüzünün çöktüğünü gören Langhoff, yedeğinde hâlâ topçularıyla birlikte kutladığı Aziz Barbara gününden kalma bir şişe şampanyanın olduğunu anımsadı. Yılbaşı gecesi için saklamıştı bunu. Ama şimdi şişeyi getirmiş ve açmıştı.

"Biraz için, komutanım."

Aynı anda, çok yakında bir yerde bir patlama oldu; bir bomba ku.übenin önüne düşmüş ve bir ağacı parçalamıştı. Pencerelerin uçmasıyla Langhoff, haberciler ve Tümenden gelen atlı emir eri kendilerini yere attılar; rüzgar odanın içine kar savurdu. Albay Zecke, masanın yanında, yerde inliyordu. Yaralanmamış olan Yüzbaşı Hasse gidip tümenin doktorunu buldu; doktor, Langhoff'un elinde tuttuğu mumun titreyen ışığında ilaç ampulünün ucunu törpüledi, şırıngasını doldurdu ve iğneyi Albay Zecke'ye batırdı.

"Hemen Tümene dönmelisiniz, komutanım," dedi askeri doktor, albay kendine geldiğinde.

Langhoof ve Hasse de, atla çekilen bir kızak üstünde geriye gitmesi için onu ikna etmeye çalıştılar, ama Zecke reddetti.

"Bu durumda alayımı bırakamam," dedi. Tümenin komutanını Kurmay Başkanının alması önerisiyle geriye bir haberci gönderdi.

***

Derece, sıfır altı otuz dörtten kırka, sonra da kırk sekize düştü. Atların ağzında köpük dondu. Askerlerin soluğu giysilerinin yakalarında katı bir kabuk oluşturdu. Donan kargalar gökten yere düştüler.

Yeni bir gün doğdu; gökyüzü, buz iğnelerinden oluşmuş gibi parıldadı. Ertesi gün bir kar fırtınası çıktı. Rüzgarın yerden kaldırdığı karlar ev boyu yükseldiler. Sonra, bora gücünde rüzgarlar geldi; tarlalar, korular, yollar, donmuş dereler yoktu artık... Yalnızca yağan, uçuşan, ya da şiddetli rüzgarın yerden kaldırdığı kar vardı. İster Rzhev, Mozhaisk, Yuchnov'da; ister aralık, ocak ya da şubat olsun hepsi birdi.

***

Yüzü gözü örtülü bir adam, her ağacı, her çalısı buz tutmuş bir koruda başıboş dolaşıyordu; sesizliği tek bozan kardaki kendi ayak sesleriydi. Yolunu kaybetmiş olan adam son konaklama yerinden dört tankla ayrılmıştı; tanklardan ilki yoldan dışarı kayarak ters dönmüş, ikincisi alevler içinde havaya uçmuş, üçüncüsü yanmış ve dördüncüsünden şoförüyle birlikte dışarı çıkmıştı. Şoförü ölmüştü. Vilshofen korunun kenarına geldi; önünde bir kar tarlası uzanıyordu... Acı güneş ışığıyla aydınlanmış sonsuz bir sessizlik, sonsuz bir uzaklık. Yürümeliydi Vilshofen... Adım, adım. Her adımda da derine battı.

İlerde, parlak güneş ışığının altında, üstü karla örtülü bir tümsek vardı, sonra bir tane daha ve daha uzakta bir tane daha. Askerlerdi bunlar; ikisi bir arada, başka bir yerde üçü bir arada... İki tanesi de yan yana oturmuşlar, bir battaniyeye sarılmışlar ve başlarını birbirine yaslamışlardı. Birinin ince kaputu vardı; ötekinin kaputu yoktu, ama zırhlı birliklerin siyah ceketini giymişti.

"Sizi hatlarınıza götürüyem," dedi Vilsofen. "Hadi, gelin benimle."

"Bırak oturalım burada. Sessiz sakin oturmak harika bir şey. Sürekli olarak hareket halinde olmaktan bıktık artık."

"Bu yöne gelen son adamım ben. Benden sonra Ruslar gelecek."

"İster Ruslar, ister şeytan; kim gelirse gelsin, aldırmayız biz... Sadece burada oturmak istiyoruz."

"Ama onlar donmanıza bile izin vermezler. Öldürürler sizi."

"Sonumuz geldi zaten. İster bu gün, ister altı hafta sonra... Fark etmez bize."

"Tek, altı hafta daha yürümeyelim de."

"Bize bir sigara ver ve yalnız bırak bizi."

"Nasıl olsa memlekete dönemeyeceğiz bir daha."

Vilshofen, ağaçlardan sarkan parıltılı buz sarkaçlarının altında yürüdü, arkasında iz bırakarak uzun kar tarlasını aştı ve yeniden korularda kayboldu.

***

Ertesi gün çıkan kar fırtınası, sürüklenen karlarla Protva vadisini doldurdu. Orasının bir vadi olduğu söylenemezdi artık. Askerlerinden

ayrılmış ve yanında bazı şoförler olan Bomelbuerg, inançsızca Maloyaroslavetz yönünde yola koyulmuştu. Oradan tümenine ulaşmayı umuyordu. Ama uluyan ve yakan göğün altında, ne yakında, ne de uzakta herhangi bir arazi işareti yoktu...Yalnızca insanın beline, bazan da gırtlağına kadar gömüldüğü kar birikintileri. Adamlar Bomelbuerg'in arkasında tek sıra halinde yürüyorlar, Generalin yarı kör olduğunu bilmiyorlardı. Doğru yönü bulsalar, Maloyaroslavetz uzakta değildi; ama karın içinde yürümenin sonu gelmiyordu. Adamlar yürürken uykuya daldılar ve başları öne sarkınca bunu anladılar. Sonunda, bir sis denizi içinde yüzen ev damlarının bulanık çizgilerine rastladılar. Hayalet gibi biçimleri gördüklerinde yürekleri daha hızlı çarpmaya başladı. Bacalardan duman tütmüyordu. Ne Almanlar, ne de Ruslar tarafından işgal edilmemiş bir köye gelmiş oldukları demekti bu.

"Bir köy, komutanım...Bir köy. Hemen ilerde."

"Çabuk olun öyleyse," dedi çevresinde ne olduğunu göremeyen Bomelbuerg. Ötekiler, karın içinden fırlayan gölgeleri fark edemeyecek kadar yorgundular. Tek kurşun atılmadı; yumruklar, silleler adamların başlarına yağmur gibi indi. Ölene dek dövülmüşler, boğazlanmışlar ve solukları kesilinceye dek karın altında tutulmuşlardı.

Bomelbuerg, sağına soluna bakmadan yoluna devam etti. Kurşunların kendisini öldürmeyeceğine her zaman inanmıştı...Ve ölümü getiren bir kurşun değildi şimdi. Partizanlar tarafından yakalandı, köyün kenarına götürüldü, orada bir direğe bağlandı ve suyla sırılsıklam ıslatıldı. Buzdan bir heykele dönüşen Bomelbuerg, köyün girişinde, kaskatı ayakta durdu... Kaçan Almanlar ve Rus saldırısının öncüleri için ürkütücü bir işaret.

***

Rüzgâr ülkenin üzerine kalın kar bulutları üfledi. Adamlar ve atlar, yollarda toz gibi ince karın içine gömüldüler. Kar, yol boyu giden telgraf direklerinin tepelerine kadar çıkmıştı. Gzhatsk'ta oluşturulan tutuklular taburu yan yollardan Smolensk'e ulaşmalıydı; otoyol, yan yana yürüyen zırhlı birlikler, topçular ve piyadelerle tıklım tıklımdı. Alman askerlerinden de kötü beslenen tutuklular, batıya yürüyüşlerine başlamadan önce bile yorgun ve tükenmiştiler. Kadınlar ve çocuklar dahil on iki bin kişiydiler ve taburun uzunluğu neredeyse sekiz mildi. Bu tabur, Gzhatsk'taki koruma bölüğünden bazı askerlerle

desteklenmiş olan bir SS Tugayının yüz atlısı tarafından güdülüyordu.

Uralov, Skryl ve Arhangelskli İvan tek sıra halinde yürüyorlardı. Kar ve rüzgar içinde, ilk gün neredeyse yirmi mil yol almışlardı. Mola verilmeden yürütüldüler ve buna dayanamayanlar arkada karlar içinde yerde yatar bırakıldılar.

İkinci gün, kısa bir süre önce orada bir savaşın geçmiş olduğu bir alana vardılar. Bindirilmiş Kızıl Ordu birlikleri Vyasma ve ötesine doğru bir yarma hareketi yapmışlar, ama sonra geri itilmişlerdi. Yolun iki yanında Rus ve Alman ölüleri, terk edilmiş araç-gereç vardı.

Tabur ne zaman yolda yatan bir Alman ölüsüne rastlasa, hepsi birden durmak zorundaydılar. SS başçavuşu atının üzerinde, taburun sağında ve solunda bir amacı yokmuş gibi dolaştı. Uralov, mavi gözleri ve kısa sakalı olan bu yüze bakmadı... Oysa, bu yüzü daha sonra kâbuslarında gördü; o anda yalnızca başçavuşun ileriye doğru uzattığı parmağını görmüştü... Kör bir tanrı rolü oynayan şişman bir parmak. Atlı, Uralov'un sırasının yanında durdu. Parmak yavaş yavaş yaklaştı ve Teğmen Skryl'i gösterdi. Neden Skryl? Belki iri yarı, belki de güçlü bir yüzü ve buz grisi renkte gözleri olduğundan. Uralov'un tek bildiği, arkadaşının muhafızlarca yakalanarak vurulduğuydu. Yolda yatan her ölü Alman için tutuklular taburundan yirmi beş kişi kurşuna diziliyordu.

Ertesi gün, yolun bir korunun içinden geçtiği yerde, Uralov kaçmayı başardı. Bir sıçrayışta ağaçların altına varmıştı; koşarken arkasından tüfekler patladı, ama karanlıkta izleyicilerini atlattı ve sonunda arkasından gelen gürültüler kesildi. Uralov şimdi yalnızca uyumak istiyordu, ama bu korkunç soğukta uyumak en korkulacak şeydi. Yorgun ve aç günün ilk ışıklarına dek yürüdü ve terk edilmiş Rus kamyonlarının olduğu bir açıklığa geldi. Yiyecek bir şeyler bulamadı, ama bir tüfek ve bir miktar cephane aldı; biraz daha bakındığında karda ayak izlerine rastladı. Biraz ilerde, iri yapılı bir adam ona el sallıyordu. Adam Uralov'u sıcak bir sobanın olduğu bir sığınağa götürdü, ona yiyecek içecek verdi, sonra birlikte partizanların karargâhına gittiler.

Uralov orada çocuk yüzlü, İrina adında ince yapılı bir kızın, eskiden Kızıl Orduda astsubay olan Subkov adında bir çavuşun, beyaz sakallı, uzun saçlı ve Shulga adında yaşlı bir adamın bulunduğunu gördü.

Langhoff'un tek topu kalmıştı; onunla, iki top arabası ve iskeleti çıkmış atlarıyla Uğra üzerindeki küçük Yuchnov kentine girdi. Kent, konvoylar ve çok tümenden arta kalan birliklerle tıklım tıklım doluydu. Sağda solda birliklerinden kopmuş askerler vardı. Hepsi paçavralar içinde ve tükenmiştiler. Koğuşlar gereğinden fazla ısıtılmıştı ve hava tüten giysilerden, yıkanmamış bedenlerden, açık yaralardan çıkan kokularla ağırlaşmıştı. Evlerin duvarları donmuş kırağıyla kaplıydı, ama elde yeterince yakıt vardı. Hiç kimse korulara gitmiyordu, çünkü orada kar ve Ruslar vardı. Bunun yerine askerler çatı kirişlerini, döşemeleri ve yakılacak başka şey kalmayınca arkadaşlarının kaldıkları yandaki kulübenin çatısını ve duvarlarını yaktılar.

"Takım, sıraya," dedi Onbaşı Gnotke. Askerler, yıldızların altında avluda sıraya dizildiler; ağızlarında buhar çıkan, başları sarılı yirmi iki adam...Bir takımdan arta kalanlar. Ayaklarında Rus çizmeleri vardı, çelik miğferleri arkalarındaydı. Paçavralarının üstünde palaskalar, araç-gereç ve kütüklükler vardı. Kente sel gibi akan askerlerin durumuyla karşılaştırıldıklarında, bunlar neredeyse gösteri takımı olabilirlerdi.

Koca bir alayın ufaldığı küçük bir bölüğe komuta eden Çavuş Riederheim, Gnotke'ye şöyle dedi:

"Evet, görevinin ne olduğunu biliyorsun, August."

Özel bir görevdi bu. Alayın motorize nakliye bölüğünün tümüyle morali bozulmuştu ve verilen her türlü emre karşın, Ugra'nın kıyısındaki, konakladıkları çiftlik evlerinden dışarı çıkmıyorlardı. Koyunlarla keçileri, emirlere uyanlarla uymayanları ayırmak Gnotke'nin göreviydi. Emirlere uymayanlar tutuklanacak, sonra bir savaş divanının önüne getirileceklerdi. Ötekiler ayrılacaklar ve başka birliklere destek gönderileceklerdi.

"Emri anlıyorum, ama uygulayamam," dedi Gnotke. Riederheim çok sarsılmıştı. Bunlar kötü günlerdi ve Gnotke de yürekliliğini yitirdiyse bunlar gerçekten kötü olmalıydılar! Tam bir dakika süreyle iki adam birbirlerinin gözlerine baktılar.

"Onbaşı Gnotke, koğuşuna dön ve benden emir almadan oradan dışarı çıkma," dedi Riederheim. Ama usulca ekledi: "Git yat August, iyi bir uyku çek." Sonra yüksek sesle, Takımın komutasını Onbaşı Feierfeil alacak, ''dedi.

Gnotke koğuşuna gitti ve Feierfeil yirmi iki adamla hareket etti. Bir saat içinde geri döndü ve emri uygulayamayacağını bildirdi.

O gece, pencerelerindeki deliklere saman tıkalı, kaba tahtadan yapılmış kulübede, bir yağ kandilinin yarı karanlığında üç adam bir masanın çevresinde oturmuşlardı. Genellikle arada bir homurdanmaktan başka şey söylemeyen Gnotke, şimdi konuşuyordu. Sözcükler sel gibi aktı.

"Yüreklililiklerini mi yitirdiler? Hayır, kollarını ve bacaklarını yitirdiler," diye açıkladı. "Takımımız, koca tümenimiz neredeyse tüm adamlarını yitirdi. Ciğerlerine kurşun yemiş, donmuş bacakları kara bir sopaya dönmüş olarak gelenler, yüreklililiklerinden başka şeyler de yitirdiler. Ugra'da çiftlikteki şoförler ve ikinci kademe askerlerine gelince, belki onlar fazla ateş altında kalmadılar, ama bu savaşta üzerlerine düşen görevi yaptılar. Taşıtlarını yüzlerce çukurdan çekip çıkardılar; önce motorları bozuldu, sonra atları öldü. Haftalar boyu aç kaldılar ve dondular. Baştan aşağı bitlenmişler. Oraya gittiğinde bir vebalılar evine giriyorsun sanki. Bir adam şişmiş kara ayağına bakıyor. Öteki, bir zamanlar kulaklarının bulunduğu yerdeki irini temizliyor; bir başkasının bacaklarında göz göz yaralar var. Ve hepsinin de durumu aynı. İşi bitmiş onların. Ya ben? Uzun zamandan beri pisim ve onlardan daha çok bitliyim. Ben de de yaralar açıldı... Yalnızca bacaklarımda değil, sırtımda ve karnımda da var. Pantolonum irinli yerlere yapıştığında acıya dayanılmıyor. Onlardan daha çok yaram olduğundan ve daha çökük bir duruma düştüğümden, onları ayırarak savaş divanının önüne getirme görevi benim gibi bir adama veriliyor. Ve şu son günlerde savaş divanı da ne demek oluyormuş sanki? Nereye gönderecekler onları? Ne yapacaklar onlara? "

Feierfeil, ateş ediyormuş gibi parmağıyla bir işaret yaptı.

"Sen bir çılgınsın, Feierfeil. Ama suçlamıyorum seni bundan ötürü. Ben de senin gibi bir çılgınım, Hans." Gnotke, meydan okuyan gözlerle eski arkadaşına baktı. "Evet, düşman küçük ve karşı saldırıya geçmediği sürece yenilmezdik biz. Ama şimdi koşarak altmış mil geriledik... Ve sözde biz üstün bir ırkız, Ruslar değil. Sırtımıza giyecek bir şeyimiz bile yok. Canlı ya da ölü Rusları soymamız gerekiyor. Ölü soyucusuyuz, canlıların da derilerini yüzüyoruz ki bu daha kötü. İşte bu duruma soktu bizi Hitler. Burayla Moskova arasındaki tarlalarda arkadaşlarımızı karda yatar gördük...Donmuş serçeler gibi üst üste yığılmışlardı. Ve hayatlarımıza serçeler kadar değer veriliyor."

"Evet, bir gerileme oldu," dedi Riederheim. "Ama gene kalkacağız ve biz de vuracağız; bir süre soluk alacağız."

"Saçma!" dedi Gnotke kısaca.

"Ama niye olmasın, August, olamaz mı bu? " dedi Feierfeil.

"Çünkü işler böyle gidemez...İnsanları ayaklar altına alamazsın. Daha iyi bir yaşam...Bu kabul, ama başkalarının kemikleri üzerine kurulmuş olanı değil. Kendi ülkemizde işe koyulmalıyız...Geliştirilmesi gereken pek çok şey var orada. Şimdi anlıyorum bunu."

"Sen çok şey anlıyorsun, August."

"Tamam... Şimdi ağzıma bir yumruk vurabilirsiniz. Her zaman böyle yaptık biz. Dövdüğümüz kişiler her zaman yanılgı içinde olanlardı. Dövenler ellerini yıkadılar, kendilerini iyi ve haklı hissettiler. Irkımızı böyle geliştirdik işte! Ama şimdi insanları dövüp, 'Emredersiniz,' diyip hazırolda durmanın ne kadar boş olduğunu anladık. İşte buraya kadar getirdi bizi Hitler...Yuchnov'a kadar. Ama bu iş ne sen Hans, ne sen Emil, ne de ben olmadan gerçekleşmezdi. Her şey 1932'de partiye girdiğimizde başladı. Ve hepsine neden olan adam Hitler dir."

Bu kadarı çok fazlaydı.

"Onbaşı Feierfeil.

"Buyrun, çavuş!"

"Nöbetçiyi çağır."

Gnotke götürüldü.

Ertesi sabah, Gnotke'yle ilgili zabıt tutulmadan. Rus topçusu Ugra'daki kalabalık kulübelere ateş açtı ve paçavralar içinde, moralleri tükenmiş birlikler bir kez daha kar fırtınasının içine sürüldüler. Yeniden bir cephe oluşturmaları uzun zaman alacaktı.

***

Asya'nın üzerinde bir kar fırtınası vardı; Uralların ve Volga'nın üzerinden esti. Gökyüzü yarıldı ve yükünü kıtanın üzerine boşalttı. Buz gibi bir soluk Avrupa'nın uçlarına dek uzadı. Moskovo nehriyle Protva arasında derece sıfırın altında elli sekize kadar düştü. Ölü kargalar, ölü insanlar, Almanlar ve Ruslar karda yattılar.

Büyük Rus planı karda uygulanmaz duruma gelmiş ve kötü beslenen, bitli, donmuş Alman askerlerinin umutsuzca karşı koymaları karşısında başarıyla sonuçlanamamıştı. Ruslar, Alman Orta Ordu Grubunu çembere alamamışlar, ama Alman saldırısını durdurmuşlar ve düşmanın gücünü epey kırabilmişlerdi. Almanların arkasına indirilen

paraşütçülerle desteklenmiş büyük birliklerin düşmanın zayıf yerlerine yüklenmeleri stratejisi, Alman kuvvetleriin birbirleriyle bağlantılarını kesmişti. Ama, bazı kesimler direnme güçlerini koruduklarından sonuçta ortaya karmakarışık bir durum çıkmıştı. Alman işgali altındaki alanlarda Rus birlikleri, Rusların aldıkları topraklarda Alman askerleri vardı.

Kış her yerde ağırlığını hissettirdi. Fırtına dindi ve geriye üstü kar tepecikleriyle kaplı donmuş bir dünya bıraktı

Yazarların treni Hazer Denizi'nin doğusunda yoluna devam ediyordu. Yola çıkalı yirmi iki gün olmuştu bile. Moskova'da köprülerin ve önemli yapıların altına konan tahrip kalıpları hâlâ orada duruyordu. Lena Fyodrovna, yetkililerin dosyalarını inceleyerek kendisini başkentten kovacakları günü hâlâ bekliyordu. Nina Mihailovna, bir gece Pavlov hastanesinin kapısını çalmış ve zamanından iki ay önce doğan bir bebek getirmişti dünyaya.

Hastalanan Albay Zecke Almanya'ya dönmüş ve alayın komutasını Yüzbaşı, Hasse devralmıştı. Savaş divanı başkanı olarak, bir emre uymadığı için Onbaşı Gnotke'ye iki yıl hapis cezası vermişti; cezası, bir cezalılar taburuyla ön cephede iki yıl görev yapmaya çevrilmişti.

***

Bir adam karda yürüyordu. O kadar zayıftı ki, burnu yüzünden bir kanca gibi öne doğru çıkmıştı. Başını ve ayaklarını paçavralarla örtmüştü. Bir zamanlar ilerledikleri, sonra beyazlara bürünmüş atlıların karşı saldırıya geçtikleri anayoldan geriye dönüyordu bu adam.

Bizim var, dedi kendi kendine, bizim var... Ne var, hiç bir şeyimiz kalmadı; altımızda donmuş toprak, üstümüzde billur gök ve bedenlerimizde tükenmiş yüreklerimiz.

Arkalarında karları havalandırarak giden atlılar, engin boşluklarda parıldayan sinekler gibi sağa sola hızla seğirten motorlu kızaklar, bir duman sütununun yükselmesi, karda oturmaya terk edilen Alman askerleri, ölen bir atın iri parlak gözleri..Bunlar, bir saat önce gördükleri şeyler olabilirdi. Onlar arkasında kalmıştı artık. Önünde kardan başka şey yoktu.

Bir silah sesi duyuldu, sonra bir tane daha. Önünde, sonra yanında karlar havaya kalktı. Kendini yere atamazdı...Yeniden ayağa kalkmak çok güç bir iş olurdu. Uzakta gördüğü karaya vurmuş balığa

doğru yürümeyi sürdürmeliydi. Ama, o ne bir balık, ne de tarih öncesi bir canavarın iskeletiydi; kardaki garip nesne, bir bombanın patlamasıyla havaya uçarak çevreye düşmüş olan, üzeri pul pul tahtalarla kaplı bir kulübenin çatısıydı. Partizanlar gözetleme noktası olarak kullanıyorlardı şimdi onu. Çevreyi ve uzağı iyi görebiliyorlardı çatının olduğu yerden. Sığınakları arkadaki korudaydı.

İki el ateş balığın sırtından gelmişti. Üçüncü bir kurşun hedefini bulurdu, ama ateş edilmedi.

"Yapma, bırak gelsin," demişti gözetleme noktasında biri. Ama, tüfeğini omuzlamış olan adam tetiği çekmiş ve vuramamıştı. "Bir tane daha atayım," dedi ama, yanına yaklaşan ayak sesleriyle tüfeğini indirdi. Karşıdan gelene iki el silah atan adamın yüzü, karın, fırtınanın ve doğanın ona verdiğinden daha da kızarmıştı şimdi. Kendi kendine ve kötü atışından ötürü suçladığı kadına kızgındı. Oysa kadın haklıydı... İki kurşun bitli bir Almana çoktu bile.

Yarbay Vilshofen, ağır, sürüklenen adımlarla yaklaştı. Sığınaktan ateş edilmişti, ama aynı yöne yürümekten alıkoyamamıştı onu. Daha yakına geldi ve içeri girdi; kapı yoktu orada. Nara'da ters dönmüş tank ya da kardaki cesetler kadar uzaktaydı korku ondan. Bu olağandışı insanlara baktı. Makineli tabancaarı ve kemerlerinde asılı el bombaları vardı. Partizanlar asker kaçakları, soyguncular ..Bunların hangisi olduğunu bilemedi. Bildiği tek şey, yaşamının bittiği ve onu alamayacaklarıydı. Vilshofen'in mavi gözleri yeniden parladı; üzerinden bir yük kalktı, neredeyse mutlu, gülümsedi. Ölümle yüz yüze gelmek ve onu tanımak çok seyrek olan bir şeydi. Garip bir kırmızı renkte ve çapur yüzlüydü Ölüm. Mutsuz olduğundan kızgın görünüyordu...Yalnızca acı çeken başka biri daha. Sonra olağanüstü bir şey oldu.

"Çek ellerini onun üstünden Uralov," dedi bir ses.

Güzel bir sesti, ama çelik gibiydi...Ve bir kızdan geliyordu bu ses. Vilshofen bu yüzü yeniden tanıdı...Minsk'teki kızdı bu; evet, aynı ince yüz, ortadan ayrılmış siyah saçlar ve gözlerinde aynı soran bakışlar. O bakışlara verecek bir cevabı yoktu Vilshofen'in.

Burada duruyorum, diye düşündü, paçavralar içinde ve yazgımla yüz yüze. Minsk'teki kız, çopur yüzlü bir adam ve bir başkası daha...Mesih peygamber görünümünde, yaşlı bir adam. Yaşamım bu üçünün ellerinde;

Öteki partizanlar çevrelerinde durdular ve üçünün kendi

aralarındaki konuşmalarını dinlediler. Hâlâ benimle ilgili konuşmalar olabilmesi inanılacak bir şey değil, diye düşündü Vilshofen.

Ona bir kurşun sıkmaya bile değmezdi. Vur kafasına olsun bitsin. Bunu beğenmezsen, bırak gitsin, açlık ve soğuk işini bitirir. Vilshofen'e göre sözcüklerin anlamları bunlardı.

Ama, birden bir mucize oldu.

Büyük bir sessizlik içinde başladı bu mucize. Hepsi gitmişler ve onu balık sırtının altındaki çukurda yalnız bırakmışlardı. Kuru samandan bir yatak, yanında büyük bir parça ekmek, bir testi su ve açılmış bir konserve et vardı orada...Bir Alman ikmal taburundan çalınmıştı bunlar. Girişte nöbetçi yoktu; isterse kalkıp gidebilirdi Vilshofen, ama tek istediği uyumaktı. Birkaç lokma yiyip birkaç yudum su içtikten sonra yatağa uzandı ve hemen derin bir uykuya daldı.

Uyandı, yedi ve yeniden uyudu.

Daha sonra, belki de günler süren bir uykudan yeniden uyandı. Ne oluyordu? Topraktaki bir tohum gibi neden yatıyordu burada? Yanına gelenler olmuştu...Bazan bir kişi, bazan bir başkası. Kırık dökük sözcüklerle sorular soruldu ona. Onların dilinde, elinden geldiği kadar iyi cevapladı soruları. O da sorular yöneltti. Belki de, diye düşündü, her birimizin gerçeğe bir katkısı olur. Yolun sonuna gelinmedi daha; ilerde tehlikeli dönemeçler var hâlâ.

Bir keresinde, peygamber yüzlü yaşlı adam geldi. "Tanrı dünyayı insanlara sınırlar olmadan verdi," dedi. "Dünya herkesin dünyasıdır."

Bir gün geldi, Vilshofen yeniden ayağa kalkacak kadar güçlü hissetti kendini ve o zaman ev sahiplerinin durumunu anladı. Alman ve Rus ikmal kamyonlarından çaldıklarıyla yaşayan umutsuz bir topluluktular. İki dünya arasındaki dar geçitte yaşıyorlardı; her iki yandan yalnızca ölüm bekleyebilirdi ve kendileri de ölümün eşiğinde olduklarından, yitirilmiş bir yaşamı ölümden koparmaktan hoşnutluk duyuyorlardı.

Ve böylece Vilshofen bırakıldı. İhtiyar, Minsk'teki kız ve kırmızı yüzlü adam, kış güneşinin karları parıldattığı korunun içinden onunla birlikte yürüdüler. Ormanın bittiği çizgiye geldiler ve aşağıdaki vadiye baktılar. Kardan duvarlarla ve siperlerle çevrili bir köy vardı aşağıda.

"Seninkiler orada...Git onlara," dedi kız. Gözlerinde hâlâ o soru vardı, ama şimdi bu soruya başka bir şey daha eklenmişti sanki.

"Benim için yapılacak en iyi şey onun sırtına bir kurşun

sıkmaktır," dedi. Kırmızı yüzlü adam, Alman subayının yavaş yavaş beyaz tepeden aşağıya inmesine bakarken. Ama tüfeğini doğrultmadı.

MOSKOVA

Theodor Plievier adı bütün dünyada, **Moskova, Stalingrad** ve **Berlin** adlı kitaplardan oluşan dev üçlüyle tanınır. Bu üçlünün ilk kitabıdır **Moskova,** 2. Dünya Savaşının ilk yıllarını anlatan bir baş eser olarak bilinir. 1892 yılında doğan, küçük yaşta hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kalan, Avusturya, Macaristan, Hollanda ve Rusya'da tayfalık, çobanlık, çevirmenlik, Güney Amerika'da madencilik yapan Plievier, 1918 yılında spartakist ayaklanmaya katılmış, Hitler döneminde Paris, Prag ve daha sonra Sovyetler Birliği'nde yaşamıştır. 1947 yılında Batı Almanya'ya yerleşen yazar yaşamının son yıllarını orada tamamlamış ve 1955 yılında İsviçre'de ölmüştür. **Moskova,** 1941 yılında Almanların Rusya içlerine ilereyip Moskova önlerine kadar gelişlerinin öyküsüdür. Kış bastırıp amansız soğuk her yanı kaplayınca, savaşın kaderi bir gece içinde değişir. Ruslar, savaşı kesinlikle kaybettiklerinin sanıldığı bir sırada geniş çapta karşı saldırıya geçerler. Moskova kurtulmuş, Almanların tarihteki en büyük yenilgisi başlamıştır.

35 lira